

WŁODZIMIERZ SERAFIMOWICZ

**Z DZIEJÓW ARCHITEKTURY
I BUDOWNICTWA W PŁOCKU
HISTORYCZNIE I AKTUALNIE**

MASZYNOPIS - WERSJA ROBOCZA

PŁOCK – 2023

Spis treści	Strona
PRZEDMOWA – <i>ABY BUDOWNICTWO WYSZŁO Z CIENIA</i> – Andrzej Bratkowski	- 3
WPROWADZENIE – <i>RODZAJE BUDOWNICTWA</i>	- 4
1. ZARYS HISTORII PŁOCKIEJ URBANIZACJI PRZESTRZENNEJ	- 7
1.1. Urbanizacja w okresie piastowskim i państwa polsko-litewskiego oraz RP - 8	
1.2. Urbanizacja w okresie zaborów - 12	
1.3. Urbanizacja w II RP - 14	
1.4. Urbanizacja w PRL - 15	
1.5. Urbanizacja w III RP - 26	
2. ZARYS HISTORII INFRASTRUKTURY PRZESTRZENI MIEJSKIEJ PŁOCKA	- 30
2.1. Budowle i obiekty kubaturowe oraz ich architektura - 31	
2.1.1. Budowle i obiekty kub. w okresie piastow+skim i państwa polsko-litewskiego oraz RP - 32	
2.1.2. Obiekty kubaturowe w okresie zaborów - 39	
2.1.3. Obiekty kubaturowe w II RP - 45	
2.1.4. Obiekty kubaturowe w PRL - 46	
2.1.5. Obiekty kubaturowe w III RP - 48	
2.1.6. Budowle rafineryjne i petrochemiczne w PRL i III RP - 50	
2.2. Otwarte kompleksy rekreacyjno-sportowe - 52	
2.3. Infrastruktura komunikacyjna - 54	
2.3.1. Infrastruktura drogowa, uzbrojenie terenu, energetyka - 56	
2.3.2. Infrastruktura kolejowa - 62	
2.3.3. Infrastruktura rzeczna - 63	
2.3.4. Płockie konstrukcje mostowe na Wiśle - 64	
2.4. Strefa przyrodnicza - 68	
3. PŁOCKIE DROGOWNICTWO WSPÓŁCZESNE	- 72
4. ANEKS - Kompleksowa tabela płockiej infrastruktury drogowej (2022 r.)	- 74
PODSUMOWANIE	- 115
PODSTAWOWE ŹRÓDŁA	- 119
SPIS MAP I ILUSTRACJI	- 122
BIBLIOGRAFIA	- 123
Druki zwarte - 123	
Artykuły w czasopismach i wydawnictwach cyklicznych - 131	
Akty prawne - 138	
Strony internetowe – 140	

PRZEDMOWA

ABY BUDOWNICTWO WYSZŁO Z CIENIA

No cóż! – jeśli o mnie chodzi, zostawiając na boku moją działalność prawdziwie budowlaną lub około budowlaną, to nie kryję, że od lat moją pasją było i jest głoszenie, w mowie i piśmie, chwały naszego zawodu inżyniera budownictwa i w ogóle budownictwa. Pod tym kątem wiele wieczorów spędziłem, by przynajmniej jako tako przyswoić sobie wiedzę np. o budownictwie okresu międzywojennego. O tych dwudziestu latach ogromnego wysiłku i ludzkiej ofiarności, włożonej w budowanie od nowa naszej Rzeczypospolitej, odrodzonej Polski z jej mieszkalnictwem ZOR-owskim¹ i kwaterunku wojskowego, z budową Gdyni, kilkunastu COP-owskich miast², zakładów przemysłowych itd. Moim przewodnikiem w tych penetracjach historycznych była „Sztafeta”, książkowy zbiór reportaży Melchiora Wańkowicza (1892-1974) stanowiący swoisty pomnik polskich budowniczych owego czasu.

Po wojnie nic podobnego już się nie ukazało, choć niewątpliwie, gdyby zebrać w jednym wydawnictwie „budowlane” reportaże pisane w różnych latach PRL-u przez wybitnych polskich dziennikarzy z Ryszardem Kapuścińskim (1932-2007) na czele, lub znakomitych pisarzy uprawiających literaturę faktu z Andrzejem Szczypiorskim (1928-2000) na czele, mógłby powstać nie tylko ciekawy, ale i pouczający dla kolejnych pokoleń inżynierskich obraz polskiego budownictwa w XX w.

Ostatni w Polsce konkurs na „pamiętniki inżynierów” przeprowadził tygodnik Polityka w latach 60-tych. Dzisiaj nic się nie słyszy o podobnych inicjatywach, choć z pewnością wiele interesujących informacji może przynosić rozproszone i rzadko publikowane piśmiennictwo pamiętnikarskie. Np. z dużą satysfakcją i zaciekawieniem czytałem, napisane przez Kazimierza Jaskulskiego jego wspomnienia z pracy przy odbudowie warszawskiego Starego Miasta (1949-1953). Któż bowiem dziś wie o tym, jak wiele trzeba było włożyć trudu i pomysłowości, często z narażeniem życia, by uratować fragmenty zabytkowych obiektów. /.../

Od kolegów z Płocka dostałem wydaną tam książkę autorstwa Włodzimierza Serafimowicza i Bogumiła Trębali („Z dziejów budownictwa w Płocku – inwestorzy, projektanci, wykonawcy”). Nie jest to pamiętnik ani literatura faktu, raczej rodzaj popularnej monografii. Nagromadzenie informacji, i tak pewnie przesianych przez autorów, jest tak ogromne, że czytelnicy otrzymali chyba pełne kompendium wiedzy o zabudowie starego i nowego Płocka, od pierwszych lat po II wojnie światowej po dni nam współczesne.

W sumie piękna sprawa, ale... Ale nie byłbym sobą, gdybym nie zwrócił uwagi na pewne, miejmy nadzieję, że niezamierzone, niedomówienia. Bowiem z płockiej książki XXI-wieczny czytelnik nie dowie się, czym w praktyce była kiedyś gospodarka niedoborów, jakie konsekwencje wywoływały dla polskiego budownictwa powszechne i ciągle braki, i ta wieczna szarpanina – kto i z kim, z czego i czym budować? Nie dowie się, że np. przy budowie płockiej Petrochemii funkcjonowało coś takiego, jak zespół pełnomocników ministrów czy sztab partyjny, który nie miał żadnych zadań opresyjno-ideologicznych, lecz po prostu obowiązek wspomagać budowniczych w ich codziennej walce, miejscami naprawdę walce, z ustrojowymi przeciwnościami, by robota w ogóle mogła iść naprzód, by mniej było pary idącej w gwizdek.

Nie ma się co wstydzić, że dyrektor płockiej Petrobudowy Antoni Rogucki (1909-1983)³, jako jedyny w Polsce budowlaniec, miał najwyższe w PRL odznaczenie Orderu Budowniczego Polski

1 ZOR – Zarząd Osiedli Robotniczych

2 COP – Centralny Okręg Przemysłowy

Ludowej, co zresztą nie raz mu pomogło przeskoczyć różne kłopoty piętrzące się wokół budowy. Tego wszystkiego nie ma się dziś co wstydzić, bo taka była wtedy budowlana rzeczywistość /.../.

Tak to było, lecz w sumie – dzięki ogromnym wysiłkom i ludzkiej ofiarności, nie mniejszym niż te, o jakich kiedyś pisał Wańkowicz – wielopokoleniowa sztafeta polskiego budownictwa biegła nieprzerwanie również przez czasy PRL-u, ku pożytkowi kraju i na chwałę polskich budowniczych.

Któż inny, jak nie my, budowlani zawodowcy, powinni to uświadamiać naszemu otoczeniu, któż, jak nie my, powinni dbać o pamięć tych dawnych lat twórczej pracy w warunkach nieustannych zmagania nie tylko z oporem budowlanej materii, ale i z przeciwnościami losu, którymi Polskę doświadczała historia. Proszę wybaczyć te wielkie słowa, ale nasza sprawa jest ich warta⁴.

dr inż. Andrzej Bratkowski

WPROWADZENIE **RODZAJE BUDOWNICTWA**

Historia budownictwa wywołuje duże zainteresowanie z uwagi na jej dynamiczny rozwój na przestrzeni ostatnich kilku tysięcy lat. Nasi przodkowie wybudowali wspaniałe obiekty, które w większym lub mniejszym zakresie przetrwały do dzisiejszych czasów jako zabytki. Z przeszłości pozostały interesujące obiekty budownictwa obronnego, religijnego oraz rezydencjalnego władców i ich namiestników. Budownictwo obronne decydowało o losach miast a także narodów. Dawniej podstawą budownictwa była wiedza praktyczna wynikająca z ówczesnych rozwiązań technicznych i organizacyjnych w procesie budowania, natomiast obecnie – wiedza teoretyczna z zakresu inżynierii lądowej.

Budownictwo jest dziedziną ukierunkowaną głównie na realizację budynków i budowli, tj. konstrukcji powiązanych statecznym stykiem z podłożem. Budowlą jest każdy obiekt budowlany niebędący budynkiem (lub obiektem małej architektury), jak: średniowieczne mury obronne, mosty, wiadukty, estakady, kładki, przepusty, zapory, śluzy, tunele, maszty, konstrukcje oporowe, drogi, linie kolejowe, przejazdy kolejowo-drogowe oraz sieci techniczne. Zabudowę stanowi zespół obiektów wypełniający określony obszar ulicy, osiedla czy dzielnicy.

W wyniku rozwoju budownictwa wyodrębniał się jego podział ze względu na: przeznaczenie budowli i budynków, usytuowanie względem powierzchni terenu, gabaryty obiektów, ich trwałość czasowa oraz podział według branż gospodarki narodowej i źródeł finansowania. Z uwagi na przeznaczenie i użytkowanie wyróżnia się budownictwo: miejskie, komunikacyjne, wodne, przemysłowe, itp.

³ Antoni Rogucki urodził się 18 czerwca 1909 r. w Morawcu w Czechach, w 1929 r. ukończył gimnazjum we Lwowie, w 1939 r. otrzymał dyplom ukończenia Wydziału Architektury na Politechnice Lwowskiej. Po II wojnie światowej budował w Mielcu, Wrocławiu i Nowej Hucie, gdzie w 1950 r. został kierownikiem Zarządu Koksochemii. W latach 1954-1956 r. sprawował funkcję naczelnego inżyniera w Kieleckim Zjednoczeniu Budownictwa Przemysłowego. Od 15 marca 1962 r. do 30 października 1976 r. był dyrektorem naczelnym PBP Petrobudowa. Zmarł w dniu 3 grudnia 1983 r. w Płocku. Był przykładem bezpartyjnego fachowca, który w pełni oddał się zawodowi budowlanemu. Posiadał ogromny autorytet. O znaczeniu jego wkładu w budowie MZRIp oraz rozbudowie Płocka świadczy decyzja Rady Miasta z 1991 r., która nadała jego imieniem i nazwiskiem nazwę pieszej promenadzie na osiedlu Łukasiewicza.

⁴ A. Bratkowski, *Felieton – Aby budownictwo wyszło z cienia...*, „Inżynier Mazowsza” 2014, nr 2/48/ kwiecień, s. 11.

W zakresie budownictwa miejskiego istnieje dalszy podział na budownictwo mieszkaniowe, usługowe i komunalne. Budownictwo mieszkaniowe – to budynki mieszkalne (domy jednorodzinne, wielorodzinne oraz „pobytu czasowego” – hotele i motele), natomiast do budownictwa usługowego zaliczamy obiekty: handlowe, biurowe, użytku kulturalnego, szkoły, szpitale, itp.

Budownictwo komunalne to głównie: sieci wodociągowe, kanalizacyjne, gazowe, elektryczne, teletechniczne, a także obiekty budowlane „małej architektury” jak: ogrodzenia, śmietniki, siłownie terenowe czy ogródki jordanowskie dla dzieci. Do budownictwa komunikacyjnego zalicza się m.in.: drogi, linie kolejowe, mosty i wiadukty, natomiast do budownictwa wodnego: porty, mola, falochrony, zapory wodne, jazy, umocnienie brzegów rzek, itp.

Obiekty budowlane z uwagi na usytuowanie względem powierzchni terenu dzieli się na: naziemne (budynki, drogi kołowe, szlaki kolejowe), podziemne (szyby, tunele, sieci technicznego uzbrojenia terenu, w tym ciągi wodno-kanalizacyjne, itp.) i „nadziemne” (słupy energetyki, maszty anten nadawczych, latarnie morskie, wieże widokowe). Ze względu na gabaryty wyróżnia się obiekty: wielkogabarytowe (wysokościowce, duże hale fabryczne, zapory wodne), średnio gabarytowe oraz obiekty małe.

Budownictwo realizuje trzy typy obiektów: kubaturowe (np. objętość budynku określa jego kubatura brutto), powierzchniowe (place i rynki miejskie – określane w metrach kwadratowych) i liniowe, których charakterystycznym parametrem jest długość. Budowle kubaturowe to: budynki mieszkalne, użyteczności publicznej (biurowce, szkoły, obiekty handlowe, itp.). Do obiektów liniowych zalicza się: wodociągi, ciepłociągi, gazociągi, ciągi kanalizacyjne, sieci elektryczne, teletechniczne, kanały, wały przeciwpowodziowe, ogrodzenia oraz obiekty budownictwa komunikacyjnego (drogi, linie kolejowe).

Z uwagi na czas użytkowania budowli występuje podział na: obiekty stałe, których czas trwania nie jest z góry określony (użytkowane są do tzw. śmierci technicznej) oraz obiekty tymczasowe (rusztowania, elementy zagospodarowania placu budowy, itp.)⁵. Według źródeł inwestowania – finansowania budownictwo dzieli się na: prywatne, państwowe i spółdzielcze.

Budownictwo zaliczane jest do sfery produkcji materialnej, stanowiąc segment w drugim sektorze gospodarki narodowej⁶ związane jest z obsługą różnych branż gospodarki, m.in.: przemysłu, górnictwa, energetyki, rolnictwa, itp. Przykładowo budownictwo przemysłowe stanowią zespoły obiektów przeznaczonych przede wszystkim do produkcji przemysłowej (hale służące dla stanowisk produkcyjnych, specjalistyczne kominy, chłodnie, estakady, składowiska, magazyny, itp.), natomiast budownictwo rolnicze – to suszarnie, chlewy, obory, stawy rybne, składy plonów, itp.

Budownictwo charakteryzuje się tym, że absorbuje znaczne ilości siły roboczej oraz pochłania duże masy materiałów, dla których przemieszczania potrzebne są znaczne ilości środków transportowych. Na wysokość nakładów na roboty budowlano-montażowe, poza kosztami bezpośrednimi robocizny, materiałów, sprzętu i transportu istotny wpływ posiada też czas trwania budowy.

W budownictwie wytworzyły się różne metody i technologie odróżniające się się różnym stopniem uprzemysłowienia:

⁵ <https://gruzikpoznań.pl/budownictwo>. Portal branży budowlanej <Czym jest budownictwo i jaki jest jego podział, 11 V 2020> [dostęp: 1.05.2021].

⁶ Podział gospodarki narodowej na trzy sektory: 1/ rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo; 2/ budownictwo, górnictwo, przemysł wydobywczy i przetwórczy; 3/ transport, łączność, gospodarka komunalna i mieszkaniowa oraz handel.

- budownictwo tradycyjne ulepszone, w którym stosuje się najprostsze elementy prefabrykowane (belki stropowe, nadproża, elementy klatek schodowych),
- budownictwo monolityczne w małym zakresie (w obudowie drewnianej),
- budownictwo prefabrykowane (ramy H, itp.),
- budownictwo wielkoblokowe, w którym zamiast cegły stosuje się bloki o większych wymiarach i średnim ciężarze,
- budownictwo wielkopłytowe, w którym konstrukcję budynku montuje się z wielkich płyt, odpowiadających w zasadzie wymiarom całej ściany⁷,
- budownictwo przestrzenne, w którym zamiast prefabrykatów płaskich stosuje się moduły (prefabrykaty przestrzenne)⁸,
- nowoczesne przemysłowe budownictwo monolityczne⁹.

ZARYS HISTORII PŁOCKIEJ URBANIZACJI PRZESTRZENNEJ

Rozwój miasta zazwyczaj wykazuje trwałość form przestrzennych¹⁰. Określone drogi, place, obiekty mostowe, budynki, kompleksy budynków, kolonie mieszkalne, osiedla miejskie czy dzielnice pełnią określone funkcje urbanistyczne¹¹ oraz mają charakter historyczny i zabytkowy, stąd stanowią istotną wartość społeczno-materialną. Budowle i obiekty kubaturowe wraz z infrastrukturą komunikacyjną w tysiącletniej historii Płocka zgrupowane były w różnych formach i układach terenowo-organizacyjnych, poczynając od grodu, poprzez przygrodzie, podgrodzia, zespoły osadnicze, osady, przedmieścia, dzielnice mieszkaniowe i przemysłowe oraz osiedla spółdzielcze – aż do czasów współczesnych, w których lewobrzeżne i prawobrzeżne osiedla tworzą zamieszkały obszar miasta.

7 J. Skrzekot, *Budownictwo i materiały budowlane*, s. 344, [w:] *Rozwój techniki w PRL*, red. E. Koch, Warszawa 1965, s. 359.

8 L. Runkiewicz, J. Szulc, J. Sieczkowski, *Ewolucje budownictwa prefabrykowanego w Polsce*, „Przegląd Budowlany” 2020, nr 10, s. 12-15.

9 https://pl.wikipedia.org/wiki/budownictwo_monolityczne. *Polega na wznoszeniu budynków i budowli lub ich elementów z masy betonowej, żelbetonu lub zaprawy budowlanej. W technologii tej głównym wyróżnikiem jest użycie deskowania w celu formowania budulca. Deskowanie może być przestawne, przesuwne bądź ślizgowe. W technologii mogą być używane. Budulec wykonywany jest na miejscu. Szalunki mogą być wykorzystywane jednokrotnie lub wielokrotnie i mogą być wykonane z różnych materiałów, jak drewno, materiały drewnopodobne, stal, aluminium i tworzywa sztuczne.*

10 Uwaga:

W przypisach umieszczone obszernie cytaty zawierające opisy historyczne i specjalistyczne dotyczą aktualnych interpretacji archeologicznych o początkach Płocka, inwentaryzacji stanu miasta w poszczególnych okresach oraz syntetyczne omówienia problematyki powstałych struktur terytorialno-funkcjonalnych miasta. W ten sposób upubliczniono czytelnikom ważne teksty mało znane szerszej publiczności, zazwyczaj trudno dostępne z uwagi na ich niski nakład wydawniczy.

11 M. Borsal, *Podstawy urbanistyki i planowania przestrzennego*, Warszawa 2007, s. 72. Cytat: *Urbanistyka jest nauką o powstawaniu, historycznym rozwoju oraz zasadach zagospodarowania przestrzennego miast i osiedli. Jednocześnie zajmuje się planowaniem zagospodarowania przestrzennego miast, często również planowaniem rozwoju przestrzennego, a także projektowaniem realizacyjnym zespołów zabudowy miejskiej.*

Początki urbanistyki przestrzennej¹² i planowania przestrzennego¹³ w Płocku sięgają okresu wczesnego średniowiecza. Do grona zasłużonych prekursorów w tej dziedzinie należy zaliczyć decydentów lokalizacji grodu warownego na Wzgórzu Tumskim i aglomeracji płockiej¹⁴ na obecnym placu Narutowicza oraz realizatorów w okresie wczesnego średniowiecza kolejnych etapów lokacji miasta na prawie niemieckim¹⁵. Nowoczesne planowanie przestrzenne Płocka rozpoczęło się na przełomie XVIII i XIX w., gdy trzej pruscy geometry opracowali „plany regulacji” miasta¹⁶.

W wyniku działań inspiracyjnych kolejnych władz miasta dużą aktywnością urbanistyczną wykazało się wielu planistów, geodetów, drogowców, architektów i urbanistów jako autorów kolejnych planów zagospodarowania przestrzennego miasta, jego dzielnic, osiedli, kolonii i zespołów zabudowy miejskiej (w tym małych kompleksów mieszkalnych)¹⁷.

URBANIZACJA W OKRESIE PIASTOWSKIM ORAZ W LATACH I RP

W procesie tworzenia się średniowiecznej płockiej aglomeracji w okresie piastowskim oraz w latach Rzeczypospolitej Obojga Narodów wyróżnia się następujące fazy rozwoju przestrzennego miasta:

1/ Gród warowny powstał w drugiej połowie X w. na niezaludnionym terenie cypla skarpy wiślanej (obecnie nazywanego płockim Wzgierzem Tumskim) – w pobliżu ówczesnej przeprawy przez Wisłę w obszarze pomiędzy ważnymi plemiennymi grodami północnej części ziemi mazowieckiej: Słupna, Proboszczewic i Brudzenia Dużego. Po ustaleniu lokalizacji grodu natychmiast przystąpiono do budowy wałów drewniano-ziemnych. Dotychczas nie odkryto na Wzgórzu Tumskim śladów pogańskiego ośrodka kultu, stąd sugestie z okresu obchodów tysiąclecia polskiej państwowości o „uroczysku pogańskim” – nie zostały potwierdzone w odkryciach archeologicznych¹⁸. Ponadto Maciej Trzeciecki podważa też przyjmowany do niedawna pogląd o podziale przestrzennym Wzgórza Tumskiego na gród i przygrodzie (zamieszkałe przez rzemieślników, czeladź i kupców). Równocześnie należy założyć, że na tym terenie początkowo powstały drewniane obiekty mieszkalne i gospodarcze dla budowniczych i załogi zobowiązanej do obrony grodu.

12 P. Gryszpanowicz, *Urbanizacja Płocka*, s. 11. Cytat: *Urbanizacja przestrzenna polega w miastach na zwiększeniu ich powierzchni, zwłaszcza przez wchłonięcie okolicznych terenów, wzroście gęstości intensywności zabudowy, przemianach w użytkowaniu ziemi i modernizacji infrastruktury technicznej.*

13 K. Gawroński, *Planowanie przestrzenne w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem planowania miejscowego*, „Przegląd Geodezyjny” 2007, nr 11, s. 12-15. Cytat: *Planowanie przestrzenne jest częścią planowania społeczno-gospodarczego, stanowiącego zespół instytucji, metod i działań zmierzających do zaspokojenia potrzeb społecznych w przestrzeni geograficznej – w sposób skoordynowany ze środowiskiem przyrodniczym.*

14 A. Gołębniak, *Przedmowa*, s. 13-26; *Rozwój osadnictwa otwartego i pierwsza lokacja miasta*, s. 217-278, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, red. A. Gołębniak, Warszawa 2011.

15 Z. Polak, *Lokacje płockie w świetle archeologii*, „Rocznik Mazowiecki” 2001, nr 13, s. 25-41.

16 J. Drejer, *Pruska urbanistyka w Płocku – znaczenie historyczne i aktualne zagrożenia*, s. 234-261, [w:] *Retablisement – Urbanistyka pruska w Polsce i Niemczech*, Berlin 2016.

17 J. Jakóbczyk-Gryszkiewicz, *Procesy urbanizacji we współczesnym świecie*, s. 10-11, [w:] *Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki*, red. I. Jażdżewska, Łódź 2005. Cytat: *Do XVIII w. miasta zachowały zwartość terytorialną i wyraźne granice określone najczęściej murami obronnymi, a urbanizacja nie przekraczała tych granic. Dopiero przełom XVIII i XIX w., który wraz z postępem cywilizacyjnym przyniósł rozwój nowoczesnej nauki, techniki, a w konsekwencji przemysłu i komunikacji – spowodował, że urbanizacja objęła także tereny wiejskie.*

18 M. Trzeciecki, *Początki Płocka*,...*op. cit.*, s. 70., cytat: *W świetle badań prowadzonych w latach 90. i przeprowadzonej ponownie analizy dokumentacji i materiałów z badań wcześniejszych, brak jest podstaw do przyjmowania postulowanych przez Włodzimierza Szafrąńskiego „przedgrodowej” genezy osadnictwa na Wzgórzu Tumskim.*

2/ Wczesna płocka aglomeracja osadnicza z przełomu X i XI w. stanowiąca połączenie grodu warownego ufortyfikowanego wałem drewniano-ziemnym i osady przyrodowej dla ludności rzemieślniczo-kupieckiej – ulokowanej na północ od grodu wzdłuż krawędzi skarpy wiślanej przy trakcie Dobrzyń – Czerwińsk¹⁹ (początkowo w południowej części obecnego placu Narutowicza)²⁰ oraz punktowego skupiska osadniczego obsługującego przeprawę przez Wisłę.

3/ Wczesnośredniowieczna aglomeracja osadnicza w okresie od XI w. do pocz. XII w. składająca się z ufortyfikowanego grodu i osady przyrodowej w południowej części placu Narutowicza, powiększonej wzdłuż szlaku handlowego Dobrzyń - Czerwińsk po jego południowo-zachodniej (na placu Narutowicza) i północno-wschodniej stronie (wzdłuż obecnej ul. Kościuszki w kierunku cypla „Górki”)²¹ oraz z peryferyjnego punktowego skupiska osadniczego za jarem pod obecną ul. Teatralną (w rejonie obecnego LO „Małachowianka”), jak również skupiska obsługującego przeprawę przez Wisłę. W tym okresie gród był siedzibą kolejno: dowódców piastowskich, władcy księstwa, państwa oraz biskupów. Wraz z upływem czasu na terenie grodu powstawały na Wzgórzu Tumskim drewniane, a potem kamienne i ceglane obiekty kościelne i zamkowe. Pierwszy istotny rozwój budownictwa płockiej aglomeracji okresu przedlokacyjnego nastąpił w okresie od 1037 r. do 1047 r., za panowania księcia Mieczława w ustanowionym samodzielnym państwie obejmującym głównie tereny obecnego Mazowsza z+e stolicą w Płocku²². Intensywna rozbudowa płockiej aglomeracji nastąpiła w okresie, gdy Władysław +Herman jako książę Mazowsza panował w Płocku w latach od 1054 r. do 1079 r., a następnie zarządzał całym państwem z Płocka – w latach 1079-1102 (wówczas poza dworami ówczesnych możnowładców powstały rezydencje przedstawicieli krajów sąsiednich)²³. W tym czasie dla potrzeb obsługi ówczesnych władz świeckich i duchownych utworzono w okolicy płockiej aglomeracji osadniczej wsie służebne: Rybaki, Winiary, Świniary, dwukrotnie Kuchary, Drwały, Tokary, Łagiewniki, Cieśle, Kobierniki, Szewce, Konary, Woźniki i Sanniki²⁴. W tym czasie powstawały wyspecjalizowane warsztaty rzemieślnicze, nawiązywały się rozliczne kontakty handlowe. Osada uzyskała charakter rzemieślniczo-handlowy.

4/ Płockie osadnictwo przedlokacyjne od pierwszej połowy XII w. do pierwszej połowy XIII w. to: gród jako siedziba kolejnych książąt mazowieckich i biskupów; osada przyrodowa powiększona po stronie północnej w kierunku jaru pod obecną ul. Teatralną (objęła teren prawie całego dzisiejszego placu Narutowicza); rejon osadnictwa po stronie północno-wschodniej – wzdłuż obecnej ul. Kościuszki w

19 Ibid., s. 88; cytaty: *Okolo połowy XI w. płocki zespół osadniczy składał się z grodu na Wzgórzu Tumskim i sąsiadującego z nim od północy nieufortyfikowanego podgrodzia.*

20 A. Gołębniak, *Przedmowa*, s. 13-26; *Rozwój osadnictwa otwartego i pierwsza lokacja miasta*, s. 217-278, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny...* op. cit.; Cytaty, s. 19-21: *Osadnictwo początków pierwszego horyzontu rozwijało się liniowo i objęło w pierwszej kolejności pas skraju skarpy i drogi z Dobrzyń do Czerwińska oraz linię drogi biegnącej w kierunku północno-wschodnim.*

21 Ibid., *Przedmowa*, s. 20. *Wyniki prac archeologicznych dowodzą, że przy powstałej osadzie, po południowo-zachodniej i północno-wschodniej stronie, powstały na przełomie XI i XII w. niemal jednocześnie dwa otwarte skupiska osadnicze. Ich lokalizacja potwierdza istnienie szlaku handlowego Dobrzyń – Wyszogród, biegnącego wzdłuż krawędzi pradoliny Wisły.*

22 Z uwagi na chaos w państwie gnieźnieńskim wywołany powstaniem ludowym (1038 r.) oraz najazdem czeskim (1038 r. lub 1039 r.) na Mazowsze przybyło wielu uciekinierów z południa i zachodu przyczyniając się do rozwoju gospodarczego regionu oraz utworzenia nowej jednostki państwowej. W 1047 r. król Kazimierz Odnowiciel pokonał Mieczława prawdopodobnie na terenach obecnego osiedla Winiary. Wydarzenia te zakończyły istnienie państwa Mieczława, którego byt polityczny trwał w latach 1037-1047.

23 M. Trzeciński, *Gród na Wzgórzu Tumskim*, s. 101-148, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny... op. cit.*, s. 144, 145-146. Cytaty: *Gród płocki, po epizodzie „stoleczności” za czasów Władysława Hermana, staje się przede wszystkim siedzibą biskupa. /.../ W źródłach szesnastowiecznych dobrze czytelny jest podział zamku na części – umownie – królewską i biskupią.*

24 W. Szafranski, L. Zygnier, *Płock w dobie narodzin państwa Piastów*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 roku*, t. 1, s. 31.

kierunku kościoła św. Dominika z 1234 r.; niewielkie skupisko osadnicze po stronie północno-zachodniej w rejonie kościoła św. Michała Archanioła z ok. 1240 r.²⁵ (pomiędzy dzisiejszymi ulicami Małachowskiego i Piekarską) oraz skupisko przy przeprawie wiślanej „Stara Przystań” (na wprost od ówczesnych wysp biskupiej i książęcej).

5/ Zabudowa płockiej aglomeracji w latach od drugiej połowy XIII w. do początku XIV w. utworzone w wyniku przywileju lokacyjnego z 1237 r.²⁶, nadanego przez biskupa Piotra I Półkozicza obejmowała: gród warowny będący nadal siedzibą książąt mazowieckich i biskupów; osadę „biskupią” (rejon placu Narutowicza) ufortyfikowaną wałem drewniano-ziemnym; osadę „książęcą” wzdłuż ul. Kościuszki do kościoła św. Dominika (nieufortyfikowaną); skupisko w rejonie kościoła św. Michała Archanioła oraz skupisko targowo-rybackie Rybaki przy przeprawie wiślanej.

6/ Płock w okresie od lat 20. XIV w. do trzeciej ćwierci XVI w. składał się: z murowanego zamku książęcego z obiektami sakralnymi na Wzgórzu Tumskim (siedziba książąt płockich i biskupów) ufortyfikowanego murem obronnym; osady „biskupiej” z rynkiem kanonicznym ufortyfikowanej wałem drewniano-ziemnym (nazywanym wówczas „Starym Miastem”); z osady Nowego Miasta („książęcego”) z rynkiem miejskim (dziś Starym Rynkiem) ufortyfikowanej wałem drewniano-ziemnym; z rozproszonej zabudowy wzdłuż początku obecnej ul. Kościuszki (na terenie spalonej przez najeźdźców pierwszej osady książęcej) oraz osady rybacko-portowo-targowej. W 1322 r. książę Waław powiększył granice Płocka, przyłączył do miasta tereny przyległe do wsi Niegłosy oraz obszar od ujścia rzeki Brzeźnicy wzdłuż jej brzegów do drewnianego kościoła św. Marcina. Ponadto miasto przestało być częściowo własnością biskupią.

Na przemiany przestrzenne i urbanizację miasta ogromny wpływ posiadała lokacja chełmińska²⁷ w XIV w. oraz jej późniejsze potwierdzenia. Lokacja ta rzutowała na miejskie zagadnienia demograficzne, ekonomiczne, społeczne i prawne. W wyniku lokacji chełmińskiej nastąpił podział części Płocka (obecnej części Starówki wokół Starego Rynku) na określone stypizowane jednostki, co praktycznie było elementem planowania przestrzennego²⁸. W tym okresie, po wydzieleniu terenów kościelnych i przy murach warownych oraz rynku (70 x 140 m) obszar nowego miasta podzielono na 9 prostokątów o wymiarach ok. 70 x 140 m (razem z ulicami), a następnie na mieszczańskie działki własnościowe o wymiarach 14,40 m szerokości i ok. 57,00 m długości (powierzchnia ok. 830 m²)²⁹. Wobec powyższego można stwierdzić, że początki urbanistyki przestrzennej i planowania przestrzennego w Płocku sięgają okresu wczesnego średniowiecza. Do grona zasłużonych prekursorów w tej dziedzinie należy więc zaliczyć realizatorów kolejnych lokacji miasta na prawie niemieckim³⁰.

Płock średniowieczny od 1356 r. do 1370 r. stanowił lenno króla Kazimierza Wielkiego. W tym okresie Nowe Miasto („książęce”) wokół obecnego Starego Rynku zostało powiększone w kierunku jaru przebiegającego wzdłuż obecnej ul. Okrzei oraz połączone z osadą biskupią. Gród warowny i płocka

25 M. Szyma, *Architektura sakralna Płocka w XIII w. - kolegiata św. Michała i kościół św. Dominika*, s. 279-310, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny, ...op. cit.*; Cytaty: s. 279. *Obok relikwów wczesnośredniowiecznej zabudowy Wzgórza Tumskiego do najstarszych zabytków Płocka zaliczane są kościoły św. Michała i św. Dominika. /.../ Są to najlepiej zachowane dzieła architektury romańskiej w dawnej stolicy Mazowsza. Oba powstały z fundacji książęcej, w 1. połowie XIII w. stulecia, w przeddzień pierwszej próby przekształcenia przedlokacyjnego Płocka w miasto komunalne.*

26 L. Zygmunt, *Aneks. Dokument lokacji Płocka na prawie polskim z 1237 roku* (opracowanie i tłumaczenie), s. 223-226, [w:] *Dzieje Płocka, t. 1, ...op. cit.*

27 Lokacja chełmińska nadana miastu według Stelli Marii Szacherskiej między 1322 i 1336 r. przez księcia płockiego Waławę, zwanego „Wańko”.

28 Z. Polak, *Lokacje płockie w świetle archeologii*, „Rocznik Mazowiecki” 2001, nr 13.

29 Z. Polak, *Płock średniowieczny – kontynuacja czy nowa jakość?*, s. 311-378, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny, ...op. cit.*

30 A. Gołębniak, *Przedmowa*, s. 13-26; *Rozwój osadnictwa otwartego i pierwsza lokacja miasta*, s. 217-278.

aglomeracja osadnicza zostały otoczone wysokim murem z basztami. Osada miejska została otoczona fosą i murem obronnym o długości ok. 1700 m i wysokości 9 m, z basztami co ok. 33 m. Osada posiadała trzy bramy miejskie oraz była połączona mostkiem nad fosą z zamkiem książęcym, który dodatkowo został wzmocniony drugim murem. Równocześnie zasypano jar oraz zlikwidowano wał drewniano-ziemny wzdłuż obecnej ul. Teatralnej, który oddzielał osadę biskupią od książęcej, stąd podstawowa zabudowa ówczesnej osady miejskiej znalazła się wewnątrz murów warownych. Wewnątrz murów znalazła się też dzielnica żydowska, która powstała w północno-wschodniej części osady (w sąsiedztwie bramy bielskiej).

Granice Płocka, ustalone przez króla Kazimierza Wielkiego w 1361 r., stworzyły rozproszony przestrzenny układ urbanistyczny średniowiecznego miasta, obejmujący rozległe tereny rolnicze: od rzek Wisły i Brzeźnicy do granic wsi Trzepowo, Kostrogaj, Podolszyce i Ośnica³¹. W ocenie prezesa TNP Jakuba Chojnackiego (1922-2006) i wieloletniego dyrektora Muzeum Diecezjalnego w Płocku ks. Tadeusza Żebrowskiego (1925-2014) ówczesna zwarta staromiejska zabudowa wokół dwóch placów handlowych: placu biskupiego (Rynku Kanonicznego) i rynku mieszczańskiego (Starego Rynku) posiadała powierzchnię 14-20 ha (obszar o długości ok. 700 m i szerokości ok. 200-300 m).

W latach czterdziestych XV w. za czasów rządów księcia płockiego Władysława I (1426-1455) nastąpiła kolejna rozbudowa zamku. W 1435 r. nadał on miastu pełne prawo chełmińskie (wzorowane na magdeburskim). Zakończenie prac budowlanych na zamku nastąpiło ok. 1500 r. W pięć lat później za czasów panowania Zygmunta I Starego kompleks zamkowy został całkowicie zniszczony w wyniku dużego pożaru. W 1564 r. w Płocku było ok. 600 domów³², natomiast w 1578 r. mieszkało ok. 5 tysięcy osób (Ilustracja). Okres prosperity miasta zakończył się m.in. wskutek ogólnokrajowego kryzysu gospodarczego w końcu XVI w.

W kolejnym etapie rozwoju Płocka średniowiecznego pojawiła się zabudowa wzdłuż dawnych traktów – poza murem i fosą obronną (za bramami miejskimi), która z czasem w XVI w. utworzyła niewielkie osiedla nazywane przedmieściami. Uzyskały one nazwy wynikające z nazw bram miejskich, od których rozpoczynały się trakty w kierunkach Dobrzyń, Bielska i Wyszogrodu: „Przedmieście Dobrzyńskie”, „Przedmieście Bielskie” i „Przedmieście Wyszogrodzkie” (wcześniej nosiło nazwę „Przedmieście Grodzkie”). Położona u stóp skarpy wiślanej przy przeprawie przez Wisłę osada rybacko-portowo-targowa nosiła nazwę „Stara Przysiań”. W okresie późniejszym w aglomeracji płockiej znalazły się: Nowa Przysiań nad Wisłą, wieś Rybitwy i młyny pływaki na Wiśle oraz młyny nasiębiejne na stawach przy ujściu Brzeźnicy³³.

7/ Płock w okresie od czwartej ćwierci XVI w. do przełomu XVIII/XIX w. znalazł się w krytycznej sytuacji gospodarczej, co wynikało głównie z wojen szwedzkich, wojny z państwem moskiewskim i buntem kozaków na Ukrainie oraz licznych pożarów i epidemii. W większości drewniana zabudowa mieszkalna w Płocku była przyczyną wielokrotnych pożarów, które niszczyły duże części miasta oraz dorobek kolejnych pokoleń. Największe klęski pożarowe odnotowano w latach: 1616 (wówczas spłonęło ponad 70% miasta), 1638, 1641, 1656 i 1757. Ogromne straty ludzkie miasto poniosło w końcu XVI w. oraz w XVII i XVIII w. w wyniku częstych zaraz (epidemii), które dziesiątkowały ludzi. Zarazy (tzw. „morowe powietrze”) wystąpiły w latach: 1588, 1603, 1625, 1630, 1652, 1656, 1660, 1661, 1662, 1667,

31 ks. T. Żebrowski, *Stolica książąt mazowieckich i płockich w latach 1138-1495*, s. 62, [w:] *Dzieje Płocka*, (red.) A. Gięsztor, Wyd. II, Płock 1978, (*Plan Płocka i okolicznych wsi z 1925 r.* – wraz z naniesionymi granicami miasta z XIV w.); W dokumencie z 5 kwietnia 1361 r. król przekazał miastu 60 łanów ziemi.

32 S. Szymański, *Muratorzy płocky XVI wieku*, „Notatki Płockie” 1958, nr 7, s. 23-27.

33 ks. W. Góralski, *Miasto w dobie kryzysu ekonomicznego i zniszczeń wojennych (1581-1717)*, [w:] *Dzieje Płocka, Historia miasta do 1793 roku*, t. 1, (red.) M. Kallas, Płock 2000, s. 171-172.

1708, 1710 i 1734. Tylko dwie epidemie z 1603 r. i 1625 r. spowodowały zgony ok. dwóch tysięcy mieszkańców³⁴.

Według Wawrzyńca z Wrzeczca w 1603 r. Płock zawierał jeszcze 14 bogatych kościołów i kaplic. Po wojnie ze Szwecją w latach 1656-1657 pozostało w 1664 r.: „*domów mieszczzańskich 36, żydowskich 7, szlacheckich i duchownych kilkanaście, mieszkańców tylko około tysiąca.*” Według lustracji z 1725 r. (po zakończeniu wojny północnej w 1721 r.) w mieście pozostało tylko 64 domów drewnianych i 10 kamieniczek, w tym 5 mieszczzańskich, 2 szlacheckie i 3 żydowskie oraz zamek w stanie ruiny.

Wielowiekowy spór pomiędzy samorządem miejskim a biskupem o prawo targu zakończył się dopiero w 1731 r., gdy rada miasta wygrała proces z kapitułą katedralną (znaczna część mieszkańców miasta stanowiło liczne duchowieństwo i jego służba). O stanie Płocka w 1742 r. świadczy inwentaryzacja, z której wynika, że w mieście było ok. tysiąc osób, które mieszkały w ok. 180 domach. Ówczesny regres miasta i województwa płockiego spowodował ich degradację gospodarczą i znaczne trwale obniżenie poziomu życia i kultury, znaczenie Płocka w skali kraju systematycznie malało.

W końcowych latach I Rzeczypospolitej nastąpiła w Płocku pewna stabilizacja gospodarcza, co umożliwiło częściowe odbudowanie miasta po katastrofalnych zniszczeniach poprzedniej epoki. W 1777 r. w Płocku było już ok. 2300 mieszkańców, choć w 1782 r. – tylko 1411 osób³⁵. Płock od końca XVI w. do 1793 r. w. trwał w średniowiecznym kształcie urbanistycznym, przez prawie 200 lat miasto upadało lub było w stanie stagnacji.

URBANIZACJA W OKRESIE ZABORÓW

Gdy w wyniku II rozbioru Rzeczypospolitej Płock w 1793 r. znalazł się pod okupacją pruską – zaplanowano przekształcenie upadającego miasteczka w nowoczesne miasto pruskie³⁶. Z informacji uzyskanych z opracowań pruskiego dyrektora regencji białostockiej Augusta C. Holsche wynikało, że Płock w 1800 r. liczył około 2,5 tys. mieszkańców, posiadał 11 kościołów, 389 domów, w tym 27 murowanych. Ważną rolę w przemianach przestrzennych miasta na przełomie XVIII i XIX w. odegrało planowanie przestrzenne. Powstało wówczas kilka projektów zasadniczo zmieniających istniejący układ przestrzenny Płocka, znacznie rozszerzający obszar miasta. Realizacja tych projektów zatarła nieco układ średniowieczny miasta. Pierwsze nowoczesne opracowania planistyczne dotyczące Płocka zostały wykonane przez pruskich geometrów: Aleksandra Göppnera³⁷ (1793 r.), F. W. Schönwalda³⁸ (1798 r.) i Schmida³⁹ (1803 r.).

Do realizacji przyjęto plan Schmida, który niestety nie uwzględnił historycznej urbanistyki średniowiecznego Płocka. Schmid zaprojektował nową dzielnicę opartą na układzie szachownicowym, którą zlokalizował na wschód od Starego Miasta, otoczonego wówczas murami obronnymi. Jej ośrodkiem

34 T. J. Gałązka, I. Szychowski, *Płockie kamienice i ich mieszkańcy*, Płock 1994.

35 A. Zahorski, ks. M.M. Grzybowski, *Odbudowa Płocka w dobie saskiej i stanisławowskiej*, 185-222, [w:] *Dzieje Płocka*, t. 1. (red.) M. Kallas, Płock 2000, s. 192.

36 J. Drejer, *Pruska urbanistyka w Płocku – znaczenie historyczne i aktualne zagrożenia*, s. 234-261 [w:] *Retablissement – Urbanistyka pruska w Polsce i Niemczech*, Berlin 2016.

37 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne budowniczych Płocka: Göppner Aleksander*, s. 205-206, [w:] *Architektura Płocka i jej twórcy*, Płock 2011.

38 Ibid., *Schönwald F. W.*, s. 226.

39 Ibid., *Schmid*, s. 226.

stał się usytuowany na przedmieściu Wyszogrodzkim Plac Panieński (obecnie plac Obrońców Warszawy). Zaplanowano zlikwidowanie miejskich obwarowań urządzając w ich miejscu nowe ciągi uliczne, m.in. ulicę Szeroką (obecnie Kwiatka). Ważną osią zabudowy stała się nowa ulica o obecnej nazwie Tumska. Nasilenie rozbudowy miasta w czasach pruskich nastąpiło w latach 1803-1806⁴⁰. W okresie Księstwa Warszawskiego kontynuowano realizację założeń urbanistyki pruskiej, w tym rozbierano pozostałości murów miejskich oraz murów wokół zamku na Wzgórzu Tumskim. Umożliwiło to sprawniejszą komunikację pomiędzy starą i nową zabudową, jednakże miasto pozbawione zostało cennych zabytków.

Intensywny rozwój Płocka nastąpił w okresie sto lat (1815-1915) trwającego zaboru rosyjskiego. Dopiero w tym czasie w pełni wdrożono propozycje planistyczne Schmidta⁴¹. Dotychczasowa zabudowa staromiejska w wyniku rozebrania murów obronnych została przekształcona w dzielnicę staromiejską. Wówczas na terenie wokół dawnego placu Panieńskiego powstała zabudowa nowej dzielnicy, stanowiąca początek obecnego osiedla Kolegialna. Stosunkowo szybki rozwój gospodarczy Płocka w pierwszym piętnastoleciu Królestwa Polskiego spowodował ożywiony ruch budowlany. Drewniana w większości zabudowa była sukcesywnie zamieniana na murowaną. Rozbiórka murów obronnych dostarczyła taniego surowca na budowę murowanych budynków. Równocześnie uruchomiono nowe cegielnie na obrzeżach miasta. W 1820 r. było 420 domów, w tym 120 drewnianych; natomiast w 1827 r. – 484 domów, w tym 127 drewnianych⁴².

Planem realizacyjnym przebudowy miasta i jego wykonaniem zajmował się głównie Ludwik Mahn. Na polecenie prezesa Komisji Wojewódzkiej gen. Floriana Kobylińskiego, pełniącego tę funkcję w latach 1816-1835, budowniczy województwa płockiego Ludwik Czechowski-Dallak⁴³ dokonał w 1832 r. szereg regulacji w planie miasta i zaprojektował kolejne ulice i place. Według Anny Stogowskiej: „O ile przekształcenia przestrzenne Płocka należały do architektów pruskich, to jednak twórcami wielu budowli klasycystycznych byli Polacy, zwłaszcza architekci warszawscy”⁴⁴.

W drugiej połowie XIX w. w większości drewniany Płock szybko przekształcał się w miasto murowane, znacznie zwiększyła się też liczba jego mieszkańców. Ceglane budynki powstawały głównie na Starym Rynku i obecnym placu Narutowicza oraz w ulicach: Grodzkiej, Tumskiej, Kolegialnej, Więziennej (obecnie Sienkiewicza), Dominikańskiej (obecnie 1 Maja), Kościuszki i Królewieckiej. W 1859 r. ilość domów wynosiła 566, w tym 387 murowanych i 179 drewnianych⁴⁵. Sukcesywnie zaczęły powstawać warsztaty rzemieślnicze związane z naprawą i produkcją maszyn rolniczych (m.in. zakłady Mojżesza Sarny i Augusta Borna)⁴⁶. W tym czasie istniały też następujące zakłady przemysłowe:

40 Z. Polak, *Lokacje płockie w świetle archeologii*, „Rocznik Mazowiecki” 2001, nr 13, s. 41; Cytat: *Prawdziwe zmiany przyniósł dopiero wiek XIX. Dominująca przez wieki zabudowa drewniana ustąpiła murowanej. Średniowieczne fortyfikacje rozebrano, a fosy zasypano. Układ miasta czternastowiecznego jest mimo to w większości do dziś czytelny.*

41 J. Drejer, *Pruska urbanistyka w Płocku – znaczenie historyczne i aktualne zagrożenia*, s. 234-261.

42 A. C. Holsche, *Geografia i statystyka Zachodnich, Południowych i Nowych Prus Wschodnich*.

43 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne: Czechowski-Dallak Ludwik*, s. 202.

44 A. M. Stogowska, *Życie społeczno-gospodarcze Płocka w latach 1793-1918...op. cit*, s. 145-146; Cytaty: *W 1823 r. powstał kolejny plan regulacji miasta, sporządzony przez architekta Ludwika Mahna. Wyznaczał nowy powiększony obszar miasta, otoczony wielkimi alejami. /.../. W latach trzydziestych XIX w. pobudowano wiele kamienic prywatnych i budynków użyteczności publicznej. /.../ Klasycystyczna zabudowa Rynku Kanonicznego przetrwała do naszych czasów i stanowi unikalny kompleks architektoniczny.*

45 Ibid., s. 148.

46 Ibid., s. 182; cytaty: *Mojżesz Sarna przy ul. Więziennej założył warsztat naprawy narzędzi rolniczych /.../ W 1870 r. zatrudniał 23 pracowników, a w 1914 r. – już 77. /.../ Przy ul. Tumskiej powstał zakład, należący do spółki ziemian płockich*

cegielnia, kaflarnie, zakład młynarski Gotfryda Reu, krochmalnia, browar Szyferów (Jar Brzeźnicy), wytwórnia wódek, zakłady wyrobu świec, mydlarnie, itp.

Zabudowa miasta była ograniczona od strony południowo-zachodniej rzeką Wisłą, natomiast od północno-wschodniej – rowami, które powstały wzdłuż ówczesnych alej, później nazywanych Wielkimi Alejami. Obecnie stanowią one ciąg komunikacyjny składający się z al. Kilińskiego, Al. Jachowicza, Al. Kobylińskiego i ul. Topolowej. Tak zabudowany obszar miasta z przełomu XIX i XX wieku nazywany jest miastem kongresowym⁴⁷. W rzeczywistości naturalne granice Płocka przebiegały wzdłuż rzek Wisły oraz Brzeźnicy i sąsiadowały z wioskami: Trzepowo, Niegłosy, Kostrogaj, Podolszyce i Ośnica.

Na przełomie XIX i XX w. liczba domów drewnianych zaczęła się wyraźnie zmniejszać. Równocześnie niektóre manufaktury zaczęły przekształcać się w małe fabryczki. W rejonie ulic Tumskiej, Królewieckiej i Bielskiej powstała pierwsza płocka dzielnica przemysłowa. Do wybuchu I wojny światowej (1914-1918), pomimo dużych utrudnień wynikających z polityki ówczesnej Rosji carskiej w stosunku do tzw. „Kraju Nadwiślańskiego” (Królestwa Polskiego)⁴⁸, obserwuje się stopniowy rozwój Płocka: gospodarczy, ludnościowy i cywilizacyjny.

URBANIZACJA W II RP

Okres dwudziestolecia międzywojennego dla Płocka to okres stagnacji, wynikający z peryferyjnego położenia i braku dogodnej komunikacji z ośrodkami przemysłowymi kraju oraz z trudnej sytuacji ekonomicznej i politycznej Polski. Próba wybrnięcia z tej sytuacji był duży wzrost w mieście w latach 30. XX w. budownictwa komunikacyjnego (kolejowego i mostowego).

Początkowo w związku z brakiem polskich regulacji prawnych nadal obowiązywały z konieczności w znacznej mierze dawne przepisy państw zaborczych, następnie w celu usunięcia piętna kultury zaborczej w obszarze miejskiej przestrzeni przystąpiono do „derusyfikacji” oraz „degermanizacji” krajobrazu polskich miast. Przejawem tych tendencji były nowe nazwy ulic oraz masowe rozbiórki cerkwi prawosławnych.

W dniu 13 grudnia 1920 r. na wspólnym posiedzeniu Rady Miejskiej i Magistratu Płocka podjęto wstępną decyzję o przyłączeniu do Płocka miejscowości leżących w promieniu 4 km od centrum miasta, a więc Radziwia, Grabówki, części Podolszyc, folwa

rku Niegłosy oraz osad położonych po prawej stronie Parowy, od Niegłos do Wisły, w taki sposób aby rzeczka Brzeźnica znalazła się na terytorium Płocka⁴⁹.

pod nazwą Nitkowski i Born. Właściciele posiadali motor parowy, kuźnię, tokarnię i stolarnię. Zatrudniano 40 pracowników. Po śmierci Borna fabryka podupadła, kupił ją wówczas właściciel składu żelaza, kupiec Margulies. W 1913 r. zakład zatrudniał 61 robotników. Produkowano maszyny i narzędzia rolnicze. /.../ W 1908 r. założono w Płocku dwie małe elektrownie. Właścicielem jednej z nich był Stanisław Górnicki, a drugiej – Kazimierz Kuhn.

47 W wyniku ustaleń Kongresu Wiedeńskiego z 9 VI 1915 r. utworzono Królestwo Polskie połączone unią personalną z Imperium Rosyjskim, potocznie nazywane „Kongresówką”. W związku z powyższym obszar Płocka z XIX w. popularnie traktowany był jako „miasto kongresowe”.

48 W związku z silnymi procesami rusyfikacji ludności terenów Królestwa Polskiego zaborcy po stłumieniu powstania styczniowego „Kongresówkę” zaczęli nazywać „Krajem Nadwiślańskim”.

49 J. Szczepański, *Problemy społeczno-gospodarcze Płocka w okresie międzywojennym*, s. 581-602, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1793-1945 r.*, t. 2, red. M. Krajewski, Płock 2006; s. 589.

W okresie II Rzeczypospolitej Polskiej Płock w wyniku formalnego przyłączenia w 1923 r. wsi Radziwie, położonej po lewej stronie rzeki Wisły⁵⁰, powiększył swój obszar zabudowy. Przyłączenie Radziwia spowodowało wzrost obszaru miasta do 2600 ha. Od tego czasu miasto należy urbanistycznie traktować w układzie trzyczęściowym: obszar prawobrzeżny, obszar lewobrzeżny i rzeka Wisła w granicach miasta.

Kierunki przeobrażeń urbanistycznych i architektonicznych zostały wytyczone ustawą z 29 kwietnia 1925 r.⁵¹ oraz rozporządzeniem prezydenta RP o rozbudowie miast z 22 kwietnia 1927 r.⁵² W dniu 16 lutego 1928 r. ukazało się *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o prawie budowlanym i zabudowaniu osiedli*⁵³, w którym określono przepisy w sprawie planów zabudowy i regulacji ogólnobudowlanych, w tym m.in. przepisy dotyczące pozwolenia na budowę, zgłoszenia robót budowlano-montażowych, parcelacji gruntów prywatnych⁵⁴. W związku z kryzysem gospodarczym i powstałym zastojem w budownictwie mieszkaniowym w celu jego aktywizacji w dniu 24 marca 1933 r. uchwalono ustawę o ulgach dla nowowznoszonych budowli⁵⁵, natomiast akt wykonawczy ogłoszono 7 czerwca 1934 r.⁵⁶ Kolejna ustawa dotycząca prawa budowlanego i zabudowy osiedli ukazała się 14 lipca 1936 r.⁵⁷ Na 16 miesięcy przed wybuchem II wojny światowej ukazało się *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 1938 r. o przygotowaniu w czasie pokoju obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej w dziedzinach regulacji i zabudowania osiedli oraz budownictwa publicznego i prywatnego*⁵⁸, które zawierało szczegółowe postanowienia odnośnie: 1/ planów zabudowy miast i osiedli; 2/ zadrzewienia, zakrzewienia i obsiania trawą ciągów ulicznych; 3/ zabudowania działek; 4/ ogrodzenia; 5/ konstrukcji budynków; 6/ schronów przeciwlotniczych. Rozporządzenie te podpisali: Prezes Rady Ministrów i Minister Spraw Wewnętrznych Sławoj Składkowski i Minister Spraw Wojskowych Kasprzycki.

Wybudowanie na początku dwudziestolecia międzywojennego jednotorowej linii kolejowej na trasie Kutno – Radziwie spowodowało w lewobrzeżnym Płocku utworzenie węzła PKP, współpracującego z budowanym portem rzeczny. Jednakże dopiero most drogowo-kolejowy przez Wisłę i linia kolejowa do Sierpca, wybudowane dopiero na rok przed napaścią hitlerowskich Niemiec, umożliwiły efektywne połączenie kolejowe Płocka z resztą kraju. Te komunikacyjne inwestycje nie zdołały wyprowadzić Płocka ze stagnacji gospodarczej. Duży wzrost demograficzny w mieście spowodował zwiększone zapotrzebowanie na budownictwo mieszkaniowe⁵⁹.

W 1916 r. Oskar Sosnowski⁶⁰ opracował plan zagospodarowania przestrzennego Płocka, który w 1922 r. dostosował do aktualnych powojennych wymogów. W 1936 r. S. Chojnicki sporządził aktualną

50 Rozporządzenie Rady Ministrów z 7 III 1923 r. o rozszerzeniu granic Płocka, Dz.U. 1923, nr 28, poz. 171. *Do miasta Płocka w województwie warszawskim włączono wieś Radziwie z powiatu gostyńskiego.*

51 Ustawa o rozbudowie miast z 29 IV 1925 r., Dz.U. 1925, nr 51, poz. 346.

52 Rozporządzenie Prezydenta z 22 IV 1927 r. o rozbudowie miast, Dz.U. 1927, nr 42, poz. 372.

53 Rozporządzenie Prezydenta z 16 II 1928 r. o prawie budowlanym i zabudowaniu osiedli, Dz.U. 1928., nr 23, poz. 202.

54 Pszczołkowski M., *Architektura Włocławka...op. cit.*, s. 66; Cytat: *Nowe prawodawstwo miało bezpośredni wpływ na rangę społeczną architekta i poziom architektury i urbanistyki, podnosiło rangę społeczną architekta, podkreślało twórczy charakter zawodu, utrudniało powstawanie złej architektury, projektowanej i budowanej przez dyletantów.*

55 Ustawa z 24 III 1933 r. o ulgach dla nowowznoszonych budowli, Dz.U. 1933, nr 22, poz. 173.

56 Rozporządzenie Ministra Skarbu z 7. VI 1934 r. o ulgach dla nowowznoszonych budowli, Dz.U. 1934, nr 55, poz. 494.

57 Ustawa z 14 VII 1936 r. o prawie budowlanym i zabudowaniu osiedli, Dz.U. 1936, nr 56, poz. 405.

58 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 1938 r. o przygotowaniu w czasie pokoju obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej w dziedzinach regulacji i zabudowania osiedli oraz budownictwa publicznego i prywatnego, Dz.U. 1938, nr 32, poz. 278.

59 P. Gryszpanowicz, P. Wiliński, *Budownictwo mieszkaniowe Płocka (1918-1939)*, Płock 2021.

60 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne...op. cit.*, Sosnowski Oskar, s. 228.

mapę Płocka. Rozwój przestrzenny i urbanistyczny miasta od początków jego dziejów zaprezentował geodeta Kazimierz Staszewski (1859-1941)⁶¹ w 1937 r. w wykładzie w Towarzystwie Naukowym Płockim. W latach 1935-1939 Władysław Wieczorkiewicz⁶² z Warszawskiego Urzędu Wojewódzkiego realizował pracę studialną *Plan zabudowania miasta*⁶³. Wybuch II wojny światowej przerwał te prace. Według danych z 1938 r. miasto Płock z przedmieściem Radziwie miało 1 220 nieruchomości, na których znajdowało się 4 302 domy, w tym 3 002 domy murowane oraz 1 300 drewnianych⁶⁴.

URBANIZACJA W OKRESIE W PRL

Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne stanowi ważne ogniwo polityki działania państwa. W związku z wprowadzaniem w PRL zasad nowego ustroju (socjalistycznego) w 1946 r. uchylono część przedwojennych przepisów dotyczących polityki przestrzennej, rozdzielono przepisy prawa budowlanego i prawa zagospodarowania przestrzennego, wprowadzono hierarchizację planów krajowych, regionalnych i miejscowych oraz zapoczątkowano powiązanie pomiędzy planowaniem przestrzennym a wytycznymi polityki gospodarczej państwa.

Przepisy o zagospodarowaniu przestrzennym zostały oparte na założeniu, że prawo do zabudowy jest prawem publicznym, wynikającym z ustaleń planów zagospodarowania przestrzennego. W PRL obowiązywała zasada łączenia funkcji strategicznego planowania przestrzennego z funkcjami operacyjnymi. To powodowało tworzenie planowania polegającego na założeniu „o samoistnej mocy sprawczej planów”, niezależnie od ich charakteru i ujęcia. W ówczesnym systemie zarządzania funkcjonowała dyrektywa o niekwestionowanej nadrzędności zasad planowania przestrzennego na szczeblu krajowym w stosunku do szczebla wojewódzkiego i powiatowego czy gminnego – przy częstym pogwałcaniu prywatnej własności (m.in. ograniczenie właściciela w zakresie rozporządzania nieruchomością, rozszerzenie możliwości odebrania gruntu, zaniżaniu odszkodowawczych wypłat, itp.).

Ważnym dla zagadnień inwestycyjno-budowlanych w powojennej rzeczywistości były kolejne akty legislacyjne Sejmu oraz dekrety, rozporządzenia i zarządzenia władz centralnych. Pierwszym dekretem posiadającym wpływ na zagospodarowanie przestrzenne miast był dekret PKWN z 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej, gdyż umożliwił m.in. wykorzystanie majątków ziemskich w granicach miast podlegających parcelacji w celu zarezerwowania odpowiednich terenów pod ich rozbudowę (kolonie mieszkaniowe, ogródki działkowe, komunikacja publiczna, itp.)⁶⁵.

61 Ibid., *Staszewski Kazimierz*, s. 228.

62 Ibid., *Wieczorkiewicz Władysław*, s. 232.

63 Z. Sokołowski, M. Sołtysiak, *Płock i jego architektura*, Warszawa 1975, s. 102-103; cytat: *Władysław Wieczorkiewicz projektował główne arterie komunikacyjne, budynki, zakłady, urządzenia użyteczności publicznej, następnie place publiczne, skwery, parki, ogrody i place sportowe, wreszcie tereny mieszkalne i przemysłowe z podziałem na strefy według sposobu zabudowania jedno lub wielopiętrowego lub mieszanego.*

64 J. Szczepański, *Problemy społeczno-gospodarcze Płocka w okresie międzywojennym, ...op. cit.*, s. 591.

65 Obwieszczenie Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 18 I 1945 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 6 IX 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej, Dz.U. 1945, nr 3, poz. 13.

*Dekret z dnia 2 kwietnia 1946 r. o planowym zagospodarowaniu przestrzennym kraju*⁶⁶ oraz wydane w 1947 r. *Rozporządzenie Rady Ministrów o współdziałaniu władz w akcji planowego zagospodarowania przestrzennego kraju*⁶⁷ spowodowało rozdzielenie przepisów prawa budowlanego i prawa zagospodarowania przestrzennego. Na mocy tego rozporządzenia urzędy planowania przestrzennego zostały zobowiązane do uzgadniania planów i wytycznych z władzami i organami publicznymi. W wyniku *Ustawy z 10 lutego 1949 r. o zmianie organizacji władz gospodarki narodowej*⁶⁸ nastąpiła likwidacja Centralnego Urzędu Planowania oraz powołanie Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego (PKPG). W 1954 r. Rada Ministrów zdecydowała o powoływaniu w prezydiach rad narodowych architektów (wojewódzkich i powiatowych)⁶⁹. W związku z likwidacją Wydziałów Budownictwa przy MRN utworzono Miejskie Zarządy Architektoniczno-Budowlane.

W 1961 r. uchwalono ustawy: *Prawo budowlane*⁷⁰ i *Ustawę o planowaniu przestrzennym*⁷¹, które tworzyły warunki do ścisłego powiązania planowania przestrzennego z planowaniem gospodarczym. Nowa ustawa o planowaniu przestrzennym wymuszała tworzenie planów regionalnych i miejscowych w wersji ogólnej i szczegółowej (w podziale na plany kierunkowe, perspektywiczne i etapowe).

W kwietniu 1963 r. Rada Ministrów wydała uchwałę w sprawie organizacji sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego⁷². Szczegółowy plan zagospodarowania przestrzennego wraz z decyzją w sprawie lokalizacji stanowił podstawę do sporządzenia projektu planu regulacyjnego. Należy stwierdzić, że decentralizacja prac urbanistycznych oraz rozwój metodyki sporządzania planów przyniosły duże postępy w urbanistycznym planowaniu obszarów miejskich. W dniu 4 grudnia 1965 r. ukazało się *Zarządzenie Ministra Gospodarki Komunalnej w sprawie wytycznych dotyczących zadań i organizacji służby inwestycyjnej rad narodowych w dziedzinie inwestycji o charakterze miejskim*⁷³.

W ustawie *Prawo budowlane z 24 października 1974 r.*⁷⁴ problematyka związana z polityką przestrzenną znalazła się w nowym prawie budowlanym. W nowych regulacjach wprowadzono ustalenia, iż w ramach prac przygotowawczych danej inwestycji właściwy organ musi ustalić zarówno miejsce jak i warunki realizacji tej inwestycji; ponadto każdorazowo powinien być opracowany plan realizacyjny określający urbanistyczne i architektoniczne zagospodarowanie terenu inwestycyjnego. W lipcu 1976 r. ukazała się *Uchwała Rady Ministrów w sprawie zasad i trybu sporządzania, uzgadniania i zatwierdzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego*⁷⁵.

66 Dekret z 2 IV 1946 r. o planowanym i zagospodarowaniu przestrzennym. Według z art.6: *plany zagospodarowania przestrzennego sporządza się w dostosowaniu do wieloletnich planów gospodarczych i inwestycyjnych* (równocześnie wprowadzono drastyczne ograniczenia dla właścicieli nieruchomości).

67 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 III 1947 r. o współdziałaniu władz w akcji planowego zagospodarowania przestrzennego kraju, Dz.U. 1947, nr 34, poz. 152.

68 Ustawa z 10 II 1949 r. o zmianie organizacji władz gospodarki narodowej, Dz.U. 1943, nr 7, poz. 46.

69 Uchwała Rady Ministrów z dnia 18 V 1954 r. w sprawie organizacji terenowej służby architektoniczno-budowlanej, Monitor Polski 1954, nr 59, poz. 790.

70 Ustawa z dnia 31 I 1961 r. – Prawo budowlane, Dz.U. 1961, nr 7, poz. 46.

71 Ustawa z dnia 31 I 1961 r. o planowaniu przestrzennym, Dz.U. 1961, nr 7, poz. 47.

72 Uchwała nr 146 Rady Ministrów z dnia 12 IV 1963 r. w sprawie organizacji sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego, Monitor Polski 1963, nr 40, poz. 197.

73 Zarządzenie Ministra Gospodarki Komunalnej z 4 XII 1965 r. w sprawie wytycznych dotyczących zadań i organizacji służby inwestycyjnej rad narodowych w dziedzinie inwestycji o charakterze miejskim, Dz.U. 1965.

74 Prawo budowlane z 24 X 1974 r., Dz.U. 1974.

75 Uchwała nr 148 Rady Ministrów z dnia 9 VII 1976 r. w sprawie zasad i trybu sporządzania, uzgadniania i zatwierdzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, Dz.U. 1976, nr 41, poz. 185.

Kolejna ustawa *O planowaniu przestrzennym z 12 lipca 1984 r.*⁷⁶ narzucała inwestorom dokonywanie ocen stanu zagospodarowania przestrzennego przed ustaleniem lokalizacji inwestycji. Tylko plany miejscowe miały być sporządzane jako ogólne i szczegółowe. W grudniu 1984 r. Wojewódzka Rada Narodowa w Płocku wydała Uchwałę w sprawie zatwierdzenia planu zagospodarowania przestrzennego zespołu jednostek osadniczych Płocka⁷⁷.

Rozwój Płocka w okresie PRL w aspekcie społeczno-gospodarczym i przestrzennym można podzielić na trzy etapy. Pierwszy etap to lata 1945-1959, tj. powojenna odbudowa i budowa tzw. gospodarki socjalistycznej, w tym oszczędnościowego budownictwa mieszkaniowego. Drugi etap obejmuje lata 1960-1979⁷⁸, które przypadają na okres prosperity inwestycyjno-budowlanej, miasto wówczas było jednym z największych placów budowy w kraju⁷⁹. Trzeci etap przypada na lata 1980-1989, które stanowią okres schyłku PRL i kryzysu społeczno-gospodarczego, w którym następowało wygaszanie przede wszystkim budownictwa przemysłowego i użyteczności publicznej.

Realizacja wielkich płockich inwestycji przemysłowych o znaczeniu krajowym i duży wzrost ludności w Płocku w okresie PRL spowodował konieczność powiększenia obszaru miasta. Granice prawobrzeżnego miasta w tym okresie poszerzono trzykrotnie: w 1953 r.⁸⁰, w 1961 r.⁸¹ i 1981 r.⁸² Z biegiem lat w wyniku wchłaniania sąsiednich osad i wsi powstały nowe płockie dzielnice mieszkaniowe i przemysłowe, a następnie osiedla spółdzielcze i miejskie.

Istotnym problemem w zakresie planowania gospodarczego i powiązania go z planowaniem przestrzennym była zbyt optymistyczna metoda planowania centralnego, co uniemożliwiało realne

76 Ustawa z 12 VII 1984 r., O planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz.U. 1984 r.

77 Uchwała nr 23/IV/84 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Płocku z dnia 28 XII 1984 r. w sprawie zatwierdzenia planu zagospodarowania przestrzennego zespołu jednostek osadniczych Płocka, Dz.U.W.P. 1984, nr 6, poz. 26.

78 M. Woźniak, *Życie gospodarcze miasta w latach 1950-1975 i perspektywy rozwojowe*, s. 491-552, [w:] *Dzieje Płocka*, wyd II, A. Gieysztor, Płock 1978;

79 H. Białczyński, *Tysiąclecie i XX-lecie Polski i Płocka*, „Notatki Płockie” 1964, nr 3/29, s. 7-9; także, J. Chojnacki, *Wpływ budowy kombinatu rafineryjno-petrochemicznego na społeczny rozwój miasta*, „Notatki Płockie” 1977, nr 4/92, s. 16-30; także, H. Rybak, *Rozwój społeczno-gospodarczy Płocka w 35-lecie PRL*, „Notatki Płockie” 1979, nr 3/100, s. 5-10; także, M. Pietralik, *Społeczny i gospodarczy rozwój Płocka w XV-leciu*, „Notatki Płockie” 1984, nr 3/120, s. 4-13.

80 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 sierpnia 1953 r. w sprawie zmiany granic miasta Płocka w województwie warszawskim. *Włącza się do miasta Płocka w województwie warszawskim z powiatu płockiego w tymże województwie: 1/ z gminy Rogozino części gromad Boryszewo Nowe i Kostrogaj; 2/ z gminy Bielino część gromady Ośnica*, Dz.U. 1953, nr 41, poz. 179.

81 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 grudnia 1961 r. w sprawie zmiany granic miasta Płocka w województwie warszawskim. *Do miasta Płocka w województwie warszawskim włącza się z powiatu płockiego w tymże województwie: 1/ z gromady Maszewo Duże wsie Chęlpowo i Maszewo Małe oraz część obszarów wsi Maszewo i Maszewo Duże z przysiółkiem Winiary; 2/ z gromady Trzepowo Nowe wieś Powsino i część wsi Trzepowo Stare z przysiółkiem Niegłoso; 3/ z gromady Biała Stara części obszarów wsi Biała Nowa, Biała-Parcela i Draganie Nowe. Rozporządzenie wchodzi w życie z dniem 31. XII 1961 r.*, Dz.U. 1961, nr 59, poz. 324.

82 Rozporządzenie Ministra Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z dnia 25 listopada 1981 r. w sprawie zmiany granic niektórych miast w województwach: bydgoskim, gdańskim, krośnieńskim, płockim i suwalskim. W województwie płockim włącza się do miasta Płocka: *1/ z gminy Borowiczki obszary wsi: Borowiczki-Parcele, Cukrownia Borowiczki, Imielnica, Ośnica i Podolszyce oraz część obszaru wsi Bielino-Wirginia o powierzchni 6,07 ha, część obszaru wsi Borowiczki-Pieńki o powierzchni 5,76 ha, część obszaru wsi Gulczewo o powierzchni 22,06 ha, część obszaru wsi Gulczewo-Kolonia o powierzchni 0,23 ha i część obszaru wsi Mirosław o powierzchni 60,80 ha; 2/ z gminy Radzanowo część obszaru wsi Nowe Boryszewo o powierzchni 185,89 ha. Rozporządzenie wchodzi w życie z dniem 1. XII 1981 r.*, Dz.U. 1981, nr 28, poz. 152.

planowanie na szczeblach niższych. W wyniku nierzetelnego bilansowania dostępnych środków produkcji w stosunku do zbyt ambitnych planów realizacja większości inwestycji w kraju odbywała z dużym opóźnieniem – w warunkach dużej improwizacji, a plany i harmonogramy stanowiły w rzeczywistości tylko obowiązujący biurokratycznie wymóg. W efekcie wpływało to negatywnie na wielkość i jakość oraz koszty zrealizowanych zadań inwestycyjnych w skali krajowej.

W okresie PRL-u wiodącą rolę w obszarze urbanistyki Płocka pełnili szefowie wydziałów budowlano-architektonicznych oraz główni architekci miasta i województwa, którym podlegały jednostki administracyjne posiadające w różnych okresach różne nazwy. Bezpośrednio po odzyskaniu niepodległości w strukturach miejskiego magistratu utworzono Wydział Techniczno-Budowlany, w którym kierownikiem w latach 1945-1946 był inż. Zygmunt Bieńkowski, natomiast zastępcą arch. Roman Bogowolski, pełniący równocześnie funkcję kierownika referatu budowlanego oraz obowiązki „architekta miasta”. Od końca 1946 r. wydziałem tym zarządzał Roman Bogowolski.

Na początku 1947 r. powołano Komitet Rozbudowy Miasta Płocka, w którym uczestniczyli m.in. poseł Wincenty Kępczyński, adwokat Kazimierz Askanas i inż. Zygmunt Bieńkowski (przedwojenny zastępca kierownika Wydziału Techniczno-Budowlanego oraz powojenny kierownik analogicznej jednostki). W wyniku reorganizacji Biura Zarządu Miejskiego w 1948 r. powstał Oddział Techniczny, w którym utworzono m.in. Referat Budownictwa i Nadzoru Budowlanego oraz Referat Drogowy, zajmujący się budową i utrzymaniem ulic i placów publicznych. Równocześnie powołano Biuro Pomiarów, któremu m.in. przyporządkowano tematy związane z projektowaniem zagospodarowania przestrzennego miasta oraz uzgadnianiem i zatwierdzaniem inwestycji publicznych i prywatnych⁸³.

W 1950 r. nowo powołane Prezydium Miejskiej Rady Narodowej (PMRN) przekształciło Oddział Techniczny w Wydział Budownictwa, w którym m.in. funkcjonowały Referat Planowania Zabudowy i Referat Pomiarów. W następnym roku Referat Pomiarów przekształcono w samodzielny Referat Geodezyjny, jego kierownikiem został Aleksander Kędziński⁸⁴. W 1953 r. powstał Zakład Osiedli Robotniczych (ZOR). Z dniem 1 listopada 1954 r. Prezydium MRN rozwiązało Wydział Budownictwa i utworzyło Miejski Zarząd Architektoniczno-Budowlany, w którym kierownikiem zarządu i równocześnie architektem miejskim został inż. Władysław Uleniecki. W maju 1955 r. zastąpił go arch. Antoni Murawski⁸⁵.

Pierwszy powojenny plan zagospodarowania przestrzennego Płocka opracowali w latach 1947-1950 w ramach Regionalnej Dyrekcji Planowania Przestrzennego w Warszawie architekci Bolesław Malisz⁸⁶ i Kazimierz Lier⁸⁷, którzy założyli perspektywiczny wzrost liczby mieszkańców w mieście z 28 tys. do 120 tys. Plan ten został skorygowany w 1955 r. przez arch. Aleksandra Kirowa, który również przewidywał rozwój miasta do 120 tys.⁸⁸. Kolejna wersja opracowana w 1958 r. przez arch. Stefana Sobolewskiego⁸⁹ ograniczała zaludnienie Płocka do 80 tys. mieszkańców. Plany Kirowa i Sobolewskiego proponowały budowę kolejnego mostu drogowego przez Wisłę.

83 P. Gryszpanowicz, *Rozwój przestrzenny Płocka w latach 1945-1989*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, tom 3, red. G. Gołębiowski, T. Piekarski, Płock 2020, s. 382.

84 Ibid., s. 387.

85 Ibid., s. 388.

86 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne, Malisz Bronisław*, s. 218.

87 Ibid., *Lier Kazimierz*, s. 218.

88 Ibid., *Kirow Aleksander*, s. 211.

89 Ibid., *Sobolewski Stefa*, s. 228.

Decyzja o ulokowaniu w rejonie wsi Nowa Biała na północ od dotychczasowych granic prawobrzeżnego w Płocku ogromnych zakładów rafineryjnych i petrochemicznych wymusiła zasadnicze zmiany dotyczące planowania przestrzennego miasta. Zespół pod kierownictwem arch. Aleksandry Wrońskiej⁹⁰ z Wojewódzkiej Pracowni Urbanistycznej w Warszawie opracował w 1960 r. nowy ogólny plan zagospodarowania przestrzennego miasta wraz planem etapowym na lata 1961-1965⁹¹. W 1961 r. plan ten został zatwierdzony. Był to pierwszy plan miasta na podstawie nowej ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym, rozwiązywał problemy przestrzenne miasta, ukierunkował jego rozwój oraz przewidywał wzrost ludności Płocka w 1980 r. do 90 tys. mieszkańców. Zaplanowano w nim miejskie obwodnice oraz nowe przeprawy przez Wisłę (z mostami: drogowym i kolejowym)⁹². Plan ten został wyróżniony nagrodą państwową. Kolejny plan na lata 1966-1970 został przygotowany również przez A. Wrońską.

W oparciu o wytyczne zawarte w Planie Perspektywicznym Płocka w latach 1961-1969 opracowano plany szczegółowe dla następujących osiedli: Dobrzyńska (1961 r.), Przemysłowa (1961 r.), Skarpa B (1962 r. i 1969 r.), Centrum (1962 r.), Maszewo Wschód (1966 r.), Imielnicka (1967 r.), Wyszogrodzka Południe (1968 r.), Wyszogrodzka Północ (1968 r.), Skarpa A (1969 r.) i Kolegialna (1969 r.).

Nadzór nad przygotowaniem i realizacją planów rozbudowy Płocka sprawowali architekci miejscy. W latach 1960-1964 funkcję architekta miejskiego i kierownika Wydziału Architektury i Budownictwa pełnił arch. Stanisław Staszewski (1925-1973)⁹³. Na stanowisku zastępcy kierownika Wydziału od połowy 1962 r. pracował arch. Wojciech Chrabelski, którego w 1964 r. zastąpił arch. Czesław Korgul (1928-2011)⁹⁴.

Dla prowadzenia działalności planu terenowego w mieście w styczniu 1961 r. powołano Miejską Dyрекcję Budowy Osiedli Robotniczych (MDBOR), którą zawiadywał Zbigniew Sobczyk. Przy MDBOR powołano Zespół Oceny Projektów Inwestycyjnych. Szefem utworzonej w połowie 1961 r. Miejskiej Pracowni Geodezyjnej został mgr inż. Tadeusz Łojek, którego od połowy 1970 r. zastąpił mgr. inż. Tomasz Dąbrowski.

W okresie od 1965 r. do 1967 r. szefem Wydziału Budownictwa, Urbanistyki i Architektury był arch. Jerzy Filipowski, a po nim tę funkcję w latach 1968-1970 sprawował arch. Stanisław Tomczak⁹⁵. W latach 1970-1975 arch. Czesław Korgul pracował na stanowisku kierownika Wydziału Gospodarki Przestrzennej i Ochrony Środowiska. Równocześnie piastował stanowisko architekta miejskiego. Następni architekci miejscy to: Bogusław Podolski (w latach 1976-1982), Tadeusz Roguski w latach 1983-1985 oraz Andrzej Marciniak w latach 1985-1989⁹⁶.

Przy Wydziale Architektury i Budownictwa powołano Miejską Pracownię Urbanistyczną (MPU), którą od 1 czerwca 1962 r. kierował arch. Henryk Sęczykowski⁹⁷. Kolejnymi szefami MPU byli: Czesław Korgul w latach 1964-1970, Ignacy Józef Bładowski w latach 1971-1975⁹⁸ i Janusz Łabuz w latach 1975-

90 Ibid., *Wrońska Aleksandra*, s. 234.

91 Uchwała Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie z 1 kwietnia 1961 r. – zatwierdziła ogólny plan zagospodarowania przestrzennego Płocka wraz planem etapowym na lata 1961-1965 wykonany zespół pod kierownictwem arch. Aleksandry Wrońskiej z Wojewódzkiej Pracowni Urbanistycznej w Warszawie.

92 A. Wrońska, *Plan urbanistyczny Płocka*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5, s. 206-209.

93 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne, ...op. cit., Staszewski Stanisław*, s. 228.

94 Ibid., *Korgul Czesław*, s. 212.

95 Ibid., *Tomczak Stanisław*, s. 231.

96 Ibid., *Marciniak Andrzej*, s. 218.

97 Ibid., *Sęczykowski Henryk*, s. 212.

98 Ibid., *Bładowski Ignacy Józef*, s. 199.

1980⁹⁹. Arch. Zbigniew Sokołowski¹⁰⁰ w latach 1966-1972 pracował w MPU na stanowisku zastępcy kierownika. W 1965 r. powstał Terenowy Zespół Usług Projektowych (TZUP), w którym kierownikiem został mgr inż. Tadeusz Myszkowski. Na początku 1968 r. zastąpił go Marian Wegner, w 1969 r. nowym szefem został arch. Zygmunt Kęska.

Na mocy *Uchwały Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie z 4 stycznia 1966 r.*¹⁰¹ powołano Okręgową Dyрекcję Inwestycji Miejskich w Płocku (ODIM). W związku z tym, że ODIM realizowała centralne inwestycje miejskie w powiatach płockim, gostynińskim i sierpeckim podporządkowana została Prezydium WRN w Warszawie. Na stanowisko dyrektora powołany został dotychczasowy dyrektor Miejskiej Dyrekcji Budowy Osiedli Robotniczych Zbigniew Sobczyk, w 1969 r. zastąpił go dotychczasowy zastępca dyrektora Kazimierz Badowski (1935-2022)¹⁰².

Na podstawie *Uchwały Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie z 21 stycznia 1969 r.*¹⁰³ Prezydium MRN w Płocku w porozumieniu z Prezydium Powiatowych Rad Narodowych w Płocku, Gostyninie, Sierpcu i Płońsku powołało Regionalny Zespół Projektowy Podregionu Płockiego. Na czele tego Zespołu został postawiony mgr Jan Szczuko.

W związku z powołaniem w 1975 r. województwa płockiego nastąpiły reorganizacje wielu jednostek zajmujących się organizacją, nadzorem, projektowaniem i wykonawstwem inwestycji miejskich. Na podstawie *Zarządzenia Wojewody Płockiego z 1 lipca 1975 r.*¹⁰⁴ powołano Wojewódzką Dyrekcję Rozbudowy Miast i Osiedli Wiejskich w Płocku (WDRMiOW). Jednostka ta powstała w wyniku przekształcenia utworzonej w maju 1975 r. Dyrekcji Rozbudowy Miasta Płocka w Płocku, która powstała na bazie ODIM-u. Zakres kompetencji WDRMiOW dotyczył zagadnień planowania przestrzennego, urbanistyki i architektury w województwie płockim. Kadre kierowniczą tej jednostki w okresie jej organizacji stanowili: dyrektor naczelny – mgr inż. Kazimierz Badowski, główny architekt województwa – arch. Jerzy Machowicz, kierownik Pracowni Urbanistycznej – Ignacy Józef Bładowski. W wyniku reorganizacji w 1976 r. stanowisko zastępcy dyrektora oraz głównego architekta województwa powierzono arch. Ignacemu Józefowi Bładowskiemu (1939-2000)¹⁰⁵.

Plan województwa płockiego opracowany w 1978 r. przez Tadeusza Kowalczyka zakładał rozwój Płocka do 200 tys. mieszkańców. Był to plan przewidujący szeroką rozbudowę całego ówczesnego województwa płockiego, w tym infrastruktury miasta z budową osiedli mieszkalnych na Podolszycach, w Górach i Maszewie¹⁰⁶.

W strukturach WDRMiOW działało Wojewódzkie Biuro Planowania Przestrzennego (WBPP), którego dyrektorem została arch. Irena Konstancja Gajewska-Łuczak (1921-2011)¹⁰⁷. Od 1978 r. Biurem bezpośrednio kierował zastępca dyrektora WDRMiOW Ignacy Bładowski. W okresie późniejszym w WBPP dyrektorskie stanowiska sprawowali: arch. Paweł Paprocki (1932-2014) w latach 1983-1984, mgr

99 Ibid., *Łabuz Janusz*, s. 217.

100 Ibid., *Sokołowski Zbigniew*, s. 228.

101 Uchwała Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie z 4 I 1966 r. w sprawie organizacji i zadań służby inwestycyjnej w zakresie inwestycji o charakterze miejskim, Dz.U.W.R.N. 1966.

102 P. Gryszpanowicz, *Rozwój przestrzenny Płocka w latach 1945-1989, ...op. cit.*, s. 403.

103 Uchwała Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie z 21 I 1969 r. w sprawie trybu prac nad szczegółowymi planami podregionalnymi, Dz.U.W.R.N. 1969.

104 Zarządzenie Wojewody Płockiego z 1 VII 1975 r., Dz.U. Woj. Płockiego. 1975.

105 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne, Bładowski Ignacy Józef*, s. 199.

106 T. Kowalczyk, *Perspektywiczny rozwój województwa płockiego w aspekcie ustaleń planu zagospodarowania przestrzennego do 1990 r.*, „Notatki Płockie” 1977, nr 3/91, s. 3-11.

107 <https://www.archimemory.pl> (In memoriam – Pamięci Architektów Polskich), *Irena Konstancja Gajewska-Łuczak*.

Barbara Piosik¹⁰⁸ w latach 1984-1986, arch. dr Tadeusz Kowalczyk (1936-1988)¹⁰⁹ – w latach 1986-1988 oraz arch. Stanisław Żurański¹¹⁰ w latach 1988-1990, który od 1984 r. piastował stanowisko głównego architekta województwa. W okresie od 1975 do 1986 r. Czesław Korgul był zastępcą dyrektora WBPP.

Przy Biurze Planowania Przestrzennego funkcjonowały dwie komisje: Komisja Kwalifikacyjna i Egzaminacyjna – do stwierdzania przygotowania zawodowego oraz Wojewódzka Komisja Urbanistyczno-Architektoniczna, która opiniowała opracowania dotyczące planowania i architektury. W składzie tych komisji znaleźli się architekci: Ignacy Józef Bładowski, Irena Konstancja Gajewska-Łuczak, Stanisław Żurański, Janusz Łabuz¹¹¹, Paweł Paprocki, Tadeusz Orgelbrand, Henryk Sęczykowski oraz specjaliści (mgr inż. Kazimierz Badowski, doc. dr. inż. Lech Wysokiński¹¹² i dr inż. Tadeusz Granosik).

W wyniku Zarządzenia Wojewody Płockiego z 4 grudnia 1980 r.¹¹³ nastąpił podział zadań w zakresie obsługi inwestycji komunalnych oraz ustalono zasady współpracy między Wojewódzką Dyрекcją Rozbudowy Miast i Osiedli Wiejskich w Płocku oraz Zjednoczeniem Gospodarki Komunalnej, Mieszkaniowej i Budownictwa Komunalnego w Płocku. Wojewoda Płocki ustanowił ZGKMiBK inwestorem naczelnym i bezpośrednim dla inwestycji komunalnych objętych planem terenowym w miastach i gminach województwa płockiego, tj. w zakresie: sieci wodociągowych i ujęć wodnych, sieci kanalizacyjnych i oczyszczalni ścieków, sieci ciepłowniczych, ulic, konstrukcji mostowych, sieci oświetlenia ulic, wysypisk komunalnych, cmentarzy komunalnych i ogródków działkowych.

W okresie od 1975 r. do 1980 r. WDRMiOW kierował Kazimierz Badowski, natomiast w latach 1981-1982 dyrektorem naczelnym był Zbigniew Michalski¹¹⁴. W latach 1982-1984 Zbigniew Michalski pełnił funkcję dyrektora Wydziału Budownictwa w Urzędzie Wojewódzkim w Płocku, jego zastępcami byli Kazimierz Kokoszczyński¹¹⁵ i Zbigniew Szamel.

Na podstawie *Zarządzenia Wojewody Płockiego z 28 kwietnia 1982 r.*¹¹⁶ WDRMiOW została rozdzielona na dwie części płocką i kutnowską, przy czym w Płocku utworzono Rejonową Dyрекcję Inwestycji (RDI), która pełniła funkcję inwestora zastępczego dla wszystkich inwestycji planu terenowego i obejmowała swoim działaniem miasta: Płock, Sierpc, Gąbin, Wyszogród oraz gminy Duninów, Łąck, Słubice, Hów oraz wszystkie gminy prawobrzeżnej części województwa.

Na podstawie Zarządzenia Wojewody Płockiego z 8 sierpnia 1984 r.¹¹⁷ nastąpiło połączenie Rejonowej Dyрекcji Inwestycji w Płocku i Kutnie i utworzono jednostkę budżetową Wojewódzką Dyрекcję Inwestycji (WDI) w Płocku oraz jej Oddział Rejonowy w Kutnie. Z dniem 1 lipca 1986 r. WDI w Płocku zgodnie z Zarządzeniem Wojewody Płockiego z 17 czerwca 1986 r.¹¹⁸ stała się zakładem budżetowym¹¹⁹. Funkcję dyrektora w Wojewódzkiej Dyрекcji Inwestycji pełnili kolejno byli kierownicy budowy PBP Petrobudowa: Grzegorz Kęsicki w 1984 r. i Józef Krawczyk w latach 1984-1990.

108 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne, Piosik Barbara*, s. 223.

109 Ibid., *Kowalczyk Tadeusz*, s. 212.

110 Ibid., *Żurański Stanisław*, s. 236.

111 Ibid., *Łabuz Janusz*, s. 217.

112 Ibid., *Wysokiński Lech*, s. 234.

113 Zarządzenie Wojewody Płockiego z 4 XII 1980 r. w sprawie podziału zadań w zakresie obsługi inwestycji komunalnych oraz zasad współpracy między Wojewódzką Dyрекcją Rozbudowy Miast i Osiedli Wiejskich w Płocku oraz Zjednoczeniem Gospodarki Komunalnej, Mieszkaniowej i Budownictwa Komunalnego w Płocku, D.U.W.P. 1980.

114 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne...op. cit., Michalski Zbigniew*, s. 219.

115 Ibid., *Kokoszczyński Kazimierz*, s. 211.

116 Zarządzenie Wojewody Płockiego z 28 IV 1982 r., D.U.W.P. 1982.

117 Zarządzenie Wojewody Płockiego z 8 VIII 1984 r., D.U.W.P. 1984.

118 Zarządzenie Wojewody Płockiego z 17 VI 1986 r., D.U.W.P.1986.

119 P. Gryspanowicz, *Rozwój przestrzenny Płocka w latach 1945-1989...op. cit.*, s. 404.

Ważną rolę w plockim planowaniu przestrzennym i projektowaniu architektonicznym odegrało Wojewódzkie Biuro Projektów Arwo w Warszawie, w tym Pracownia Terenowa w Płocku. Pracownia ta zawiadywana była kolejno przez Tadeusza Orgelbranda w latach 1973-1975 i Bolesława Pakulskiego w latach 1975-1984¹²⁰. Pracownia Terenowa WBP Arwo w Płocku w dniu 1 grudnia 1984 r. została przez Wojewodę Płockiego przekształcona w Mazowieckie Biuro Projektów Mapro w Płocku¹²¹. Pod kierownictwem Zbigniewa Michalskiego MBP Mapro funkcjonowało od 1984 do 2005 r. W latach 1987-2009 arch. Czesław Korgul pracował w Biurze Mapro na stanowisku głównego projektanta.

Należy również odnotować liczącą się pozycję Biura Techniki Komunalnej Betek (BTK), utworzonego w 1983 r. przez Romana Matuszaka. Biuro to zostało powołane na bazie Pracowni Projektowej Przedsiębiorstwa Budownictwa Komunalnego – zajmowało się projektowaniem urbanistyczno-architektonicznym i budowlanym. Kolejni szefowie BTK Betek to: Zygmunt Szamel, Piotr Pikulski, Janina Stawecka, Bogumiła Prokop, Paweł Gromunt i Andrzej Bromgau¹²².

Do koordynacji spółdzielczego budownictwa mieszkaniowego w województwie plockim powołano w 1975 r. Wojewódzki Związek Spółdzielczości Mieszkaniowej (WZSM), który zorganizował pierwsze spółdzielcze służby projektowo-inwestycyjne oraz utworzył Biuro Projektowe Inwestprojekt w Płocku. Biurem tym kierowali kolejno: Mieczysław Bandurski (1922-1987)¹²³, Maciej Wróblewski, Mieczysław Kamiński, Wiktor Kozak¹²⁴ i Edmund Miecznikowski¹²⁵.

Istotną rolę w plockiej urbanistyce spełniło utworzone w 1976 r. z inicjatywy Benedykta Czarneckiego (1922-2009)¹²⁶ Koło Towarzystwa Urbanistów Polskich w Płocku, które w 1982 r. przekształciło się w Oddział Miejski TUP. Funkcję prezesa Oddziału TUP w Płocku po Benedykcie Czarneckim pełnili kolejno: Irena Konstancja Gajewska-Łuczak, Ignacy Józef Bładowski i Alicja Krymowa w latach 1986-1989¹²⁷.

Z dniem 12 września 1953 r. terytorium Płocka zostało rozszerzone w kierunku wschodnim, przyłączono do miasta wieś Kostrogaj, część gromady Boryszewo Nowe i wieś Ośnicę. Miasto zwiększyło swoje terytorium z 2600 ha do 3118 ha. Na terenie północno-zachodniego Kostrogaju powstała dzielnica przemysłowo-składowa o nazwie Kostrogaj Przemysłowy, gdzie wybudowano m.in. Zakłady Stolarki Budowlanej oraz wiele hurtowni i magazynów. Poza linią kolejową i dworcem PKP, przy ul. Targowej i Otołińskiej w południowo-wschodniej części Kostrogaju powstała kolejna dzielnica przemysłowa, w której rozpoczęto budowę I etapu nowej Fabryki Maszyn Żniwnych.

Nowe perspektywy rozwoju otrzymał Płock w wyniku decyzji Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG) o budowie ropociągu z ZSRR do NRD. Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów w dniu 5 stycznia 1959 r. podjął uchwałę o lokalizacji ropociągu i budowie kombinatu rafineryjno-petrochemicznego w okolicach Płocka. Ostateczne ustalenia Rządowej Komisji Lokalizacyjnej nastąpiły w dniu 14 października 1959 r.¹²⁸

120 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne...op. cit.*, Pakulski Bolesław, s. 221.

121 P. Gryszpanowicz, *Rozwój przestrzenny Płocka w latach 1945-1989...op. cit.*, s. 408.

122 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne...op. cit.*, Bromgau Andrzej, s. 200.

123 Ibid., *Bandurski Mieczysław*, s. 197.

124 Ibid., *Kozak Wiktor*, s. 213.

125 W. Serafimowicz, *Zarys planowania przestrzennego w Płocku*, „Notatki Płockie” 2018, nr 1/254, s. 11.

126 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne...op. cit.*, Czarnecki Benedykt, s. 202.

127 Ibid., Krymowa Alicja, s. 214.

128 Uchwała nr 2/59 Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z 5 I 1959 r. w sprawie lokalizacji w Płocku kombinatu rafineryjno-petrochemicznego, Dz.U. 1959.

W następstwie lokalizacji Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych¹²⁹ na północ od Płocka w dniu 31 grudnia 1961 r. powiększono powierzchnię miasta o 2076 ha w drodze przyłączenia terenów wsi: Biała Nowa, Biała Parcele, Chełpowo, Draganie Nowe, Powsino i Trzepowo Stare. Ponadto włączono do Płocka również wieś Winiary, Maszewo i Maszewo Małe, z przeznaczeniem na budowę dużego szpitala wojewódzkiego wraz z zapleczem mieszkaniowym. Terytorium miasta zwiększyło swój obszar do 5194 ha. Biuro Projektów Przemysłu Naftowego Bipronaft w Krakowie opracowało Plan Generalny MZRiP. Autorem zagospodarowania kompleksu zakładów rafineryjnych i petrochemicznych w Nowej Białej oraz pierwszym generalnym projektantem MZRiP był Kazimierz Kachlik (BPPN Bipronaft w Krakowie)¹³⁰. Następnie funkcję głównego projektanta części rafineryjnej pełnił Jan Hosowicz (BPPN Bipronaft w Krakowie), natomiast głównymi projektantami w części petrochemicznej byli: Aleksander Błaszczuk i Henryk Hosowicz – z Biura Projektów Przemysłu Syntezy Chemicznej Prosynchem w Gliwicach¹³¹.

Wraz z rozbudową miasta zaistniała konieczność przebudowy ówczesnego centrum miasta z powiązaniem w jednolity organizm urbanistyczny starej zabytkowej zabudowy z budowanymi i projektowanymi nowymi osiedlami. Podstawową funkcją Nowego Centrum miały być usługi o charakterze ogólnomiejskim. W wyniku powyższego rozpisano w 1962 r. ogólnopolski konkurs urbanistyczno-architektoniczny. Konkurs obejmował obszar o powierzchni 52 ha w rejonie skrzyżowania dwóch głównych ciągów komunikacyjnych: ul. Bielskiej oraz Al. Jachowicza i Al. Kobylińskiego. Terytorium to było ograniczone ulicami: Nowy Rynek, Królewiecką, Sienkiewicza, Nowowiejską, Łukasiewicza, Tysiąclecia, Bielską i Al. Jachowicza. Zwycięskimi autorami dokumentacji urbanistycznej zostali architekci Stefan Putowski¹³² i prof. Tadeusz Bogdan Zieliński (1914-1986)¹³³ z Zakładów Doświadczalnych Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Północną część wyznaczonego obszaru stanowi obecnie os. Tysiąclecia, które w fazie projektowania nazywane było Centrum Północ. Jego szczegółową dokumentację urbanistyczno-architektoniczną opracował arch. Tadeusz Majewski¹³⁴ z Miastoprojekt Mazowsze w Warszawie.

Płock na początku lat 60. XX w. składał się z pięciu dzielnic mieszkaniowych: śródmieście (obecnie obszar osiedli: Stare Miasto i Kolegialna), Wyszogrodzka, Dobrzyńska, Dworcowa, Radziwie i trzech dzielnic przemysłowych: Kostrogaj Przemysłowy (dzielnica magazynowo-przemysłowa), południowo-wschodni Kostrogaj (nowa Fabryka Maszyn Żniwnych), Biała Nowa (Petrochemia) oraz z terenów słabo zurbanizowanych: jak Trzepowo i Maszewo. W latach 60. i 70. XX w. rozbudowywały się stare dzielnice i powstały nowe: Tysiąclecia (w czasie budowy nazywana Centrum Północ), Dobrzyńska (obecnie os. Miodowa i Skarpa), Łukasiewicza i Winiary (Maszewo). W latach 80. intensywnie rozbudowywano dzielnice: Mickiewicza (obecnie os. Kochanowskiego i os. Dworcowa) i Międzytorze oraz Podolszyce (początek realizacji zabudowy). Nowe dzielnice mieszkaniowe administracyjnie zarządzane były przez spółdzielnie mieszkaniowe.

W latach 1961-1969 na bazie planu perspektywicznego Płocka opracowano szereg planów szczegółowych dla osiedli: Dobrzyńska (1961 r.), Przemysłowa (1961 r.), Skarpa B (1962 r., aktualizacja 1969), Centrum (1962 r.), Maszewo Wschód (1968 r.), Wyszogrodzka (1968 r.), Skarpa A (1969 r.), Kolegialna (1969 r.)¹³⁵. W ramach akcji porządkowania miasta polegającej na wyburzaniu niezdatnych do

129 W. Koński, *Płocka Petrochemia 1960-1985*, Płock 1986.

130 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa...op. cit.*, s. 115.

131 Ibid., s. 115.

132 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne...op. cit.*, Putowski Stefan, s. 224.

133 Ibid., *Zieliński Tadeusz Bogdan*, s. 235.

134 Ibid., *Majewski Tadeusz*, s. 218.

135 P. Gryszpanowicz, *Rozwój przestrzenny Płocka...op. cit.*, s. 398.

użytku budynków i wyeksploatowanych zamieszkałych baraków wybudowano w latach 1966-1970 – 12,2 tys. izb mieszkalnych (w większości w technologii wielkblokowej) oraz uruchomiono wytwórnię prefabrykatów wielkopłytowych OWT-67 i rozpoczęto według tej technologii w 1969 r. budowę osiedla spółdzielczego „Łukasiewicza”.

W drugiej połowie lat 70. pod kierownictwem arch. Janusza Łabuza z Miejskiej Pracowni Urbanistycznej opracowano *Studium Kierunkowego Rozwoju*, w którym m.in. zaproponowano wykorzystać pozamiejski wschodni obszar wzdłuż drogi krajowej Płock – Warszawa do Jaru rzeki Rosicy, obejmujący wieś Podolszyce oraz części wsi: Imielnica, Boryszewo i Ośnicy¹³⁶.

Największy wpływ na urbanistykę i architekturę nowych osiedli uzyskali architekci: Tadeusz Kobylański¹³⁷ i Jadwiga Grębecka¹³⁸ z Biura Projektów Miastoprojekt Stolica w Warszawie (os. Dobrzyńska); Tadeusz Majewski (os. Skarpa A); Zbigniew Sokołowski (os. Skarpa B); Tadeusz Majewski (os. Łukasiewicza); Katarzyna Wysocka i Edward Wysocki¹³⁹ z Wojewódzkiego Biura Projektów Arwo w Warszawie (os. Mickiewicza), Jerzy Kulesza z Miastoprojektu w Warszawie (os. Międzytorze); Edward Wysocki z WBP Arwo w Warszawie (os. Podolszyce Północ i os. Zielony Jar); Marcin Przyłubski z WBP Arwo w Warszawie (os. Podolszyce Południe). Na przełomie lat 60. i 70. arch. Zbigniew Sokołowski pracował nad wielowariantowym studium rozwoju kierunków Płocka oraz nad szczegółowym planem zagospodarowania skarpy płockiej (Os. Skarpa B) i Kępy Sobótka¹⁴⁰.

W latach 1974-1981 architekci Janusz Łabuz¹⁴¹ i Ignacy Józef Bładowski realizowali prace dotyczące koncepcji rozbudowy urbanistycznej Płocka – aktualizacji *Planu Ogólnego Miasta*, co umożliwiło m.in. rozpoczęcie budowy osiedli miejskich w Podolszycach na początku lat 80. ubiegłego wieku¹⁴². W dniu 8 stycznia 1982 r. w wyniku powodzi zatorowej na Wiśle nastąpiło zalanie Radziwia i innych terenów okolicznych od Dobrzykowa do Soczewki oraz częściowo obszarów prawobrzeżnych Płocka (Borowiczki i ul. Rybaki). W tymże roku wybudowano dla powodzian tymczasowe osiedle fińskich domków w północnej części ul. Miodowej oraz rozpoczęto budowę nowej dzielnicy mieszkaniowej Podolszyce, którą podzielono wzdłuż ul. Wyszogrodzkiej na dwie części: Podolszyce I i Podolszyce II.

W 1982 r. przyłączono do prawobrzeżnego Płocka tereny leżące na wschód (w kierunku Warszawy), tj. Podolszyce, Imielnicę i Borowiczki, rozszerzając granice miasta o dalsze 1450 ha (razem 6640 ha). W 1984 r. Janusz Łabuz wspólnie z architektami Markiem Dziągiewskim¹⁴³ i Leszkiem Narkowiczem¹⁴⁴ we współpracy z prof. Lechem Wysokińskim opracowali projekt zagospodarowania i ustabilizowania skarpy płockiej¹⁴⁵.

Prace urbanistyczne jako plan miejscowy były kontynuowane pod kierownictwem głównego projektanta – arch. Alicję Krymową przez zespół: Czesław Korgul (1928-2011), Barbara Piosik i Lidia

136 Ibid., s. 401.

137 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne...op. cit.*, Kobylański Tadeusz, s. 211.

138 Ibid., Grębecka Jadwiga, s. 206.

139 Ibid., Wysocki Edward, s. 234.

140 Z. Sokołowski, M. Sołtysiak, *Płock – Urbanistyka i Architektura*, Warszawa 1975, s. 163.

141 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne...op. cit.*, Łabuz Janusz, s. 217.

142 J. Łabuz, *Płock roku dwutysięcznego. Podstawowe elementy rozwoju Płocka do 1985 r.*, „Notatki Płockie” 1975, nr 2/81, s. 3-12.

143 J. B. Nycek, K. Badowski, *Dziągiewski Marek*, s. 204.

144 Ibid., Narkowicz Leszek, s. 220.

145 L. Wysokiński, A. Gołębniak, *Budowa geologiczna rejonu skarpy płockiej, jej geomorfologia i topografia*, s. 39-54, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011.

Sokołowska¹⁴⁶. Plan ten, opracowany w Wojewódzkim Biurze Planowania Przestrzennego w Płocku, uzyskał pozytywną opinię Głównej Komisji Urbanistycznej resortu budownictwa i w 1984 r. został uchwalony przez Radę Miasta Płocka pod nazwą: „*Plan zagospodarowania przestrzennego jednostek osadniczych miasta Płocka*”¹⁴⁷ (obowiązywał do czasu zmiany przepisów planistycznych w 2003 r.)¹⁴⁸. W oparciu o ten dokument arch. Alicja Krymowa (Zakład Planowania Przestrzennego Towarzystwa Urbanistów Polskich – Pracownia w Płocku) opracowała kilka miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w tym uchwalony w 1994 r. *Szczegółowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Śródmieścia Płocka* (opracowany wspólnie z arch. Janem Lemańskim)¹⁴⁹.

Szczegółowy opis rozwoju płockiej urbanistyki w okresie PRL zawierają dwa opracowania dr. inż. Piotra Gryszpanowicza: *Urbanizacja Płocka* (Pułtusk 2019) i *Rozwój przestrzenny Płocka w latach 1945-1989*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, red. Grzegorz Gołębiwski i Tomasz Piekarski, Płock 2020¹⁵⁰.

URBANIZACJA W III RP

W okresie III RP po kilku latach prac legislacyjnych w dniu 7 lipca 1994 r. sejm uchwalił nową ustawę o zagospodarowaniu przestrzennym, która określiła, że miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego będzie opracowywany i realizowany na podstawowym szczeblu samorządu terytorialnego, jakim jest gmina. Jednocześnie ustalono, że gmina może odstąpić od uchwalania planu miejscowego. W wyniku ustawy z 31 grudnia 1999 r. obowiązującą moc utraciły miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego sporządzone przed 1 stycznia 1995 r.¹⁵¹

Realizowanie polityki przestrzennej w Polsce powinno uwzględniać *Koncepcję Przestrzennego Zagospodarowania Kraju* i *Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego* (dokumenty kierunkowe określające misje, wizje, cele i kierunki rozwoju kraju i regionów), opracowane na szczeblu Urzędu Rady Ministrów oraz *Plany Polityki Przestrzennej Województw*, opracowywane przez wojewodów. Zgodnie z *Ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 2003 r.*¹⁵² podstawowe zarządzanie przestrzenią w Polsce ustalane jest na poziomie gminy (ukierunkowuje przeznaczenie terenów na określone cele oraz określa zasady ich zabudowy i zagospodarowania). Znowelizowana ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym z 1 stycznia 1995 r.¹⁵³ zasadniczym instrumentem realizacji polityki przestrzennej uczyniła miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (mpzp).

146 J. B. Nycek, K. Badowski, *Sokołowska Ligia*, s. 228.

147 Uchwała RMP z 1984 r. w sprawie zatwierdzenia „*Planu zagospodarowania przestrzennego jednostek osadniczych miasta Płocka*” (Dz.U. Woj.Płockie 1984).

148 B. Czarnecki, A. Krymowa, *Zarys rozwoju przestrzennego miasta do 1793 r.*, [w:] *Dzieje Płocka*, t. 1, ...op. cit., s. 19-24; B. Czarnecki, *Możliwości i kierunki rozwoju m. Płocka*, „*Notatki Płockie*” 1983, nr 1/11, s. 56-64.

149 J. B. Nycek, K. Badowski, *Lemański Jan*, s. 216.

150 Opracowania dr. inż. Piotra Gryszpanowicza: *Urbanizacja Płocka* (Pułtusk 2019) i rozdział *Rozwój przestrzenny Płocka w latach 1945-1989* w opracowaniu zbiorowym pt. *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020* (Płock 2020) pod redakcją dr Grzegorza Gołębiewskiego i dr Tomasza Piekarskiego stanowią podstawowe źródło informacji w opracowaniu niniejszego podrozdziału książki.

151 B. Kolipiński, *Planowanie przestrzenne w Polsce w minionym 25-leciu*, „*Mazowsze. Studia Regionalne*” 2014, nr 15, s. 109-118.

152 Ustawa *O planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym - z dnia 27 III 2003 r.*, art. 4 ust. 1, Dz.U. 2003.

153 Ustawa z 1 I 1995 r., *O planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*, Dz.U. 1995.

Po akcesji Polski do Unii Europejskiej w celu wypracowania możliwie optymalnego rozwoju kraju, województwa, regionu i gminy miejskiej na poszczególnych szczeblach zarządzania opracowywane są wieloletnie strategie rozwoju¹⁵⁴. Strategie są dokumentami kierunkowymi, wyznaczającymi kierunki i cele rozwoju określonego regionu z uwzględnieniem zasad polityki przestrzennej¹⁵⁵.

Według wiceprezesa Towarzystwa Urbanistów Polskich Bartłomieja Kolipińskiego: w *tym, niezakończonym jeszcze procesie zmian w planowaniu przestrzennym wyróżnić można trzy fazy: 1/ faza wstępna, obejmująca lata 1989-1994; 2/ faza pełnej przemiany, przypadająca na lata 1995-2003 oraz 3/ faza trwająca do dnia dzisiejszego – finalizująca przemiany*¹⁵⁶.

W latach 1990-1998 funkcję dyrektora Wydziału Gospodarki Przestrzennej Urzędu Wojewódzkiego w Płocku pełnił arch. Stanisław Żurański. Wojewódzka Dyrekcja Inwestycji w Płocku (WDI) po usamodzielnieniu się w 1991 r. Oddziału Dyrekcji Inwestycji w Kutnie została przekształcona w Dyrekcję Inwestycji w Płocku, w której kolejnymi dyrektorami byli Tadeusz Leszczyński¹⁵⁷ i Paweł Gromunt.

Powołane przez Wojewodę Płockiego w końcu 1984 r. Mazowieckie Biuro Projektów Mapro w Płocku funkcjonowało pod kierownictwem Zbigniewa Michalskiego do 2005 r. Następni prezesi MBP Mapro: Zbigniew Ulicki w latach 2005-2007, Jadwiga Wrona w latach 2007-2011 i Jan Wyrębkowski w latach 2011-2012¹⁵⁸.

Po likwidacji województwa płockiego w końcu 1998 r. na bazie Wojewódzkiego Biura Planowania Przestrzennego w Płocku i utworzono Oddział Terenowy w Płocku Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego (MBPR) w Warszawie, w którym do 2005 r. zarządzała mgr Ewa Pietrzak, następnie od 2005 r. do 2017 r. arch. Piotr Brzeski¹⁵⁹. Od początku 2018 r. funkcje dyrektora Oddziału Terenowego w Płocku Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego (MBPR) w Warszawie pełni arch. Ewa Baranowska. Jednostka ta obecnie zajmuje się pewnymi elementami projektowania urbanistycznego w ramach ustalonej specjalizacji w województwie mazowieckim. W okresie III RP funkcję prezesa Oddziału Miejskiego TUP w Płocku pełnili: Alicja Krymowa (1989-1998), Barbara Piosik, Elżbieta Rutkowska oraz od 2006 r. – Alicja Pejta-Jaworska¹⁶⁰.

154 Przykładowo problematykę planowania przestrzenne dla Płocka uwzględniono w opracowaniach: 1/ *Strategia zrównoważonego rozwoju miasta Płocka na lata 2005-2013, kierunkowo do 2020 r.*; 2/ *Średniookresowa strategia rozwoju kraju do 2020 r.*; 3/ *Strategia rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2020 r.*; 4/ *Strategia rozwoju Związku Gmin Regionu Płockiego do 2020 r.*; 5/ *Długookresowa strategia rozwoju kraju do 2030 r.*; 6/ *Strategia rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 r.*; 7/ *Strategia zrównoważonego transportu Obszaru Funkcjonalnego Aglomeracji Płockiej (OFAP)*; 8/ *Strategia zrównoważonego rozwoju miasta Płocka do 2030 r.*

155 W ramach opracowania *Strategii zrównoważonego miasta Płocka na lata 2005-2013, kierunkowo do 2020 r.* potraktowano tematy rewitalizacji miasta jako wiodące, stąd w dniu 28 czerwca 2005 r. Rada Miasta Płocka zatwierdziła *Lokalny program rewitalizacji miasta Płocka*, którego misją była *kompleksowa odnowa wytypowanych obszarów miasta w aspektach przestrzennych, gospodarczych i społecznych. Przyjęto zasadę integracji aspektów przestrzennych, budowlano-inwestycyjnych, społecznych, kulturalnych i ekologicznych.*

156 B. Kolipiński, *Planowanie przestrzenne...op. cit.*, s. 109-118. Cytat: *W powszechnej opinii planowanie przestrzenne jest najmniej udanym segmentem ogólnie chwalonej reformy samorządowej. /.../ Najbardziej brzemiennym dla losów reformy okazał się przepis unieważniający miejscowe plany sporządzone przed 1995 r. /.../ Dowodem nieskuteczności rozwiązań Ustawy z 2003 r. są tzw. spec-ustawy. Na ich podstawie lokalizuje się w Polsce już prawie wszystkie strategiczne inwestycje infrastrukturalne. Cechą charakterystyczną dotychczas powstałych spec-ustaw, jest to, że objęte nimi inwestycje są lokalizowane na podstawie decyzji administracyjnych, wydawanych z pominięciem przepisów o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.*

157 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne...op. cit.*, Leszczyński Tadeusz, s. 216.

158 Ibid., *Wyrębkowski Jan*, s. 234.

159 Ibid., *Brzeski Piotr*, s. 200.

160 Ibid., *Pejta-Jaworska Alicja*, s. 222.

W III RP wiodącą rolę w obszarze urbanistyki Płocka w określonych poniżej latach pełnili główni architekci miasta: Andrzej Marciniak (1989-1990)¹⁶¹, Ireneusz Jabłoński (1991-1992), Leszek Mroczyński (1993-1995), Tomasz Królikowski (1995-1996)¹⁶², Iwona Wierzbicka (1996-2007)¹⁶³, Krzysztof Kwiatkowski (2007-2011) i Leszek Narkowicz (2011-2014)¹⁶⁴. W latach 2015-2021 strategicznym i przestrzennym rozwojem miasta zajmował się Z-ca Prezydenta Miasta ds. Rozwoju i Inwestycji Jacek Terebus, któremu podlegał m.in. Wydział Rozwoju i Polityki Gospodarczej Miasta¹⁶⁵. Obecnie od połowy czerwca 2021 r. funkcję tę pełni Wiceprezydent Artur Zieliński, który od maja 2020 r. był dyrektorem Wydziału Inwestycji i Remontów w płockim urzędzie miasta, wcześniej pracował w Wodociągach Płockich i PKN Orlen.

W czerwcu 1994 r. Oddział Towarzystwa Urbanistów Polskich w Płocku w imieniu władz samorządowych ogłosił konkurs urbanistyczny na opracowanie „*Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Płocka*”. Funkcję sekretarza organizacyjnego konkursu pełniła Barbara Piosik, natomiast ocenę prac dokonało jury pod przewodnictwem prof. Zygmunta Ziobrowskiego z Krakowa. W trakcie rozstrzygania tego konkursu w dniu 26 kwietnia 1996 r. zderzyły się różne koncepcje rozwoju miasta. Płoccy architekci i urbaniści pod kierownictwem Ignacego Bładowskiego uznali, że miasto powinno się rozbudowywać jak dotychczas – pasmowo (wzdłuż Wisły od Brwilna Górnego i Maszewa w kierunku Słupna). Natomiast według studium zagospodarowania przestrzennego, opracowanego przez urbanistów z Warszawy pod kierownictwem arch. Marcina Świetlika¹⁶⁶, rozwój Płocka powinien odbywać się równomiernie we wszystkich kierunkach, co uzyskało zatwierdzenie w 1998 r.¹⁶⁷

Aktualnie w Płocku podstawowym dokumentem umożliwiającym władzom miasta na prawidłowe kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej oraz określającym lokalne zasady gospodarowania jest *Studium uwarunkowań i kierunki zagospodarowania przestrzennego miasta Płocka*¹⁶⁸, które zostało zatwierdzone przez Radę Miasta w dniu 26 marca 2013 r. Do *Studium* dołączono trzy załączniki: 1 /*Struktura funkcjonalna*; 2/ *Infrastruktura*; 3/ *Dziedzictwo kulturowe i środowisko przyrodnicze*.

W 1997 r. lewobrzeżny Płock zwiększył swój obszar w wyniku przejęcia wsi: Góry, Ciechomice, Longinus, Tokary-Rąbież i Budy Dolne¹⁶⁹. Nastąpił wzrost powierzchni Płocka o 2165 ha, stąd miasto zostało powiększone do 8805 ha. W związku z tym, że latach PRL w centralnych i zachodnich osiedlach prawobrzeżnego Płocka dokonano praktycznie biorąc zwartej zabudowy, projektowanie przestrzenne i jego realizacja w okresie III RP dotyczyło głównie osiedli wschodnich: Podolszyc Południowych, Podolszycy Północnych, Zielonego Jaru, Imielnicy i Borowiczek.

161 Ibid., *Marciniak Andrzej*, s. 218.

162 Ibid., *Królikowski Tomasz*, s. 214.

163 Ibid., *Wierzbicka Iwona*, s. 232.

164 Ibid., *Narkowicz Leszek*, s. 220.

165 W. Serafimowicz, *Zarys planowania przestrzennego w Płocku*, „Notatki Płockie” 2018, nr 1/254, s. 11.

166 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne...op. cit.*, *Świetlik Marcin*, s. 230.

167 W. Serafimowicz, E. Serafimowicz, B. Trębała, *Budownictwo jako element rozwoju i zmiany struktury przestrzennej w Płocku*, s. 85-94, [w:] *Z dziejów budownictwa...op. cit.*, s. 89.

168 Uchwała Rady Miasta z 26 III 2013 r. zatwierdzająca *Studium uwarunkowań i kierunki zagospodarowania przestrzennego miasta Płocka* (Dz.U. Woj. Maz. 2013).

169 Obecne granice Płocka zostały ustalone Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 1996 r., Dz.U. 1996, nr 155, poz. 761. Cytat: *W województwie płockim zmienia się granice gminy o statucie miasta Płock przez przyłączenie obszarów wsi: Budy Dolne, Góry, Longinus, Nowe Ciechomice i Stare Ciechomice z gminy Łąck oraz obszaru wsi Tokary-Rąbierz z gminy Gąbin*.

Przykładowo w Podolszycach Południowych urbanisci zaprojektowali kolonie: Kapliczka, Miedza, Nad Jarem, Podolszyce Wieś, Przy Skarpie, Sady i Zagroda. W Podolszycach Północnych poza centralną zabudową z wielkiej płyty powstały kolonie (kompleksy mieszkalne o wysokim standardzie): Chrobry, Magnat, Łokietek, Zielone Korony, natomiast na terenie zachodniej części Boryszewo Nowe - „Osiedle Trzysta”. W osiedlu Zielony Jar powstały dwie kolonie: w rejonie ul. Batalionu „Parasol” i w rejonie ul. Wańkowicza, ponadto na obszarze wschodniej części Boryszewo Nowe obecnie realizowane są budynki przy ul. Żyznej.

Podstawowymi inwestorami w tych osiedlach są: Mazowiecka Spółdzielnia Mieszkaniowa, Miejskie Przedsiębiorstwo Budownictwa Społecznego (MTBS), Międzyzakładowa Spółdzielnia Mieszkaniowa Chemik, Młodzieżowa Spółdzielnia Mieszkaniowa, Spółdzielnia Mieszkaniowa Budowlani oraz Miejski Zakład Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej (MZGM-TBS).

W zabudowie prawobrzeżnego Płocka ważną rolę pełnią firmy developerskie: Przedsiębiorstwo Inwestycji Komunalnych (PIK), Multis Deweloper, WiX Developer, PPHU Wix Developer Mariusz Mikulski s.j., Amabud sp. z o.o., Grad B, Invest Bud, Tectum Inves, Przedsiębiorstwo Budowlano-Usługowe InterBUD oraz Przedsiębiorstwo Inwestycji Budowlanych OMEGA R&M Wilanowscy. Należy zaznaczyć, iż firmy developerskie w większości zajmowały się realizacją zabudowy kompleksów mieszkalnych, stąd przyczyniły się do realizacji nowoczesnej urbanizacji przestrzennej poszczególnych osiedli i Płocka.

Obecnie istotną rolę w procesie planowania przestrzennego na poziomie lokalnym zaczęła odgrywać partycypacja społeczna na szczeblu osiedla, szczególnie przy zatwierdzaniu kolejnych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego¹⁷⁰. Dotychczasowy rozwój urbanistyczny Płocka wzdłuż obu brzegów Wisły spowodował utworzenie się wydłużonego układu strefowego. Do tego układu dostosowany został układ komunikacyjny miasta, w którym główne ciągi przebiegają równolegle lub prostopadle do rzeki. W centralnej części Płocka znajdującej się po prawej stronie rzeki, w większości na wysokim masywie, na szerokości ok. 2 km występuje zabudowa mieszkaniowa wielorodzinna wraz z usługami, natomiast w osiedlach peryferyjnych dominuje zabudowa jednorodzinna. Za tą strefą, na północy i północnym wschodzie, znajduje się strefa przemysłowa (Płock Biała, Kostrogaj Przemysłowy i Kostrogaj Południowy), natomiast przy Wiśle na dolnym tarasie w wąskim pasie dominują tereny zielone.

Odwrotnie jest po lewej stronie rzeki, gdzie na niskim poziomie (w terenie zalewowym), znajduje się niska zabudowa mieszkaniowa Radziwia oraz tereny rolne, rekreacyjne i nieużytki. Zabudowany w większości indywidualnymi budynkami mieszkalnymi stosunkowo wąski taras górny w osiedlach Góry i Ciechomice jest oddalony od rzeki o ok. 3 km.

Płock obecnie składa się z 21 osiedli (mieszkalnych) i dwóch obszarów niezamieszkałych: wielkoprzemysłowy obszar PKN Orlen oraz obszar Wisły w granicach miasta. Osiedla historycznie i terenowo można podzielić na pięć kompleksów osiedlowych:

- osiedla staromiejskie (Stare Miasto i Kolegialna),
- osiedla północno-zachodnie (Miodowa, Skarpa i Winiary),
- osiedla północno-wschodnie (Dworcowa, Kochanowskiego, Tysiąclecia, Łukasiewicza i Trzepowo),
- osiedla wschodnie (Wyszogrodzka, Międzytorze, Podolszyce Północ, Podolszyce Południe, Zielony

170 W. Siemiński, *Partycypacja spontaniczna a kształtowanie przestrzeni*, s. 33-55, [w:] *Partycypacja społeczna w planowaniu przestrzennym*, Warszawa 2014; także, K. Podawca, *Aktywność planistyczna społeczeństwa w procesie planowania przestrzennego*, s. 77-90, [w:] *Lokalna aktywność w Polsce w latach 1990-2015*, red. A. Kansy, Płock 2016.

Jar, Imielnica i Borowiczki),
- osiedla południowe (Radziwie, Góry, Ciechomice i Pradolina Wisły).

W obszarach zabudowanych i zurbanizowanych większości osiedli płockich¹⁷¹ miejsce ma: zabudowa mieszkaniowa; obiekty handlowo-usługowe i administracyjne; podziemna, naziemna i nadziemna infrastruktura techniczna (w tym m. in.: drogi, zewnętrzne sieci wodno-kanalizacyjne, ciągi teletechniczne i energetyczne, itp.); tereny rekreacyjno-wypoczynkowe i zieleni miejskiej. W części osiedli występuje mniejsza lub większa zabudowa przemysłowa. Zakres infrastruktury drogowej wynika z przebiegu ulic będących drogami krajowymi, wojewódzkimi, powiatowymi, miejskimi lub zakładowymi. Obszar terenów kolejowych w osiedlach wyznacza przebieg trasy linii kolejowej i jej bocznic w granicach miasta. Na kształt płockiej urbanistyki w okresie III RP głównie wpłynęła oryginalna zabudowa wschodnich osiedli miasta oraz realizacja trasy Popiełuszki i trasy północno-zachodniej.

HISTORIA INFRASTRUKTURY PRZESTRZENI MIEJSKIEJ PŁOCKA

Wprowadzenie

Przestrzeń miejską w granicach miasta stanowią tereny zabudowane i zurbanizowane; tereny rekreacji, wypoczynku i sportu; tereny infrastruktury komunikacyjnej; jak również tereny zieleni miejskiej wraz z gruntami (rolnymi, leśnymi i wodnymi). W nawiązaniu do podziału przestrzeni miejskiej na rodzaje: sąsiedzka, administracyjna, publiczna, produkcyjno-gospodarcza i przyrodnicza,¹⁷² w niniejszym materiale zaproponowano podział przestrzeni miejskiej na cztery segmenty: 1/ budowle i obiekty kubaturowe; 2/ otwarte kompleksy infrastruktury wypoczynku i rekreacji; 3/ infrastruktura komunikacyjna drogowo-kolejowo-wodna; 4/ strefa przyrodnicza (zieleni miejska i grunty rolne, leśne i wodne).

Podstawowym segmentem przestrzeni miejskiej są budowle i obiekty kubaturowe, tj. budownictwo mieszkaniowe, przemysłowe, użyteczności publicznej, itp. Otwarte kompleksy infrastruktury rekreacyjno-wypoczynkowe dotyczą głównie: placów, skwerów, stadionów sportowych, boisk szkolnych, ogródków jordanowskich i innych dla dzieci, plenerowe siłownie, cmentarze, bazyry otwarte, ośrodki sportów wodnych, ZOO, lotnisko sportowe, itp. Tereny komunikacyjne – to infrastruktura drogowo-kolejowa i wodna wraz z sieciami wodno-kanalizacyjnymi, elektrycznymi i telekomunikacyjnymi (tzw. uzbrojenie terenu). Do strefy przyrodniczej zaliczamy: zieleni miejską, parki, ogródki działkowe, sady, ogrody przydomowe i grunty rolne (uprawy, łąki, lasy i nieużytki) oraz obszary wodne (rzeki, jeziora, stawy).

Zaproponowana segmentacja przestrzeni miejskiej w pewnym stopniu nawiązuje do klasyfikacji prezentowanej przez Konrada Podawcę i A. Pawłat-Zawrzykraj w publikacji pt. *Aktywność planistyczna społeczeństwa w procesie planowania przestrzennego*¹⁷³. Według niej naszym zdaniem,

171 Do gruntów zabudowanych zalicza się również grunty w trakcie zabudowy.

172 K. Podawca, A. Pawłat-Zawrzykraj, *Przestrzeń jako „płaszczyzna” konfliktów*, [w:] *Historia, perspektywy i problemy gospodarki przestrzennej w Polsce*, Warszawa 2009.

173 K. Podawca, *Aktywność planistyczna społeczeństwa w procesie planowania przestrzennego*, s. 83, [w:] *Lokalna aktywność w Polsce w latach 1990-2015* (red. A. Kansy), Płock 2016, s. 83; Według autora można wyróżnić typy przestrzeni miejskiej w powiązaniu z głównymi użytkownikami: *sąsiedzka (mieszkańcy)*, *produkcyjno-gospodarcza (podmioty gospodarcze, klienci)*, *przyrodnicza (turyści)*, *publiczna (mieszkańcy i goście)*, *administracyjna (mieszkańcy jednostki*

przestrzeń miejska przynależna do sąsiedzkiej, administracyjnej i produkcyjno-gospodarczej, obejmuje głównie budowle i obiekty kubaturowe (budownictwo mieszkaniowe, przemysłowe, administracyjno-szkolne, handlowo-usługowe, itp.); *przestrzeń publiczna* dotyczy przede wszystkim obszarów komunikacyjnych (drogi kołowe, drogi kolejowe i szlaki wodne) oraz otwartych kompleksów infrastruktury rekreacyjno-sportowej; zaś *przestrzeń przyrodnicza* – to zieleń miejska, grunty rolne, leśne i wodne.

Struktura użytkowania gruntów w Płocku na koniec 2020 r. według danych statystycznych Wydziału Geodezji UMP, zawartych w Miejskim Zeszycie Statystycznym¹⁷⁴, stanowi:
1/ grunty zbudowane i zurbanizowane – 3701 ha (42,0%), w tym: a/ tereny mieszkaniowe – 712 ha (8,1%), b/ tereny przemysłowe – 993 ha (11,3%), c/ inne tereny zabudowane – 442 ha (5,0%), d/ tereny niezabudowane lub w trakcie zabudowy – 195 ha (2,2%), e/ tereny rekreacyjno-wypoczynkowe – 453 ha (5,2%), f/ drogi – 817 ha (9,3%), g/ drogi kolejowe – 80 ha (0,9%), h/ pozostałe – 9 ha (0,1%);
2/ grunty rolne - 3948 ha (44,8%); 3/ grunty leśne - 427 ha (4,9%); 4/ grunty pod wodami – 626 ha (7,1%); 5/ tereny różne +- 103 ha (1,2%). Powierzchnia gruntów ogółem – 8805 ha.

W związku z powyższym na koniec 2020 r. w przybliżeniu można przyjąć procentowy podział płockiej przestrzeni miejskiej na przyjęte segmenty: 1/ obszar budowli i obiektów kubaturowych (w ramach gruntów zabudowanych i zurbanizowanych) – ok. 26,5%, 2/ tereny rekreacyjne (w ramach gruntów zabudowanych i zurbanizowanych) – ok. 6,5%, 3/ obszar infrastruktury komunikacyjnej (w ramach gruntów zabudowanych i zurbanizowanych) – ok. 10,2%, 4/ strefa przyrodnicza (zieleń miejska oraz grunty rolne, leśne i wodne) – 56,8%.

BUDOWLE I OBIEKTY KUBATUROWE ORAZ ICH ARCHITEKTURA

Budowle i obiekty kubaturowe dotyczą m.in. obiektów i budowli: mieszkaniowych, przemysłowych, handlowo-usługowych, użyteczności publicznej; kulturalno-rozrywkowych, szkolnych, leczniczych, sportowych i sakralnych.

Początki Płocka – to podstawowe budowle grodu warownego z drugiej połowy X w., tj. wały drewniano-ziemne na cyplu prawobrzeżnej skarpy wiślanej na tzw. Wzgórzu Tumskim¹⁷⁵ (wcześniejsze nazwy: Ostrów Tumski i Wzgórze Zamkowe). W okresie późniejszym, tj. w XIII w. za czasów księcia Bolesława II gród został otoczony murem ceglany, a za króla Kazimierza Wielkiego w drugiej połowie XIV w. wybudowano kolejny wysoki mur warowny. W czasach jego panowania rozebrano wały drewniano-ziemne wokół osad biskupiej i książęcej oraz otoczono ówczesną płocką aglomerację murem warownym, w którym powstały trzy bramy – w kierunkach ówczesnych głównych traktów (do Dobrzynia, Bielska i Czerwińska) oraz brama wjazdowa do ówczesnej siedziby zamkowej na Wzgórzu Tumskim.

administracyjnej).

174 P. Niesłuchowski, M. Kansy, M. Sierandt, *Miejski Zeszyt Statystyczny UMP, Nr 28, Rok 2020*, s. 21 (tabl. 1.2.)

175 L. Wysokiński, A. Gołębniak, *Budowa geologiczna rejonu skarpy płockiej, jej geomorfologia i topografia*, s. 39-54, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, (red.) A. Gołębniak, Warszawa 2011. Zwyczajowa nazwa cypla w skarpie wiślanej nazywanego Wzgórzem Tumskim jest nieadekwatna w stosunku do rzeczywistości, gdyż rzędna jego poziomu jest o kilka metrów poniżej poziomu sąsiadującego z nim placu Narutowicza.

Na terenie Wzgórza Tumskiego początkowo zbudowano drewniane obiekty mieszkalne dla budowniczych grodu i załogi, następnie powstały drewniane zabudowania zamkowe i kościelne. Dotychczas odkryto, że najstarszym obiektem kamiennym na Wzgórzu Tumskim jest „relikwiarz nieznanego założenia”¹⁷⁶ odsłonięty w 1957 r. w południowej części dziedzińca opactwa benedyktyńskiego przez archeologa Jerzego Filipa Gąssowskiego (1926-2021)¹⁷⁷. To odkrycie było przyczyną wywołania wieloletniego programu badawczego realizowanego w okresie od końca lat 50. do schyłku lat 70. XX w. pod kierownictwem Włodzimierza Szafrąńskiego (1920-1998)¹⁷⁸. Ostatnie, bardziej kompleksowe badania i opracowania dotyczące płockiej „starówki” prowadzone były w latach 90. pod kierownictwem Andrzeja Gołębniaka¹⁷⁹.

Obiekty kubaturowe w okresie piastowskim oraz w latach Korony Królestwa Polskiego i I RP

Przyjmuje się na podstawie falsyfikatu mogileńskiego z 1065 r.¹⁸⁰, że w Płocku najstarszą świątynią znaną z nazwy była drewniana kaplica grodowa pw. św. Wawrzyńca¹⁸¹, która była zlokalizowana zapewne na terenie dzisiejszej katedry. W drugiej połowie XI w. rezydowali w niej benedyktyni z Mogilna¹⁸². Andrzej Gołębniak również lokalizuje kościół św. Wawrzyńca w rejonie obecnej bazyliki katedralnej. Kolejną świątynią we władaniu benedyktynów był kościół św. Wojciecha¹⁸³ (istnieje też domniemanie, że kościół św. Wawrzyńca zmienił tylko patrona na św. Wojciecha). Książę Miećław jako władca samodzielnego obszaru obejmującego tereny obecnego Mazowsza (lata 1039-1047) prawdopodobnie wznosił na Wzgórzu Tumskim pierwsze palatium i kaplicę pałacową.

176 J. Gąssowski, *Archeologia a współczesność*, „Notatki Płockie” 1956, nr 1, s. 21-22; tenże, *Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w Płocku w roku 1956*, „Notatki Płockie” 1957, nr 3-4, s. 9-16; tenże, *Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w Płocku w roku 1957*, „Notatki Płockie” 1958, nr 7, s. 3-6; tenże, *Początki badań archeologicznych w Płocku*, „Notatki Płockie” 1981, nr 3/108, s. 39-40.

177 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne budowniczych Płocka*, J. B. Nycek, M. Kowalski, *Architektura Płocka i jej twórcy* (album), Płock 2011. Gąssowski Jerzy, s. 205.

178 *Ibid.*, Szafrąński Włodzimierz, s. 229.

179 *Ibid.*, Gołębniak Andrzej, s. 206.

180 W Szafrąński, L. Zygnier, *Płock w dobie narodzin państwa Piastów. Historia miasta do 1793 roku*, s. 25-42, [w:] *Dzieje Płocka*, t. 1, red. M. Kallas, Płock 2000, s. 28-29.

181 A. Bukowska, *Relikty architektury wczesnośredniowiecznej – formy i datowanie*, s. 149-216, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny, ...op. cit.*; *Najstarszym kościołem w obrębie grodu był kościół św. Wawrzyńca, którego istnienie można podejrzewać – ze wskazaniem na rejon obecnej katedry – za wskazaniem mogileńskim (1065 r.) na pewno w 2. połowie XI w. (istnieje też domniemanie, że ten kościół zmienił patrona na św. Wojciecha).*

182 *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1877; Według Andrzeja Gołębniaka lokalizacja kościoła św. Wawrzyńca – w rejonie obecnej bazyliki katedralnej.

183 ks. T. Żebrowski, *Stolica książąt mazowieckich i płockich w latach 1138-1495*, s. 68 (przypis 80), [w:] *Dzieje Płocka*. t. 1; cytat: *Kościół św. Wojciecha ze średniowiecza trzeba utożsamiać z rotundą odkrytą w czasie wykopalisk naprzeciw katedry.*

Płock w czasach księcia Władysława Hermana¹⁸⁴, młodszego brata króla Bolesława II Śmiałego Płock, został siedzibą biskupstwa na ówczesnym Mazowszu¹⁸⁵, stąd pierwsza katedra¹⁸⁶ (przedromańska) nazywana jest „hermanowską”. Po przejęciu władzy przez Władysława Hermana w państwie gnieźnieńskim powstało w Płocku nowe palatium godne władcy kraju, kościół św. Idziego¹⁸⁷ i kościół św. Leonarda¹⁸⁸. Komes Sieciech jako główny współpracownik monarchy Władysława Hermana wybudował swoją rezydencję na terenie cypla skarpy wiślanej nazywanego obecnie Wzgórzem Sieciecha. Prawdopodobnie na terenie Radziwia wybudował on kościół św. Benedykta¹⁸⁹. Istnieją też domniemania, że ta świątynia powstała po prawej stronie Wisły poniżej skarpy wiślanej, niedaleko przeprawy w skupisku osadniczym Rybaki¹⁹⁰. W ramach dalszej rozbudowy płockiej osady powstał kościół św. Wojysława pw. Najświętszej Panny Marii¹⁹¹ z fundacji Dobiechny, drugiej żony Wojysława z rodu Powarów, komesa Bolesława Krzywoustego. Kościół św. Wojysława¹⁹² był usytuowany prawdopodobnie w zachodniej części obecnego placu Narutowicza w rejonie obecnych Sądów.

Za czasów Bolesława Krzywoustego rozpoczęto budowę nowej, drugiej największej w kraju (po Poznaniu), romańskiej katedry pw. św. Zygmunta (później przechrzczonej pw. Najświętszej Marii Panny), której budowa trwała w latach 1130-1144¹⁹³. Poświęcenie i oddanie katedry dla wiernych nastąpiło za czasów Bolesława IV Kędzierzawego. Fundatorem tej świątyni i brązowych wrót wejściowych tzw. „Drzwi płockich”¹⁹⁴ był wybitny mecenas sztuki biskup Aleksander z Malonne (zm.

184 W. Szafrąński, L. Zygmunt, *Płock w dobie narodzin państwa Piastów...op. cit.*, s. 37-38; Cytaty: *Płock zawdzięczał staranne wyposażenie w obiekty architektury murowanej zarówno Władysławowi Hermanowi i jego synom, jak i wszechwładnemu wojewodzie Sieciechowi, który jako comes palatinus zarządzał administracją dworu książęcego, sprawował pieczę nad skarbem państwa i piastował naczelne dowództwo sił zbrojnych. /.../ Trzeba się liczyć z obecnością większej liczby dworów wielmożów we wczesnośredniowiecznym Płocku.*

185 <http://diecezja.plocka.pl>. *Granicę naturalną diecezji płockiej stanowiły: od strony północnej Pojezierze Mazurskie, co zresztą później miało stanowić granicę polityczną z państwem krzyżackim i Prusami. Od strony południowej wyznaczał ją bieg Pilicy, od zachodniej - rzeki Bzura i Warta, natomiast na wschodzie Podlasie, które było naturalną granicą pomiędzy zachodnią Rusią a Mazowszem.*

186 A. Bukowska, *Relikty architektury wczesnośredniowiecznej – formy i datowanie*, s. 190-201, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, red. A. Gołębniak, Warszawa 2011; s. 211; Cytat: *Budowę pierwszej katedry podjęto zapewne w ostatniej ćwierci XI w. Inicjatorem mógł być Bolesław Śmiały albo Władysław Herman, jako zwierzchnik dzielnicy mazowieckiej. Możliwe też, że budowa katedry rozpoczęła się dopiero po objęciu przez Hermana stolicy krakowskiej w 1079 r.: Katedrę „hermanowską” zburzyli Pomorzanie na przełomie lat 1126 i 1127.*

187 A. Gołębniak, *Przedmowa*, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny...op. cit.*, s. 21; Cytat: *Do „odnalezionych” zaliczyć należy przestrzeń kościoła św. Idziego (rejon Odwachu).*

188 W. Szafrąński, L. Zygmunt, *Płock w dobie narodzin państwa Piastów...op. cit.*, s. 40; Cytat: *Z osobą Władysława Hermana należy łączyć budowę pierwszej płockiej katedry (może przebudowę istniejącego już kościoła na Wzgórzcu Tumskim o najstarszej metryce) oraz powstanie kościoła św. Leonarda i kościoła św. Idziego.*

189 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z w tysiącletnich dziejach*, Płock 2010; *Kościół św. Benedykta*, s. 253-254.

190 Według Macieja Trzecieckiego kościół św. Benedykta (fundacji komesa Sieciecha lub Bolesława Kędzierzawego) znajdował się poniżej grodu – w sąsiedztwie portu, stąd musiał się znajdować się po prawej stronie Wisły.

191 ks. T. Żebrowski, *Stolica ksiąg mazowieckich i płockich...op. cit.*, s. 50.

192 A. Gołębniak, *Przedmowa*, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, s. 21-22; Cytat: *Do „odnalezionych” zaliczyć należy przestrzeń /.../ kolegiaty Najświętszej Marii Panny (kościół Dobiechny), znajdującej się pierwotnie w rejonie skarpy zajętej później przez bryłę Pałacu Biskupiego (budynek dzisiejszego Sądu). /.../ Ta lokalizacja budzić może emocje, bowiem siła przedstawionych argumentów nie przesądza sprawy ostatecznie. Sądzę zatem, że wielu badaczy pozostanie wiernych jednej z dotychczasowych teorii, lokalizujących kościół Dobiechny, wdowy po Wojysławie, w miejscu późniejszej kolegiaty św. Michała.*

193 Ibid, s. 207-214; Cytat: *Źródła pisane z XII i XIII w. relacjonują istnienie kościołów św. Wawrzyńca (należał do benedyktynów z Mogilna), św. Benedykta, Najświętszej Marii Panny (z połowy XII w., fundacji Dobiechny, wdowy po komesie Wojysławie) i św. Wojciecha.*

194 A. J. Papierowski, J. Stefański, s. 147-148; Drzwi Płockie zostały wykonane w Magdeburgu, ich oryginał znajduje się w soborze św. Sofii w Nowogrodzie, natomiast w płockiej katedrze zawieszona jest kopia z brązu.

1156 r.)¹⁹⁵. W 1150 r. z fundacji księcia Bolesława Kędzierzawego powstał kościół św. Michała Archanioła¹⁹⁶ jako kolegiata. Przed zachodnią fasadą obecnej katedry¹⁹⁷ odkryta została przez Włodzimierza Szafrąńskiego tzw. „rotunda Brunona z Kwerfurtu”¹⁹⁸.

Z fundacji księcia Konrada I Mazowieckiego dla Zakonu Dominikanów¹⁹⁹ powstał w 1237 r. w rejonie Górek Dominikańskich kościół św. Dominika²⁰⁰. Była to pierwsza na Mazowszu świątynia z cegły²⁰¹ (w końcowych dekadach XVI w. dokonano renesansowej przebudowy tej świątyni i klasztoru)²⁰². W 1240 r. przy dzisiejszej ul. Małachowskiego z fundacji księcia Bolesława Konradowicza wzniesiono kościół św. Michała²⁰³ w stylu romańskim²⁰⁴, jego przebudowę w stylu gotyckim wykonano ok. 1350 r.²⁰⁵

Do dnia dzisiejszego nie przetrwały drewniane zabudowania zamkowe oraz kolejne kamienne i ceglane wersje zamku książęcego. Do czasów współczesnych na terenie Wzgórza Tumskiego z budowli zamkowych pozostały tylko dwie warowne wieże, wzniesione ok. 1360 r.: wieża szlachecka (bramna, później więzienna)²⁰⁶ i wieża zegarowa (nazywana aktualnie)²⁰⁷, która okresowo pełniła funkcję dzwonnicy katedry. Z obiektów sakralnych w obszarze grodu warownego znajdują się obecnie bazylika katedralna i klasztor pobenedyktynski, w którym zachowały się fragmenty kościoła św. Wojciecha (obecnie w pomieszczeniach klasztoru mieści się nowe Muzeum Diecezjalne).

Do murowanych gotyckich obiektów średniowiecznej płockiej aglomeracji poza kościołami św. Dominika i św. Michała należy zaliczyć tzw. „dom przy murze” (dom prepozyta kapitulnego

195 Ibid., bp Aleksander z Malonne, s. 42.

196 A. Gołębniak, *Płock wczesnośredniowieczny*, s. 274; Cytat: *Krytycznie do utożsamiania kościoła Dobiechny z kolegiatą św. Michała odniósł się Czesław Deptuła. Uznał, że po fundacji dokonanej w połowie XII w. kościół Dobiechny był kościołem kolegiackim, podległym biskupowi. Biskup Werner, korzystając ze swego prawa zwierzchności, usunął stąd kanoników i osadził przy kościele Dobiechny benedyktynów, przy czym kanonicy przeniesieni zostali do ufundowanej wówczas przez Bolesława Kędzierzawego kolegiaty św. Michała.*

197 W. Szafrąński, *Płock we wczesnym średniowieczu*, Wrocław 1983; *Rotunda przed katedrą, której fragmenty odkryto w czasie wykopalisk, wzmiankowana ok. 1300 r. aż do XVI w. była kościołem klasztorowym.*

198 A. Bukowska, *Relikty architektury wczesnośredniowiecznej – formy i datowanie*, s. 190-201, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, red. A. Gołębniak, Warszawa 2011; *Podczas wykopalisk w parku przed katedrą osłonięto nikle ślady rotundy. Odkrywca wiązał jej użytkowanie z Brunonem z Kwerfurtu, zaś odbudowę z fundacją możnej Dobiechny. /.../ Przedstawione ustalenia świadczą o nader nikłym stopniu rozpoznania omawianej budowli.*

199 A. Rutkowski, *Początki dominikanów płockich na tle polityki Konrada I Mazowieckiego*, „Notatki Płockie” 1970, nr 3/57, s. 22-29.

200 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Kościół św. Dominika i klasztor Dominikanów*, s. 251-252.

201 M. Szyma, *Architektura sakralna Płocka w XIII w. – kolegiata św. Michała i kościół św. Dominika*, s. 298-310, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny...op. cit.*

202 ks. W. Góralski, *Miasto w dobie kryzysu ekonomicznego i zniszczeń wojennych (1581I-1717)*, s. 161-184, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 roku*, t. 1, (red.) M. Kallas, Płock 2000; s. 172; Cytat: *Przebudowie renesansowej uległ kościół św. Dominika wraz z przylegającym klasztorem. Odbudowę poważnie zniszczonej świątyni rozpoczęto w latach siedemdziesiątych XVI w. W 1573 r. wystawiono kaplicę, której fundatorką była Zofia Rawska. W 1590 r. gruntownej przebudowie uległ cały kościół, zapewne o charakterze renesansowym.*

203 ks. T. Żebrowski, *Kolegiata św. Michała w Płocku i szkoła kolegiacka*, s. 15-16, [w:] *Małachowianka*, Płock 1995.

204 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Kolegiata św. Michała i klasztor Jezuitów*, s. 257-258.

205 ks. W. Góralski, *Miasto w dobie kryzysu...op. cit.*, s. 174; Cytat: *Bp Marcin Szyszkowski w 1616 r. ufundował kolegium jezuitów w Płocku, uposażając je. Osadził w nim pierwszych jezuitów przy kolegiacie św. Michała w 1611 r.*

206 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Wieża Szlachecka*, s. 524.

207 Ibid., *Wieża Zegarowa (dzwonnica)*, s. 524.

Dziersława) wybudowany ok. 1390 r.²⁰⁸ (obecnie znany jako dom „Pod Trąbami” – ul. Tumska 1)²⁰⁹; dom kanonika Stefana z Miszewa, wzniesiony ok. 1445 r.²¹⁰ (dzisiaj siedziba TNP – Plac Narutowicza 8) oraz fragmenty pałacu biskupiego z XIV w. (Plac Narutowicza 8). Według ks. Tadeusza Żebrowskiego: *resztki pałacu biskupiego, kryją się może pod główną częścią gmachu sądów (od strony Wisły, gdzie mieści się hipoteka).*

Wielokrotnie przebudowywany kościół św. Michała, wcześniej funkcjonujący poza wałem obronnym, w wyniku lokacji chełmińskiej stał się okresowo centralną świątynią w plockiej osadzie i z czasem zaczął pełnić funkcję parafialną²¹¹. Z inicjatywy króla Kazimierza Wielkiego powstał w 1356 r. nowy kościół pw. św. Bartłomieja²¹². Nadzór nad budową tej gotyckiej świątyni objął biskup Klemens Pierzchała (zm. 1357 r.)²¹³. Kościół ten położony w północno-zachodnim narożniku Starego Rynku przejął od kościoła św. Michała funkcje parafialne²¹⁴. W XVI w. Jan Baptysta Wenecjanin przebudował świątynię w stylu renesansowym, natomiast w latach 1740-1775 dokonano przebudowy w stylu późnobarokowym.

W okresie średniowiecza powstało w Płocku wiele kościołów, kaplic, klasztorów i domów kanonicznych, które obecnie znamy z nazwy, a często ich lokalizacja jest mało precyzyjna. W rejonie Odwachu był zapewne kościół św. Idziego²¹⁵ (część historyków zakłada inną lokalizację – w pobliżu Nowego Rynku). Na placu, gdzie obecnie stoi dom przy ul. Kościuszki 5 był postawiony kościół w konstrukcji „strychulcowej” (być może to kościół św. Leonarda)²¹⁶.

Do drewnianych świątyni z XIII w. obecnie nie istniejących, ale o bardziej sprecyzowanej lokalizacji, zalicza się kościół świętych Filipa i Jakuba²¹⁷ na Przedmieściu Dobrzyńskim²¹⁸, tj. w rejonie połączenia obecnych ulic Kazimierza Wielkiego i Dobrzyńskiej oraz kościół św. Marcina²¹⁹ położony na gruntach szpitala Św. Trójcy w skupisku osadniczym znajdującym się 2,5 km od ówczesnej plockiej osady i niecały kilometr od drogi sierpeckiej (naprzeciw Powsina)²²⁰.

208 ks. T. Żebrowski, *Stolica książy mazowieckich i plockich w latach 1138-1495...op. cit.*, s. 93; Cytat: *Już w 1416 r. jest wzmianka o domu przy murze, własności prepozyta kapitulnego Dziersława, który pozwolił na zamieszkanie dwom kanonikom. /.../ Chodzi prawdopodobnie o dom Pod Trąbami dobudowany do murów.*

209 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Dom pod Trąbami*, s. 136-137; tenże, T. J. Gałązka, I. Szychowski, *Plockie kamienice i ich mieszkańcy*, Płock 1994, s. 6.

210 ks. T. Żebrowski, *Stolica książy...op. cit.*, s. 93; Cytat: *Inny dom murowany został wzniesiony, jak się wydaje, przez kanclerza księcia Bolesława, prepozyta warszawskiego i kanonika plockiego, Stefana z Miszewa – około roku 1445. Był to dom w którym mieści się dziś TNP*; także, T. J. Gałązka, I. Szychowski, *Plockie kamienice i ich mieszkańcy*, Płock 1994, s. 6.

211 M. Szyma, *Architektura sakralna Płocka w XIII w. – kolegiata św. Michała i kościół św. Dominika*, s. 279-310, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*; Cytaty: s. 298. *Parafialną funkcję kościoła św. Michała trzeba przyjąć jako pewną dopiero w pierwszym półwieczu funkcjonowania miasta na prawie chełmińskim. Po wytyczeniu nowego układu urbanistycznego kolegiata znalazła się w jego centrum, blisko narożnika rynku, co automatycznie „ustawiało ją” w funkcji fary, z czym związana była pierwsza modernizacja budynku (około roku 1300). Od 1356 r. funkcję parafialną w Płocku przejął kościół św. Bartłomieja.*

212 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Kościół św. Bartłomieja*, s. 247-248.

213 *Ibid.*, bp Pierzchała Klemens, s. 65.

214 ks. M. M. Grzybowski, *Parafia św. Bartłomieja Apostoła w Płocku (1356-2006)*, Płock 2006.

215 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Kolegiata św. Idziego* s. 258-259.

216 *Ibid.*, *Kolegiata św. Leonarda*, s. 258.

217 A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1931; *Kościół ten wspomniany jest w dokumencie z 1250 r. (stanowił prebendę kanonika Piotra)*, s. 609.

218 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Kościół św. Filipa Apostoła i św. Jakuba*, s. 258.

219 *Ibid.*, *Kościół św. Marcina*, s. 254.

220 ks. T. Żebrowski, *Stolica książy mazowieckich i plockich...op. cit.*, s. 51-52; Cytat: *kościół stał na gruntach XX w. szpitala Św. Trójcy. Pola te jeszcze w początkach należały do szpitala. Kościół ten postawiony na nowo w początkach XVII w. uległ zniszczeniu na początku XVIII w.; wzniesiono go znów w 1712 r. i rozebrano pod koniec XVIII w. Był on do początku XV*

Na przełomie XIV/XV w. w pobliżu skarpy wiślanej w rejonie obecnego placu Dąbrowskiego powstał kościół św. Marii Magdaleny wraz z klasztorem dla zakonu Norbertanek²²¹. W związku z obsunięciem się skarpy wzniesiono nowe obiekty sakralne nieco dalej od Wisły, w pobliżu obecnej wieży ciśnień²²². W XV w. w okolicy bramy Bielskiej wybudowano drewnianą kaplicę Świętego Ducha²²³ wraz ze szpitalem dla księży, natomiast w XVI w. powstał murowany kościół pw. Św. Ducha²²⁴.

W 1405 r. w rejonie Wzgórza Sieciecha dla dominikanów został przebudowany kościół Świętej Trójcy²²⁵ w ramach fundacji księżnej Aleksandry Olgierdówny (1368/1370-1434)²²⁶, żony księcia plockiego Siemowita IV (1354-1426). W okresie późniejszym z jej fundacji powstał również klasztor dominikański i szpital Św. Trójcy²²⁷. W 1570 r. w wyniku usuwisk budynek klasztoru został zlikwidowany²²⁸.

W 1440 r. w Płocku było 12 domów kanonicznych. W tymże roku katedra została powiększona o kaplicę św. Marcina, w miejscu dzisiejszej kaplicy św. Zygmunta, natomiast w końcu XV w. z fundacji biskupa Piotra z Chotkowa (?-1497) powstała kolejna kaplica, w miejscu obecnej kaplicy Najświętszego Sakramentu. W 1465 r. z fundacji prepozyta św. Michała, ks. Dołęgi powstał kościół św. Leonarda i Katarzyny²²⁹ oraz szpital dla księży. W wyniku postanowień pokoju toruńskiego z 1466 r. Płock jako miasto nad Wisłą uzyskał rangę ważnego ośrodka handlowego. Spowodowało to budowę nowych wytwórni sukna i płótna, gorzelni, browarów i oberż oraz rozbudowę portu²³⁰.

W związku z dalszym zwiększeniem pozycji miasta w handlu towarami transportowanymi Wisłą²³¹, pomimo spalenia zamku w 1511 r. i dwukrotnych pożarów katedry, wiek XVI zapisał się w

w kościołem parafialnym dla osady przykościelnej, Jaszczkowa, Chelpowa, Powsina i Trzepowa; w początku XV w. siedzibę parafii i kościół przeniesiono do Trzepowa.

221 Ibid., *Kościół św. Marii Magdaleny i klasztor Norbertanek*, s. 259.

222 ks. W. Góralski, *Miasto w dobie kryzysu...op. cit.*, s. 171-172; Cytat: *Ruch budowlany w XVI w. objął klasztor norbertanek i funkcjonujący przy nim kościół św. Marii Magdaleny, powiększony w latach 1534-1570 przez proboszcza Bernarda. /.../ w latach 1588 i 1593 został gruntownie odnowiony przez proboszcza Jana Głuchowskiego i wyposażony w wielki ołtarz z nowymi obrazami. Zarówno klasztor, jak i kościół były obiektami murowanymi. Usytuowane poza murami nad brzegiem Wisły na zachód od obecnego mostu doznały zagrożenia w 1597 r. wskutek osuwania się wzgórza plockiego. /.../ Budowę nowych obiektów rozpoczął w 1622 r. proboszcz Wojciech Słupski. Nowy klasztor był okazały, zbudowany w kształcie czworoboku. Również okazały był kościół z wysoką wieżą.*

223 ks. T. Żebrowski, *Stolica książąt mazowieckich i plockich...op. cit.*, s. 92; *Prepozytem kaplicy św. Ducha w 1440 r. był proboszcz kościoła parafialnego, Stefan.*

224 ks. W. Góralski, *Miasto w dobie kryzysu ...op. cit.*, s. 171; Cytat: *Na Przedmieściu Bielskim kościół Św. Ducha – murowany, odbudowany w drugiej połowie XVI w. W końcu wymienionego stulecia rozpoczęto przy tym kościele budowę przytułku św. Walerego z fundacji Kuklińskich. W 1616 r. świątynia uległa zniszczeniu wskutek pożaru, została odbudowana dopiero w 1804 r.*

225 ks. T. Żebrowski, *Stolica książąt mazowieckich i plockich...op. cit.*, s. 78 i 91; Cytat: *Fundamenty kościoła i części klasztoru znajdują się dziś pod obiektem hotelowo-turystycznym (obecnie pod hotelem Starzyńskiego).*

226 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne...op. cit.*, *Aleksandra Olgierdówna*, s. 197.

227 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, *Kościół Świętej Trójcy*, s. 259.

228 ks. W. Góralski, *Miasto w dobie kryzysu...op. cit.*, s. 171; Cytat: *Ze względu na usuwanie się skarpy wiślanej i braku środków w 1570 r. klasztor został zlikwidowany. Po jego rozebraniu kościół Św. Trójcy otoczyły małe drewniane dworki.*

229 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Kościół św. Leonarda i św. Katarzyny*, s. 259.

230 ks. T. Żebrowski, *Stolica książąt mazowieckich i plockich...op. cit.*, s. 90-93, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 roku*, t. 1, (red.) M. Kallas, Płock 2000.

231 S. M. Szacherska, *Płock z Jagiellonów (1495-1580)*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 roku*, t. 1, (red.) M. Kallas, Płock 2000, s. 121-124; Cytaty: *Głównym przedmiotem handlu plockiego było zboże, a jego odbiorcą Gdańsk. /.../ W 1527 r. zapadł pozytywny wyrok w sprawie o swobodę żeglugi na Wiśle wytoczonej przez Płock, Sandomierz i Nieszawę (przeciwko Toruniowi).*

historii Płocka jako okres szybkiego rozwoju gospodarczego i prosperity²³². Po pożarze romańskiej katedry w 1530 r. rozpoczęto w latach 1535-1537 realizację nowej renesansowej świątyni na starych fundamentach z zachowaniem pierwotnego układu i wymiarów. Głównym fundatorem był biskup płocki Andrzej Krzycki (1482-1537), późniejszy prymas Polski²³³. Po kolejnym pożarze w 1550 r. odbudową katedry zajmował się biskup Andrzej Noskowski (1492-1567)²³⁴. Kolejni płoccy biskupi: Piotr Myszkowski (1510-1591)²³⁵, Piotr Dunin Wolski (1531-1590)²³⁶ i Wojciech Baranowski (1548-1615)²³⁷ kontynuowali prace budowlane i wykończeniowe, które trwały prawie do końca XVI w. Bp Andrzej Krzycki ambitne zadanie budowy nowej katedry²³⁸ powierzył znanym włoskim architektom Bernardowi Zanobi de Gianotis (przed 1500-1541)²³⁹, Giovanni Cini ze Sieny (1490/1495-1565)²⁴⁰ i Filipowi z Fiesole (zm. 1540)²⁴¹. Po wyjeździe z Płocka ekipy włoskiej prace budowlane kontynuował w latach 1556-1563 wraz z miejscowymi rzemieślnikami majster budowlany Jan Baptysta²⁴².

W połowie XVI w. benedyktyni między zamkowymi wieżami pobudowali gotycki kościół św. Wojciecha²⁴³ oraz rozbudowali obiekty klasztorne. W osiedlu Rybaki przy drodze biegnącej u podnóża grodu do przeprawy²⁴⁴ powstała w drugiej połowie XVI w. kaplica Św. Krzyża²⁴⁵. W końcu XVI w. został zbudowany drewniany kościół św. Aleksego²⁴⁶ we wsi Trzepowo, która od 1961 r. znajduje się w granicach Płocka.

Według ks. prof. Wojciecha Góralskiego inwentaryzacja budynków murowanych z końca XVI w. potwierdza zwiększony ruch budowlany w tym wieku, przebudowie uległo wiele obiektów sakralnych: *Naprzeciwko zamku stała katedra, główna świątynia w mieście. /.../ Obok katedry znajdował się murowany dom mansjonarzy katedralnych oraz drewniane domy wikariuszy. Naprzeciwko wznosił się*

232 J. B. Nycek, *Dziesięć wieków architektury Płocka...op. cit.*, *Złote stulecie*, s. 17-18, [w:] *Architektura Płocka i jej twórcy*, Płock 2011.; Cytat: *Wiek XVI to w architekturze Płocka pewna symbioza schyłkowego gotyku z renesansem włoskim, bardziej jednak widoczna w sztuce niż w samym budownictwie. Najbardziej reprezentacyjną budowlą miasta pozostawała nadal katedra. Jej pożar w 1530 r. i w następstwie tego zawalenie się części murów, spowodowało gruntowną odbudowę świątyni, ale już w duchu Odrodzenia.*

233 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, bp Krzycki Andrzej, s. 54-55.

234 Ibid., bp Noskowski Andrzej, s. 60-61.

235 Ibid., bp Myszkowski Piotr, s. 60.

236 Ibid., bp Dunin Wolski Piotr, s. 47.

237 Ibid., bp Baranowski Wojciech, s. 43.

238 https://pl.wikipedia.org/wiki/Bazylika_katedralna_w_Płocku; *Katedra renesansowa: W latach 1531–1534 zbudowano od fundamentów trójnawową orientowaną bazylikę katedralną o nowym obliczu renesansowym z kopułą. Do budowy ścian użyto częściowo granitowych ciosów pochodzących z romańskiej katedry. Prace wykończeniowe trwały jeszcze potem przez kilkanaście lat. Dokonano również koniecznych napraw i uzupełnień. Zachowano dawną strukturę przestrzenną bazyliki z transeptem, ale uzupełniono ją nowymi elementami i formami włoskiego odrodzenia. Tymczasem niespodziewanie ukazały się nowe pęknięcia w sklepieniach. Częste zmiany na urządzenie biskupa płockiego powodowały, iż żaden z następców bp. Krzyckiego nie zdołał w pełni poświęcić się dalszemu remontowi. Uczynił to dopiero bp Andrzej Noskowski. Za jego rządów doprowadzono do końca zasadniczą budowę płockiej świątyni renesansowej. Rozbudowano znacznie prezbiterium oraz dostawiono dwie zachodnie wieże z przedsionkiem i emporą muzyczną między nimi.*

239 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne...op. cit.*, *Gianotis Bernard Zanobi de*, s. 205.

240 Ibid., *Cini Giovanni ze Sieny*, s. 202.

241 Ibid., *Fiesole Filip da*, s. 204.

242 Ibid., *Baptista Jan z Wenecji*, s. 197.

243 Początki opactwa w zabudowaniach zamkowych są z początku XIV w., natomiast nowożytny kościół św. Wojciecha powstał w XVI w. (usytuowany był w południowym skrzydle nowożytnej zabudowy klasztoru).

244 ks. T. Żebrowski, *Stolica ksiąg mazowieckich i płockich...op. cit.*, s. 53; Cytat: *Osiedle rybackie rozciągało się w średniowieczu wzdłuż rzeki, na niewielkiej przestrzeni oraz wzdłuż drogi biegnącej u podnóża grodu z miasta do przeprawy. /.../ Rybaki obejmowały 25 ha. Na znacznej przestrzeni porastał tu las, wśród którego stała kaplica Św. Krzyża, zbudowana w drugiej połowie XVI w.*

245 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, *Kaplica Św. Krzyża*, s. 259.

246 Ibid., *Kościół św. Aleksego*, s. 254.

murowany kościół św. Wojciecha z opactwem benedyktyńskim, komora celna oraz trzy stajnie. W rozbudowanym od strony południowo-wschodniej przedmieściu znajdowały się dwa klasztory: dominikanów i norbertanek, następnie kościół św. Leonarda i św. Katarzyny oraz dwie kaplice. Na Przedmieściu Dobrzyńskim wznosiła się kaplica św. Filipa Apostoła, a na Przedmieściu Bielskim kościół Świętego Ducha – murowany, odbudowany w drugiej połowie XVI w. W końcu wymienionego stulecia rozpoczęto przy tym kościele budowę – trwała jeszcze w 1598 r. – przytułku św. Walerego z fundacji Kuklińskich. /.../ Niedaleko katedry, od strony Wisły w kierunku Przedmieścia Dobrzyńskiego znajdował się kościół Świętej Trójcy wraz klasztorem Dominikanów. W 1570 r. klasztor został zlikwidowany, a to ze względu na brak środków utrzymania go oraz usuwania się skarpy. /.../ Ruch budowlany w XVI w. objął klasztor norbertanek i funkcjonujący przy nim kościół św. Marii Magdaleny, powiększony w latach 1535-1570. /.../ Zarówno klasztor, jaki kościół były obiektami murowanymi. /.../ Przebudowie renesansowej uległ kościół św. Dominika wraz z przylegającym klasztorem.

Okolo 1600 r. bp Wojciech Baranowski rozpoczął na wzgórzu nad Wisłą budowę renesansowego pałacu biskupiego²⁴⁷, którego zakończenie nastąpiło w 1615 r. za rządów bpa diecezji płockiej Marcina Szyszkowskiego (1554-1630)²⁴⁸. Bp. Karol Ferdynand Waza w okresie swoich rządów w latach 1640-1655 rozbudował i wyremontował pałac. Po pożarze obiekt odbudowywali w stylu barokowym kolejno: bp Andrzej Stanisław Załuski (1695-1711)²⁴⁹ i bp Hieronim Antoni Szeptycki (1700-1773)²⁵⁰ i Michał Jerzy Poniatowski (1736-1794). Od 1841 r. władze rosyjskie dzierżyły pałac biskupi dla instytucji sądowych. Za wspieranie powstania styczniowego przez polskie duchowieństwo katolickie władze carskie dokonały w 1866 r. upaństwowienia wielu dóbr kościelnych, w tym również kompleksu dawnego pałacu biskupiego²⁵¹. Po przejściu pałacu władze carskie w 1880 r. rozbudowały obiekt w stylu skromnego neoklasycyzmu. Obecnie w gmachu funkcjonują sądy i hipoteka.

Na początku XVII w. w bramie murowanej prowadzącej od strony zamku książęcego do pałacu biskupiego wzniesiono kaplicę św. Piotra i Pawła²⁵². W 1756 r. w rejonie ul. Nowowiejskiego powstał drewniany kościół św. Jana Chrzciciela²⁵³. Następnie w latach 1758-1771 wybudowano nowy murowany kościół reformacki św. Jana Chrzciciela, a jego przebudowę w stylu późnobarokowym wykonano w 1789 r. Po carskim ukazie kasacyjnym w 1864 r. kościół reformatów nazywany jest od 1865 r. kościołem poreformackim²⁵⁴.

Interesującą historię posiada dawna baszta warowna²⁵⁵ przy ul. Okrzei, która w XVII w. została przebudowana na dom mieszkalny, następnie po kolejnej modernizacji mieścił się w niej w latach od 1881 r. do wybuchu II wojny światowej żydowski przytułek (obecnie jest siedzibą służb konserwatorskich).

247 ks. W. Góralski, *Miasto w dobie kryzysu...op. cit.*, s. 161-184, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 roku*, t. 1, red. M. Kallas, Płock 2000. Cytat. *Relikty tego obiektu mieszczą się w środkowym fragmencie usytuowanego w tej części gmachu sądu*; także, T. J. Gałązka, I. Szychowski, *Płockie kamienice i ich mieszkańcy*, Płock 1994, s. 5.

248 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, Szyszkowski Marcin, s. 74.

249 Ibid., *Załuski Andrzej Stanisław*, s. 78-79.

250 Ibid., *Szeptycki Hieronim Antoni*, s. 73.

251 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Pałac biskupi – dawny*, s. 356-357.

252 ks. W. Góralski, *Miasto w dobie kryzysu...op. cit.*; s.172-173; Cytat: *Do pałacu biskupiego prowadziła – od strony zamku – murowana brama, nad którą znajdowała się kaplica św. Piotra i Pawła pochodząca z fundacji kanonika katedry płockiej Karniewskiego*.

253 I. Szychowski, Płock 2006; *Kościół św. Jana Chrzciciela w Płocku*, Płock 2006; Drewniany Kościół został poświęcony 1 I 1756 r. w obecności Marianny Lasockiej, fundatorki nowej rodziny zakonnej reformatów w Płocku.

254 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, *Kościół poreformacki św. Jana Chrzciciela*, s. 249-250.

255 Ibid., *Baszta obronna*, s. 34.

W 1665 r. bp Jan Gembicki (1602-1675)²⁵⁶ dokonał gruntownej odnowy płockiej katedry wraz przebudową kopuły z renesansowej na półokrągłą. W okresie pełnienia funkcji biskupa płockiego przez Michała Jerzego Poniatowskiego (1736-1794)²⁵⁷, brata króla Stanisława Poniatowskiego, katedra w wyniku jej kolejnej przebudowy przez architekta Dominika Merliniego (1730-1797)²⁵⁸ w latach 1784-1787 uzyskała charakter świątyni klasycystycznej²⁵⁹. Obecny wygląd Bazyliki Katedralnej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny jest wynikiem ostatniej przebudowy wykonanej przez architekta Stefana Szyllera (1857-1933)²⁶⁰ w latach 1901-1903²⁶¹, w okresie zarządzania diecezją płocką przez bp. Jerzego Szembeka (1851-1905)²⁶².

Pierwsze w diecezji płockiej Seminarium Duchowne powołał w 1594 r. w Pułtuskach bp Wojciech Baranowski, natomiast drugie Seminarium Diecezjalne erygował w 1710 r. w Płocku bp Ludwik Bartłomiej Załuski, powierzając jego prowadzenie księżom misjonarzom²⁶³. W latach 1773-1776 arch. Stanisław Zawadzki (1743-1806)²⁶⁴ adaptował gmach Kolegium Jezuickiego na potrzeby szkoły, natomiast w latach 1782-1874 przebudował dawny kościół przy ul. Jezuickiej (dzisiejszej ul. Małachowskiego) – dzieląc go na trzy kondygnacje. Obiekt otrzymał wystrój w stylu późnego klasycyzmu. W 1843 r. arch. Antoni Corazzi (1792-1877)²⁶⁵ wzbogacił elewację tego budynku szkolnego monumentalnymi klasycystycznymi pilastrami.

Do dzisiejszych czasów dotrwały w Płocku dwa budynki barokowe: kamienica z końca XVII w. (w Starym Rynku nr 17) oraz kamienica z XVIII w. (przy ul. Grodzka nr 2)²⁶⁶. Przy obecnej ul. Kościuszki nr 9 znajduje się oberża z XVIII w., przebudowana w 1803 r. w stylu klasycystycznego dworku szlacheckiego na zajazd (obecnie ośrodek języków obcych)²⁶⁷. W końcu XVIII w. na miejscu starszej budowli wzniesiona została wielokrotnie przebudowywana kamienica na Starym Rynku nr 8,

256 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, bp Gembicki Jan, s. 50.

257 Ibid., bp Poniatowski Michał Jerzy, s. 65-67.

258 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne...op. cit.*, Merlini Dominik, s. 219.

259 https://pl.wikipedia.org/wiki/Bazylika_katedralna_w_Płocku; *Katedra klasycystyczna: Dzięki bp. Michałowi Jerzemu Poniatowskiemu w latach 1784–1787 dokonano kolejnej przebudowy katedry. Najbardziej zagrożoną runięciem fasadę oudowano, zgodnie z założeniami klasycyzmu, grubymi murami, przyozdobionymi ciężką attyką z gzymsami, wspartą sześcioma jońskimi kolumnami. W tym samym czasie dokonano gruntownej renowacji będącej w złym stanie technicznym katedry i wykończono dwie nowe kaplice w świątyni: Najświętszego Sakramentu i św. Zygmunta.*

260 Ibid., Szyller Stefan, s. 473-474.

261 https://pl.wikipedia.org/wiki/Bazylika_katedralna_w_Płocku; *Katedra współczesna: Restauracja katedry polegała najpierw na odbudowaniu od zewnątrz dolnych partii starych murów i na zbudowaniu bocznych ścian z nowych ciosów granitowych. Górne ściany odbudowano z nowej cegły, której w tym celu wypalono milion sztuk. Najdelikatniejszą sprawą było dobudowanie zniszczonych już w XV w. wież. Zębate grzebienie szczytów nieco uzupełniono, wyprostowano i zakotwiczono. Wzniesiono nową kopułę zwieńczoną kamienną latarnią. /.../ W 1903 po trzech latach prac, 8 listopada biskup płocki Jerzy Szembek dokonał konsekracji katedry.*

262 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, bp Szembek Jerzy, s. 71-72.

263 A. Zahorski, ks. M. M. Grzybowski, *Płocki Kościół Katolicki w okresie niewoli narodowej (1793-1918)*, s. 299-334, [w:] *Dzieje Płocka. Dzieje miasta w latach 1793-1945*, red. M. Krajewski, t. 2, Płock 2006; s. 321; Cytat: *Bp Wojciech Baranowski erygował w Pułtusku w 1594 r., na bazie kolegium jezuickiego, pierwsze w diecezji płockiej Seminarium Duchowne, jednocześnie zatrzymując jezuitów do prowadzenia nowej placówki. 116 lat później bp Ludwik Bartłomiej Załuski erygował drugie Seminarium Diecezjalne, tym razem w samym Płocku, powierzając jego prowadzenie księżom misjonarzom. (W 1882 r. bp Kazimierz Gintowt-Dziewałowski dla potrzeb Seminarium rozpoczął remont w budynku poreformackim dobudowując mu drugie piętro, ponadto wznosił budynek z mieszkaniami dla profesorów).*

264 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne...op. cit.*, Zawadzki Stanisław, s. 235.

265 Ibid., Corazzi Antoni, s. 202.

266 T. J. Gałązka, I. Szychowski, *Płockie kamienice i ich mieszkańcy*, Płock 1994, s. 7.

267 Ibid., s. 18.

będąca własnością rodziny malarza Andrzeja Karszowieckiego (obecnie Dom Darmstadt)²⁶⁸. Obiekt ten pełnił funkcje hotelowe, nazwano go Hotelem Berlińskim. W latach 1802-1804 mieszkał w nim wybitny niemiecki poeta, pisarz, kompozytor i malarz Ernest Theodor Amadeusz Hoffman (1776-1822).

Dawne średniowieczne spichlerze zsunęły się do Wisły wraz całą ulicą Nadwiślańską. Spośród sześciu spichlerzy²⁶⁹ pobudowanych na przełomie XVIII i XIX w. na skarpie wiślanej do dnia dzisiejszego pozostały tylko dwa; w jednym obecnie mieści się Archiwum Państwowe (ul. Kazimierza Wielkiego 9B)²⁷⁰, a w drugim – Dział Etnograficzny Muzeum Mazowieckiego (ul. Kazimierza Wielkiego 9A). W związku z częstymi pożarami w Płocku następowała sukcesywna zmiana drewnianej zabudowy na murowaną, dopełnienie tej zamiany w historycznej części miasta nastąpiło dopiero w końcu XIX w.

Obiekty kubaturowe w okresie zaborów

Inwentaryzacja zabudowy Płocka przeprowadzona w 1800 r. przez Prusaków wykazała, że na Wzgórzu Tumskim obok ruin siedziby książęcej znajdowały się zabudowania kościelne z katedrą i opactwem benedyktyńskim. W obrębie bardzo uszkodzonych murów miejskich pozostały cztery kościoły, klasztor pojezuicki, pałac biskupi, kanonie oraz drewniane domy, natomiast poza murami – cztery kościoły i trzy klasztory. Po krótkim okresie pruskim (1793-1807) pozostało do dzisiaj ok. 20. budynków murowanych, z których najbardziej okazałe to dwa budynki urzędowe zaprojektowane przez Dawida Gilly'ego (1748-1808)²⁷¹ ze Schwedt w stylu klasycyzmu pruskiego. Budynki te zostały przekazane do użytkowania w 1803 r.: najpierw gmach kamery (tzw. Kollegienhaus) przy placu Kolegialnym (obecnie – ul. Kolegialna 15)²⁷², później potężny gmach więzienia przy obecnej ul. Sienkiewicza²⁷³.

Ponadto w tymże roku powstał przy ul. Kościuszki 7 dom dla pruskiego generała Johanna Hinrichsa²⁷⁴, później zamieszkały przez prefekta departamentu płockiego w latach 1808-1813 Rajmunda Rembielińskiego (1775-1841)²⁷⁵. W okresie późniejszym była to rezydencja kolejnych gubernatorów rosyjskich. Ok. 1803 r. została wzniesiona w stylu klasycystycznym kamienica zaprojektowana zapewne przez jednego z trzech pruskich budowniczych (Gilly, Schmied, Schonwald), którzy wówczas działali w Płocku²⁷⁶. Obecnie budynek ten znajduje się pod adresem Plac Obrońców Warszawy 1. W latach 1880-1901 mieszkał w nim kompozytor, pedagog i publicysta Wacław Aleksander Lachman (1880-1963)²⁷⁷. W 1806 r. powstała kamienica narożna przy zbiegu ulic Tadeusza Kościuszki i Tumskiej nazywana popularnie „Dziekanką”²⁷⁸. Obiekt ten zaprojektował budowniczy woj. płockiego Ludwik Mahn²⁷⁹.

268 Ibid., s. 8.

269 Ibid., A. J. Papierowski, J. Stefański, *Spichlerze*, s. 357.

270 Ibid., *Archiwum Państwowe w Płocku*, s. 26-28.

271 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne...op. cit.*, Gilly Dawid, s. 205.

272 T. J. Gałązka, I. Szychowski, *Płockie kamienice...op. cit.*, s. 25.

273 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, *Więzienie*, s. 524-526.

274 T. J. Gałązka, I. Szychowski, s. 13.

275 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Rajmund Rembieliński*, s. 436.

276 T. J. Gałązka, I. Szychowski, s. 20.

277 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Wacław Aleksander Lachman*, s. 277.

278 T. J. Gałązka, I. Szychowski, s. 13.

279 J. B. Nycek, K. Badowski, *Mahn Ludwik*, s. 217.

Okres Księstwa Warszawskiego był zbyt krótki i trudny ekonomicznie, aby wypracować większe osiągnięcia budowlane. W latach 1799-1816 nastąpiło rozebranie murów obronnych i bram miejskich. Po pożarze drewnianej bóżnicy w 1810 r. została wzniesiona wielka synagoga z kopułą i wieżyczką nawiązująca do klasycyzmu rzymskiego oraz powstała murowana zabudowa mieszkalna ul. Żydowskiej (dzisiaj Synagogałnej)²⁸⁰. Niestety ogromnie zniszczony w czasie okupacji hitlerowskiej obiekt żydowskiej świątyni z pięcioosiową fasadą sięgającą dwóch kondygnacji zamiast odbudowy i modernizacji został w 1951 r. rozebrany. Na jego miejscu Agencja Rewitalizacji Starówki postawiła Synagogałny Office Center.

W wyniku przebudowy dawnego kościoła Świętej Trójcy, użytkowanego jako magazyn wojskowy, powstał w 1812 r. teatr. Na polecenie prefekta Rajmunda Rembielińskiego budowniczy departamentu Aleksander Groffe (1771-1838)²⁸¹ zaprojektował wstępną przebudowę tego gmachu dostosowując obiekt do nowej funkcji. Głównym projektantem modernizacji teatru z 800 osobową widownią i doskonałą akustyką był Ludwik Mahn. W latach 30. XIX w. Fryderyk Jan Trautsolt (1790-1864)²⁸² przebudował fronton teatru w stylu klasycystycznym. Z okresu Księstwa Warszawskiego pochodzi też tzw. Łoża Masońska na terenie obecnego Szpitala Miejskiego, którą zaprojektował prawdopodobnie Aleksander Groffe. Jest to niewielki obiekt na planie ośmiokąta, z łamanym dachem w formie ostrosłupa zwany powszechnie „Grzybkiem”.

W zaborze rosyjskim trwających ok. 100 lat w okresie początkowej stosunkowo dużej autonomii Królestwa Polskiego nastąpił szybki rozwój gospodarczy Płocka, co wpłynęło korzystnie na miejskie budownictwo. Ważną rolę w płockiej urbanistyce i architekturze odegrali Ludwik Mahn (1768-1824) i Jakub Kubicki (1758-1833)²⁸³.

Ok. 1818 r. wybudowano na miejscu starszej budowli kamienicę narożną (róg Starego Rynku i ul. Jerozolimskiej), obecnie nazywanej „Domem Prasy” (Stary Rynek 27)²⁸⁴. W latach 1818-1821 powstała na Starym Rynku 7 kamienica, którą w XIX w. należała do rodziny Kosińskich (prawdopodobnie mieszkał w niej Wincenty Hipolit Gawarecki (1788-1852)²⁸⁵. W 1823 r. zbudowany został przy ul. Kolegialnej 1 (róg ul. Kolegialnej i Tumskiej) jednopiętrowy budynek z elementami neorenesansowymi²⁸⁶. Kamienica należała do znanej płockiej rodziny pejzażysty i malarza Jana Betley (1908-1980).

Po wyburzeniu w 1817 r. starego ratusza z XV w. położonego w centralnej części Starego Rynku Jakub Kubicki wybudował w latach 1824-1827 w północnej części tego rynku klasycystyczny ratusz²⁸⁷. Następnie w 1829 r. według jego projektu powstały cztery pary rogatek w stylu klasycznym: warszawskie, płońskie, dobrzyńskie i bielskie. Do dnia dzisiejszego nie zachowały się tylko rogatki bielskie. Przy Placu Narutowicza 1 powstała w 1827 r. kamienica klasycystyczna z trójkątnym tympononem, która została przebudowana w 1858 r.²⁸⁸ Kubickiemu przypisuje się też

280 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Wielka synagoga*, s. 523.

281 J. B. Nycek, K. Badowski, *Groffe Aleksander Dietrych*, s. 206.

282 Ibid., *Trautsolt Fryderyk Jan*, s. 231.

283 Ibid., *Kubicki Jakub*, s. 214.

284 T. J. Gałązka, I. Szychowski, s. 10.

285 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Wincenty Hipolit Gawarecki*, s. 162.

286 Ibid., s. 23.

287 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Ratusz płocki*, s. 435; także, T. J. Gałązka, I. Szychowski, s. 10.

288 T. J. Gałązka, I. Szychowski, s. 10.

zaprojektowanie wybudowanego w latach 1828-1832 Domu pod Opatrznością przy placu Narutowicza 2²⁸⁹. Ten piękny obiekt w stylu neoklasycyźnym z dwoma frontami, główny od strony placu i boczny od strony ul. Grodzkiej, obecnie jest siedzibą Biblioteki im. Zielińskich TNP. Niewiele tej kamienicy ustępuje dom Kuliga (drukarza płockiego), który powstał w 1834 r. przy placu Narutowicza 5 (róg z ul. Tumską)²⁹⁰.

W 1829 r. wybudowano kamienicę popularnie nazywaną domem rodzinnym Wagnerów (ul. Grodzka 13), przebudowa w stylu klasycyźnym nastąpiła w 1827 r.²⁹¹ W 1839 r. powstała w stylu neoklasycyźnym kamienica przy ul. Grodzkiej 5, w której urodził się i przez 23 lata mieszkał poeta, plastyk i filmowiec Stefan Themerson (1910-1988)²⁹². Wschodnią część placu Narutowicza zamyka odwach²⁹³, tj. dawna carska wartownia, która powstała w 1837 r. według projektu Michała Jakuba Miklaszewskiego (1796-1865)²⁹⁴. W 1838 r. wybudowano jednopiętrową kamienicę neogotycką przy ul. Misjonarskiej 1a, jej rozbudowa nastąpiła w 1867 r.

Ok. 1840 r. przy ul. Tumskiej 9 powstał okazały z przejawami neogotyku Hotel Angielski, wielokrotnie przebudowywany, z czasem zajął cały narożny kwartał ul. Tumskiej i Sienkiewicza²⁹⁵. W tymże okresie powstał Hotel Warszawski przy ul. Kolegialnej 20²⁹⁶, który przebudowano pod kierunkiem Bolesława Zienkiewicza ok. 1901 r. w stylu eklektycyźnym. Elegancka sala balowa została później wykorzystana jako kino „Sfinks”. Po II wojnie światowej w okresie PRL obiekt przejęła służba zdrowia. W dawnym hotelu siedzibę posiadała Powiatowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna. Ok. 1840 r. powstała też w rejonie Starego Rynku przy ul. Bielskiej 1, na miejscu starej kamieniczki oberża, którą po przebudowie nazwano Hotelem Poznańskim²⁹⁷.

W 1844 r. Henryk Marconi (1792-1863)²⁹⁸ wznosił obok więzienia pruskiego nowy gmach więzienny przy ul. Więziennej (obecnie ul. Sienkiewicza). Henrykowi Marconiemu przypisuje się też projekt kamienicy mieszczącej z 1833 r. w ul. Kwiatka oraz fronton dawnego Hotelu Angielskiego przy ul. Tumskiej. W połowie XIX w. zbudowano przy ul. Bielskiej 14 murowany, parterowy budynek, przebudowany w latach 1925-1934²⁹⁹, w którym urodził się i wiele lat mieszkał Ludwik Joachim Franciszek Krzywicki (1859-1941)³⁰⁰.

W latach 1850-1864 przebudowano dawne Opactwo Benedyktyńskie³⁰¹ na seminarium duchowne. Równocześnie benedyktyński kościół pw. św. Wojciecha zlikwidowano i przebudowano na żeńskie państwowe gimnazjum, które funkcjonowało do 1914 r. Prace w stylu barokowo-klasycyźnym wykonali Michał Jakub Miklaszewski (1796-1865)³⁰² i Stanisław Jaroszewski (1808/1821-1900)³⁰³. Przed 1860 r. wzniesiono parterowy dom przy Katedrze³⁰⁴, w którym w latach

289 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Dom pod Opatrznością*, s. 135-136.

290 T. J. Gałazka, I. Szychowski, s. 12 .

291 Ibid., s. 11.

292 Ibid., s. 11.

293 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Odwach*, s. 347-348.

294 J. B. Nycek, K. Badowski, *Michał Jakub Miklaszewski*, s. 219.

295 T. J. Gałazka, I. Szychowski, s. 22.

296 Ibid., s. 25.

297 Ibid., s. 9.

298 J. B. Nycek, K. Badowski, *Marconi Henryk*, s. 218.

299 Ibid., s. 15.

300 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Ludwik Joachim Franciszek Krzywicki*, s. 267.

301 Ibid., *Dawne opactwo benedyktyńskie*, s. 130-131.

302 J. B. Nycek, K. Badowski, *Miklaszewski Michał Jakub*, s. 219.

303 Ibid., *Jaroszewski Stanisław*, s. 209.

304 T. J. Gałazka, I. Szychowski, s. 21.

1863-1868 mieszkał biskup Wincenty Teofil Popiel (1825-1912)³⁰⁵. Od 1912 r. obiekt ten był siedzibą Kurii Diecezjalnej i Sądu Biskupiego. Autorem architektonicznej przebudowy tego budynku w stylu „dworkowego” był prof. Politechniki Warszawskiej arch. arch. Stanisław Marzyński.

Opis statystyczno-historyczny Płocka z 1860 r. według Anny M. Stogowskiej³⁰⁶ zawierał następujące obiekty sakralne: katedra, fara (kościół parafialny pw. św. Bartłomieja), kościół św. Katarzyny (drewniany - na cmentarzu katolickim), kościół księży reformatów, kościół ewangelicki (pw. św. Dominika), cerkiew prawosławna (zlokalizowana przy koszarach wojskowych), bożnica (w dzielnicy żydowskiej) oraz kaplice: przy Gimnazjum Gubernialnym, przy Szpitalu Sióstr Miłosierdzia, przy Szpitalu św. Aleksego, przy Domu Badań. Do miasta należały takie budynki, jak: ratusz, odwach, dom z lazaretem wojskowym, rzeźnia, jatki, teatr i piekarnia na placu wojskowym. Na koniec 1860 r. w Płocku było: 7 kościołów, 2 klasztory, 5 kaplic, 566 domów, w tym 387 murowanych (203 parterowych, 133 jednopiętrowych i 51 dwupiętrowych).

W latach 1856-1866 została wybudowana trzykondygnacyjna kamienica, która do 1950 r. należała do zasłużonej w Płocku rodziny drukarzy Detrychów³⁰⁷. Ok. 1860 r. przy ul. Kolegialna 14 (róg z ul. 1 Maja) wybudowano dla znanej płockiej rodziny rodziny Płoskich kamienicę³⁰⁸, którą w 1937 r. zakupił znany płocki adwokat, działacz Akcji Katolickiej oraz Stowarzyszeń „Sokół” i „Caritas” Stanisław Zgliszczyński (1890-1940)³⁰⁹.

Z 1863 r. pochodzi kamienica przy ul. Sienkiewicza 41 wielokrotnie przebudowywana³¹⁰, w której mieszkało małżeństwo Aleksander Bolesław Maciesza (1875-1945)³¹¹ i Maria Macieszyna (1869-1953)³¹². Aleksander B. Maciesza należał do najbardziej zasłużonych obywateli miasta w XX w., aktywnie działał jako lekarz, pedagog, publicysta, regionalista, fotograf, historyk, antropolog. Pełnił też ważne funkcje administracyjne i społeczne. W 1919 r. piastował urząd burmistrza Płocka, a następnie prezydenta miasta. Reaktywował w 1907 r. Towarzystwo Naukowe Płockie, któremu jako prezes przewodził do śmierci, ponadto był też prezesem Płockiego Towarzystwa Lekarskiego.

Od 1864 r. funkcję nowego pałacu biskupiego³¹³ pełni kamienica z XVIII w. na Placu Narutowicza 10, sąsiadująca z siedzibą TNP. W latach 1865-1867 r. w południowej części obecnego placu Obrońców Warszawy wzniesiono w stylu nawiązującym do wczesnej cerkwi bizantyjskiej sobór prawosławny pw. Przemienienia Pańskiego, który zaprojektował Bronisław Brodzic-Żochowski (1836-1911)³¹⁴. Po I wojnie światowej w 1919 r. sobór przekazano garnizonowemu kościołowi katolickiemu. W 1929 r. świątynię rozebrano, gdyż uznano, że była ona symbolem ucisku narodowego przez władze carskie. Z okresu zaboru rosyjskiego na cmentarzu prawosławnym przy ul. Norbertańskiej pozostała mała cerkiewka pw. Michała Archanioła.

305 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Wincenty Teofil Popiel*, s. 67.

306 A. M. Stogowska, *Życie społeczno-gospodarcze Płocka w latach 1793-1918, ...op. cit.*, s. 149.

307 T. J. Gałązka, I. Szychowski, s. 24.

308 Ibid., s. 20.

309 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Stanisław Zgliszczyński*, s. 569.

310 T. J. Gałązka, I. Szychowski, s. 27.

311 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Aleksander Bolesław Maciesza*, s. 297.

312 Ibid., *Maria Macieszyna*, s. 298.

313 Ibid., *Pałac biskupi – obecny*, s. 357.

314 J. B. Nycek, K. Badowski, *Żochowski-Brodzic Bronisław*, s. 236.

W drugiej połowie XIX w. został wybudowany przy ul. Kościuszki dworek reagenta Lubowidzkiego³¹⁵, dziadka wybitnego poety Władysława Broniewskiego (1897-1962)³¹⁶, w którym obecnie funkcjonuje muzeum poety i siedziba plockiego oddziału Związku Nauczycielstwa Polskiego. W tym budynku urodził się i mieszkał do 1915 r. Władysław Broniewski. W 1882 r. na skrzyżowaniu ul. Sienkiewicza i Bielskiej (ul. Bielska 17) powstała kamienica, która przez dziesiątki lat stanowiła siedzibę organizacji dobroczynnych³¹⁷. W tymże roku zakończono przy kościele św. Bartłomieja budowę w stylu neoklasycznym plebani.

W 1890 r. został zbudowany w stylu późnego klasycyzmu z neorenesansową elewacją pałacyk przy ul. Kolegialnej 9³¹⁸ dla małżeństwa przemysłowców i filantropów: Ludwika i Anny Flatau. W latach 1917-1925 w obiekt był siedzibą Banku Przemysłowego Warszawskiego, później – do wojny mieścił biura Powiatowej Kasy Chorych. Obecnie po gruntownej przebudowie w drugiej połowie lat 80. funkcjonuje w nim Urząd Stanu Cywilnego i Pałac Ślubów. We wsi Radziwie zakończono w 1899 r. budowę neogotyckiego kościoła pw. św. Benedykta, zaprojektowanego przez Edwarda Cichockiego (1833-1899)³¹⁹.

W 1901 r. Stanisław Franciszek Józef Górnicki (1855-1927)³²⁰ ufundował neogotycką kaplicę cmentarną pw. św. Elżbiety na starym cmentarzu katolickim przy Alejach Kobylińskiego w obecnym osiedlu Miodowa. W 1902 r. powstał przy ul. Kościuszki 6 okazały eklektyczny gmach Płockiej Dyrekcji Szczegółowej Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego³²¹, który zaprojektowali Apoloniusz Paweł Nieniewski (1856-1932)³²² i Władysław Adolf Kozłowski (1859-1925)³²³. W okresie PRL w tym obiekcie kolejno mieścił się: zarząd PPS, Cech Rzemiosł Różnych, Komitet Powiatowy PZPR, Komitet Wojewódzki PZPR. Dziś budynek ten jest siedzibą Książnicy Płockiej im. Władysława Broniewskiego. W tymże roku został wzniesiony gmach kamienicy przy placu Obrońców Warszawy 2 (róg z ul. Kolegialną), którą w końcu ubiegłego wieku zmodernizował dziennikarz, poeta i prawnik dr Wiesław Pomorski³²⁴. W latach 1904-1905 Stefan Szyller dokonał przebudowy zespołu budynków dawnego Zakładu Dobroczynnego Anioła Stróża z połowy XIX w. na Starym Rynku 14-18³²⁵.

Wiele znaczących reprezentacyjnych budynków w Płocku pozostawił po sobie Bolesław Zienkiewicz (1861-1927)³²⁶, który zaprojektował: eklektyczną kamienicę Święckiego przy ul. Kolegialnej 18 (1904), modernistyczną kamienicę Przymanowskich przy ul. 1 Maja 3/5 (1905)³²⁷, budynek Banku Państwa przy placu Obrońców Warszawy 8 (1905)³²⁸, eklektyczny dom mieszkalny

315 T. J. Gałązka, I. Szychowski, s. 19.

316 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Bronisław Broniewski*, s. 98.

317 T. J. Gałązka, I. Szychowski, s. 19.

318 Ibid., s. 24.

319 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Cichocki Edward*, s. 202.

320 Ibid., *Stanisław Franciszek Józef Górnicki*, s. 168.

321 T. J. Gałązka, I. Szychowski, s. 18.

322 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Nieniewski Apoloniusz Paweł*, s. 220.

323 J. B. Nycek, K. Badowski, *Kozłowski Adolf Władysław*, s. 213.

324 Ibid., *Pomorski Wiesław*, s. 223.

325 T. J. Gałązka, I. Szychowski, s. 8.

326 J. B. Nycek, K. Badowski, *Zienkiewicz Bolesław*, s. 235.

327 T. J. Gałązka, I. Szychowski, s. 28.

328 W okresie wykonywania wykopów natrafiono na kamienny grób skrzynkowy zawierający urny z prochami z epoki kontaktów ludności tubylczej z Etruskami.

dla własnej rodziny przy ul. Kościuszki 20 (1906)³²⁹, dom Mądrzejewskich przy ul. Sienkiewicza 30 (1907), który obecnie po modernizacji funkcjonuje jako Hotel Herman³³⁰. Inwestorem najbardziej znanego secesyjnego gmachu w Płocku był Józef Górnicki (1876-1953). Obiekt ten powstał w 1909 r. przy ul. Tumskiej 8³³¹. Obecnie po modernizacji jest siedzibą Muzeum Mazowieckiego.

W wyniku starań wybitnego płockiego działacza i filantropa ks. prałata Ignacego Lasockiego (1860-1933)³³² zakupiono w 1911 r. u zbiegu ul. Kolegialnej i Misjonarskiej (obecny adres: ul. Kolegialna 23) nieruchomości z przeznaczeniem na budowę szkoły żeńskiej. Szkoła ta od 1920 r. funkcjonowała jako Gimnazjum Żeńskie im. Reginy Żółkiewskiej³³³. W latach 1908-1933 dyrektorem gimnazjum była wybitna płocka działaczka Marcelina Rościszewska (1875-1949)³³⁴. Po II wojnie światowej obiekt został siedzibą Państwowej Szkoły Muzycznej I i II stopnia im. K. Szymanowskiego³³⁵. Wśród najbardziej zasłużonych pedagogów był kompozytor, publicysta i sekretarz Towarzystwa Muzycznego dr Marcin Kamiński (1913-1990)³³⁶. Po II wojnie światowej obiekt szkolny rozbudowano według projektu arch. Ignacego Bładowskiego.

W 1913 r. po rocznej budowie powstał przy ul. 3 Maja 16 budynek I Gimnazjum Polskiego, zaprojektowany i zrealizowany przez Czesława Zembrzyckiego (1860-1924)³³⁷ oraz Władysława Czechowskiego (ok. 1860 - po 1921)³³⁸. Obecnie po kolejnych modernizacjach i rozbudowie obiekt jest siedzibą Liceum im. Władysława Jagiełły³³⁹.

W 1913 r. przemysłowiec i działacz społeczny z zasłużonej płockiej rodziny o korzeniach pruskich Alfred von Blumberg (1876-1953) zbudował budynek przy ul. Warszawskiej 28 w stylu zbliżonym do secesyjnego. Przykładem obiektów mieszkalnych w stylu secesyjnym są dwa domy-bliźniaki przy ul. Pięknej³⁴⁰, zaprojektowane w 1914 r. przez Władysława Czechowskiego.

W latach 1911-1914 powstał kompleks katedralno-klasztorny Starokatolickiego Kościoła Mariawitów w stylu nawiązującym do późnego gotyku angielskiego³⁴¹. Autorem dokumentacji był architekt-samouk, biskup mariawicki Jana Maria Kowalski (1871-1942)³⁴². Na szczególną uwagę w tym kompleksie zasługuje mariawicka Świątynia Miłosierdzia i Miłości.

Należy zgodzić się z Michałem Pszczółkowskim, że rozwiązania stylistyczne w architekturze na ziemiach Królestwa Kongresowego zdominowane były: „przez nurt historyzmu i kolejno pojawiających się wariantów „neo” wcześniejszych epok: antyku, romantyzmu, gotyku, renesansu, manieryzmu i baroku. Ich popularność była konsekwencją rozwoju nauk historycznych, archeologii i historii sztuki, a także preferencji estetycznych dziewiętnastowiecznego społeczeństwa”³⁴³.

329 T. J. Gałązka, I. Szychowski, s. 19.

330 Ibid., s. 27.

331 T. J. Gałązka, I. Szychowski, s. 21.

332 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Ignacy Lasocki*, s. 278-279.

333 T. J. Gałązka, I. Szychowski, s. 22.

334 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Marcelina Rościszewska*, s. 439.

335 Ibid., *Państwowa Szkoła Muzyczna I i II stopnia im. Karola Szymanowskiego*, s. 358.

336 Ibid., *Marcin Kamiński*, s. 212.

337 J. B. Nycek, K. Badowski, *Żochowski-Brodzic Bronisław*, s. 236.

338 Ibid., *Czechowski Władysław*, s. 202.

339 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Liceum Ogólnokształcące im. Władysława Jagiełły*, s. 284.

340 T. J. Gałązka, I. Szychowski, s. 29.

341 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Zespół klasztorno-katedralny Mariawitów*, s. 561.

342 Ibid., *Kowalski Jan Maria*, s. 213.

343 M. Pszczółkowski, *Architektura Włocławka w latach 1918-1939*, Włocławek-Łódź 2019, s. 32.

W podsumowaniu tego okresu należy stwierdzić, że Płock w tym okresie z upadającego miasteczka przekształcił się w ważny ośrodek administracyjny z dużym potencjałem rozwojowym. W zakresie rozwoju gospodarczego został jednakże prześcignięty przez niedaleki Włocławek, do którego już w 1862 r. doprowadzono linię kolejową Warszawa-Bydgoszcz, co umożliwiło szybkie uprzemysłowienie miasta.

Obiekty kubaturowe w II RP

W okresie dwudziestolecia międzywojennego kontynuowana była rozbudowa kompleksu budynków Wyższego Seminarium Duchownego, w którym monumentalny neobarokowy gmach seminaryjny zaprojektował Oskar Sosnowski (1880-1939)³⁴⁴, a jego realizacja przebiegała w trakcie wojny światowej od 1914 r. do 1916 r. Kolejnym wyróżniającym się obiektem na terenie seminarium był neoklasycystyczny gmach biblioteki z jońskim pilastrami, zaprojektowany przez Mariana Kontkiewicza (1884-1926)³⁴⁵, obecnie funkcjonuje w nim m.in. Archiwum Diecezjalne³⁴⁶. W latach 1924-1925 Stefan Szyller nadzorował realizację domu mieszkalnego dla profesorów, natomiast w latach 1927-1928 konsultował rozbudowę budynku dydaktycznego seminarium, wykonywanego przez inż. Konrada Morawskiego.

W 1926 r. Józef Głowczewski³⁴⁷ zaprojektował budynek szkolny przy Al. Jachowicza 20, natomiast w 1927 r. – secesyjną willę-dworek przy ul. Kolegialnej 34³⁴⁸. Obiekt ten znany jest jako dom mieszkalny prawnika i publicyisty Stanisława Kostaneckiego (1915-1995)³⁴⁹ oraz jego żony bibliotekarki i publicystki Marii Kieffer-Kostanieckiej (1913-1988)³⁵⁰. Obecnie jest w posiadaniu prawnika Waldemara Podela³⁵¹, który dokonał jego kompleksowej modernizacji. Józef Głowczewski jest też projektantem willi przy Al. Jachowicza 16 oraz Domu Akcji Katolickiej przy ul. Tumskiej 5a, który w okresie PRL funkcjonował jako kino-teatr Przedwiośnie.

W 1927 r. zbudowano na fundamentach kamieniczki gotyckiej na Starym Rynku 20 bezstylowy obiekt³⁵², w którym mieszkała Alina Rebinder (1909-1942). Pomimo ciężkiej choroby w latach 1940-1942 w swoim mieszkaniu prowadziła tajne nauczanie w zakresie szkoły podstawowej. W latach 20. XX w. Bank Gospodarstwa Krajowego wybudował osiem domów mieszkalny dla kadry urzędniczej miasta³⁵³. Inicjatorem tego budownictwa w formie spółdzielczej był Eligiusz Zalewski, stąd utworzona ulica nosi miano Zalesie.

Przykładem nowoczesnej architektury mieszkalnej jest kamienica przy ul. 1 Maja 1 wzniesiona w 1935 r. na zlecenie drukarza Bolesława Detrycha (1885-1951)³⁵⁴. Autorem dokumentacji tego funkcjonalnego budynku był Mieczysław Kamiński³⁵⁵. W latach 1927-1936 we

344 J. B. Nycek, K. Badowski, *Sosnowski Oskar*, s. 228.

345 Ibid., *Kontkiewicz Marian*, s. 212.

346 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Archiwum Diecezjalne w Płocku*, s. 25-26.

347 J. B. Nycek, K. Badowski, *Głowczewski Józef*, s. 205.

348 T. J. Gałązka, I. Szychowski, s. 26.

349 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Kostanecki Stanisław*, s. 246.

350 Ibid., *Kieffer-Kostanecka Maria*, s. 227.

351 J. B. Nycek, K. Badowski, *Podel Waldemar*, s. 223.

352 T. J. Ibid., s. 28.

353 T. J. Gałązka, I. Szychowski, s. 30.

354 J. B. Nycek, K. Badowski, *Detrych Bolesław*, s. 203.

355 Ibid., *Kamiński Mieczysław*, s. 210.

wsi Imielnica ówczesny proboszcz Władysław Skierkowski (1886-1941)³⁵⁶ wybudował na miejscu starej drewnianej świątyni – murowany kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa.

Obiekty kubaturowe w PRL

Spośród znaczących obiektów kubaturowych powstałych w latach PRL na uwagę zasługują głównie obiekty użyteczności publicznej. W pierwszych kilkunastu latach PRL-u dominował w architekturze tzw. socrealizm. W Płocku powstało w tym stylu kilka budynków użyteczności publicznej oraz obiektów mieszkalnych wielorodzinnych, w tym duży czterokondygnacyjny budynek mieszkalny z parterem handlowo-usługowym przy ul. Tumskiej (na skrzyżowaniu z ul. Kwiatka). W latach 50. XX w. powstały dwa nowoczesne obiekty handlowe: Powszechny Dom Towarowy Centrum przy ul. Tumskiej nr 11 (1954 r.) oraz kilka lat później Spółdzielczy Dom Handlowy Zgoda przy ul. Tumskiej nr 11a, który zaprojektował arch. J. Andrzejak³⁵⁷. Jedną z pierwszych dużych inwestycji przemysłowych lat pięćdziesiątych były budowle elewatora i młyna zbożowego w Radziwiu, które zostały zaprojektowane w „stylu neorenesansowym” (w nawiązaniu do architektury katedry po prawej strony Wisły).

W latach 1959-1962 r. wybudowano Dom Turysty PTTK przy ul. Piekarskiej 1 na Wzgórzu Sieciecha według projektu prof. Marka Leykama (1908-1983)³⁵⁸. Obiekt ten po zmianie właściciela w latach 1994-2004 został rozbudowany i zmodernizowany przez Jerzego Jaworskiego³⁵⁹ i Tomasza Królikowskiego³⁶⁰ (obecna nazwa Domu Turysty – Hotel Starzyński).

W latach 1962-1964 powstał dziewięć-kondygnacyjny hotel Orbis-Petropol przy Al. Jachowicza 49, który zaprojektowali Jerzy Czyż³⁶¹ i Jan Furman³⁶². Ostatnio hotel zmienił właściciela i został zmodernizowany (obecna nazwa Hotel Petropol). Wybudowany gmach dla Technikum Elektrycznego, zaprojektowany przez Ludwika Mackiewicza³⁶³, został w 1967 r. przekazany dla utworzonej w Płocku Filii Politechniki Warszawskiej. W tymże roku wybudowano też kompleks gastronomiczny Bar Piast przy ul. Tumskiej 3 (według projektu Witolda Piaseckiego³⁶⁴ i Henryka Sęczykowskiego³⁶⁵). Obiekt ten w okresie późniejszym funkcjonował jako Cocktail-Bar Hortex.

Na przełomie lat 60. i 70. XX w. powstały obiekty: gmach Poczty Polskiej przy ul. Bielska 14b, dom meblowy przy ul. Nowy Rynek 7 oraz budynek handlowy „Antypodkowa” przy ul. Nowy Rynek 1. Pierwotnie dwukondygnacyjna „Antypodkowa” miała zamykać zabytkowe obiekty handlowe w kształcie podkowy (jatkę z XIX w.), które niestety zostały rozebrane.

Interesującą pod względem architektury jest Szkoła Podstawowa nr 1 im. Braci Jeziorowskich przy pasażu Karadzica 1 (tzw. „Szkoła Matka”), którą zaprojektował Andrzej Wejchert (1912-1993)³⁶⁶. W latach 1971-1973 powstał główny dydaktyczny gmach Filii Politechniki Warszawskiej w

356 Ibid., *Skierkowski Władysław*, s. 227.

357 Ibid., *Andrzejczak J.*, s. 197.

358 Ibid., *Leykam Marek*, s. 216.

359 Ibid., *Jaworski Jerzy*, s. 209.

360 Ibid., *Królikowski Tomasz*, s. 214.

361 Ibid., *Czyż Jerzy*, s. 202.

362 Ibid., *Furman Jan*, s. 204.

363 Ibid., *Mackiewicz Ludwik*, s. 217.

364 Ibid., *Piasecki Witold*, s. 222.

365 Ibid., *Sęczykowski Henryk*, s. 226.

366 Ibid., *Wejchert Andrzej*, s. 232.

Płocku przy ul. Łukasiewicza. Główny projektant Henryk Sęczykowski wykonał projekt wspólnie z Zygmuntem Hofmanem, Tadeuszem Kujawski, Mieczysławem Santorskim i Antonim Szubskim.

W 1973 r. w os. Winiary otwarto ośmiokondygnacyjny blok główny Wojewódzkiego Szpitala Zespołonego im. Marcina Kasprzaka, wcześniej w 1968 r. oddano do użytku parterowe pawilony szpitala zakaźnego. Dokumentację architektoniczną szpitala opracowali Ryszard Trzaska³⁶⁷, Adrianna Kłosińska³⁶⁸, Tadeusz Nasfeter³⁶⁹. W latach 1970-1974 przy ul. Nowy Rynek 11 wybudowano gmach Domu Kultury³⁷⁰, który przekształcono w Teatr Dramatyczny im. Jerzego Szaniawskiego³⁷¹. Autorami dokumentacji byli: Stefan Putowski³⁷², Bogusław Winiarski³⁷³, Tadeusz Zieliński³⁷⁴.

W 1974 r. zakończono budowę krytej Pływalni Miejskiej „Jagiellonka” przy ul. 3 Maja. Kolejna kryta Pływalnia „Kobyłanka” powstała w rok później przy Al. Kobylińskiego. Budynek PKO i PZU przy ul. Tumskiej oraz Dom Technika MZRIp przy ul. Kazimierza Wielkiego zaprojektowali Kazimierz Górski³⁷⁵, Bonifacy Kowalski³⁷⁶ i Zbigniew Paradowski³⁷⁷. Dom Handlowy TSS przy ul. Nowy Rynek 4 zaprojektował Janusz Łabuz³⁷⁸. W 1980 r. został otwarty Płocki Dom Kultury przy ul. Tumskiej. W latach 1977-1983 wzniesiono kościół św. Stanisława Kostki przy Al. Jachowicza na os. Dworcowa. Kościół został zaprojektowany przez zespół architektów pod kierownictwem prof. Ludwika Mackiewicza³⁷⁹. W 1982 r. we wsi Ciechomice³⁸⁰ wzniesiono kościół pw. św. Maksymiliana Marii Kolbe według projektu arch. Henryki Wichrowskiej.

Obiekty kubaturowe w III RP

Do znaczących obiektów kubaturowych zrealizowanych w III RP należy zaliczyć budynki sakralne. W okresie od 1981 r. do 1999 r. w osiedlu Łukasiewicza powstał kościół pw. Matki Boskiej Częstochowskiej przy ul. Kossobudzkiego 10 według dokumentacji Ignacego Bładowskiego (1939-2000)³⁸¹ i Kazimierza Badowskiego (1935-2022)³⁸². W latach 1989-2000 r. powstał kościół św. Miłosierdzia Bożego przy ul. Górnej 1 na os. Wyszogrodzka, zaprojektowany przez prof. Zdzisława Czerskiego (1926-1999)³⁸³ i Andrzeja Pawlikowskiego. W 2003 r. zakończono budowę kościoła pw. Dobrego Pasterza przy ul. Norwida 2 na os. Skarpa według dokumentacji opracowanej przez Jana Lemańskiego³⁸⁴ i Krzysztofa Hibnera³⁸⁵. W latach 1996-2008 pobudowano kościół pw. św. Wojciecha

367 Ibid., *Trzaska Tomasz*, s. 231.

368 Ibid., *Kłosińska Adrianna*, s. 211.

369 Ibid., *Nasfeter Tomasz*, s. 220.

370 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Teatr dramatyczny im. Jerzego Szaniawskiego*, s. 495-499.

371 B. Konarska-Pabiniak, *Teatr w Płocku. 1812-2012*, Płock 2012.

372 J. B. Nycek, K. Badowski, *Putowski Stefan*, s. 224.

373 Ibid., *Winiarski Bogusław*, s. 233.

374 Ibid., *Zieliński Tadeusz*, s. 235.

375 Ibid., *Górski Kazimierz*, s. 206.

376 Ibid., *Kowalski Bonifacy*, s. 213.

377 Ibid., *Paradowski Zbigniew*, s. 222.

378 Ibid., *Łabuz Janusz*, s. 217.

379 Ibid., *Mackiewicz Ludwik*, s. 217.

380 Ibid., Wieś Ciechomice od 1997 r. stanowi osiedle w Płocku.

381 Ibid., *Bładowski Ignacy Józef*, s. 199.

382 Ibid., *Badowski Kazimierz*, s. 295.

383 J. B. Nycek, K. Badowski, *Czerski Zdzisław*, s. 202.

384 Ibid., *Lemański Jan*, s. 216.

385 Ibid., *Hibner Krzysztof*, s. 207.

przy ul. św. Wojciecha 2 w os. Podolszyce Południe. W końcu 2017 r. oddano do użytkowania kościół pw. Matki Bożej Fatimskiej przy ul. Gierzyńskiego 29 w os. Międzytorze. W końcowej fazie budowy jest kościół pw. Świętego Krzyża przy ul. Kutrzeby 2 w os. Podolszyce Północ, według projektu architektonicznego Janusza Łabuza. W fazie kończenia robót wykończeniowych jest Sanktuarium Miłosierdzia Bożego przy ul. Piekarskiej na os. Stare Miasto.

Od lutego 1997 r. do czerwca 1998 r. trwał remont i modernizacja starego ratusza z budową reprezentacyjnej sali obrad dla Rady Miasta według projektu Tomasza Królikowskiego. W połowie 1999 r. zakończono kolejną rozbudowę ratusza, który powiększono w wyniku zakupu gmachu przy ul. Zduńskiej (Ośrodek ETO Ministerstwa Ochrony Środowiska) oraz gmachu przy ul. Kazimierza Wielkiego (biurowiec PERN).

Janusz Łabuz zaprojektował dwa obiekty przy ul. Tumskiej: budynek PZU Życie (1998), który obecnie został przejęty przez Prokuraturę oraz Dom Handlowy Argentum (2002). W 2002 r. instytucje skarbowe zasiedliły po gruntownej modernizacji obiekt przy ul. 1 Maja, wcześniej projektowany na siedzibę Komitetu Wojewódzkiego PZPR. Na terenie dawnej mleczarni przy skrzyżowaniu Al. Jachowicza i ul. 11 listopada wybudowano nowoczesny kompleks mieszkaniowy z handlem i usługami. Wcześniej w tym rejonie po stronie zachodniej Al. Jachowicza powstały inne płockie „wysokościowce”.

W rejonie ul. Tysiąclecia i Rembielińskiego wybudowano dom meblowy i duże obiekty handlowe: Carrefour i Nomi (2002). Następnie w rozwidleniu ulic Przemysłowej i Bielskiej powstała Galeria Mosty (2009), a przy ul. Bielskiej – Salony Samochodowe firmy Budmat Auto. W wyniku powyższego dotychczasowe stare centrum handlowe Płocka (ul. Tumska, plac Nowy Rynek, Al. Kobylińskiego i ul. Tysiąclecia oraz zadaszone Targowisko Miejskie od Al. Jachowicza do ul. Królewieckiej) powiększyło się o południowo-wschodnią część os. Łukasiewicza.

W latach 2003-2004 dla potrzeb Muzeum Mazowieckiego³⁸⁶ przebudowano kamienicę przy ul. Tumskiej 8. W tej secesyjnej z lat 1909 r. dawnej siedzibie rodziny Górnickich obecnie prezentowane są zbiory okresu secesji i Młodej Polski. W sąsiedztwie powstał według projektu Tomasza Królikowskiego nowoczesny nowy gmach jako segment Muzeum, zawierający Oddział Historii Miasta Płocka. W latach 2006-2007 przeprowadzono gruntowną modernizację i przebudowę Teatru Dramatycznego im. Jerzego Szaniawskiego według dokumentacji opracowanej przez prof. Jakuba Wujka i Adama Nawrota. W listopadzie 2007 r. otwarto Płocką Galerię Sztuki w odremontowanej zabytkowej Łażni przy ul. Sienkiewicza 36.

W wyniku dużej aktywności architektonicznej Wojciecha Ryżyńskiego³⁸⁷ na terenie Płocka powstały: charakterystyczny budynek biurowy PERN (2007) przy ul. Wyszogrodzkiej 133; nowoczesny zadaszony amfiteatr przy ul. Rybaki 15, stanowiący Płocki Ośrodek Kultury i Sztuki Franciszki i Stefana Themersonów (2008) oraz oryginalne molo spacerowe wzdłuż nurtu Wisły o długości ok 350 m – jako fragment planowanej modernizacji i przebudowy ośrodka żeglarskiego „Morka”.

Po wyłączeniu wieży ciśnień z końca XIX w. z eksploatacji obiekt funkcjonował jako warsztat naprawczy, archiwum Wodociągów Płockich i galeria sztuki. W wyniku gruntownej modernizacji w

386 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Muzeum Mazowieckie*, s. 333-336.

387 J. B. Nycek, K. Badowski, *Ryżyński Wojciech*, s. 225.

latach 2011-2013 powstała kilkupiętrowa kawiarnia z tarasem na wysokości 24 m, którą zaprojektowali arch. Marta Joanna Siodlak³⁸⁸ i dr inż. Krzysztof Kamiński³⁸⁹.

Na przełomie XX i XXI w. wraz z budową osiedli na Podolszycach wzdłuż ul. Wyszogrodzkiej pomiędzy ulicami Sikorskiego i Czwartaków powstało nowe ogólnomiejskie centrum handlowo-usługowe „Podolszyce”. W skład tego centrum po południowej stronie ul. Wyszogrodzkiej wchodzi: hipermarket Auchan (2001), OBI (2002) i Galeria Wisła (2007), natomiast – po północnej stronie: Panorama Płocka; Agata Meble, Lidl oraz galeria handlowa Mazovia (zaprojektowana przez Tomasza Królikowskiego). Na terenie os. Podolszyce Południe wyróżniają się obiekty: kryta pływalnia Podolanka i nowoczesna Szkoła Podstawowa nr 22. W ostatnim czasie w Podolszycach Południe przy moście im. Solidarności powstały obiekty handlowe Centrum Graniczna: Leroy Merlin i Decathlon.

Na terenie os. Podolszyce Północ powstało wiele budynków o interesującej architekturze: budynek Szkoły Podstawowej Nr 23 im. Armii Krajowej przy ul. Walecznych 20; 8-kondygnacyjny budynek mieszkalno-usługowy przy ul. Szarych Szeregów 4, zaprojektowany przez Krzysztofa i Magdaleny Kwiatkowskich (wykonany w latach 1999-2001); apartamentowiec Pink Haus przy al. Armii Krajowej 42 – według dokumentacji Jerzego Jaworskiego i Tomasza Królikowskiego; kompleks obiektów Gimnazjum nr 8 im. Doktora Aleksandra Macieszy przy ul. Kutrzeby 2a (zaprojektowany przez Karola Midelay), wybudowany w latach 2001-2004.

Do obiektów o interesującej architekturze w Płocku należy również zaliczyć:

- Centrum Handlowe Galeria Tayger przy ul. Królewiecka 2 (1996 r.);
- budynek dawnego Citi Banku Handlowego przy Al. Kobylińskiego 13;
- gmach Hotelu Tumskiego przy ul. Piekarska 9;
- biurowiec Zakładu Naftoremont przy ul. Zglenickiego 46, według projektu Ignacego Bładowskiego;
- biurowiec Orlen-Projekt przy ul. Zglenickiego 42, zaprojektowany przez Renatę Kwiatkowską;
- halę sportową Orlen Arena przy placu Celebry Papieskiej 1 (2010 r.), zaprojektowaną przez Henryka Nowackiego³⁹⁰ i Krzysztofa Nowackiego;
- nowoczesny budynek Kino Nove Przedwiośnie przy ul. Tumska 5, zaprojektowany przez Mirosława Hrynkiewicza (wcześniej w okresie PRL funkcjonował tam kino-teatr „Przedwiośnie”);
- budynek usługowo-handlowy przy ul. Tumska 3 (na miejscu dawnego Cocktail-Bar Hortex), zaprojektowany przez Tomasza Królikowskiego;
- nowoczesny budynek Willa Roseta przy ul. Misjonarskiej 1B;
- budynek mieszkalno-handlowy przy skrzyżowaniu ul. Królewieckiej z ul. 1 Maja według projektu Joanny M. Cwiertak³⁹¹ (2012);
- zmodernizowany w 2011 r. biurowiec PKN Orlen przy ul. Chemików 7;
- wielofunkcyjny Cotex Office Centre przy Al. Piłsudskiego 35 (obiekt powstał w 2015 r. w wyniku modernizacji byłego budynku produkcyjnego Zakładów Dziewiarskich Cotex);
- biurowiec Basell Orlen Polyolefins przy ul. Łukasiewicza 39 na terenie Płockiego Parku Przemysłowo-Technologicznego;
- budynek Centrum Badawczo-Rozwojowe PKN Orlen na terenie PPP-T (2020 r.).

388 Ibid., *Siodlak Marta Joanna*, s. 227.

389 Ibid., *Kamiński Krzysztof*, s. 210.

390 Ibid., *Nowacki Henryk*, s. 220.

391 Ibid., *Cwiertak Joanna M.*, s. 202.

Mimo, że w tysiącletnim Płocku powstało wiele obiektów o architekturze romańskiej, gotyckiej, renesansowej, barokowej, klasycystycznej, secesyjnej i modernistycznej to niestety do dnia dzisiejszego w wyniku zniszczeń wojennych i pożarów oraz nie zawsze prawidłowo wykonanych remontów i modernizacji, większość płockich zabytków historycznych nie prezentuje jednolitego porządku architektonicznego. Szczególnie jest to widoczne na przykładzie bazyliki katedralnej, ale dotyczy to również większości starych kościołów i innych obiektów świeckich. Zmiana stylu architektonicznego istniejących obiektów wynikała zazwyczaj z panującej mody w kolejnych epokach. Jednakże w szeregu przypadkach było to również świadomie projektowanie nawiązujące do starych stylów architektonicznych (neogotyck czy neoklasycyzm) oraz łączenie różnych porządków w celu uzyskania zamierzonych efektów estetycznych³⁹².

Większość budowli i obiektów przemysłowych znajduje się w obszarze wielkoprzemysłowym PKN Orlen oraz w kompleksach przemysłowych poszczególnych osiedli Płocka.

Budowle rafineryjne i petrochemiczne w PRL i III RP

Dzielnica przemysłowa „Petrochemia”

Ogromnym skomasowaniem budowli przemysłowych w Płocku jest dzielnica przemysłowa „Petrochemia” (Płock Biała), w której od 1960 r. budowano Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne. MZRiP to duża liczba instalacji rafineryjnych i petrochemicznych oraz park zbiorników surowcowych i poprodukcyjnych. Instalacje te składają się z przemysłowych stalowych i żelbetonowych budowli oraz przemysłowych i administracyjnych obiektów kubaturowych (trafostacje, przepompownie, budynki administracyjne, itp.).

Dzielnica Petrochemia stanowiąc przestrzeń produkcyjno-przemysłową składała się z dwóch podstawowych części: rejonu kompleksu instalacji rafineryjnych i petrochemicznych (MZRiP) oraz budowli zaplecza i zakładów przemysłowej produkcji pomocniczej PBP Petrobudowa i części jego przedsiębiorstw podwykonawczych.

Teren Kombinatów podzielono na:

- a/ segmenty technologiczne (działki instalacji rafineryjnych i instalacji petrochemicznych);
- b/ segmenty magazynowe (działki zbiorników surowcowych oraz produktów paliwowych, gazowych i poliofin);
- c/ działki funkcjonalne (chłodnie i osadniki, które znajdują się poza ogrodzeniem zakładu – po południowej stronie ul. Długiej oraz oczyszczalnia ścieków w Maszewie);
- d/ elektrociepłownię 250 MW (olejowo-gazową);
- e/ jednostki pomocnicze (warsztaty centralne),
- f/ infrastrukturę transportową (transport samochodowy wraz z terminalami oraz transport kolejowy z bocznicami zakładowymi i dużej stacji rozrządowej w Proboszczewicach).

³⁹² J. B. Nycek, *Dziesięć wieków architektury Płocka*, s. 13-32, [w:] *Architektura Płocka i jej twórcy*, s. 13; Cytaty: *W architekturze Płocka dominowało budownictwo sakralne, ustępując z czasem już od XIV stulecia obiektom świeckim, zwłaszcza obronnym i mieszkalnym, a potem budynkom użyteczności publicznej. W czasach nam współczesnych pojawiła się, zwłaszcza na obrzeżach miasta, charakterystyczna architektura przemysłowa, związana głównie z przemysłem rafineryjnym i petrochemicznym. Są to przede wszystkim instalacje PKN Orlen, estakady, parki paliwowe.*

Podstawowe budowle przemysłowe to: kolumny technologiczne, estakady, kominy do spalania gazów, chłodnie, zbiorniki żelbetowe, zbiorniki metalowe, itp. W okresie PRL w latach 1964-1989 w kombinacie rafineryjno-petrochemicznym uruchomiono 46 instalacji technologicznych. Funkcję generalnego wykonawcy pełniło wówczas Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego Petrobudowa w Płocku, które koordynowało pracę kilkudziesięciu przedsiębiorstw specjalistycznych.

W związku z zapotrzebowaniem dla procesów technologicznych kombinatu dużych ilości pary technologicznej, ciepłej wody i energii elektrycznej wybudowano wielką Elektrociepłownię 250 MW (olejowo-gazową). Generalnym wykonawcą budowy tego przedsięwzięcia było Przedsiębiorstwo Budowy Elektrowni i Przemysłu Beton-Stal w Warszawie. Należy zaznaczyć, że podstawowym źródłem ciepła dla Płocka jest Elektrociepłownia MZRiP.

Obszar PKN Orlen

W okresie III RP na bazie 13 dzielnic mieszkaniowych i trzech dzielnic przemysłowych (Petrochemia, Kostrogaj Przemysłowy, Kostrogaj – FMŻ) funkcjonujących od lat 80. XX w. utworzono w 1993 r. 15 osiedli i jeden wielkoprzemysłowy – „obszar Petrochemia” (760 ha), który w XXI w. zwyczajowo nazywano „obszarem PKN Orlen”³⁹³.

Płocką część koncernu PKN Orlen stanowi Zakład Produkcyjny, w którym obecnie znajduje się ok. 100 instalacji chemicznych (rafineryjnych i petrochemicznych), duża liczba magazynów płynnych surowców oraz produktów płynnych i gazowych, a także ogromna infrastruktura techniczna związana z produkcją, transportem drogowym i kolejowym oraz zarządzaniem.

We wschodniej części obszaru PKN Orlen w Płocku od 2003 r. funkcjonuje spółka joint venture Basell Orlen Polyolefins. Spółka BOP produkuje: polipropylen (PP), polietylen dużej gęstości (HDPE) i polietylen małej gęstości (LDPE); jest obecnie największym krajowym wytwórcą tworzyw sztucznych (800 tys. ton).

Rozbudowę i modernizację instalacji rafineryjnych i petrochemicznych w Zakładzie Produkcyjnym PKN Orlen S.A. realizowano zgodnie z założeniami urbanistycznymi i technologicznymi przyjętymi w okresie budowy Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych. MZRiP podzielono na segmenty technologiczne: instalacji rafineryjnych, instalacji petrochemicznych, zbiorników magazynowych, zbiorników gazów płynnych, kotłowni zakładowej, warsztatów centralnych oraz wodno-ściekowy. Powyższy podział jest w miarę możliwości jest kontynuowany.

393 W dniu 7 września 1999 r. w wyniku przejęcia Centrali Produktów Naftowych CPN S.A. przez Petrochemię Płock S.A. powstał Polski Koncern Naftowy S.A., który od 3 kwietnia 2000 r. nosi nazwę PKN Orlen S.A.

OTWARTE KOMPLEKSY REKREACYJNO-SPORTOWE

Otwarte kompleksy rekreacji i sportu stanowią część przestrzeni miejskiej związanej głównie z czynnym wypoczynkiem i sportem w terenie. Są to m.in.: place, skwery, stadiony sportowe, boiska szkolne, ogródki działkowe, ogródki jordanowskie, ogródki przedszkolne, plenerowe siłownie, cmentarze, bazyry otwarte, ośrodki sportów wodnych, lotnisko, ośrodek wypoczynkowo-sportowy Sobótka i teren ogrodu zoologicznego. Należy zaznaczyć, że chociaż place zazwyczaj traktowane są jako element infrastruktury komunikacyjnej zostały w niniejszym rozdziale potraktowane jako obszar spotkań, w którym zazwyczaj znajdują się miejsca wypoczynku, pomniki i inne obiekty drobnej architektury.

W Płocku historycznie pierwszymi terenami o otwartej zabudowie były średniowieczne place rynkowe, które poza funkcją handlową stanowiły miejsce zbiorowych spotkań oraz były wykorzystywane do rekreacji i wypoczynku. Miasto przez długi okres posiadało dwa rywalizujące rynki handlowe: rynek kanoniczny położony przed pałacem biskupim (obecnie plac Narutowicza, wcześniej lokalizacja pierwszego przygrodzia aglomeracji płockiej) oraz rynek – plac targowy osady powstałej w XIV w. wyniku nadania przez księcia praw miejskich na prawie niemieckim w wersji chełmińskiej (obecnie Stary Rynek).

Rynek kanoniczny jako ośrodek handlowy osady biskupiej (pierwszego Starego Miasta) funkcjonował do 1731 r. Natomiast rynek osady mieszczańskiej nowego wówczas miasta, obecnie nazywany Starym Rynkiem działał jako targowisko do 1877 r., gdy zostało ono przeniesione na plac nazwany „Nowym Rynkiem” (teren pomiędzy ówczesnymi Alejami oraz ulicami Królewiecką i Tumską). Oba rynki po zakończeniu funkcji handlowych zostały przekształcone w duże skwery parkowe (place rekreacji i publicznych spotkań). W związku z burzliwymi dziejami Płocka w XIX i XX w. oba rynki często zmieniały nazwy, jak również były wielokrotnie przebudowywane (tworzono nowe ciągi spacerowe wraz z małą architekturą oraz obsadzano nowymi drzewami, krzewami i trawnikami).

Budowniczy Ludwik Mahn odpowiedzialny z rozwój przestrzenny Płocka w latach 1807-1824 stosował nowoczesne rozwiązania urbanistyczne, w tym pozostawiając wolne niezabudowane przestrzenie z widokiem na Wisłę³⁹⁴. Dawny plac Panieński (obecnie plac Obrońców Warszawy) stanowił wówczas popularne miejsce gier i zabaw ludowych. W pierwszej połowie XIX w. prezes Komisji Wojewódzkiej Płockiej generał Florian Kobyliński gruntownie przebudował i zazielenił plac Panieński, stąd kolejna nazwa od jego imienia – plac Floriański.

Targowisko na Nowym Rynku funkcjonowało do 1965 r., kiedy główne targi miejskie przeniesiono na Kostrogaj oraz w rejon przy ul. Kolejowej (dla lewobrzeżnej dzielnicy Radziwie). W związku z wyburzeniem na Nowym Rynku jatek handlowych (na planie podkowy) oraz wybudowaniu prawie na środku placu dwukondygnacyjnego obiektu rzemieślniczo-handlowego (popularnie nazywanego „Antypodkową”) plac ten został podzielony na dwie części. Część południowa Nowego Rynku obecnie stanowi zazieleniony skwerek wypoczynkowy, natomiast część północna – została w latach 1965/1966 przekształcona w plac manifestacji, a obecnie stanowi duży

394 A. M. Stogowska, *Życie społeczno-gospodarcze 1793-1918*, [w:] *Dzieje Płocka, ...op. cit.*, t. 2, s. 145; cytat: *Ludwik Mahn zastosował nowoczesne, jak na owe czasy, rozwiązanie przestrzenne placu Kolegialnego (obecnie placu Obrońców Warszawy). Pozostawiając wolną niezabudowaną południową przestrzeń z widokiem na Wisłę, wprowadzając zieleń do miasta na Wzgórzu Tumskim i Dominikańskim.*

parking, który z uwagi na lokalizację popularnie nazywany jest „placem teatralnym”. Na początku lat 90. po rozbiórce wytwórni płyt żelbetowych OWT-67 na os. Łukasiewicza zorganizowano pomiędzy ul. Rembielińskiego i Przemysłową nowoczesne targowisko, które w kolejnych latach znacznie rozbudowano.

W północno-zachodniej części os. „Stare Miasto”, przy skrzyżowaniu Al. Kobylińskiego i ul. Topolowej położony jest katolicki cmentarz rzymskokatolicki stary, zwany zabytkowym (z 1780 r.)³⁹⁵. Po północnej stronie Al. Kobylińskiego, na południu os. Miodowa, znajduje się zabytkowy cmentarz, tzw. miejski (o ok. sto lat młodszym, z 1876 r.)³⁹⁶ oraz skwer, gdzie przy skrzyżowaniu Al. Kobylińskiego i ul. Łukasiewicza postawiono pomnik Ignacego Łukasiewicza. W okresie międzywojennym w granicach miasta³⁹⁷ były dwa cmentarze katolickie i dwa żydowskie oraz cmentarz prawosławny i ewangelicki.

Terenem rekreacyjno-sportowym na os. Kochanowskiego jest utworzony w 2002 r. kompleks lekkoatletyczny przy ul. Sportowej i Kochanowskiego tj. Miejskie Centrum Sportu – Stadion Miejski im. Bernarda Szymańskiego. Wcześniej był to Klub Sportowy Mazovia funkcjonujący pod patronatem Fabryki Maszyn Żniwnych³⁹⁸. W 1966 r. oddano do użytkowania stadion ZKS Stocznowiec przy ul. Kolejowej w Radziwiu (ostatnio został gruntownie zmodernizowany).

W 1972 r. północnej części osiedla Łukasiewicza przy ul. Łukasiewicza 34 zbudowano stadion ZKS Wisła, zaprojektowany został przez Jacka Kwiecińskiego i Janusza Marjańskiego. Obiekt ten w okresie późniejszym nazwano Stadionem Sportowym im. Kazimierza Górskiego, był on kilkakrotnie rozbudowany. Aktualnie w latach 2020-2023 dokonano gruntownej modernizacji, a właściwie zbudowano nowy Stadion Miejski (ORLEN STADION – nazwa komercyjna). Projekt na 15 tys. widzów według koncepcji firmy Bończa Studio Kraków zaprojektowała firma Perbo-Inwestycje Kraków (Jan Łabowicz i Marcin Kulpa), wykonawca – Mirbud SA Skierniewice.

Na os. Kolegialna w latach 1968-1971 we wnęce erozyjnej Wzgórza Sieciecha, w dolnej części skarpy wiślanej w niszy osuwiskowej, wybudowano amfiteatr otwarty na 3 tys. miejsc (ul. Rybaki 15). Został on wykonany według projektu Ignacego Józefa Bładowskiego, Czesława Korgula, Henryka Sęczykowskiego i prof. Lecha Wysokińskiego. W 2008 r. na tym terenie powstał nowoczesny zadaszony amfiteatr zaprojektowany przez Wojciecha Ryżyńskiego i Magdaleny Sobisiak. Na os. Kolegialna tereny rekreacyjne znajdują się też na placu Jarosława Dąbrowskiego (ostatnio zmodernizowanego) oraz w obszarze skweru przy skrzyżowaniu Al. Jachowicza z nową uliczką, stanowiącą łącznik z ul. 3 Maja (na przedłużeniu ul. 11 Listopada). W południowej części Placu Obrońców Warszawy (przy ul. Kościuszki), postawiony został monumentalny pomnik Władysława Broniewskiego³⁹⁹. Tereny rekreacyjne na os. Kochanowskiego: plac Romana Lutyńskiego (przy skrzyżowaniu ulic Bielskiej i Obrońców Westerplatte) oraz rejon cmentarza żydowskiego⁴⁰⁰ (przy skrzyżowaniu ulic Mickiewicza i Trauguta). W południowej części os.

395 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Cmentarz rzymskokatolicki stary*, s.114.

396 Ibid., *Cmentarz rzymskokatolicki miejski*, s.114-115.

397 Ibid, s. 148; cytat: *W 1860 r. obszar gruntów miejskich wynosił 55 włók, 55 morgów i 78 prętów. Pod zabudowaniami było 8,5 włóki ziemi. Ogrody obejmowały 15 morgów. Z ogólnej powierzchni 13 włók 26 morgów i 57 prętów należało do miasta. Reszta to własność skarbu państwa – 16 włók, prywatnych właścicieli – 7 włók. Drogi bite zajmowały 10 morgów. Reszta obszaru była obsiana zbożami i jarzynami.*

398 J. Kawecki, J. Przyszlak, E. Niemczewski, *Sport i turystyka w Płocku*, [w:] *Dziesięć wieków ...op. cit.*, s. 184-192.

399 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Pomnik Władysława Broniewskiego*, s. 406.

400 Ibid., *Cmentarz żydowski*, s. 117-118.

Trzepowo znajduje się lotnisko Aeroklubu Ziemi Mazowieckiej oraz duży cmentarz komunalny przy Bielskiej⁴⁰¹.

Na os. Wyszogrodzka, niedaleko mostu drogowo-kolejowego, pomiędzy linią kolejową a skarpa wiślaną, funkcjonuje od 1951 r. Miejski Ogród Zoologiczny, który stanowi wyjątkowy teren rekreacji i wypoczynku, w trakcie spacerów można odkryć zadziwiającą florę i faunę. Płockie ZOO powstało z inicjatywy Tadeusza Borkowskiego na terenie parku utworzonego w 1938 r. wzdłuż ul. Norbertańskiej i Kilińskiego (10 ha), a następnie po wojnie powiększonego o 7 ha. W latach 1997-2008 dokonano intensywnej modernizacji Ogródu (w 2008 r. znajdowało się w nim ok. 3700 zwierząt reprezentujących ponad 320 gatunków).

INFRASTRUKTURA KOMUNIKACYJNA

Wprowadzenie – drogi kołowe, drogi kolejowe i szlaki wodne

Infrastrukturę komunikacyjną miasta tworzą wszelkiego rodzaju systemy: transportowe (drogi kołowe, drogi kolejowe, szlaki wodne)⁴⁰² oraz o charakterze usługowym: sieci energetyczne, łączności, wodno-sanitarne i gazowe. Do infrastruktury technicznej zalicza się też: dworce autobusowe, przystanki autobusowe, stacje kolejowe pasażerskie i towarowe, mosty, wiadukty, porty rzeczne oraz obiekty telekomunikacji i poczty.

Drogownictwo jest dziedziną budownictwa zajmująca obiektami komunikacji drogowej, tj. teorią i praktyką budowy oraz eksploatacji dróg. W działalności drogownictwa, analogicznie jak w całym budownictwie, występują cztery podstawowe etapy: projektowanie, budowa, remonty i modernizacja. Zarządzanie drogownictwem obejmuje m.in. organizację prac drogowych oraz letnie i zimowe utrzymanie dróg. Osobnym działem drogownictwa jest organizacja ruchu drogowego.

W drogownictwie rozróżnia się następujące jednostki dróg publicznych⁴⁰³ i niepublicznych: drogi, ulice, place, ronda, pasaże, sięgacze, ciągi piesze, zaułki, skwery i parkingi. Podstawową jednostką jest droga. Pełni ona funkcje komunikacyjne, przeznaczona jest do ruchu i postoju pojazdów oraz przemieszczania się pieszych. Drogą jest zazwyczaj wydzielony pas terenu składający się z jezdni, pobocza i chodnika. Obecnie wzdłuż wielu dróg budowany jest dodatkowy pas dla komunikacji rowerowej (często wykorzystywany również przez użytkowników wykorzystujących miejskie i prywatne hulajnogi elektryczne).

401 Ibid., *Cmentarz komunalny przy ul. Bielskiej*, s. 115.

402 https://www.infrastruktura_komunikacyjna_drogowo-kolejowa.

403 <https://www.drogipubliczne.eu>: Cytat: *Droga publiczna droga zaliczona jest do jednej z kategorii dróg na podstawie ustawy z dnia 21 marca 1985 roku o drogach publicznych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1693). Drogi publiczne ze względu na stopień dostępności i obsługi przyległego terenu dzielą się na: drogi ogólnodostępne oraz drogi o ograniczonej dostępności (autostrady i drogi ekspresowe). Drogi publiczne ze względu na funkcje w sieci drogowej dzielą się na następujące kategorie: drogi krajowe (własność: Skarbu Państwa), drogi wojewódzkie (własność: samorządu województwa), drogi powiatowe (własność: samorządu powiatu) i drogi drogi gminne (własność: samorządu gminy). Przepisy dla zarządców dróg publicznych oraz dla zarządzających ruchem drogowym wynikają z ustawy o drogach publicznych oraz ustawy: Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. z 2022 r. poz. 988).*

Ulica to droga na terenie zabudowanym lub przeznaczonym do zabudowy (w mieście, osadzie), która zazwyczaj uzyskuje urzędową nazwę własną. W zależności od szerokości i związanej z tym ilości pasów ruchu oraz rodzajem wykonanej nawierzchni może być przeznaczona dla ruchu: pieszego, pieszko-kołowego i kołowego. Wzdłuż ulicy stawiane są budynki: mieszkalne, biurowe, usługowe i przemysłowe, natomiast pod nawierzchnią jezdni lub chodnika zazwyczaj usytuowane są: sieci wodne, kanalizacyjne, gazu, kable elektryczne i telekomunikacyjne. Często teren wzdłuż ulicy jest zazieleniony. Ulice tworzą przestrzeń umożliwiającą kontakty międzyludzkie i wyznaczają obszary o odmiennym sposobie użytkowania oraz stanowią zazwyczaj granice pomiędzy dzielnicami (osiedlami).

Odrębną dziedziną choć ściśle związaną z drogownictwem jest budownictwo konstrukcji mostowych, które jest powiązane z infrastrukturą komunikacyjną. W tych budowlach wyróżnia się cztery podstawowe grupy: mosty (nad rzekami), wiadukty drogowe (nad drogami), wiadukty kolejowe (nad torami kolejowymi) i kładki piesze. Mosty i wiadukty stanowią zazwyczaj w drogownictwie najważniejszy segment, który jest odrębnie projektowany i realizowany.

Liniowym elementem infrastruktury transportu kolejowego jest trasa kolejowa wraz z elementami technicznymi z nimi funkcjonalnie połączonymi. Drogi kolejowe mogą być jedno-, dwu- lub wielotorowe. Droga kolejowa składa się z podtorza i nawierzchni kolejowej, w zależności od warunków terenowych może być położona na nasypie lub w wykopie. Ważną częścią transportu kolejowego są urządzenia trakcji elektrycznej i urządzenia sterowania ruchem.

Śródlądowe drogi wodne dotyczą akwenów, na których z uwagi na warunki hydrologiczne oraz istniejące urządzenia wodne możliwy jest przewóz osób i towarów statkami żeglugi śródlądowej. Szlakiem żeglownym jest pas wody przeznaczony do żeglugi pomiędzy portami lub przystaniami. Głębokość tranzytowa to najmniejsza głębokość drogi wodnej określonego odcinka.

Infrastruktura drogowa wraz uzbrojeniem terenu i energetyką

Realizacja płockiej aglomeracji osadniczej składającej się z grodu z wałami obronnymi na Wzgórzu Tumskim i przygodzia na południowej części dzisiejszego placu Narutowicza wymagało przeprowadzenia dużych robót niwelacyjnych. Przygodzie powstało na północ od grodu i przebiegało równoległe do krawędzi skarpy wiślanej (wzdłuż traktu Dobrzyń – Czerwińsk).

Przebieg dróg wewnętrznych przygodzia i jego połączenie z grodem oraz ciągi komunikacyjne kolejnych faz budowy aglomeracji – w wyniku najazdów i wielokrotnych niwelacji terenu nie zostały zachowane. Natomiast sieć ulic z okresu budowy płockiej aglomeracji według chełmińskiego aktu lokacyjnego z pierwszej połowy XIV w., pomimo dużej przebudowy miasta w okresie regulacji urbanistycznej na przełomie XVIII i XIX w. i jego rozbudowy w okresie późniejszym, w istotnej mierze funkcjonuje do dzisiaj.

W okresie średniowiecza nastąpiło wyodrębnienie się ulic mieszkalnych, handlowych i gospodarczych. Od tego czasu dawny układ urbanistyczny płockiej „starówki” (obszar wewnątrz „Murów Kazimierzowskich”) zmienił się nieznacznie, natomiast ulice wielokrotnie zmieniały nazwy.

Według ks. prof. Tadeusza Żebrowskiego znaczną część traktów średniowiecznych Płocka można odnaleźć we współczesnej sieci drogowej miasta: „Wszystkie dziś istniejące szlaki drożne dają się dostrzec już w średniowieczu: są to stare gościńce. /.../ Pierwszy z nich, nadwiślański, jak można przypuszczać, zmierzał do Dobrzynia. Przy nim leżała osada /.../ pod nazwą Ostrowo (albo Ostrowice). /.../ Drugi gościniec wiódł do Sierpca przez Trzepowo, Proboszczewice, Gozdowo, Kurowo. Tu występują dalsze miejscowości tego zasięgu – Lisewo i Lisice. /.../ Gościniec prowadzący z Dobrzynia zbiegł się z drogą wiodącą z Torunia przez Kikół i Karnkowo tu, gdzie dziś ul. Dobrzyńska łączy się z ul. Kazimierza Wielkiego. W tej okolicy stał drewniany kościół św. Filipa i św. Jakuba. Przez jakiś czas, podobnie jak dzisiaj, oba te gościńce biegły razem i rozchodziły się prawie w tym samym miejscu, gdzie ul. Nowowiejskiego oddziela się od ul. Kazimierza Wielkiego. Ulica Kazimierza Wielkiego, dawna Dobrzyńska, biegła do grodu dzisiejszą trasą, z małą różnicą na odcinku między kościołem św. Bartłomieja a grodem, mianowicie ukośnie w stosunku do dzisiejszej ul. Małachowskiego, zostawiając po prawej kolegiatę św. Michała i grunty kościelne z domem biskupim. W czasach przedlokacyjnych trzeba by przyjąć istnienie jeszcze jednej drogi oddzielającej się od gościńca dobrzyńskiego i prowadzącej wzdłuż ulic Zduńskiej, Grodzkiej i Kościuszki. /.../ Za dominikanami, w miejscu gdzie obecnie ul. Misjonarska tworzy rozgałęzienie z drogą publiczną znaną z dokumentu z 1237 roku, prowadzącą do Ośnicy, gościniec do Czerwińska, wymieniony w tymże dokumencie, prowadził ukośnie do dzisiejszych Rogatek Wyszogrodzkich i dalej biegł ulicą tejże nazwy. Przy drodze publicznej stał kościół Norbertanek, przy placu Dąbrowskiego, naprzeciw wieży ciśnieli. Ul. Nowowiejskiego to dawny gościniec płoński, który wpadał w ul. Królewiecką, za Bielską, przed Nowym Rynkiem. /.../ Droga biegła dalej ul. 3 Maja i łączyła się z drogą płońską, gdzie dziś zaczyna się ul. Otolińska. /.../ Bramę Bielską zbudowano prawdopodobnie na linii dawnego gościńca sierpeckiego, z niewielkim odchyleniem ku zachodowi”⁴⁰⁴.

W związku z budową Płocka na wysokiej skarpie utrudniony był pobór wody z Wisły, przy czym strumyki przebiegające przez teren obecnego starego miasta z czasem wysychały, stąd wodę pitną czerpano głównie ze studni. W akcie lokacyjnym Płocka z 1237 r. zawarta jest informacja o dwóch studniach. W okresie panowania króla Jana Olbrachta w 1496 r. miasto uzyskuje przywilej budowy wodociągów. W 1534 r. burmistrz Jan Alantsee rozpoczął budowę wodociągu czerpiącego wodę z ujęcia, na dopływającej do Wisły, rzece Brzeźnicy⁴⁰⁵. W 1556 r. na polecenie królowej Bony Sforza d' Aragona (1494-1557) starosta płocki Andrzej Sieprski (1494-1572) wykonał most drewniany przez fosę, łączący wzgórze zamkowe (wówczas Ostrów Tumski) z płocką osadą miejską⁴⁰⁶.

Do ulic, które najwcześniej przestały istnieć należy ul. Nadwiślańska, jej podstawową zabudowę zniszczył w 1545 r. pożar, natomiast w XVIII w. w wyniku erozji zboczy skarpy wiślanej duża część ulicy osunęła się do Wisły. Usuwiska skarpy wiślanej dotyczyły również Wzgórza Tumskiego, co spowodowało, iż część budowli zamkowych osunęła się do rzeki.

Żywot Płocka jako miasta średniowiecznego z potężnymi murami warownymi zakończył się w pierwszej połowie XIX w. Powstały nowe ulice, jak przykładowo wzdłuż dawnej fosy i murów obronnych – ulica Nowa, późniejsza jej nazwa Szeroka (obecnie Kwiatka)⁴⁰⁷. Ulica ta wraz z nowymi ulicami Tumską i Kolegialną połączyła starą zabudowę z nową dzielnicą realizowaną wokół

404 ks. T. Żebrowski, *Stolica książąt mazowieckich i płockich...op. cit.*, [w:] *Dzieje Płocka*, t. 1, ...op. cit., s. 47-49.

405 ks. M. M. Grzybowski, *Dzieje wodociągów i kanalizacji w Płocku 1892-1992*, Płock 1992.

406 S. M. Szacherska, *Płock za Jagiellonów...op. cit.*, s. 106.

407 G. Nowak-Dąbrowska, *Okno na Kwiatka, Ulica Józefa Kwiatka w Płocku od początku XIX w. do 1939 roku – ludzie i zabudowa*, Płock 2019.

placu Panieńskiego (obecnie placu Obrońców Warszawy). W pobliżu wybudowanego więzienia zlokalizowano budynek poczty, skąd odchodziły dyliżanse do Warszawy i Torunia.

Nowy układ przestrzenny miasta rozpoczęty w czasie zaboru pruskiego był kontynuowany w okresie Królestwa Polskiego oparciu o plan realizacyjny z 1823 r. Rozbudowa miasta wiązała się z koniecznością wytyczenia nowych ulic, sieci kanałów, studzien, pomp i wodociągów, zieleni miejskiej, oświetlenia ulic, ich wybrukowania⁴⁰⁸. W 1825 r. przy ówczesnych ważnych drogach wyjazdowych do Dobrzyń, Bielska, Płońsk i Warszawy powstały cztery pary rogatek. Pierwszy most przez Wisłę w Płocku powstał w latach 1836-1838, był to most sezonowy na łodziach. Przeprawa przez Wisłę stanowiła wzdłuż obecnej ul. Krakówka⁴⁰⁹ początek traktu z Płocka do Łęczycy oraz traktu wzdłuż lewobrzeżnej Wisły do Włocławka.

W 1860 r. w Płocku było 27 ulic⁴¹⁰: Dobrzyńska (obecnie – Kazimierza Wielkiego), Zduńska (wcześniej – Knapska), Bielska⁴¹¹, Jerozolimska, Synagoga, Tylna (Staromiejska), Szeroka (Kwiatka), Kolegialna⁴¹², Grodzka⁴¹³, Jezuicka (Małachowskiego), Piekarska (wcześniej – św. Trójcy), Teatralna, Tumska⁴¹⁴, Więzienna (Sienkiewicza), Królewiecka, Warszawska (Kościuszki i Warszawska)⁴¹⁵, Dominikańska (1 Maja), Aleksandryjska (plac Obrońców Warszawy), Misjonarska, Płońsk (Padlewskiego), Ostatnia, Mostowa, Nadwiślańska (Mostowa)⁴¹⁶, Parowa, Błonie (Gradowskiego), Okopowa (Okrzei) i Aleje (al. Kilińskiego, Al. Jachowicza i Al. Kobylińskiego, ul. Topolowa). Do dzisiaj nie przetrwały stare ulice, jak: Żabska (łącząca Nadwiślańską z Dobrzyńską), Szewska, Marii Magdaleny (biegnąca w pobliżu klasztorów norbertanek i dominikanów), Cegielniana (prowadząca do cegielni) oraz św. Łukasza i św. Idziego (połączone z Cegielnianą)⁴¹⁷.

W związku z poważnymi trudnościami w mieście w zakresie dostaw wody (mała liczba i to mało wydajnych studni) powodowała, iż dotychczas większość mieszkańców czerpała wodę z Wisły, stąd dla miasta w końcu XIX w. najważniejszą inwestycją były wodociągi. W 1892 r. w wyniku przeprowadzonego przetargu moskiewski inżynier Selewk Chessin rozpoczął budowę nowoczesnej sieci wodociągowej długości ok. 5 km ze stacją pomp i filtrów w ujęciu wody z Wisły „Rybaki”⁴¹⁸. W ramach tego przedsięwzięcia w 1894 r. zbudowano pięciokondygnacyjną wieżę ciśnienia⁴¹⁹ ze zbiornikiem na wysokości 24 m o pojemności ok. 100 m² przy ul. Warszawskiej (obecnie plac Dąbrowskiego).

Pierwsza żarówka elektryczna zabłysnęła w Płocku w 1894 r. dzięki wytworzeniu energii elektrycznej z dynamomaszyny obsługującej silnik parowy młyna wybudowanego na posesji znajdującej się na terenie dzisiejszego ZOO. Następnie w 1996 r. Stanisław Mogenta wyposażył zakład masarski usytuowany w Domu Pod Trąbami instalację elektryczną zasilaną z własnego generatora, napędzanego silnikiem gazowym. Od 1998 r. kolejnymi inwestorami płockiej energetyki

408 A. M. Stogowska, *Życie społeczno-gospodarcze Płocka w latach 1793-1818...op. cit.*, s. 147.

409 Ibid., s. 142-144.

410 Ibid., s. 148.

411 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Ulica Bielska*, s. 507-508.

412 Ibid., *Ulica Grodzka*, s. 508.

413 Ibid., *Ulica Kolegialna*, s. 508-509.

414 Ibid., *Ulica Tumska*, s. 511-512.

415 Ibid., *Ulica Kościuszki*, s. 509-510.

416 Ibid., *Ulica Mostowa*, s. 510-511.

417 T. Borkowski, *Płockie ulice, place i parki*, s. 94-96 [w:] *Dziesięć wieków Płocka*, Płock 1969.

418 A. M. Stogowska, *Życie społeczno-gospodarcze Płocka...op. cit.*, s. 188-189; Cytat: *Zarządzaniem i eksploatacją wodociągów zajęło się utworzone w 1894 r. Towarzystwo Wodociągów Płockich*.

419 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Wieża ciśnienia*, s. 523-524.

byli Stanisław i Józef Górniccy (ojciec i syn), którzy w 1908 r. wybudowali elektrownię, natomiast w latach 1923-1924 zmodernizowali i rozbudowali sieci energetyczne, w tym pobudowali linię elektryczną do Radziwia⁴²⁰. Rada Miasta Płocka jako nowy inwestor miejskiej energetyki w latach 1927-1929 wybudowała w Radziwiu nowoczesną elektrownię, linię zasilającą 6 kV, stacje transformatorowe, sieć niskiego napięcia oraz sieć oświetlenia ulicznego.

W 1872 r. przy końcu północnej części ul. Tumskiej wytyczono Nowy Rynek⁴²¹. Po wybudowaniu ciągu drewnianych hal handlowych w kształcie podkowy przeniesiono bazar ze Starego Rynku. Na krótko przed wybuchem I wojny światowej w 1914 r., wprowadzono do miasta elektryczne oświetlenie ulic, chociaż już w latach 20-tych XIX w. miasto posiadało oświetlenie gazowe. W czasie I wojny światowej w maju 1916 r. wojska niemieckie wybudowały stały drewniano-stalowy most drogowy przez Wisłę (popularnie nazywany wojennym).

W latach 1936-1937 zbudowano ul. Nowomostową (ówczesna nazwa) jako drogę dojazdową z placu Narutowicza do budowanego mostu drogowo-kolejowego przez Wisłę. W końcu 1938 r. wraz z wybudowaniem tej przeprawy mostowej w głębokim wykopie wykonano ul. Mostową, która połączyła nowy most z al. Kilińskiego.

W czasach PRL miasto rozwijało się pasmowo prawie równoległe do Wisły – głównie wzdłuż ulic: Dobrzyńskiej, Al. Kobylińskiego, Al. Jachowicza i Otolińskiej oraz Kazimierza Wielkiego, Nowowiejskiego, Kwiatka, Kolegialnej i Wyszogrodzkiej. Plan ogólnego zagospodarowania przestrzennego, opracowany w 1961 r. przez warszawski zespół pod kierunkiem arch. Aleksandry Wrońskiej stał się podstawą przebudowy miasta. W większości tematów dotyczących budowy dzielnic i dróg został zrealizowany, przy czym dotychczas nie wykonano przełożenia linii kolejowej poza centrum miasta oraz nie powstał most kolejowy południowo-wschodni. Natomiast z małymi korektami wybudowano obwodnice (w zasadzie pół-obwodnice): małą (m.in. ul. Mickiewicza, Tysiąclecia, Miodowa, Prezydenta Mościckiego) oraz średnią (m.in. Chopina, Narodowych Sił Zbrojnych, Batalionów Chłopskich, Gałczyńskiego).

Zasadnicze zmiany dotyczące rozbudowy Płocka związane były z budową MZRiP, do którego wybudowano trzy dojazdy z mostami przez rz. Brzeźnica (wzdłuż ulic: Kazimierza Wielkiego, Dobrzyńskiej i Łukasiewicza). W połowie 1964 r. zbudowano most nad jarem rzeki Brzeźnica wzdłuż ul. Dobrzyńskiej. W kilka lat później powstał kolejny most nad tym jarem (wzdłuż nowej ul. Łukasiewicza). Po gruntownej modernizacji w 1997 r. most ten otrzymał nazwę Płockiego Czerwca 1976 r. Trzeci most przy ujściu Brzeźnicy do Wisły w ciągu ulic: Kazimierza Wielkiego i Szpitalnej był kilkakrotnie wzmacniany, gdyż tego wymagał transport ciężkich elementów konstrukcji stalowych od portowego nadbrzeża Wisły do MZRiP.

Nowatorską inwestycją drogową w okresie PRL była przebudowa ul. Tumskiej na ulicę o ruchu pieszym, ćwierć wieku później w III RP – ponownie wykonano przebudowę tej ulicy łącznie z uzbrojeniem terenu. Obecnie jest wizytówka miasta⁴²².

W okresie PRL nastąpiła rozbudowa ulic oraz sieci miejskich wodno-kanalizacyjnych. W okresie 1945-1990 długość ulic zwiększyła się od 51 km do 183,7 km, sieć wodociągowa od 29,6 km

420 K. Bolesta- Modliński, *Jak oświetlano Płock przed 100 laty*, s. 3-4, [w:] *Historia i współczesność elektroenergetyki na Mazowszu Płocki*, Praca zbiorowa, Płock 1998.

421 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Ulice nieistniejące i ważniejsze zmiany w nazewnictwie*, s. 512-516.

422 *Dwa wieki Tumskiej. Wczoraj, dziś, jutro...*, Opracowanie zbior., Płock 2010.

do 228,5 km, natomiast sieć kanalizacyjna – z 22 km do 186,8 km. Równocześnie począwszy od 1967 r. wybudowano ciepłociągi (z elektrociepłowni w MZRiP) – 31,5 km, natomiast począwszy od lat 80. – 58,3 km miejskiej sieci gazowej. Na prawym brzegu Wisły w 1968 r. powstało nowe ujęcie wody Grabówka (czerpnia i zbiornik o pojemności 37 tys. m³ służący do osadzania piasku i zawiesin naniesionych przez rzekę) oraz Stacja Uzdatniania Wody przy ul. Górna. W związku z powodzią w 1981 r. wybudowano wały przeciwpowodziowe, które obecnie zabezpieczają istniejący zbiornik. Drugim źródłem wody dla Płocka są studnie głębinowe, które są zlokalizowane w obszarze SUW przy ul. Górnej 56b oraz w sąsiedniej miejscowości Borowiczki-Pieńki.

W okresie III RP nastąpiła kolejna intensywna rozbudowa ulic oraz sieci miejskich wodno-kanalizacyjnych. W okresie 1990-2005 długość ulic zwiększyła się od 183,7 km do 286 km, sieć wodociągowa od 228,5 km do 392,6 km, sieć kanalizacyjna – z 186,8 km do 227,1 km, sieć ciepłociągów od 31,5 km do 35,1 km, natomiast sieć gazowa od 58,3 km do 123,7 km.

W związku z powiększeniem lewobrzeżnego Płocka Wodociągi Płockie w 1988 r. przejęły SUW w osadzie Góry (obecnie os. Góry). W wyniku jego przebudowy i modernizacji w 2021 r. w zamontowano nowoczesny układ technologiczny uzdatniania wody, którego zdolność produkcyjna wynosi 2200 m³/dobę.

W latach 2017-2021 Spółka Wodociągi Płockie przeprowadziła program kompleksowej modernizacji pn. „Zapewnienie zaopatrzenia bezpieczeństwa w wodę mieszkańców Płocka”. Zdolność produkcyjna SUW przy ul. Górna w prawobrzeżnym Płocku wynosi 40 000 m³/dobę, natomiast obecnie średnie zapotrzebowanie – ok. 16 000 m³/dobę⁴²³.

Według obecnego wiceprezesa Wodociągów Płockich Krzysztofa Buczkowskiego: „Płock był jednym z pierwszych miast w Polsce, które kompleksowo rozwiązało problem oczyszczania ścieków”. Do 1974 r. ścieki miejskie w zasadzie służyły bezpośrednio do Wisły i Brzeźnicy. Oczyszczalnia ścieków dla miasta została wybudowana w 1974 r. nad Wisłą na północ od Płocka w pobliskim Maszewie. Oczyszczalnia ta była wielokrotnie przebudowywana, rozbudowywana i modernizowana: 1/ w 1995 r., 2/ w latach 2009-2010 i 3/ od 2011 r. do 2013 r., gdy wyeliminowano stosowanie drogich koagulantów chemicznych oraz poprawiono jakość odpadów technologicznych; rozpoczęto też produkcję środka poprawiającego właściwości gleby. Według danych na koniec 2021 r. przepływ dobowy ścieków wyniósł 20 759 m³. Przeprowadzona modernizacja oczyszczalni oraz przerzut ścieków kolektorem pod dnem rzeki z lewego na prawy brzeg Wisły umożliwiła likwidację czterech małych oczyszczalni, których eksploatacja była nieopłacana.

W Płocku funkcjonują dwa typy kanalizacji: ogólnospławna (ścieki bytowo-gospodarcze, przemysłowe oraz wody opadowe) i rozdzielcza, gdzie następuje oddzielenie wód opadowych od ścieków sanitarnych. Na terenie miasta zbudowano 53 pośrednie przepompownie, które tłoczą ścieki kolektorami do bezpośrednich dwóch przepompowni (przy ul. Jasnej oraz przy Szpitalu Wojewódzkim), skąd rurociągami tłocznymi przesyłane są do komory rozprężnej przy ul. Szpitalnej, a następnie grawitacyjnie do oczyszczalni. W 2015 r. powstała oczyszczalnia wód opadowych z wylotem do rz. Brzeźnicy dla osiedli Stare Miasto i Skarpa⁴²⁴. Obecnie Wodociągi Płockie i PKN Orlen wspólnie realizują projekt zmierzający do praktycznego wykorzystania modelu Gospodarki Obiegu Zamkniętego⁴²⁵ (GOZ)⁴²⁶. Zakończenie projektu planowane jest na koniec 2025 r.

423 K. Buczkowski, *Wodociągi Płockie – 130 lat w służbie miasta*, „Notatki Płockie” 2022, nr 4/273, s. 14.

424 Ibidem, s. 15.

425 Ibidem, s. 16.

W okresie od listopada 1997 r. do września 1998 r. prowadzono modernizację nawierzchni Starego Rynku. W 2000 r. Stary Rynek ozdobiła fontanna „Afrodyta”. Po wyburzeniu wytwórni prefabrykatów przy ul. Rembielińskiego na osiedlu Łukasiewicza powstało duże Targowisko Miejskie.

W ostatnich latach miejskie służby drogowe były skoncentrowane na kompleksowej modernizacji głównych tras przelotowych oraz usprawnieniu ruchu komunikacyjnego w mieście. Nastąpił duży wzrost inwestycji drogowo-mostowych. W ramach realizacji budownictwa drogowego dokonano wymiany dużego zakresu miejskiego uzbrojenia terenu, wymiany wielu podziemnych ciągów instalacji wodno-kanalizacyjnych, ponadto wykonano też duży zakres ścieżek rowerowych.

Szczególnie ważną dla miasta inwestycją infrastruktury komunikacyjnej Płocka była budowa ul. Mazowieckiego i Trasy północno-zachodniej. Ulica Mazowieckiego została wykonana jesienią 2014 r., połączyła ul. Wyszogrodzką z ul. Otolińską. Wykonanie trasy północno-zachodniej zakończono w 2018 r. Inwestycja ta była realizowana etapami. Pierwszy odcinek połączył rondo w ul. Otolińskiej z ul. Bielską, a w zasadzie z węzłem „Bielska” (powstało ok. 7,2 km nowych dróg). Odcinek drugi o długości ok. 2 km połączył węzeł „Bielska” z ul. Długą, przy czym łącznie z drogami serwisowymi i technologicznymi powstało ok. 5,3 km dróg. Na tym odcinku wykonano trzy mosty drogowe i jeden wiadukt kolejowy. Budowa tej trasy była m.in. finansowana ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020.

Należy zaznaczyć, iż ul. Mazowieckiego, Trasa północno-zachodnia oraz Trasa im. Popiełuszki tworzą „dużą”, nieco skorygowaną obwodnicę z planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego Aleksandry Wrońskiej z 1961 r.⁴²⁷ Głównym zadaniem tego przedsięwzięcia było wyprowadzenie „ciężkiego” ruchu transportowego z miasta, umożliwienie bezpiecznego transportu pojazdom z ładunkami niebezpiecznymi z i do Zakładu Produkcyjnego PKN Orlen oraz otworzenie nowych terenów inwestycyjnych na północy Płocka.

Rondo im. Wojska Polskiego usytuowane wzdłuż ul. Wyszogrodzkiej (pomiędzy os. Podolszyce Północ i os. Podolszyce Południe) oraz na mostowej Trasie im. Popiełuszki i ul. Mazowieckiego stało się najważniejszym węzłem drogowym w mieście. Węzeł ten funkcjonujący dotychczas głównie na centralnej trasie średnicowej łączącej zachodnie i wschodnie osiedla po prawej stronie Wisły znalazł się na dużej obwodnicy miasta. W związku z przekazaniem ostatnio do eksploatacji trasy północno-zachodniej obwodnica ta obecnie łączy osiedla prawobrzeżne i lewobrzeżne, tj. osiedla północne z osiedlami południowymi. Ponadto ułatwia komunikację pomiędzy północną strefą przemysłową (PKN Orlen, Basell Orlen Polyolefins, Płocki Park Przemysłowo-Technologiczny) wraz z obszarem przemysłowym Kostrogaju i Trzepowa – ze strefą osiedli, stanowiących „sypialnię miasta”.

Pod nazwą Kompleks Instalacji Rafineryjno-Petrochemicznych w Płocku przyjęto nazywać ogrodzony teren północnej części Płocka zajmowany obecnie przez Zakład Produkcyjny Polskiego Koncernu Naftowego Orlen S.A. (wcześniej przez MZRiP) oraz Basell Orlen Polyolefins Sp. z o.o. (BOP). Kompleks ten stanowi obecnie zwartą zabudowę „dzielnicę-miasteczka wielkoprzemysłowego”, zawierającego prawie 100 instalacji chemicznych wraz z rozbudowaną

426 <https://www.europarl.europa.eu/news/pl>. GOZ (Gospodarka Obiegu Zamkniętego) – gospodarka cyrkularna - model biznesowy, który dąży do minimalizacji zużycia surowców przy jednoczesnej minimalizacji powstawania odpadów lub do ich ponownego wtłoczenia w cykl produkcji.

427 Z. Sokołowski, *Rozwój przestrzenny Płocka*, s. 29-37, [w:] *Dziesięć wieków Płocka*, Płock 1969.

siecią dróg zakładowych⁴²⁸ (z rurociągami technologicznymi w muldach i na estakadach), posiada też sieć dogodnych połączeń drogowych i kolejowych z innymi ośrodkami przemysłowymi w kraju. Jest też głównym węzłem w zakresie transportu podziemnymi rurociągami surowców i produktów naftowych w kraju, będących w gestii Grupy Kapitałowej PERN⁴²⁹.

Nazewnictwo ulic i placów w wyniku decyzji władz samorządowych oraz poleceń zaborców i władz centralnych ulegało ciągłym zmianom. Przykładowo: aleja Kilińskiego (południowa część dawnej drogi o nazwie Aleje), Aleje Jachowicza (wschodnia część dawnej drogi – Aleje), Aleje Kobylińskiego (zachodnia część dawnej drogi – Aleje), odcinek ul. Sienkiewicza pomiędzy 1 Maja i Misjonarską (jako dawna ul. Sądowa), Słoneczna (dawniej Świerczewskiego), Synagogałna (dawna Żydowska), Zduńska (kolejne nazwy: Knapska, Sukiennicza), Nowy Rynek (kolejne nazwy: Nowy Rynek, plac Manifestacji), plac Narutowicza (dawne nazwy: plac Kanoniczny, Rynek Kanoniczny), Plac Obrońców Warszawy (kolejne nazwy: Plac Panieński, Frauer-Platz, Wilhelm-Platz, Kollegien-Platz, Plac Floriański, Plac Marszałka Józefa Piłsudskiego), Stary Rynek (kolejne nazwy: Rynek, Stary Rynek, plac M. Nowotki)⁴³⁰. W zasadzie zmiany dotyczyły prawie wszystkich ulic, gdyż Niemcy w czasie okupacji hitlerowskiej nadawali prawie wszystkim ulicom nowe niemieckie nazwy. We wcześniej w okresie zaboru rosyjskiego polskie nazwy pisano cyrylicą, przy czym część ulic otrzymała nazwy rosyjskie.

W związku z ustawą z dnia 1 kwietnia 2016 r. o zakazie propagowania komunizmu lub innego ustroju totalitarnego⁴³¹ Rada Miasta Płocka zmieniła nazwy następujących jedenastu ulic: Gwardii Ludowej (na Narodowych Sił Zbrojnych), Zygmunta Wolskiego (na Stanisława Zgliczyńskiego), Zygmunta Rogowskiego (na św. Floriana), Stanisława Sołdka (na Żeglarską), Mariana Puchalskiego (na św. Zygmunta), Stefana Szczepańskiego (na Wacława Milkego), Stanisława Wiśniewskiego (na Jerzego Pniewskiego), Władysława Mazura (na Władysława Nowickiego), Franciszka Zubrzyckiego (na Andrzeja Drętkiewicza), Jana Wilczyńskiego (na gen. Stanisława Maczka) i Jana Orlińskiego (na Stanisława Siennickiego)⁴³². W wyniku decyzji Wojewody Mazowieckiego z dnia 13 grudnia 2017 r. zmieniono dodatkowo nazwy dwóch płockich ulic: ul. Stanisława Ryszarda Dobrowolskiego na ul. Braci Jeziorskich i ul. 21 Stycznia na ul. Tadeusza Gajcego⁴³³.

428 Nazewnictwo dróg zakładowych na terenie Płockiego Kompleksu Rafineryjno-Petrochemicznego bazuje na oznaczeniu działek poziomych (wschód-zachód) cyframi arabskimi, natomiast działek pionowych (północ-południe) – literami alfabetu łacińskiego. Przykładowo główna droga prowadząca od bramy nr 1 w kierunku do starej elektrociepłowni nosi nazwę 7-8, generalnie po jej północnej stronie wybudowano instalacje rafineryjne, natomiast po stronie południowej – instalacje petrochemiczne.

429 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa w Płocku. Inwestorzy, Projektanci, Wykonawcy*, s. 145.

430 T. Borkowski, s. 94-95, [w:] *Dziesięć wieków Płocka*, Płock 1969.

431 Ustawa z 1 IV 2016 r. o zakazie propagowania komunizmu lub innego ustroju totalitarnego przez nazwy jednostek organizacyjnych, jednostek pomocniczych gminy, budowli, obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz pomniki, (Dz.U. 2017).

432 P. Gryszpanowicz, *Wstęp*, s. 7-11, [w:] *Leksykon nazw płockich ulic*, Płock 2016.

433 Decyzja Wojewody Mazowieckiego z dnia 13 XII 2017 r., (Dz. Urz. Woj. Maz. 2017).

Infrastruktura kolejowa

Na rozwój gospodarczy Płocka w dwudziestoleciu międzywojennym negatywnie wpływał brak komunikacji kolejowej oraz odpowiednio utrzymywanych międzywojewódzkich dróg kołowych, co utrudniało efektywne kontakty gospodarcze z resztą kraju. Historia płockich dróg kolejowych rozpoczęła się 15 stycznia 1922 r., gdy otwarto odcinek 1-torowy Kutno – Płock Radziwie (46 km). W dniu 19 listopada 1934 r. uruchomiono 35 km 1-torowy odcinek Płock – Sierpc⁴³⁴, natomiast w końcu 1938 r., po wybudowaniu przez Wisłę mostu drogowo-kolejowego, dobudowano brakujący 6,5 km odcinek Płock – Płock Radziwie.

Obecnie linia kolejowa Kutno-Brodnica łączy Płock z węzłami w Kutnie i Sierpcu. W prawobrzeżnej części miasta znajduje się dworzec kolejowo-autobusowy, natomiast w lewobrzeżnej części miasta – stacja PKP Płock Radziwie. Linie kolejowe dochodzą do następujących zakładów przemysłowych: 1/ Zakład Produkcyjny PKN Orlen, 2/ Centromost – Stocznia Rzeczna, 3/ CNH Polska i 4/ obszar dawnego zaplecza PBP Petrobudowa (pomiędzy ul. Zglenickiego a dawnym MZRiP). Z Płocka odjeżdżają pociągi do Warszawy Wschodniej. Wcześniej pociągi kursowały również do Katowic, Gdyni, Sierpca i Kutna. Płock obsługiwały Koleje Mazowieckie i PKP.

Budowa linii kolejowej przez Płock wymagała wykonania szeroko zakrojonych robót makroniwelacyjnych. W Płocku lewobrzeżnym torowisko wykonano na wysokim nasypie, natomiast w prawobrzeżnej części miasta – w głębokim wykopie. Przebieg trasy linii kolejowej w prawobrzeżnej części miasta początkowo przebiega równoległe do Wisły a następnie poprzez wybrzuszenie w obecnych osiedlach Wyszogrodzka i Międzytorze oraz wzdłuż południowo-zachodniej granicy os. Trzepowo przecina ul. Bielską i dalej równoległe do niej przebiega w kierunku północnym (do Sierpca).

Najważniejszą płocką inwestycją okresu dwudziestolecia międzywojennego było oddanie w 1938 r. stałego stalowego mostu drogowo-kolejowego przez Wisłę. Była to największa w kraju inwestycja infrastruktury komunikacyjnej. Most drogowo-kolejowy przez Wisłę, w czasie II wojny światowej był dwukrotnie burzony. Po wojnie został odbudowany w 1950 r. Na początku 1965 r. oddano do eksploatacji nowy dworzec PKP przy ul. Chopina, który ostatnio po przeniesieniu dworca PKS w rejon dworca PKP w wyniku gruntownej modernizacji i przebudowie użytkowany jest jako wspólny dworzec PKP/PKS. W 1984 r. zakończono elektryfikację linii kolejowej Kutno – Płock. Obszar terenów kolejowych w osiedlach wyznacza przebieg trasy linii kolejowej i jej bocznic w granicach miasta.

Infrastruktura rzeczna

Od najwcześniejszych wieków trakty drogowe i szlaki wodne na spławnych rzekach umożliwiały ludzkości przemieszczanie i handel wymienny. Rzeka Wisła przez prawie całe tysiąclecie znacząco wpływała na rozwój gospodarczy i polityczny Polski, w tym również Płocka. W przeszłości stanowiła ważny wodny trakt handlowy i komunikacyjny oraz posiadała istotne

434 F. Dorobek, *Radziwie*, s. 71-74, [w:] *Dziesięć wieków ...op. cit.*

znaczenie w wyżywieniu mieszkańców (rybołówstwo, młynarstwo). Budowa plockiego grodu w drugiej połowie X w. wynikała m.in. z konieczności ochrony starodawnego węzła komunikacyjnego, jakim było skrzyżowanie traktu lądowego z Rusi do Wielkopolski i Pomorza z drogą wodną na Wiśle łączącą Małopolskę z Bałtykiem⁴³⁵.

Od wczesnego średniowiecza w okresie nawigacyjnym nurt rzeki był wykorzystywany do spławiania drewna, produktów rolnych i różnych towarów do Gdańska oraz miast położonych w dolnym biegu rzeki. Do początku XIX w. towary na tratwach i łodziach spławiano w dół rzeki, natomiast w drodze powrotnej w górę rzeki – łodzie zazwyczaj holowano z ładu pod prąd. Na rzece pojawiały się galary, szkuty i baty. Transportem wodnym indywidualnym i masowym zajmowali się flisacy.

W 1827 r. nastąpił początek funkcjonowania żeglugi parowej na Wiśle. Dużą dynamiką rozwoju wykazała się plocka firma „Żegluga Parowa na Wiśle Sp. z o.o., Stanisław i Józef Górniccy (ojciec i syn)”, której działalność trwała od schyłkowych lat XIX w. do lat 30. XX w. Podstawowym obszarem działalności spółki była obsługa żeglugi pasażersko-towarowej i holowniczej na trasie Warszawa-Gdańsk i Kazimierz-Gdańsk, przy czym ważną pozycję stanowił ruch pasażerski Płock--Warszawa.

W okresie II RP zrealizowano do października 1937 r. budowę w Płocku nowoczesnego największego w kraju portu rzeczego (43,5 ha), który zawierał 5 basenów z nabrzeżami, dźwigami i bocznicą kolejową. Po II wojnie światowej w PRL-u natychmiast przystąpiono do likwidacji zniszczeń i uporządkowania terenu portu. Do lat 60. XX w. Wisła odgrywała ważną rolę w transporcie masowych materiałów oraz w ruchu pasażerskim do Warszawy i Włocławka. W okresie późniejszym znaczenie rzeki w transporcie sukcesywnie malało, sprowadzało się głównie do przewozu ciężkich konstrukcji stalowych i zbiorników dla MZRiP oraz dla wywozu taboru wodnego produkowanego przez Plocką Stocznnię Rzeczną (obecnie od 1998 r. – przez spółkę Centromost – Stocznia Reczna). W celu usprawnienia ciężkiego wiślanego transportu do MZRiP wybudowano niedaleko ujścia rz. Brzeźnica port-nadbrzeże. Obecnie Wisła jako szlak wodny praktycznie funkcjonuje okresowo.

Konstrukcje mostowe na Wiśle

W przeszłości Wisła jako duża rzeka stanowiła poważną przeszkodę w transporcie drogowym. Początkowo wymagała przeprawy na drugi brzeg na łodziach, a przy niskich stanach wody rzeka była przekraczana – w bród. Z czasem zaczęto budować konstrukcje mostowe składające się z: podpór skrajnych (przyczółków), podpór pośrednich (filarów) i ustroju nośnego (przęseł). W przeszłości mosty były wykonywane głównie z drewna, kamieni i cegieł, natomiast przy dużych rozpiętościach – jako konstrukcje „łyżwowe” (na łodziach). Obecnie mosty są zazwyczaj obiektami żelbetowymi i stalowymi.

435 W. Szafranski, L. Zygnier, *Płock w dobie narodzin państwa Piastów*, [w:] *Dzieje Płocka*, t. 1, ...op. cit., s. 26 i 30; cytaty: *Na dnie pradoliny rzecznej osadnictwo skupiło się na oblanej rozlewiskami nurtu Wisły, Kępie Radziwskiej, którą wiodła przeprawa przez tę rzekę. /.../ Rozwojowi wymiany sprzyjało dogodne położenie późniejszego miasta na węzle komunikacyjnym krzyżujących się szlaków tranzytowych w miejscu przeprawy przez Wisłę. Tędy wiodł szlak z ziemi sieradzko-łeczyńskiej i od gnieźnieńskich Polan przez Kujawy ku obszarom zasiedlonych przez Baltów, Prusów, Jaćwingów i w stronę najbliższych grodów ruskich Drohiczyzna i Brzeźcia. Przez Płock prowadziła też droga z Gdańska na Ruś Kijowską, uczęszczana w X w. przez kupców arabskich.*

Pierwszy most przez Wisłę w Płocku powstał w latach 1836-1838, został zaprojektowany przez inż. Frankowskiego i generalnego inspektora komunikacji ppłk. Teodora Urbańskiego. Most miał długości 635 m i szerokości 14 m, był sezonowym mostem pływającym, użytkowanym z wyłączeniem okresu zimowego⁴³⁶. Przeprawę tę składającą się z dużych drewnianych 27 tafli, ustawionych na 38 łyżwach (tj. 17 metrowych łodziach o szerokości 5 m) wybudował hydrolog Marek Lajourdie (1797-1881)⁴³⁷. Był to francuz, który po otrzymaniu obywatelstwa Królestwa Polskiego został oddelegowany do Płocka, a po wybudowaniu mostu do użytku zdecydował się zamieszkać w Radziwiu na stałe i zajmował się początkowo konserwacją mostu, a następnie sprawował urząd inżyniera Wisły⁴³⁸.

W określonych godzinach most był rozpinany dla przepuszczenia tratw, berlinek, galarów, a później również statków parowych. Około 1887 r. po blisko 50 latach użytkowania został sprzedany na rozbiórkę, a na jego miejsce powstał nowy podobny most sezonowy – na pontonach obitych blachą stalową. Z chwilą wybuchu I wojny światowej most został spalony przez ustępujące wojska rosyjskie, a następnie odbudowany i kolejny raz spalony przez Rosjan w lutym 1915 r.⁴³⁹

W okresie I wojny światowej w dniu 6 maja 1916 r. Niemcy wybudowali most o długości 656 m o 16 przęsłach stalowych wspartych na 15 drewnianych filarach do połowy obitych blachą. Była to pierwsza w Płocku stała przeprawa mostowa popularnie nazywana „mostem wojennym”⁴⁴⁰.

Najważniejszą płocką inwestycją w latach II RP oraz jedną z ważniejszych w kraju w dwudziestoleciu międzywojennym była budowa w latach 1936-1938 stałego mostu drogowo-kolejowego przez Wisłę⁴⁴¹. Z uwagi na ponad dziesięciometrową różnicę poziomów między brzegami Wisły (podłużny spadek 1,4% w kierunku Radziwia) – to przedsięwzięcie było skomplikowane, zarówno w fazie projektowania, jak i realizacji. Projekt wstępny mostu został opracowany przez prof. Andrzeja Przenickiego⁴⁴² z Politechniki Warszawskiej, natomiast projekt techniczny – przez Eugeniusza Hildebrandta⁴⁴³, Stanisława Lenczewskiego-Samotyja⁴⁴⁴ i Zygmunta Pieśniaka⁴⁴⁵ (zespół Biura Konstrukcyjnego Departamentu Dróg Kołowych Ministerstwa Komunikacji). Projekt podpór na kesonach opracowali inżynierowie Ludwik Tylbor i Stefan Zagrodzki.

436 P. Gryszpanowicz, *Płockie mosty na Wiśle*, Płock 2017, s. 9-14.

437 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Marek Lajourdie*, s. 278.

438 W. Robak, *Jan Marek Róża Lajourdie – człowiek, który ujarzmił wielką rzekę*, s. 85-92, [w:] *Płock historiami ludzi opisany*.

439 W. Koński, *Historia płockich mostów na Wiśle*, s. 8-14, [w:] *Mosty Płocka. Historia i przyszłość*, wyd. SSKBM „Ratunek dla Płocka”, Płock 1998, s. 8-9.

440 P. Gryszpanowicz, *Płockie mosty...op. cit.*, s. 19-24.

441 Ibid., s. 41-78.

442 Ibid., s. 403-404; prof. Andrzej Pszenicki (1869-1941) – inżynier dróg i mostów, rektor Politechniki Warszawskiej, prezes Polskiego Związku Inżynierów Budowlanych. Autor publikacji: *Jedna z odmian projektu mostu przez rzekę Wisłę w Płocku*, Warszawa 1936.

443 Ibid., s. 396; prof. Eugeniusz Hildebrandt (1901-1971) – inżynier dróg i mostów, projektant mostów drogowych, przewodniczący sekcji konstrukcji metalowych Komitetu Inżynierii Lądowej PAN i Rady Naukowej Centralnego Ośrodka Badawczego Normalizacji.

444 Ibid., s. 399; prof. Stanisław Lenczewski-Samotyja (1902-1981) – inżynier dróg i mostów, projektant konstrukcji mostowych, dziekan Wydziału Komunikacji na PW,

445 Ibid., s. 402; adiunkt Zygmunt Marceł Pieślak (1897-1964) – inżynier dróg i mostów, wprowadził ulepszenia do metody wykresłnej obliczania ugięć dźwigarów kratowych z wykorzystaniem wykresów Villiote'a, prodziekan Wydziału Komunikacji na PW,

Powstał nitowany stalowy most kratownicowy „z jazdą górą” o długości między osiami przyczółków – 648 m, posadowiony na siedmiu filarach, przy wykonaniu których niezbędne było opuszczania kesonów na głębokość do ok. 30 m. Przeprawę mostową wykonały dwie warszawskie firmy: „Towarzystwo Przemysłu Metalowego Konstanty Rudzki i Ska” oraz „Przedsiębiorstwo Robót Inżynieryjnych inż. Leszek Muszyński”. Funkcję głównego kierownika realizacji całości przedsięwzięcia pełnił Aleksander Witkowski⁴⁴⁶. Kierownictwo budowy prawej części mostu sprawował Henryk Kowalewski (ze spółki „Rudzki”), natomiast lewej części mostu (od strony Radziwia) – Wacław Frankowski i jego zastępca Wiktor Rudnicki (ze spółki „Muszyński”). W trakcie budowy zużyto ponad 5,5 tys. ton stali, dziesiątki tysięcy metrów sześciennych betonu na filary i przyczółki oraz przemieszczono ok. 700 tysięcy metrów sześciennych gruntu przy robotach ziemnych dla wybudowania dojazdów. Przeprawa mostowa uzyskała nazwę „Mostu Legionów Józefa Piłsudskiego”. Most ten w okresie II wojny światowej był kilkakrotnie niszczone, na początku i w końcowym okresie działań wojennych. W dniu 8 września 1939 r. wycofujące się z miasta wojsko polskie „wysadziło” dwa przęsła tego mostu. Okupant niemiecki odbudował ten most w 1942 r., a następnie po kilku latach użytkowania opuszczając miasto w dniu 20 stycznia 1945 r. zburzył cztery filary, dwa przyczółki oraz zniszczył ok. 3400 ton konstrukcji nośnej (pozostały tylko dwa przęsła)⁴⁴⁷. Zniszczony w 1939 r. most drewniano-stalowy z I wojny światowej został przez Niemców odbudowany wcześniej – w 1940 r., a przestał istnieć razem z mostem drogowo-klejowym.

Po wojnie odbudowa mostu „Piłsudskiego” nastąpiła w latach 1948-1950 r. Powojenna eksploatacja tego mostu wymagała ze względu na pogarszający się stan techniczny kilkakrotnych remontów i modernizacji części kolejowej i drogowej mostu⁴⁴⁸, które realizowało Płockie Przedsiębiorstwo Robót Mostowych⁴⁴⁹. W latach 1962-1964 przeprowadzono wzmocnienie części kolejowej mostu. W okresie od 2 maja do 1 września 1977 r. dokonano gruntownej przebudowy i modernizacji mostu, w tym poszerzono jezdnię, odgrodzono chodnik i zamontowano nowe oświetlenie. W okresie wykonywania robót na moście przez cztery miesiące funkcjonował tymczasowy most pontonowy z dwupasmową jezdnią, postawiony przez saperów z Pomorskiego Okręgu Wojskowego.

Kolejny remont i modernizację mostu planowano zakończyć 30 września 1994 r. W ramach modernizacji poszerzono jezdnię drogową, w której po usunięciu płyty żelbetowej ułożono stalową płytę ortotropową. Inwestycję z przyczyn obiektywnych i subiektywnych zrealizowano do 11 listopada tegoż roku (zdążono przed okresem zimowym). W okresie wykonywania robót na moście stałym funkcjonował tymczasowy most o dwóch jezdniach zmontowany z segmentów DMS-65 wypożyczonych z wojska.

W ramach robót towarzyszących po obu stronach rzeki wykonano drogi dojazdowe do mostu tymczasowego oraz zmodernizowano istniejące drogi w Borowiczkach i Imielnicy oraz w Radziwiu. Po około rocznej eksploatacji mostu w nawierzchni jezdni zaczęły pokazywać się pęcherze, które następnie po rozkruszeniu przekształcały się w głębokie ubytki utrudniające ruch samochodowy. Przeprowadzone ekspertyzy wykazały, że główną przyczyną zniszczenia jezdni drogowej była włoska hydroizolacja⁴⁵⁰.

446 Ibid., s. 408; Aleksander Witkowski (1898-1986) – inżynier komunikacji, budowniczy mostów, projektant i budowniczy mostów, współautor projektu dojazdu do drogowo-kolejowego w Płocku i główny kierownik budowy tego mostu w latach 1936-1939. /.../ W latach 1945-1956 pełnił funkcję kierownika, później dyrektora płockiego Zarządu Okręgowego Budowy Mostów Drogowych, a następnie dyrektora Płockiego Przedsiębiorstwa Robót Mostowych w Płocku.

447 Ibid., s. 79-82.

448 P. Gryszpanowicz, *Płockie mosty...op. cit.*, s. 105-138.

449 *Płockie Przedsiębiorstwo Robót Mostowych – Wydawnictwo jubileuszowe na XX-lecie*. Praca zbiorowa, Płock 1966.

450 J. Czachorowski, *Analiza organizacji kompleksowego remontu na Wiśle w Płocku*, „Notatki Płockie” 1997, nr 1/170, s. 24-30.

Spowodowało to konieczność usunięcia w następnych latach zniszczonej nawierzchni jezdni drogowej i zastosowania sprawdzonej technologii. Most drogowo-kolejowy przez Wisłę kilkakrotnie zmieniał nazwę, aktualnie zowie się mostem Legionów Marszałka Józefa Piłsudskiego.

Kolejna płocka konstrukcja mostowa przez Wisłę została wybudowana w okresie od 1 czerwca do 31 października 1963 r. Był to oryginalny przemysłowy most wiszący, który powstał rejonie Grabówki dla potrzeb Przedsiębiorstwa Eksploatacji Rurociągów Naftowych Przyjaźń. Jego zadaniem było przerzucenie przez Wisłę dwóch ropociągów dostarczających surowiec do rafinerii w Schwedt w NRD i dwóch rurociągów z produkcją finalną Petrochemii. Była to pionierska na tamte czasy konstrukcja o rozpiętości całkowitej 638 m (między pylonami – 350 m). Wykonawcami konstrukcji mostowej byli: Mostostal Poznań, Hydrobudowa 6 Warszawa, Beton-Stal Warszawa i Przedsiębiorstwo Robót Kolejowych 15 (obecnie Zakłady Budownictwa Mostowego 1 w Warszawie). Most funkcjonował w latach 1963-1987⁴⁵¹. Przyczyną jego rozbiórki był błąd projektowy, nie uwzględniono sytuacji, iż w przypadku ekstremalnej powodzi ulec zniszczeniu mogła konstrukcja tego mostu oraz mostu drogowo-kolejowego.

Płockie doświadczenie wynikające z zimowej powodzi ze stycznia 1982 r. wykazało możliwość podwójnej katastrofy technicznej i ekologicznej. Z jednej strony przerwane ropociągi i rurociągi mogłyby zanieczyścić Wisłę ropą i innymi środkami chemicznymi, z drugiej strony kra razem elementami zniszczonego mostu i innymi dużymi przedmiotami naniesionymi przez rzekę mogłyby zniszczyć most drogowo-kolejowy. Przed rozebraniem mostu wiszącego w jego rejonie położono podwodne ropociągi i inne rurociągi przesyłowe.

Rozbudowujące się miasto potrzebowało nowego mostu przez Wisłę, gdyż na istniejącym moście drogowo-kolejowym co roku tworzyły się coraz większe zatory w ruchu drogowym. W wyniku oddolnych działań mieszkańców miasta w celu zbudowania II przeprawy mostowej przez Wisłę powołano 28 stycznia 1993 r. stowarzyszenie Społeczny Komitet Budowy Mostu „Ratunek dla Płocka”⁴⁵². Funkcję inwestora II płockiej przeprawy mostowej przez Wisłę kolejno pełnili: Wojewódzka Dyrekcja Dróg Miejskich⁴⁵³ podległa Wojewodzie Płockiemu, a następnie Dyrekcja Okręgowa Dróg Publicznych w Warszawie jako jednostka Generalnej Dyrekcji Dróg Publicznych.

W fazie projektowania i wykonawstwa inwestorem zgodnie z wówczas obowiązującymi przepisami został Urząd Miasta Płocka. W wyniku dwuetapowego konkursu⁴⁵⁴ na opracowanie dokumentacji koncepcyjnej mostu wybrano projekt koncepcyjny zgłoszony przez płocką firmę projektowo-inwestycyjną Budoplan, kierowaną przez Józefa Krawczyka⁴⁵⁵. Autorami zwycięskiej konstrukcji mostu i unikatowej konstrukcji podwieszenia z wantami w jednej środkowej płaszczyźnie – zostali dwaj serbscy inżynierowie: prof. dr hab. inż. Nikola Hajdin (prezes Serbskiej Akademii Nauk) i dr inż. Bratyslav Stipanac⁴⁵⁶. Na zlecenie Generalnej Dyrekcji Dróg i Autostrad (GDDiA) oraz Urzędu

451 P. Gryszpanowicz, *Płockie mosty...op. cit.*, s. 279-282.

452 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa. Inwestorzy, projektanci, wykonawcy*, s. 381-382; Stowarzyszeniem Społeczny Komitet Budowy Mostu „Ratunek dla Płocka” kierowali: inżynier komunikacji Józef Pajewski (pierwszy przewodniczący), szef Miejskiego Inspektoratu Obrony Cywilnej płk. Jan Siodłak (następny przewodniczący), były dyrektor Technikum Budowlanego, radny Franciszek Jaszczak i były dyrektor ZOO i przewodniczący Rady Miasta Płocka Tadeusz M. Taworski.

453 W. Serafimowicz, S. Markuszewski, H. Lamparski, *Wojewódzka Dyrekcja Dróg Miejskich – inwestor zastępczy fazy przedinwestycyjnej nowej przeprawy mostowej na Wiśle w Płocku*, „Notatki Płockie” 1996, nr 1.

454 A. Ryżyński, *Konkurs na projekt II przeprawy mostowej przez Wisłę w Płocku*, s. 15-16, [w:] *Mosty Płocka. Historia i przyszłość*, Płock 1998.

455 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Józef Krawczyk*, s. 263-264.

Miasta Płocka – Biuro Projektowe Budoplan opracowało w końcu 1997 r. dokumentację techniczną mostu.

Przedsięwzięcie inwestycyjne „Obwodnica Płocka wraz z II przeprawą mostową na Wiśle w Płocku” składało się z czterech zadań:

- 1/ wykonanie mostu o długości 1200 m i szerokości 27,45 m, złożonego z dwóch części: nurtowej o długości 615 m, tj. konstrukcji stalowej podwieszanej z dwoma pylonami o rozpiętości przęsł w metrach: 60 + 60 + 375 + 60 + 60) oraz części zalewowej o długości 585 m, którą stanowi stalowa płyta ortotropowa oparta na belce ciągłej o rozpiętości przęsł po 58,5 m;
- 2/ wykonanie dróg dojazdowych do mostu po obu stronach Wisły o długości ok. 7,8 km i szerokości pasa drogowego 25,5 m (w tym dwie jezdnie dwupasmowe o szerokości po 7 m, rozdzielone pasem dzielącym 4 m);
- 3/ przebudowy części ul. Wyszogrodzkiej (ok. 1,2 km);
- 4/ regulacji Wisły w rejonie mostu⁴⁵⁷.

W dniu 24 czerwca 2002 r. podpisano umowę na budowę mostu z Konsorcjum, składającym się z dwóch wiodących w kraju przedsiębiorstw specjalizujących się w konstrukcjach mostowych: Przedsiębiorstwem Robót Mostowych Mosty Łódź SA (liderem) – kierowanym przez prezesa Zygmunta Patera oraz Płockim Przedsiębiorstwem Robót Mostowych SA (partnerem), którego prezesem był Jerzy Lewandowski. Kierownikiem budowy został Stanisław Pawelski, który wcześniej pełnił funkcję dyrektora technicznego PPRM, a później naczelnego inżyniera w PRM Mosty Łódź. Zakończenie budowy i podpisanie protokołu odbioru mostu odbyło się 22 listopada 2005 r. Budowa mostu pochłonięła: konstrukcji stalowej - 12 600 ton, stali zbrojeniowej - 3 000 ton, stalowych lin na wanty - 610 ton, betonu - 19 000 m³, pali wierconych - 3 000 m⁴⁵⁸.

Ta najdłuższa wówczas w Polsce konstrukcja mostowa podwieszona na pylonach, z najdłuższym w kraju przęsłem nurtowym, została nazwana mostem im. Solidarności. Z uwagi na brak środków finansowych roboty drogowe wykonywano etapami, stąd zakończenie realizacji całości przedsięwzięcia nastąpiło dopiero w październiku 2007 r.⁴⁵⁹ Zbudowanie mostu „Solidarności” przez Wisłę wraz z drogami dojazdowymi do drogi krajowej nr 60 (w kierunku Gostynina i Kutna) oraz dla ruchu ciężkiego – do drogi krajowej nr 62 (w kierunku Włocławka i Torunia) było największą płocką inwestycją komunikacyjną w okresie III RP.

STREFA PRZYRODNICZA

W Płocku znaczną część przestrzeni miejskiej stanowi miejska strefa przyrodnicza, która zawiera zieleń miejską i obszary wodne w granicach Płocka. Zieleń miejska to parki, sady, ogrody przydomowe i grunty rolne (uprawy, łąki, lasy i nieużytki), natomiast obszary wodne: zalew Włocławski (rzeka Wisła), małe rzeki, jeziora, stawy.

456 W. Radomski, *Opisy do albumu projektów zgłoszonych do I etapu konkursu na nowy most przez Wisłę w Płocku*, s. 17-201, [w:] *Mosty Płocka. Historia i przyszłość*, Płock 1998.

457 P. Gryszpanowicz, *Płockie mosty...op. cit.*, s. 301-326; także, J. Biliszczuk (red.), *Podwieszony most przez Wisłę w Płocku*, Płock, Warszawa, Łódź, Wrocław 2007.

458 P. Gryszpanowicz, *Płockie mosty...op. cit.*, s. 327-338.

459 *Ibid.*, s. 326-338.

We wczesnej historii Płocka ważną rolę pełniły tereny uprawne, łąki i pastwiska oraz tereny łowieckie otaczające miasto, natomiast wraz z urbanizacją i powiększeniem obszaru miasta duże znaczenie dla mieszkańców posiadały ogrody i sady, a następnie parki i inne tereny rekreacji i wypoczynku.

W średniowieczu osada Płocka wraz z otaczającym terenem była własnością kolejnych książąt. Począwszy od 1237 r. w wyniku pierwszej lokacji określono formalnie granice płockiej aglomeracji, która została przez księcia подарowana samorządowi miejskiemu. Już w czasach wczesnośredniowiecznych granice płockiej aglomeracji wykraczały poza strefę zabudowaną, a miasto posiadało m.in. wspólne pastwiska⁴⁶⁰. Zgodnie z decyzją króla Kazimierza Wielkiego z 1361 r. granice Płocka przebiegały wzdłuż Wisły i Brzeźnicy oraz graniczyły z ówczesnymi wioskami: Trzepowem, Kostrogajem, Podolszycami i Ośnicą. W czasach jagiellońskich w transakcjach notowanych w księgach miejskich oraz testamentach mieszczzańskich wiele miejsca zajmują grunty uprawne⁴⁶¹.

W ówczesnej płockiej aglomeracji, poza ludnością zajmującą się rzemiosłem i handlem, występowały rolnicy i hodowcy bydła, którzy dzierżawili lub przejęli najbliższe tereny nadające się do wykorzystania rolniczego i łowiectwa. Z uwagi na dostępność Wisły i rzeki Brzeźnicy zajmowano się też rybołówstwem.

Płock w okresie późniejszym słynął jako miasto z dużą liczbą ogrodów i działek uprawnych, które w większości należały do Kościoła, zakonów i przedstawicieli stanu szlacheckiego. Parki jako zorganizowane miejsca rekreacji i wypoczynku zostały utworzone w XVIII w. Pierwsze parki powstały: w ogrodach Zalewskich i Słupeckich, w parowie rzeki Brzeźnicy oraz na błoniu w Radziwiu (przy karczmiu).

Po przekształceniu przez Prusaków kościoła Dominikańskiego na zbór ewangelicki utworzono w rejonie cypla dominikańskiego (później nazywanego „górkami niemieckimi”) park w stylu zbliżonym do angielskiego. Do użytku publicznego został on przekazany ok. 1820 r.⁴⁶² Park ten przetrwał w stanie pierwotnym do 1936 r., gdy na jego części rozpoczęto realizację drogi Nowomostowej, łączącej plac Narutowicza z przeprawą mostową (mostem drogowo-kolejowym).

W 1859 r. Płock posiadał duże obszary gruntów rolnych, ziemie uprawne i ogrody, w których pracowało ok. 230 rolników i ogrodników⁴⁶³. Według Anny Marii Stogowskiej w XIX w. na

460 ks. T. Żebrowski, *Stolica książąt mazowieckich i płockich...op. cit.*, s. 77; cytaty: *Leżały one być może nad Wisłą lub w okolicy ulicy Błonie – obecnie Gradowskiego. Później zaś, po roku 1361 a przed 1435 przeniesione je pod Kostrogaj i książę Władysław I (1398/1411-1455) potwierdził tam na ten cel 6 łanów, zwalniając je od wszelkich powinności na rzecz skarbu książęcego i miasta. Tak duży wymiar pastwisk potrzebny był dla około 50 gospodarstw łanowych. /.../ W związku z rolnictwem trzeba wspomnieć o młynach. Już na początku XIII w. była mowa o budowie młyna w Brzeźnicy. W XV w. są wzmianki o dwu dalszych – na tej strudze. /.../ Młyn przy murze miejskim nad fosą przed murami zamkowymi poruszany był przez cztery konie.*

461 S. M. Szacherska, *Płock za Jagiellonów (1495-1580)*, [w:] *Dzieje Płocka, t. 1, ...op. cit.*, s. 121-124; Cytaty: *Do miasta należało 60 włości, z których sześć przeznaczono na wspólne pastwisko. Znaczna część gruntów miejskich przeszła z biegiem czasu w ręce instytucji kościelnych lub miała zapewnić środki na cele charytatywne. Pozostałe role były w posiadaniu mieszczan, przeważnie w działach po włoce lub pół-włóczku. /.../ Uprawiano żyto, pszenicę, jęczmień i owies oraz chmiel dla piwowarów płockich. Ogrody, częściowo w posiadaniu przedmieszczan, odpowiadały przeważnie gospodarstwu ogrodniczym (ok. 1,5 włości). Liczne były sady, zwłaszcza na stoku wiślany. Rolnictwo i sadownictwo było tylko dla przedmieszczan podstawowym źródłem utrzymania.*

462 T. Borkowski, *Płockie ulice, place i parki*, s. 97, [w:] *Dziesięć wieków...op. cit.*

463 A. M. Stogowska, *Życie społeczno-gospodarcze 1793-1918...op. cit.*, s. 172; cytaty: *W 1859 r. znaczna część obszaru miasta była obsiana zbożami i jarzynami. Ziemie uprawne były w posiadaniu 17 właścicieli i 18 dzierżawców. W rolnictwie zatrudnionych było 166 mężczyzn i 65 kobiet.*

obrzeżach północnej części miasta były tereny bagniste, które stanowiły tereny łowieckie na dzikie ptactwo⁴⁶⁴. Plan Płocka wraz z terenami rolniczymi w 1917 r. opracował Kazimierz Staszewski. W okresie międzywojennym w Radziwiu wykonano wały ochronne wzdłuż Wisły oraz rozpoczęto roboty melioracyjne.

W latach 20. XIX w. teren Wzgórza Zamkowego został splantowany i uporządkowany. W 1866 r. wokół katedry z inicjatywy gubernatora hrabiego Sergiusza Tołstoja dokonano wielu nasadzeń drzew i krzewów. Na tym terenie powstał park „Za Tumem” (z alejami i tarasami w koronie skarpy), który był stale upiększany i rozbudowywany. W 1936 r. wybudowano promenadę spacerową na wysokiej skarpie wiślanej: od parku „Za Tumem” i dawnego teatru „Rembieleńskiego” (wcześniej kościoła Św. Trójcy, obecnie hotelu Starzyński) do kościoła pw. św. Bartłomieja. Zieleń na skarpie wiślanej wzdłuż tej promenady stanowi obszar parkowy os. Stare Miasto.

W latach 1936-1937 zbudowano ul. Nowomostową (ówczesna nazwa) jako drogę dojazdową z placu Narutowicza do budowanego mostu drogowo-kolejowego przez Wisłę. Roboty realizowano m. in. na terenie parku przy kościele Dominikańskim. W okresie okupacji hitlerowskiej dokończono roboty makroniwelacyjne i drogowe na tym terenie. Powstał wówczas duży ciąg zieleni obejmujący przestrzeń parkowe od obecnego Placu Obrońców Warszawy poprzez rejon „Górek Dominikańskich” do terenu ogrodowo-leśnego za linią kolejową (obszar obecnego Miejskiego Ogrodu Zoologicznego).

W latach 1948-1949 wzdłuż osi „północno-południowej” placu Obrońców Warszawy wybudowano reprezentacyjne schody do nadbrzeża Wisły oraz urządzono nowe tarasy i schody, które połączyły obszar parkowy z nowo utworzonym parkiem Broniewskiego⁴⁶⁵, wzdłuż obecnej pieszej alei Broniewskiego, położonej na górnej części skarpy – od kościoła Dominikańskiego do al. Kilińskiego. Równocześnie dokonano dużych nasadzeń róż, krzewów i wysokiej zieleni.

W latach 1962-1966 kontynuowano rozbudowę tego parku i poszerzono go poprzez włączenie terenów dawnej posesji rodziny poety Władysława Broniewskiego⁴⁶⁶ i sąsiednich nieruchomości. W dobrym stanie pozostał kilkusetletni dąb, o którym pisał poeta. W latach 1948-1962 na terenie od Wisły do ul. Mostowej, tj. na obszarze dawnych magazynów soli, utworzono park spacerowy „Solne Żupy”, w którym akcentem zabytkowym jest dawna karczma, obecnie Zajazd⁴⁶⁷. Zieleń na osiedlu Kolegialna to kompleks parkowy pomiędzy wzgórzami Tumskim i Dominikańskim oraz wzdłuż alei Broniewskiego – do ul. Mostowej.

W okresie powojennym w latach PRL wielokrotnie park na Wzgórzu Tumskim był przebudowywany i modernizowany⁴⁶⁸. Do 1965 r. wykonano wiele robót inwestycyjnych, następnie w wyniku szeroko zakrojonych prac archeologicznych na Wzgórzu Tumskim wyeksponowano na

464 A. M. Stogowska, *Życie społeczno-gospodarcze Płocka...* op. cit., s. 137-198, 142-143; Cytaty: *W części północnej, przy obecnych ulicach Sienkiewicza, Królewiecka, Nowy Rynek, Aleje i Płońska, były bagna i błota. Jeszcze na początku XIX w. miejsca te stanowiły tereny polowań na dzikie ptactwo. Fosa, zwana Dunajkiem, odgradzała Wzgórze Zamkowe od miasta. Wąwozem u stóp wzgórza sphywały wody z terenu miasta do Wisły. Dwa kanały ściekowe zlokalizowano przy pałacu biskupim (obecnie gmach sądów) i przy Starym Rynku. Na placu przed kościołem dominikanów znajdowały się stawy. Cmentarz grzebalny znajdował się przy kościele Świętego Krzyża w pewnej odległości od Wzgórza Zamkowego. Nowy cmentarz, na skutek zarządzeń władz administracyjnych, od 1780 r. zlokalizowano przy trakcie dobrzyńskim z dala do kościołów.*

465 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Park Broniewskiego*, s. 518.

466 A. Ibid., *Broniewski Władysław*, s. 98-99.

467 T. Borkowski, *Dziesięć wieków...* op. cit., s. 97-98.

468 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Park na Wzgórzu Zamkowym*, s. 519.

terenie parku niektóre relikty archeologiczne. W rejonie siedziby i ogrodu Towarzystwa Naukowego Płockiego wzniesiono pomnik⁴⁶⁹ wybitnego polskiego socjologa Ludwika Krzywickiego⁴⁷⁰.

W okresie III RP również rozbudowywano i upiększano teren parku na Wzgórzu Tumskim oraz jego obszar turystycznie najciekawszy: z katedrą, opactwem pobenedyktyńskim, muzeum diecezjalnym, dawnymi kanoniami i relikdami zamku (dwie zamkowe wieże warowne). Na pamiątkę pobytu w Płocku papieża Jana Pawła II przy katedrze został wzniesiony jego pomnik. Ostatnią modernizację parku położonego w koronie skarpy wiślanej między katedrą a hotelem Starzyńskim zrealizowano w 2010 r. (według projektu Marty Siodłak).

W końcu lat 60. ubiegłego wieku na os. Skarpa przedłużono promenadę wzdłuż górnej części skarpy wiślanej od kościoła św. Bartłomieja (obecnie również pomnika Bolesława Krzywoustego) – poprzez tereny: jaru Kazimierzowskiego, zakonu Mariawitów, jaru Abisynia i cmentarza ewangelickiego⁴⁷¹ do obecnego Domu Kultury PKN Orlen (nazywanego popularnie Domem Technika)⁴⁷². W latach 70. pomiędzy Domem Technika a ujściem Brzeźnicy powstał Park Na Zdunach, zrealizowany w czynie społecznym załogi MZRiP.

W pierwszej połowie lat 70. wystąpiła konieczność prowadzenia robót zabezpieczających w skarpi wiślanej, gdyż cyklicznie następowały w wyniku dużych opadów osuwiska. W latach 1983-1986 podwyższono wały przeciwpowodziowe po stronie Radziwia oraz wykonano przyporę skarpy płockiej od Wzgórza Tumskiego do oczyszczalni ścieków w Maszewie.

Szczególnie interesujące tereny zielone i parkowe znajdują się wzdłuż skarpy wiślanej od ZOO i Klubu Wioślarskiego do Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego Jaru Rzeki Brzeźnica⁴⁷³. Dojazd do tego obszaru stanowią ulice: Mostowa, Kawieckiego, Rybaki, „Droga Słońca” (wzdłuż plaży wiślanej i jeziora Zalew Sobótka – do ujścia rzeki Brzeźnicy), droga gruntowa Parowa oraz ul. Kazimierza Wielkiego. Obszar ten, zawierający zakrzewione i zadrzewione pobocza z alejkami, w ich górnej i dolnej strefie, jest wyjątkowo atrakcyjny dla wypoczynku, rekreacji oraz imprez kulturalnych, stąd stanowi „Płocki Park Kultury i Wypoczynku”⁴⁷⁴.

Przedłużeniem tego nadwiślańskiego obszaru zieleni w górę rzeki w os. Wyszogrodzka są tereny ogrodowe, które ciągną się od ZOO i miejskiej strzelnicy do kompleksu cmentarzy⁴⁷⁵ przy ul. Norbertańskiej⁴⁷⁶: prawosławnego⁴⁷⁷, mariawickiego⁴⁷⁸, katolickiego i garnizonowego⁴⁷⁹. Szczególnie ważnym kompleksem parkowym na os. Wyszogrodzka (w rejonie nadwiślańskim za mostem im. Legionów J. Piłsudskiego) jest teren sukcesywnie rozbudowywanego Ogrodu Zoologicznego⁴⁸⁰.

Atrakcyjnym miejscem rekreacji i wypoczynku dla nowych wschodnich osiedli Płocka są Park Północny i rejon rekreacji sportowej usytuowane w środku osiedla Podolszyce Północ, jak również

469 Ibid., *Pomnik Ludwika Krzywickiego*, s. 404.

470 Ibid., *Krzywicki Ludwik Joachim Franciszek*, s. 267.

471 Ibid., *Cmentarz ewangelicki*, s. 117.

472 Ibid., *Dom Technika*, s. 137.

473 Uchwała Nr 524/XXX/2017 RMP z 28 III 2017 r. w sprawie utworzenia Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego Jaru Rzeki Brzeźnica.

474 T. Borkowski, s. 98, [w:] *Dziesięć wieków ...op. cit.*

475 M. Gurda, D. Zaremba, *Pamięć ocalona. Przewodnik po płockich cmentarzach*, Płock 2007.

476 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Cmentarze płockie*, s. 113-114.

477 Ibid., *Cmentarz prawosławny*, s. 116-117.

478 Ibid., *Cmentarz mariawicki*, s. 116.

479 Ibid., *Cmentarz garnizonowy*, s. 115-116.

480 Ibid., *Ogród Zoologiczny*, s. 348.

Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy Jaru Rzeki Rosicy, który obejmuje tereny osiedli: Zielony Jar, Podolszyce Południe, Imielnicę i Borowiczki oraz poza granicami miasta – osadę Gulczewo Nowe. W os. Podolszyce Południe funkcję parku leśnego spełnia obszar zieleni wzdłuż jaru strugi Małej Rosicy oraz poboczy skarpy, która w tym rejonie znajduje się w dużej odległości od Wisły.

W os. Borowiczki przy ul. Harcerskiej znajduje się staw i zaniedbany park z pałacykiem dawnego właściciela cukrowni. Niedaleko parku przepływa rzeczka Słupianka, która wpada do Wisły niedaleko ujścia rz. Rosicy. Przy ul. Gościniec znajduje się cmentarz⁴⁸¹, należący do parafii św. Wojciecha. W os. Imielnica, na wschód od cmentarza przy ul. Harcerskiej⁴⁸², istnieje zalesiony jar Pisencja, natomiast po północnej stronie ul. Podgórze i południowej ul. Lisiej – tereny leśne.

W północnej części os. Łukasiewicza, wzdłuż lewobrzeżnej skarpy rzeki Brzeźnicy, znajdują się ogródki działkowe. Po północnej stronie głębokiego jaru rzeki Brzeźnica, który oddziela obszar wielkoprzemysłowy PKN Orlen od pozostałych osiedli miasta, w os. Winiary znajdują się cztery kompleksy ogródków działkowych.

Największe terytorialnie os. Trzepowo, a szczególnie jego część położona na południowy wschód od Zakładów Produkcyjnych PKN Orlen pełni funkcję strefy ochronnej dla większości płockich osiedli, z uwagi na „różę wiatrów”, tj. przeważający kierunek wiatrów. W os. Trzepowo znajdują się duże tereny rolne, zaś przy ul. Targowej i Granicznej – ogródki działkowe. Cmentarz osiedlowy⁴⁸³ położony jest poza terytorium Płocka, przy wschodniej granicy osiedla, w pobliżu pomnika pamięci bohaterów 1920 r.

Funkcje parkowe pełnią dwie aleje spacerowe ostatnio zmodernizowane: aleja Antoniego Roguckiego (osiedle Łukasiewicza) i aleja Pawła Nowaka (osiedle Tysiąclecia). Aleje te wraz z al. Spacerową (obok kościoła św. Jana Chrzyciela) i ul. Okrzei (wzdłuż dawnych murów warownych) ułatwiają w pewnym sensie rekreacyjną turystykę pomiędzy obszarem zieleni jaru rzeki Brzeźnica (rejonu ogródków działkowych przy ul. Narodowych Sił Zbrojnych) a parkiem nadwiślańskim (w okolicy jaru Kazimierzowskiego).

W osiedlach lewobrzeżnego Płocka znajdują się duże połączenia gruntów rolnych i nieużytków. Funkcję parkową w os. Radziwie spełniają ogródki działkowe: „Nadwiślański” i „Złote Piaski”. Ostatnio przeprowadzono modernizację parku na placu Janusza Mościckiego⁴⁸⁴ w Radziwiu przy moście drogowo-kolejowym, tj. m.in. na terenie m.in. zasypanej zatoczki, w której dawniej „zimowały” elementy mostu łyżwowego. Pomiedzy ulicami Kolejową, Spokojną i Krakówka znajduje się cmentarz osiedlowy⁴⁸⁵.

Szczególnie atrakcyjne jest położenie osiedli Góry i Ciechomice, gdyż większość ich zabudowanego terenu znajduje się na wysokiej skarpie Ciechomicko-Górskiej, z której można obserwować piękny widok na prawobrzeżny Płock i pradolinę Wisły. Ponadto osiedla te od strony

481 Ibid., *Cmentarz rzymskokatolicki przy ul. Gościniec*, s. 119.

482 Ibid., *Cmentarz rzymskokatolicki w Imielnicy*, s. 118.

483 Ibid., *Cmentarz rzymskokatolicki osady Trzepowa przy ul. Sierpeckiej*, s. 118-119.

484 Ibid., *Mościcki Janusz*, s. 329-330.

485 Ibid., *Cmentarz rzymskokatolicki w Radziwiu*, s. 118.

południowej granicą z Gostynińsko-Włocławskim Parkiem Krajobrazowym oraz jeziorami Górskim i Ciechomickim. Cmentarz św. Siostry Faustyny przy ul. Janówek położony jest w os. Ciechomice.

Z uwagi na duże uprzemysłowienie Płocka, a szczególnie na wielkość zakładów rafineryjnych i petrochemicznych i ich wpływ na sytuację zdrowotną mieszkańców – zagadnienia ochrony środowiska w Płocku są szczególnie ważne, przy czym istotnym jest wielkość terenów zielonych w granicach miasta oraz w sąsiedztwie.

W płockich obszarach „zielonych” ważną rolę pełnią: dwa zespoły przyrodniczo-krajobrazowe – Jar Rzeki Brzeźnicy (150 ha) i Jar Rzeki Rosicy (40 ha), kompleks parkowo-leśny wzdłuż skarpy wiślanej prawobrzeżnej, Park Północny na os. Podolszyce Północ, liczne ogródki działkowe, cmentarze miejskie, łąki, lasy, nieużytki, rejonny wodne (rzeki, jeziora i stawy) oraz skwery i aleje spacerowe.

Należy zaznaczyć, że tereny zielone i rekreacyjne spółdzielni mieszkaniowych i miejskich towarzystw budownictwa społecznego są dobrze utrzymane, a zrealizowane na ich terenach ogródki jordanowskie i terenowe siłownie cieszą się dużą popularnością. W 2018 r. Płocki Ośrodek Kultury i Sztuki opracował Mapę Centrum Turystyczne Płocka, w której zaznaczono tereny rekreacyjno-wypoczynkowe.

PŁOCKIE DROGOWNICTWO WSPÓŁCZESNE

Drogownictwo jest dziedziną budownictwa zajmująca obiektami komunikacji drogowej, tj. teorią i praktyką budowy oraz eksploatacji dróg. W działalności drogownictwa, analogicznie jak w całym budownictwie, występują cztery podstawowe etapy: projektowanie, budowa, remonty i modernizacja. Zarządzanie drogownictwem obejmuje m.in. organizację prac drogowych oraz letnie i zimowe utrzymanie dróg. Osobnym działem drogownictwa jest organizacja ruchu drogowego.

Odrębną dziedziną choć ściśle związaną z drogownictwem jest budownictwo konstrukcji mostowych, które jest powiązane ze szlakami komunikacyjnymi. Mosty i wiadukty stanowią zazwyczaj w drogach najważniejszy segment, który jest odrębnie projektowany i realizowany.

W drogownictwie rozróżnia się następujące jednostki drogowe: drogi, ulice, place, ronda, pasaże, sięgacze, ciągi piesze, zaułki, skwery i parkingi. Podstawową jednostką jest droga. Pełni ona funkcje komunikacyjne, przeznaczona jest do ruchu i postoju pojazdów oraz przemieszczania się pieszych. Drogą jest zazwyczaj wydzielony pas terenu składający się z jezdni, pobocza i chodnika (ostatnio również z pasa drogowego dla komunikacji rowerowej).

Ulica to droga na terenie zabudowanym lub przeznaczonym do zabudowy (w mieście, osadzie), która zazwyczaj uzyskuje urzędową nazwę własną. W zależności od szerokości i związanej z tym ilości pasów ruchu oraz rodzajem wykonanej nawierzchni może być przeznaczona dla ruchu: pieszego, pieszo-kołowego i kołowego. Wzdłuż ulicy stawiane są budynki: mieszkalne, biurowe, usługowe i przemysłowe, natomiast pod nawierzchnią jezdni lub chodnika zazwyczaj usytuowane są: sieci wodne, kanalizacyjne, gazu, kable elektryczne i telekomunikacyjne. Często teren wzdłuż ulicy jest zazieleniony. Ulice tworzą przestrzeń umożliwiającą kontakty międzyludzkie i wyznaczają obszary o odmiennym sposobie użytkowania oraz stanowią zazwyczaj granice pomiędzy dzielnicami (osiedlami).

Długość dróg w Płocku na koniec 2020 r. wynosiła 288 km (powierzchnia - 2 322 m²), w tym: - drogi krajowe 32 km, - drogi wojewódzkie 22 km, - drogi powiatowe 47 km, - drogi gminne 187 km⁴⁸⁶. Sieć drogowo-uliczną stanowiły: jezdnie - 282 km, chodniki - 330 km, ścieżki rowerowe - 64 km⁴⁸⁷.

Uzbrojenie terenu miasta związane głównie z drogami-ulicami to m.in.: sieć wodociągowa - 488 km (w tym: sieć magistralna - 24 km, sieć rozdzielcza - 298 km, przyłącza - 166 km)⁴⁸⁸; sieć czynnej kanalizacji - 249 km⁴⁸⁹; sieć ciepła - 180,5 km⁴⁹⁰; sieć gazowa - 174 km⁴⁹¹; uliczne punkty świetlne - 14 732 szt. (moc oświetleniowa - 1 456 KW)⁴⁹². Wzdłuż ulic usytuowano: znaki drogowe (pionowe i poziome), pachołki, słupki drogowe oraz przystanki autobusowe komunikacji miejskiej i stacje Płockiego Roweru Miejskiego.

Początkowo w okresie III RP nadzór na drogami wojewódzkimi i krajowymi w obszarze Płocka pełniła Wojewódzka Dyrekcja Dróg Miejskich (podległa Wojewodzie Płockiemu), natomiast nadzór nad pozostałymi drogami publicznymi posiadał Miejski Zarząd Dróg w Płocku (podległy Prezydentowi m. Płocka). Począwszy od 1 stycznia 1999 r. całość dróg publicznych w Płocku została przekazana MZD.

W Płocku przez rzekę Wisłę funkcjonują dwie przeprawy mostowe: most im. Legionów Piłsudskiego (łączy ul. Mostową w prawobrzeżnej części miasta z ul. Kolejową w Radziwiu) oraz most Solidarności (na Trasie Popiełuszki). W mieście zbudowane są także mosty przez mniejsze ciek wodne: trzy przez Brzeźnicę (most na ul. Kazimierza Wielkiego/ul. Szpitalnej, most na ul. Dobrzyńskiej i most na ul. Łukasiewicza), dwa przez Rosicę (most na ul. Wyszogrodzkiej i most na ul. Grabówka) oraz dwa przez Słupiankę (most na ul. Pocztovej i most na ul. Raczkowizna). Historycznie największe zasługi w budownictwie mostowym w Płocku posiada Płockie Przedsiębiorstwo Robót Mostowych⁴⁹³.

W mieście krzyżują się dwie drogi krajowe:

- Nr 60: Łęczyca – Płock – Ciechanów – Ostrów Mazowiecka;
- Nr 62: Strzelno – Włocławek – Płock – Wyszaków – Sokołów Podlaski – Siemiatycze.

W Płocku początek mają cztery drogi wojewódzkie: - Nr 559 (do Lipna), - Nr 562 (do Szpetala Górnego, k. Włocławka), - Nr 567 (do Gór), - Nr 575 (do Kazunia Nowego, k. Warszawy). Najbliższa autostrada: ok. 40 km na południe od miasta, na drodze krajowej nr 60, między Gostyninem a Kutnem – w miejscowości Sójki, zlokalizowany jest węzeł autostradowy „Kutno-Północ” (umożliwiający wjazd na autostradę A1).

W 2020 r. na liczbę 118 268 mieszkańców Płocka zarejestrowanych było 103 897 pojazdów, w tym:

- 83 269 samochodów osobowych,
- 12 338 samochodów ciężarowych,
- 655 autobusów,

486 P. Niesłuchowski, M. Kansy, M. Sierandt, *Miejski Zeszyt Statystyczny, Nr 28, Rok 2020*. Urząd Miasta Płocka, Wydział Rozwoju i Polityki Gospodarczej Miasta, Płock 2021; *Drogi Płocku w latach 2014-2020*, Tablica 7.2, s. 213.

487 Tamże, *Sieć drogowo-uliczna w latach 2013-2020*, Tablica 7.3, s. 214.

488 Tamże, *Urządzenia wodociągowe w latach 2011-2020*, Tablica 7.13, s. 240.

489 Tamże, *Sieć kanalizacji w latach 2017-2020*, Tablica 7.33, s. 227.

490 Tamże, *Sieć ciepła w latach 2014-2020*, Tablica 7.16, s. 227.

491 Tamże, *Sieć gazowa w latach 2010-2020*, Tablica 7.22, s. 231.

492 Tamże, *Oświetlenie w latach 2010-2020*, Tablica 7.1, s. 212.

493 W. Serafimowicz, B. Trębała, E. Serafimowicz, *Z dziejów budownictwa w Płocku*, Płock 2008; s. 163, 230-232, 257-258, 279-283.

- 3 619 motocykli⁴⁹⁴.

Największą firmą świadczącą usługi przewozowe w mieście jest Komunikacja Miejska Płock⁴⁹⁵, która obsługuje 36 linii autobusowych miejskich i podmiejskich, w tym dwie linie pośpieszne i jedną linię nocną. Dodatkowo firma obsługuje linie szkolne. Znaczące uzupełnienie komunikacji miejskiej pełni „Płocki Rower Miejski”⁴⁹⁶, który stanowi alternatywny środek transportu, umożliwiający szybkie poruszanie się po mieście.

Główny Dworzec Autobusowo-Kolejowy znajduje się przy ul. Dworcowej 46, jest to popularny dworzec przewoźnika FlixBus⁴⁹⁷. Funkcjonuje on jako dworzec miejski, krajowy i zagraniczny. Ponadto w mieście znajdują się trzy autobusowe przystanki między-miejskie: przy Al. Jachowicza 40⁴⁹⁸, Al. Kobylińskiego 13 i ul. Wyszogrodzkiej 150.

Publikacje dotyczące płockiego drogownictwa w wersji naukowej i popularnej są nieliczne. W obecnym stuleciu ukazały się cztery wydawnictwa opisujące kompleksowo płockie ulice: *Płock ulicami tysiącletniego miasta* (2005), autorstwa Jana Bolesława Nycka⁴⁹⁹ oraz dwie prace zredagowane przez Piotra Gryszpanowicza: *Leksykon nazw płockich ulic*, (2016)⁵⁰⁰ i *Urbanizacja Płocka. Procesy zmian nazewnictwa ulic w latach 1237-2017*, (2019)⁵⁰¹. Czwartą ważną pozycją były wydane w 2020 r. *Dzieje drogownictwa w Płocku (XIX-XX wiek)*, autorstwa Piotra Gryszpanowicza i Krystyny Grochowskiej-Iwańskiej.

494 Tamże, *Pojazdy samochodowe w latach 2010-2020*, Tablica 7.1, s. 212.

495 <https://www.kmplock.eu>.

496 <https://www.plockirowermiejski.pl>.

497 <https://www.flixbus.pl>.

498 <https://miastarytm.pl>; W przededniu wybuchu II wojny światowej, w dniu 16 lipca 1939 r. oddano w Płocku do eksploatacji Centralny Dworzec Autobusowy, który w okresie PRL odbudowano. Funkcjonował jako dworzec PKS do 15 marca 2014 r. Obecnie pełni funkcję dworca dzielnicowego i głównego śródmiejskiego przystanku autobusowego.

499 J. B. Nycek, *Płock – ulicami tysiącletniego miasta*, Płock 2005; s. 6. Cytat: *Nie bez obawy podjąłem zamiar o wydaniu popularnego albumu, będącego czymś w rodzaju ilustrowanych dziejów Płocka. Opowiadam w nim historię miasta zawartą w datach oraz proponuję spacer ulicami. A tych ulic, alei, placów, pasaży i zaułków mamy dziś w Płocku równo 470, a jeśli doliczymy ulice nieistniejące i nowo projektowane, będzie to długa, sięgająca pół tysiąca pozycji lista. Przy nich znajduje się kilka tysięcy budynków, zamieszkałych przez blisko 140 tysięcy osób. Wiele z nich to prawdziwe zabytkowe dominanty architektoniczno-historyczne, które już dawno doczekały się własnych monografii, na czele z bazyliką katedralną i zamkiem książąt mazowieckich. Inne na takie opracowania oczekują, dotyczy to zwłaszcza wiekowych kościołów oraz gmachów użyteczności publicznej i sporej liczby kamienic.*

500 P. Gryszpanowicz, *Wykaz ulic, alei, placów, mostów, pasaży, rond*, s. 351-362, [w:] *Leksykon nazw płockich ulic*, Płock 2016. W recenzji książki ks. prof. Michała Grzybowskiego napisał: *Dobrze się stało, że po dłuższych badaniach udało się opracować "Leksykon nazw płockich ulic". Posłuży on mieszkańcom tego tysiącletniego grodu do lepszego poznania jego dziejów, zachęci do pielęgnowania pamięci swojej małej ojczyzny, umocni w przekonaniu, że i obecne pokolenie powinno pracować dla dobra wspólnego, zaś dla wszystkich odwiedzających niech będzie okazją poznania, jak przeszłość łączy się z teraźniejszością i przyszłością.*

501 P. Gryszpanowicz, *Tabela nr 14 – Historyczne nazwy ulic i placów oraz ich współczesne odniesienia*, s. 282-287, [w:] *Urbanizacja Płocka. Procesy zmian nazewnictwa ulic w latach 1237-2017*, Płock 2019; s. 11. Cytat: *Innym, ważnym zagadnieniem niniejszej pracy są kwestie związane z nazewnictwem miejskim. Pod tym pojęciem rozumiemy zbiór znaków werbalnych istniejących w przestrzeni miejskiej. Nazewnictwo miejskie odgrywało i nadal odgrywa istotną rolę, gdyż z jednej strony odzwierciedla sposoby postrzegania przez człowieka otaczającego go świata, a z drugiej strony sposoby i formy kreowania przez niego przestrzeni miejskiej za pomocą nazw nadawanych poszczególnym obiektom miasta: ulicom, parkom, budynkom czy dzielnicom. Kolejne pokolenia mieszkańców nie tylko tworzą nowe warstwy nazw, ale również przejmują te, które stworzyli ich poprzednicy jako naturalny składnik swojej przestrzeni życiowej.*

ANEKS

KOMPLEKSOWA TABELA PŁOCKIEJ INFRASTRUKTURY DROGOWEJ (2022 r.)

Ulica to droga na terenie zabudowanym lub przeznaczonym do zabudowy (w mieście, osadzie), która zazwyczaj uzyskuje urzędową nazwę własną. W zależności od szerokości i związanej z tym ilości pasów ruchu oraz rodzajem wykonanej nawierzchni może być przeznaczona dla ruchu: pieszego, pieszo-kołowego i kołowego. Wzdłuż ulicy stawiane są budynki: mieszkalne, biurowe, usługowe i przemysłowe, natomiast pod nawierzchnią jezdni lub chodnika zazwyczaj usytuowane są: sieci wodne, kanalizacyjne, gazu, kable elektryczne i telekomunikacyjne. Często teren wzdłuż ulicy jest zazieleniony. Ulice tworzą przestrzeń umożliwiającą kontakty międzyludzkie i wyznaczają obszary o odmiennym sposobie użytkowania oraz stanowią zazwyczaj granice pomiędzy dzielnicami (osiedlami).

W *Kompleksowej tabeli płockiej infrastruktury drogowej* według stanu na koniec 2022 r.⁵⁰² zaprezentowano alfabetycznie 600 pozycji jednostek dróg publicznych⁵⁰³ i niepublicznych: ulice, place, ronda, pasaże, sięgacze, ciągi piesze, skwery, parkingi oraz mosty i wiadukty. Każdej pozycji przypisano: nazwę, numerację, kategorię, długość (lub powierzchnię) oraz lokalizację, tj. numer lub numery osiedli miejskich, w których znajduje się określona ulica lub inna jednostka drogowa. Ponadto przedstawiono: liczbę zameldowanych mieszkańców (w latach: 2004, 2015 i 2022) oraz numery budynków: zabytkowych oraz ważnych instytucji miejskich i zakładów pracy⁵⁰⁴. Podano też przybliżoną datę budowy ulicy i datę związaną z pierwszą aktualną nazwą ulicy, gdyż po określonych zawirowaniach dziejowych część nazw ulic powróciła do wersji pierwotnej). Drogi publiczne zostały podzielone na krajowe, wojewódzkie, powiatowe i gminne; natomiast drogi niepubliczne na wewnętrzne i zakładowe (PKN Orlen S.A.)⁵⁰⁵.

502 *Kompleksowa tabela płockiej infrastruktury drogowej* została opracowana w oparciu o następujące kolejne wykazy ulic i dróg publicznych w Płocku: 1/ *Wykaz ulic miasta Płocka w zarządzie UMP. Stan na dzień 1.01.2010 r.*, Płock 2010, s. 1-10, mps; 2/ M. Grabowski, *Wykaz ulic miasta Płock zarządzanych przez Miejski Zarząd Dróg w Płocku. Stan na dzień 1.06.2015 r.*, s. 1-15, mps; 3/ M. Tyrajska, *Wykaz dróg publicznych MZD na terenie Gminy-Miasta Płock według stanu na 30.06.2022 r.*, mps, s. 1-17; 4/ A. Kozłowska, *Zestawienie obiektów mostowych będących w zarządzie Miejski Zarządu Dróg w Płocku. Stan na dzień 30.06.2022 r.*, s. 1, mps; 5/ T. Malowaniec, *Wykaz dróg wewnętrznych gminy Płock według obrębów, Stan na dzień 31.08.2022 r.*, UMP, Wydział Zarządzania Nieruchomościami, mps, s. 1-20.

503 <https://www.drogipubliczne.eu>: Cytat: *Droga publiczna droga zaliczona jest do jednej z kategorii dróg na podstawie ustawy z dnia 21 marca 1985 roku o drogach publicznych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1693). Drogi publiczne ze względu na stopień dostępności i obsługi przyległego terenu dzielą się na: drogi ogólnodostępne oraz drogi o ograniczonej dostępności (autostrady i drogi ekspresowe). Drogi publiczne ze względu na funkcje w sieci drogowej dzielą się na następujące kategorie: drogi krajowe (własność: Skarbu Państwa), drogi wojewódzkie (własność: samorządu województwa), drogi powiatowe (własność: samorządu powiatu) i drogi gminne (własność: samorządu gminy). Przepisy dla zarządców dróg publicznych oraz dla zarządzających ruchem drogowym wynikają z ustawy o drogach publicznych oraz ustawy: Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. z 2022 r. poz. 988).*

504 E. Serafimowicz, W. Serafimowicz, *Zarys historii osiedli płockich*, „Notatki Płockie” 2021, nr 2, s. 30-48.

505 Nazewnictwo dróg zakładowych na terenie Zakładu Produkcyjnego PKN Orlen S.A. bazuje na oznaczeniu działek poziomych (wschód-zachód) cyframi arabskimi, natomiast działek pionowych (północ-południe) – literami alfabetu łańciskiego. Przykładowo główna droga prowadząca od bramy nr 1 w kierunku do starej elektrociepłowni nosi nazwę 7-8; generalnie po jej północnej stronie wybudowano instalacje rafineryjne, natomiast po stronie południowej – instalacje petrochemiczne.

Słownik oznaczeń „Kompleksowej tabeli infrastruktury drogowej”

Kategoria dróg publicznych i niepublicznych:

(K) – droga krajowa, **(W)** – droga wojewódzka, **(P)** – droga powiatowa, **(G)** – droga gminna, **(D)** – droga wewnętrzna, **(Z)** – droga zakładowa. Drogi zakładowe na terenie PKN Orlen posiadają nazwy własne literowo-cyfrowe. Drogi krajowe, wojewódzkie i powiatowe zaznaczono tłustym drukiem.

Legenda: numery osiedli miejskich i pozostałych obszarów Płocka⁵⁰⁶:

1 – Borowiczki, 2 – Ciechomice, 3 – Dworcowa, 4 – Góry, 5 – Imielnica, 6 – Kochanowskiego, 7 – Kolegialna, 8 – Łukasiewicza, 9 – Międzytorze, 10 – Miodowa, 11 – Podolszyce Południe, 12 – Podolszyce Północ, 13 – Pradolina Wisły, 14 – Radziwie, 15 – Skarpa, 16 – Stare Miasto, 17 – Trzepowo, 18 – Tysiąclecia, 19 – Winiary, 20 – Wyszogrodzka, 21 – Zielony Jar, 22 – PKN Orlen, 23 – Wisła.

Pozostałe informacje i ustalenia:

1. Nazwy ulic, kategoria dróg, ich numer i długość udostępnione zostały przez Miejski Zarząd Dróg w Płocku w 2015 r. (aktualizacja na półrocze 2022 r.).
2. Liczba mieszkańców zameldowanych na określonej ulicy lub placu podano według danych z Wydziału Ewidencji i Spraw Obywatelskich UMP w trzech pozycjach: u góry – na koniec 2004 r., poniżej – na koniec 2015 r., na dole – na koniec sierpnia 2022 r.⁵⁰⁷
3. Orientacyjne terminy budowy określonej ulicy przyjęto na podstawie w.w. publikacji Piotra Gryszpanowicza i Jana Bolesława Nycka oraz informacji udzielonych przez płockich drogowców.
4. Terminy przyjęcia ostatecznej nazwy ulicy według Uchwał Rady Miasta Płocka (z sekretariatu Rady Miasta Płocka i internetu).
5. Ulice włączone do Płocka w okresie PRL i III RP kosztem sąsiednich wiosek czy osad nie posiadają terminu ich budowy i daty ustalenia nazwy (brak dostępu do oficjalnych danych).
6. Zabytki obiektów kubaturowych – numery obiektów (domów) na określonych ulicach i placach według *Wykazu-tabeli ewidencyjnej zabytków w Płocku*⁵⁰⁸.
7. Długość dróg – w metrach.
8. Powierzchnia placów – w hektarach.

506 https://www.plock.dane_ogolne.pl; Cytat: *Płock to miasto na prawach powiatu leżące w centralnej Polsce (w województwie mazowieckim). Jest siedzibą gminy miejskiej Płock oraz powiatu płockiego. Liczba mieszkańców według danych GUS z 31 grudnia 2021 r. - 117 573. Powierzchnia - 88,0 km². Gęstość zaludnienia - 1 335,4 osób/km². Wysokość w stosunku do poziomu morza – od 58 m do 105 m. Data założenia - IX w. Uzyskanie praw miejskich - 1237 r. Jego pełna nazwa ceremonialna, zgodnie z preambułą Statutu Miejskiego, to Stołeczne Książęce Miasto Płock. Nazwa ta do tej pory jest używana w dokumentach ceremonialnych, jak również w zachowaniu starej tradycji. W latach 1079 - 1138 był historyczną stolicą Polski. Ponadto, jest kulturalnym, naukowym, administracyjnym i komunikacyjnym centrum zachodniego i północnego województwa mazowieckiego. Telefoniczny numer kierunkowy - (+48).24. Tablice rejestracyjne pojazdów - WP. Prezydent miasta - Andrzej Jacek Nowakowski.*

507 B. Berlińska, *Statystyka ludności Płocka według ulic na dzień 31.08.2022*, UMP, Wydział Ewidencji i Spraw Obywatelskich, s. 1-17, mps.

508 Zał. Nr 1 do Zarządzenia Nr 3107/2013 Prezydenta Miasta Płocka z dnia 17.05.2013 r., zamieszczonego w DUWM z 2013 r.

Objaśnienia znaków umownych i zastosowanych skrótów

ARS – Agencja Rewitalizacji Starówki,
BP – Biuro Projektów,
f. – firma,
fm. – firma międzynarodowa,
Filia PW – Politechnika Warszawska Filia w Płocku,
Dev. – Developer,
KS – Klub Sportowy,
LO – Liceum Ogólnokształcące,
MBPR – Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego,
MDK – Młodzieżowy Dom Kultury,
MOIIB – Mazowiecka Okręgowa Izba Inżynierów Budownictwa,
MUP – Mazowiecka Uczelnia Publiczna,
MUM – Mazowiecki Urząd Marszałkowski,
MTBS – Miejskie Towarzystwo Budownictwa Społecznego,
MWOMP – Mazowiecki Wojewódzki Ośrodek Medycyny Pracy,
MZD – Miejski Zarząd Dróg,
MZGM – Miejski Zakład Gospodarki Mieszkaniowej,
NZOZ – Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej,
NOT – Naczelna Organizacja Techniczna,
PA – Pracownia Architektoniczna,
PGSz – Płocka Galeria Sztuki,
PIK – Przedsiębiorstwo Inwestycji Komunalnych,
POZ – Publiczna Podstawowa Opieka Zdrowotna (zakład, przychodnia, poradnia, centrum medyczne),
PPP-T – Płocki Park Przemysłowo-Technologiczny,
SDK – Spółdzielczy Dom Kultury,
SITA – Płocka Gospodarka Komunalna (odbiór odpadów),
SM – Spółdzielnia Mieszkaniowa,
SP – Szkoła Podstawowa,
Sp. – Spółka,
SWPW – Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica,
TBS – Towarzystwo Budownictwa Społecznego,
TNP – Towarzystwo Naukowe Płockie,
UMP – Urząd Miasta Płocka,
WSD – Wyższe Seminarium Duchowne,
WSPR – Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego,
ZE – Zakład Energetyczny,
ZS – Zespół Szkół,
ZST – Zespół Szkół Technicznych,
ZUM – Zakład Usług Miejskich Muniserwis.

Kompleksowa tabela płockiej infrastruktury drogowej

L.P.	Nazwa ulicy, placu, ronda i mostu (przebieg)	Nr osiedla	Kategoria drogi	Numer drogi	Długość ulicy [m]	Liczba osób zam.	Zabytki (numer domu) oraz ważne instytucje	Data: zakończ. budowy ulicy	Data: ostatniej nazwy ulicy
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	1 Maja	7	(P)	5208	681	250 249 190	1, 1a, 1b, 2, 3/5, 4, 9, 11 Nr 7a – NOT, Sp. „Rynex”, BP „Abrys” i NZOZ Nr 11 – SP-6	kwiecień 1803 r.	19.04.1920 18.03.1946
2	3 Maja	7	(G)	520093	643	1430 1239 1026	Nr 4 – LO i Basen Nr 9 – PA „Janusz Łabuz” Nr 12 – SM „MSM Chemik” Nr 16 – Miejski Urząd Pracy Nr 33 – Hotel	1823 r.	1.05.1917
3	4 Pułku Strzelców Konnych <i>(Kilińskiego-Wyszogrodzka)</i>	20	(P)	5222	274		Ogród Jordanowski	ok. 1950 r.	1.09.2009
4	7 Czerwca 1991 r.	8	(P)	5213	497			8.12.1962	24.02.2004
5	8 Pułku Artylerii Lekkiej	20	(G)	520437	172			1.09.2009	1.09.2009
6	11 Listopada	3,6	(G)	520191	319	560 479 499		19.11.1935	19.11.1935
7	Agrestowa	20	(G)	520127	504	110 112 89		27.03.1970	27.03.1970
8	Akacyjowa	20	(G)	520315	186	30 30 27		27.03.1970	27.03.1970
9	Andersa Władysława, gen.	21	(G)	520199	312	740 680 615	Nr 26 – BP „WEGA” Nr 44a – BP „Binari”	27.04.1990	27.04.1990
10	Armii Krajowej aleja	12 21	(G)	520005	2839	455 2379 2502	Nr 2a – POZ Nr 16 – SM „WSM Budowlani”	31.08.1983	31.08.1983
11	Asnyka Adama	15	(G)	520277	299	40 98 93	Nr 2 – Kościół	28.06.1972	28.06.1972
12	Baczyńskiego Krzysztofa Kamila	12	(G)	520408	263	870 759 634		29.05.1987	29.05.1987
13	Bałtycka	1	(D)		743	-		27.04.2010	27.04.2010

						13 46			
14	Banacha Stefana	9	(G)	520189	330			28.04.1982	28.04.1982
15	Bartnicza	10	(G)	520289	208	1220 1146 949		7.04.1967	7.04.1967
16	Bartoszewskiego Władysława	7	(W)	559	2246			25.10.2018	25.10.2018
17	Basenowa	1	(D)		136	3 1 4			28.04.1982
18	Batalionów Chłopskich	8	(P)	5212	450	910 821 695		28.06.1972	28.06.1972
19	Batalionu „Parasol”	21	(G)	520042	1069	1610 1483 1352		1.06.1988	1.06.1988
20	Batalionu „Zośka”	21	(G)	520073	686	270 264 267		1.06.1988	1.06.1988
21	Batorego Stefana	20	(G)	520309	193	60 50 51		1938 r.	1951 r.
22	Białowieska	1	(G)	520399	254	40 43 47			22.03.1984
23	Biegańskiego Władysława	19	(G)	520268	230			27.03.1970	27.03.1970
24	Bielska <i>(Jachowicza-gr. miasta)</i> <i>(Zduńska-Jachowicza)</i>	6, 8, 16, 17, 18	(K) (G)	60 520092	5486 4843 643	1980 1719 1408	1, 3, 5, 7, 9, 11, 14, 17, 23, 25, 27, 33, 35, 45 Nr 9/11 – MZD i Sp. „Inwestycje Miejskie” Nr 10/7 – BP „Hibner Arch.” Nr 59 – Staro- stwo Powiatowe Nr 60 – Aeroklub Nr 66 – Cmen- tarz (17 ha)	XIV w.	1793r.
25	Bliska	12	(D)		489	60 47 36		28.04.1982	28.04.1982
26	Błonie	7	(G)	520375	109	220 196 188		10.10.1977	10.10.1977
27	Błotna	20	(D)		212	35 29 30		27.11.1964	27.11.1964
28	Boczna	20	(G)	520383	97	55 52 35		31.03.1950	31.03.1950
29	Bolesława Krzywoustego	18	(D)		200	110 92	Nr 3 – SDK	15.12.1967	15.12.1967

						79			
30	Borowicka	1	(P)	5220	1300	415 410 359	Nr 3b – POZ „Borowiczki”		28.04.1982
31	Boryszewska	12, 21	(G)	520016	1682	45 179 502			28.04.1982
32	Botaniczna	1	(G)	520154	422	10 20 21			28.04.1982
33	Braci Jeziorowskich	9	(G)	520151	416	1130 943 843		29.05.1987	13.12.2017
34	Broniewskiego Władysława (ciąg pieszy - wzdłuż skarpy powyżej ul. Mostowej)	7			1000		Pomnik ku czci poległych nauczycieli		23.02.1962
35	Browarna	2	(G)	520014	1729	170 205 257	Park		25.03.1997
36	Brzoskwiniowa	5	(G)	520198	563	40 87 79		19.10.1999	19.10.1999
37	Brzozowa	20	(G)	520231	266	35 32 27	Nr 3 – SP-12	27.03.1970	27.03.1970
38	Bukowa	20	(G)	520239	169	235 217 166		10.10.1977	10.10.1977
39	Bytnara Jana „Rudego”	21	(G)	520272	173	115 127 109		1.06.1988	1.06.1988
40	Cedrowa	1	(G)	520061	775	230 233 208		28.04.1982	28.04.1982
41	Chabrowa	20	(G)	520062	808	235 236 219	Nr 31a – f. „BEM” (stolarka)	27.03.1970	27.03.1970
42	Chałbińskiego Tytusa	19	(G)	520259	238	120 111 101		27.03.1970	27.03.1970
43	Chełmińska	1	(G)	520438	697	- 8 8		27.04.2010	27.04.2010
44	Chemików	19	(G)	520039	1117		Pomnik Nr 7 – PKN Orlen SA i POZ	10.10.1977	10.10.1977
45	Chmielna	5	(G)	520081	605	30 91 94		19.10.1999	19.10.1999
46	Chmielowa	2	(G)	520337	161	5 9 9			25.03.1997
47	Chojnackiego Jakuba	16	(D)		73	- -	Pomniki: L. Krzywickiego i Ławeczka - J. Chojnackiego		29.03.2011

48	Chopina Fryderyka	3, 6, 9	(P)	5213	1903	2570 1823 1575	Nr 28 – Hotel Nr 62 – SP-21	31.03.1950	31.03.1950
49	Chrostowskiej Wandy	21	(G)	520443	455				8.03.1990
50	Chruściela Antoniego	21	(G)	520402	212	20 36 31		28.11.2000	28.11.2000
51	Cicha	14	(G)	520230	267	115 94 80	Nr 12 – Stadion w Radziwiu	1.04.1923	26.03.1931
52	Ciechomicka	2	(W)	5206	3252	465 563 526	Nr 15 – fm. „Dr. Oetker Dekor” Nr 17 – Kościół Nr 68 – Hala Sportowa		25.03.1997
53	Ciechomskiego Michała	4	(D)		189	- 10 19		28.06.2004	28.06.2004
54	Cisowa	1	(G)	520264	268	50 56 55			28.04.1982
55	Czereśniowa	5	(G)	520365	123	40 43 29			28.04.1982
56	Czerwonych Kosynierów	11	(G)	520122	465	95 128 114		18.03.1988	18.03.1988
57	Czwartaków	11	(G)	520046	1025	1980 2422 2194	Nr 4 – NZOZ Nr 6 – SP-22	30.05.1985	30.05.1985
58	Darniowa	5	(G)	520319	183	40 45 36			28.04.1982
59	Dąbrowskiej Marii	15	(G)	520306	193	30 30 28		7.04.1967	7.04.1967
60	Dąbrówki	18	(D)		87	895 780 672		15.12.1967	15.12.1967
61	Dębowa	20	(G)	520276	225	50 47 40		8.12.1962	8.12.1962
62	Długa	17, 19	(D)	520436	1981	5 5 3		23.02.1962	23.02.1962
63	Dobra <i>(od ul. Traktorowej do Szpitalnej)</i>	19				- - 74		25.10.2018	25.10.2018
64	Dobrzykowska	13, 14,	(W)	575	5586	390 340 339	Nr 2 – Kościół	1.04.1923	27.03.2012
65	Dobrzyńska <i>(ul. Otolińska-ul. Bielska) (Kobylińsk.-Kaz. Wielk.)</i>	10, 15, 19	(W) (G)	559 520317	<u>2961</u> 2777 184	2220 1908 1438	Nr 5 - Akademik Nr 62b – Hotel Nr 62e – Sp.	XV w.	23.02.1962

							„Piecobudowa”		
66	Dojazd	7	(G)	520304	194	105 110 99		19.11.1935	19.11.1935
67	Doktora Judyma	19	(G)	520258	238	125 126 120		27.03.1970	27.03.1970
68	Dolna	20	(G)	520331	169	65 54 46		31.03.1950	31.03.1950
69	Dorobka Franciszka	2	(D)		255	- 2 20		28.05.2013	28.05.2013
70	Drozdowa	5	(G)	520413	444	- 7 8		25.09.2001	25.09.2001
71	Drętkiewiczza Andrzeja	11	(G)	520052	721	140 312 323		27.05.1986	27.06.2017
72	Drzewna	14	(G)	520320	183	60 62 54		10.10.1977	10.10.1977
73	Dworcowa	3	(P)	5217	646	1260 1142 978	Nr 2 – NZOZ Nr 2b – BP „Wektor-P” Nr 46 - Dworzec PKP/PKS	19.11.1935	19.11.1935
74	Dybowskiiego Benedykta	19	(G)	520089	650	125 133 136		27.03.1970	27.03.1970
75	Dywizjonu 303	21	(G)	520359	131	25 27 26	Nr 1 – BP „Budoplan”	27.04.1990	27.04.1990
76	Działkowa	20	(G)	520232	266	60 61 65		27.11.1964	27.11.1964
77	Dziedziniec	20	(G)	520211	294	15 28 24		13.04.1999	13.04.1999
78	Dziewiarska	12	(G)	520333	156			13.04.1999	13.04.1999
79	Edukacyjna	4	(G)	520193	325	- 7 13			25.03.1997
80	Fabryczna	20	(G)	520177	366	120 117 110		29.11.1957	27.11.1964
81	Fabryki Maszyn Żniwnych	17	(D)		316				30.10.2012
82	Faustyny Siostry Św.		(G)	520226	274				24.02.2004
83	Filtrowa	20	(G)	520141	523	130 120 112		27.03.1970	27.03.1970
84	Flisacka	1	(G)	520313	188	15 18 8			28.04.1982

85	Gajcego Tadeusza	6	(G)	520293	206	50 38 30		31.03.1950	13.12.2017
86	Gajowa	4	(G)	520316	311	25 25 22			25.03.1997
87	Gajówka	1				- - 9			8.01.2021
88	Galczyńskiego Ildefonsa Konstantego	10, 15	(P)	5212	980	2035 1785 1490		20.12.1968	27.03.2012
89	Garleja Tadeusza	19	(G)	520389	71	10 16 18		19.06.1998	19.06.1998
90	Gawareckiego Wincentego Hipolita	8	(D)		179	930 797 691		28.06.1972	31.05.2011
91	Gąbińska	14	(G)	520130	498	65 57 59			10.10.1977
92	Gęsia	20	(D)		221	60 56 39		22.08.1953	22.08.1953
93	Gierzyńskiego Tadeusza	9	(G)	520095	616	670 560 482	Nr 17 – SM „MSM” (Maz.) i NZOZ Nr 29 – Kościół	21.01.1992	21.01.1992
94	Gintera Tadeusza	9	(G)	520184	372	735 611 541		29.05.1987	29.05.1987
95	Głowackiego Bartosza	20	(G)	520209	297	20 25 24		lata 30. XX w.	28.05.1945
96	Gmury	1	(G)	520032	1164	130 115 104			28.04.1982
97	Gościniec	1	(G)	520024	1269	80 141 150	Cmentarz (2 ha)		28.04.1982
98	Górka	14	(G)	520063	688	260 230 199		1.04.1923	26.03.1931
99	Górna Górna Górna - Siegacz	20	(G) (G)	520028 520441	<u>1607</u> 1353 254	235 579 916	Nr 1 – Kościół Nr 1a – Uniwer- sytet Ludowy	18.12.1953	27.03.1970
100	Górnickiego Stanisława (bulwar - teren spacerowy nad Wisłą)	7	(D)					29.04.1914	29.04.1914
101	Góry	4	(P)	5206	1271	240 228 199	Nr 7 – POZ		25.03.1997
102	Grabińska	2	(G)	520107	569	10 6 7			25.03.1997
103	Grabowa	1	(G)	520165	389	170			28.04.1982

						154 140			
104	Grabówka	1,2	(P)	5220	3485	180 202 197		1931 r.	28.04.1982
105	Gradowskiego Antolka, harcerza	7	(G)	520082	696	970 845 745	Nr 3a – f.m. „Fortum” Nr 9a – SM „Centrum” Nr 11 – Wodo- ciągi Płockie Nr 15 – BP Telekom-Projekt Nr 24 – SP-9 Nr 26 – POZ	przed 1878 r.	25.08.1992
106	Graniczna	9, 11, 12, 17, 20	(G)	520004	3067	160 188 256	Nr 47 – Dev. „Osiedle Graniczna”	22.08.1953	12.09.1953
107	Grodzka	16	(G)	520312	188	420 145 121	1, 2a, 3, 5, 7, 8, 9-17	XIV w.	1803 r.
108	Gromadzka	14	(G)	520115	538	60 51 40		27.11.1964	27.11.1964
109	Gronowa	20	(D)		245	120 117 103		31.08.1983	31.08.1983
110	Grota-Roweckiego Stefana, gen.	12	(G)	520428	532	340 366 342		29.05.1987	29.05.1987
111	Grzmot-Skotnickiego gen.	11	(D)		356			1.06.1988	26.04.2005
112	Harcerska <i>(Korczaka-Wyszogrodzka)</i> <i>(Borowicka-Rakowizna)</i>	1 5	(P) (G)	5221 520401	2431 2303 128	390 372 378	Cmentarz (4 ha)		28.04.1982
113	Herbaciana	2	(D)		209	20 22 25			25.03.1997
114	Hermana Władysława	18	(D)		206	1355 1179 982		15.12.1967	15.12.1967
115	Heweliusza Jana	9	(G)	520378	103	30 25 25		28.02.1973	28.02.1973
116	Honorowych Dawców Krwi	19	(G)	520349	142	40 33 36		29.05.1987	29.05.1987
117	Hubalczyków	12	(G)	520407	260	650 578 517	Nr 11 – NZOZ	31.08.1983	31.08.1983
118	Imielnicka	20	(G)	520166	567	70 97 107		22.08.1953	27.03.1970
119	Jabłczyńskiej Anny	19	(G)	520396	70	5		19.06.1998	19.06.1998

						5 5			
120	Jabłoni	5	(G)	520363	123	35 33 33			28.04.1982
121	Jachowicza Stanisława Aleje	3, 6, 7, 16	(K)	60	1246	1170 1182 1069	14, 20, 26, 38, 40 Nr 2 – Filia PW i MOIB Nr 4 – Kościół Nr 17A – PA „Królikowski i Jaworski” Nr 20 – SP-14 Nr 20 – „Dzieci Płocka” Nr 38 i 49 – Hotele	1815/1834	19.11.1935
122	Jakubowskiego Jana Zygmunta	7	(G)	520229	268	430 351 324	Nr 10 – Dom Kultury	8.12.1962	28.12.1995
123	Jana Pawła II aleja	11	(G)	520012	1886	4910 5027 5731	Nr 23 – Park Nr 39 – BP „Pro- termo” i POZ Nr 88 – PA „Pakulski M.” Park Miejski	30.05.1985	26.10.1993
124	Janówek	2	(G)	520017	1689	50 72 78			25.03.1997
125	Jaskółcza	5	(G)	520273	347	- 5 8		25.09.2001	28.08.2012 ?
126	Jasna	15	(G)	520094	599	825 792 684	Nr 8 – SP-18 Nr 13 – NZOZ Nr 13a – POZ	19.11.1935	19.10.1999
127	Jastrzębia	5	(G)	520412	381	20 39 42		30.05.2000	30.05.2000
128	Jaśminowa	10	(G)	520180	354	1475 1391 1152	Nr 3 – BP Building Consulting	7.04.1967	7.04.1967
129	Jaworowa	4	(D)		366	100 92 88			25.03.1997
130	Jerozolimska	16	(G)	520348	143	195 198 192	1, 3, 2/4, 5, 6/8/10, 12, 14/16/18	1793 r.	1803 r.
131	Jesienna	20	(G)	520440	427	1080 963 843		31.08.1983	31.08.1983
132	Jesionowa	1	(G)	520265	307	5 3 3			28.04.1982
133	Jeziorna	2	(P)	6903	1369	40 39			25.03.1997

						46			
134	Jędrzejewo	12, 17	(G)	520006	559	20 13 12		1887 r.	18.12.1953
135	Jodłowa	20	(G)	520250	246	90 70 54		27.11.1964	27.11.1964
136	Jordanowska	13	(G)	520008	2432	40 48 58			25.03.1997
137	Kacza	20	(G)	520339	155	55 47 51		27.11.1964	27.11.1964
138	Kaczmarskiego Józefa, harc.	16	(D)		192	- - 48			23.09.2005
139	Kalinowa	20	(G)	520030	1301	490 460 384	Nr 68 – Dev. „Amabud”	27.03.1970	
140	Kamińskiej Stefanii	19	(G)	520390	70	15 12 10		19.06.1998	19.06.1998
141	Kapitańska	14	(G)	520167	383	80 95 83		10.10.1977	10.10.1977
142	Karadzica Vuka	16	pasaż		180		Nr 1 – SP-1 „Matka”		29.03.1994
143	Kasztanowa	5	(G)	520103	589	80 117 115			28.04.1882
144	Kasztelańska		(D)			- - 52			11.12.2019
145	Kaszubska	1	(G)	520332	163	40 44 47			28.04.1982
146	Kawieckiego Juliusza	20	(G)	520139	472	2 - -	Nr 1 – Klub Wioślarski	1878r.	8.02.1983
147	Kazimierza Wielkiego	10, 15, 16	(G)	520023	1543	950 764 810	1, 6, 7, 7a, 9, 9b, 11b, 12, 13b, 14- 16, 18-19, 24, 26, 27, 29, 35, 35a Nr 1 – Kościół Nr 9 – Dev. PIK Nr 9b – Archi- wum Państwowe Nr 11b – Muzeum Nr 27 – Katedra Mariawitów Nr 39 – Cmen- tarz (2 ha) i Kaplica Nr 41 – Dom	XV/XVI	19.11.1935

							Technika		
148	Kątowa	5		520109	558	140 129 115			28.04.1982
149	Kilińskiego Jana aleja	7,2	(P)	5219	1175	520 466 389	Nr 4-Technikum Nr 6a i 8a – Rogatki Nr 8 – Policja Nr 12 – SWPW i ZS „Profesor” Nr 41 – Dev „PP-U Inbud”	1815/1834	29.01.1919
150	Kleeberga Franciszka, gen.	12	(G)	520435	217	- - 193		16.11.1989	16.11.1989
151	Klonowa	20	(G)	520278	223	50 44 42		8.12.1962	8.12.1962
152	Kobiałka	19	(D)		1355			23.02.1962	23.02.1962
153	Kobylińskiego Floriana Aleje	10, 16, 18	(W)	559	1247	630 509 448	Nr 14 – NZOZ Nr 23 i Nr 24 – cmentarze zabytkowe (8,4 ha) Nr 25 – Centrum Edukacji Nr 28 – Basen	1815/1834	19.11.1935
154	Kochanowskiego Jana	6	(G)	520041	1077	2180 2004 1805	Nr 22a – POZ Nr 11 – SP-11	19.11.1935	1951 r.
155	Kolberga Oskara	9	(G)	520214	288	110 85 86		28.02.1973	28.02.1973
156	Kolczyńskiego Tomasza (Łącz.: Lokalna-Kątowa)		(G)		362				
15	Kolegialna	7	(P)	5207	991	1730 1488 1229	1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 13-15, 17, 18, 20, 23-24, 26, 26a, 28, 34, 35-37 Nr 6 – Muzeum Nr 15 – MUM Nr 17-MWOMP Nr 18 – POZ Nr 19 –MBPR Nr 23 – Szkoła Muzyczna Nr 38 – Centrum Zdrowia Kobiet Nr 47 – POZ	1803 r.	29.10.1956
158	Kolejowa (Portowa – Kutnowska) (most - Portowa) (Portowa - rz. Wisła)	14	(K) (P) (G)	62 5219 520196	<u>2338</u> 1738 286 314	215 156 147	8, 32 Nr 10 – KS „Stoczniowiec” Dworzec PKP Płock Radziwie	1.04.1923	26.03.1931

159	Kołątaja Hugo	9	(G)	520355	129	40 42 35		28.02.1973	28.02.1973
160	Kombatantów	11	(D)		165	20 18 18		27.05.1986	27.05.1986
161	Konopnickiej Marii	15	(G)	520307	193	90 86 80		5.04.1960	5.04.1960
162	Końcowa	12	(G)	520368	87			13.04.1999	13.04.1999
163	Kopernika Mikołaja	9	(G)	520133	474	135 119 112		28.02.1973	28.02.1973
164	Korcza Janusza	1	(P)	52020?	759	126 115 116	Nr 10 – SP-20 i Hala Sportowa		28.04.1982
165	Kossobudzkiego Szymona	8	(D)		331	1210 1013 877	Nr 6 – BP, „Usługi Projektowe” Nr 10 – Kościół	28.06.1972	28.06.1972
166	Kostrogaj	8,9	(P)	5215	1350		Nr 1 – f. „Laser-Met” Nr 13 – Przeds. Inż.-Inst.	1931 r.	22.08.1953
167	Kościelna	14	(W)	575	311	80 59 49		1.04.1923	26.03.1931
168	Kościuszki Tadeusza	7	(G)	520125	515	450 287 234	1-2, 4-16 16/18, 20, 22, 22a, 24, 24a, 26, Nr 6 – Książnica Nr 16 – Kościół Nr 18 – Cerkiew Nr 20 – LO Nr 28 – Szpital Miejski	XIV w.	15.10.1917
169	Kotwiczna	14	(G)	520286	209	- 50 46		10.10.1977	10.10.1977
170	Kozia	16	(D)		61				31.10.1947
171	Krakówka	4	(G)	520019	1664	40 44 42	Nr 4 – SP-5 Nr 19 – Cmentarz zabytkowy (2, 6 ha)	1.04.1923	27.11.1964
172	Kredytowa	10, 15	(G)	520065	600	830 600 608		5.04.1960	5.04.1960
173	Kręta	14	(G)	520302	197	50 40 44		27.11.1964	27.11.1964
174	Królewiecka	7, 16	(G)	520106	576	560 440 402	4, 6/8, 15-18a 20-21, 23-24, 26, 28 Nr 2 – Galeria Nr 24a – POZ Nr 25 – Szkoła Policealna	1803	1821 r.

							„ADEPT”		
175	Królewiecka - sięgacz	8	(G)	520427	119				
176	Królowej Jadwigi	8	(D)		172	970 872 743	Nr 4 – SP-3	28.06.1972	26.10.1993
177	Krótką	7	(G)	520285	213	580 525 478		19.11.1935	19.11.1935
178	Krucza	1	(D)		460	- - 5		25.08.2015	25.08.2015
179	Krzywa	17	(G)	520068	780	35 55 49	Nr 15 – Kościół		23.02.1962
180	Krzywickiego Ludwika	9	(G)	520284	216	80 91 84			28.02.1973
182	Kujawska	1	(G)	520346	146	30 30 28			28.04.1982
183	Kupiecka	7	(G)	520356	134	5 5 2		24.03.1998	24.03.1998
184	Kurpiowska	1	(G)	520366	122	40 46 53			22.03.1984
185	Kutnowska	4	(K)	62	3670	85 178 319	Nr 30 – ZS Nr 32 – SM „WSM Nauczyciel”		25.03.1997
186	Kutrzeby Tadeusza, gen.	12	(G)	520429	648	15 767 404	Nr 2 – Kościół Nr 2a – VII LO i SP-8 Nr 11 – POZ	16.11.1989	16.11.1989
187	Kwiatka Józefa	16	(P)	5207	535	1060 662 572	1-3, 5, 7-9, 11, 15-16, 19-22, 25-26, 28-33, 35,37, 39, 41-44, 51, 55, 57, 59 Nr 7 – Muzeum Żydów Maz.	1803 r.	19.11.1935
188	Kwiatowa	15	(G)	520158	413	340 309 272	Nr 5 – MTBS Nr 14 – BP „Hekam”	19.11.1935	25.03.1997
189	Lachmana Waclawa	9	(G)	520050	977	2020 1727 1592	Nr 1 – Dev. „Interbud”	24.05.1979	24.05.1979
190	Lasockiego Ignacego, ks.	3	(G)	520147	458	1070 944 748	Nr 14 – Centrum Rehab.-Teraup.	19.11.1935	19.11.1935
191	Lawendowa	2		520245	249	10 27 32			25.03.1997
192	Lenartowicza Teofila Aleksandra	20	(G)	520164	390	145 136		19.11.1935	31.05.2011

						105			
193	Leszczynowa	5	(G)	520056	524	90 124 126			28.04.1982
194	Leśna	14	(G)	520376	107	35 40 37		27.11.1964	27.11.1964
195	Letnia	20	(D)		235	75 59 51			12.09.1953
196	Letniskowa	2	(G)	520134	485				25.03.1997
197	Lipowa	1	(G)	520119	529	200 217 194			28.04.1982
198	Lisia	5	(G)	520034	1273	55 49 53			28.04.1982
199	Liściasta	1,5	(G)	520136	210	15 45 43		30.05.2000	30.05.2000
200	Lokalna	5	(G)	520099	595	120 121 93			28.04.1982
201	Lotników	6	(G)	520205	305	690 626 561		przed 1939 r.	28.05.1945
202	Lubuska	1	(G)	520288	306	40 50 44	Nr 15 – Hotel		28.04.1982
203	Łamana	5	(G)	520148	470	120 129 102	Nr 24 – BP „Proj-Dom”		28.04.1982
204	Łącka (Cichomińska-Kutnowska) (Nizinna-Ciechomińska)	4	(P) (G)	6904 520027	2647 1285 1362	100 100 103			25.03.1997
205	Łączna	6	(G)	520352	138	50 43 36		31.03.1950	31.03.1950
206	Łączniczek	12	(G)	520405	293	590 505 457		31.08.1983	31.08.1983
207	Łącznik: 3 Maja-Jachow. (pasaż)	7	(G)						
208	Łąkowa	20	(D)		242	120 118 101		27.11.1964	27.11.1964
209	Łomżyńska	1	(G)	520253	244	35 53 62		22.03.1984	22.03.1984
210	Łowicka	1	(G)	520367	122	40 48 46		22.03.1984	22.03.1984
211	Łukasiewicza Ignacego	8, 10, 16, 17	(P)	5207	5270	2010 1734 1463	Nr 11 – III LO Nr 17 – Filia PW Nr 28 – Klub osiedl. PSML-W	8.12.1962	7.04.1967

		18, 19, 22					i Instalexport Nr 34 – Stadion Nr 39 – Basell Orlen Polyolefins SA Pomnik I. Łukasiewicza		
212	Macieszy Aleksandra	19	(G)	520269	230	70 59 52		27.03.1970	27.03.1970
213	Maczka Stanisława, gen.	11	(D)		122	45 39 40		27.05.1986	?
214	Majowa	7	(G)	520340	155	40 40 35			28.04.1982
215	Malinowa	20	(G)	520234	305	105 99 93		27.03.1970	27.03.1970
216	Mała	15	(G)	520281	222	60 68 56		28.05.1945	28.05.1945
217	Małachowskiego Stanisława	16	(G)	520321	181	25 33 33	Nr 1 – LO i Muzeum	XV/XVI w.	19.09.1921
218	Małopolska	1	(G)	520100	587	- 25 52		25.09.2001	25.09.2001
219	Maneżowa	20	(G)	520430	390	100 75 81		27.11.1964	27.11.1964
220	Marynarska	14	(G)	520252	245	35 46 48		10.10.1977	10.10.1977
221	Maszevska	19	(G)	520075	744	120 113 98		23.02.1962	23.02.1962
222	Mazowiecka	1	(G)	520060	836	- 12 25		22.03.1984	22.03.1984
223	Mazowieckiego Tadeusza	12	(W)	559	1610			31.03.2015	31.03.2015
224	Mazurska	1	(G)	520186	347	10 34 34		22.03.1984	22.03.1984
225	Medyczna	19	(P)	5224	960	310 232 217	Nr 17 – NZOZ Nr 19 – Szpital Woj. Zespólny	27.11.1964	27.11.1964
226	Mehoffera Józefa	15	(G)	520334	163	30 29 25		28.06.1972	28.06.1972
227	Mickiewicza Adama	3,5	(P)	5210	1144	350 1485 1268	Nr 10/5b – PA „SIIS” Nr 19 – Cmen- tarz zabytkowy Nr 12a – SM „MSM	31.03.1950	10.10.1977

							(Młodzieżowa)		
228	Miedziana	1	(G)	520188	331	60 69 59			28.04.1982
229	Mieszka I	18	(D)		96	750 687 585		15.12.1967	15.12.1967
230	Miętowa	2	(G)	520098	284	60 65 52			25.03.1997
231	Milke Waclawa, druha	1	(G)	520024	141	- 46 36		18.03.1988	10.07.2017
232	Miła	20	(G)	520157	416	115 99 81		31.03.1950	31.03.1950
233	Miodowa (Tysiąclecia-Galczyńsk.) (Galczyńskiego-Lukasiew.)	10, 15	(P) (G)	5210 520055	<u>1756</u> 859 897	1460 1248 1104	Nr 2 – POZ Nr 8/8a – Dev. „Miodowe Tarasy” Nr 18 – SP-17	27.11.1964	7.04.1967
234	Misjonarska	7	(G)	520135	485	220 415 232	1-1a, 2-4, 6-7, 8a, 9 Nr 9 - Akademik	1803 r.	1821 r.
235	Młyńska	1	(D)		107	15 12 13			28.04.1982
236	Modrzewiowa	20	(G)	520311	190	50 52 48		10.10.1977	10.10.1977
237	Mokra	1	(G)	520210	296	60 65 61			28.04.1982
238	Monte Cassino	21	(G)	520085	692	415 373 347	Nr 40 – PA „Instytut Plano- wania Miejsk.”	16.11.1989	16.11.1989
239	Morelowa	5	(G)	520077	851	50 43 48		28.04.1982	28.04.1982
240	Morykoniego Kajetana	8	(D)		82	740 657 518		28.06.1972	28.06.1972
241	Most Płockiego czerwca 1976 r. (nad rz. Brzeźnica - wzdłuż ul. Łukasiewicza)	8, 10, 17, 19	(P)	5207	175			1962-1963 Remont: 1998-2000	29.04.2014
242	Most Solidarności (przeprawa przez rz. Wisłę - część Trasy Popiełuszki) --- Estakada zachodnia (nad ul. Grabówka) Estakada wchodnia (nad ul. Grabówka)	1, 14	(K)	60	1200 512 512			2002-2005 2006-2007 2006-2007	28.08.2007
243	Most Legionów Józefa Piłsudskiego	7, 14,	(P)	5219	695		Zabytek techniczny	1936-1938 odbudowa:	19.12.1938 15.02.2012

	(przeprawa przez rz. Wisłę - od ul. Mostowej do ul. Kolejowej w Radziwiu)	20						1943 r. 1950 r.	
244	Mostowa (1/ al. Kilińskiego – most, 2/Tumska -Rybaki/Mostowa)	7, 20	(P) (G)	5219 520049	<u>1522</u> 522 1000	65 9 10	1-2, 5/7	1938 r. 1837 r.	1842 r.
245	Mościckiego Ignacego, prezydenta	10, 15	(P)	5211	393	55 66 52	Nr 4 – Zespół Szkół Budowlanych	5.04.1960	31.05.2011
246	Motyłowa (św. Huberta-Jaskółcza)	5	(G)	520417	213	- 4 5		25.09.2001	25.09.2001
247	Myśliwska	4	(D)		312	60 42 44			25.03.1997
248	Na Skarpie	15	(G)	520146	496	1860 1618 1424		80. lata XX w.	29.03.1994
249	Na Stoku	2, 13	(G)	520015	1710	5 - -			25.03.1997
250	Nadwiślańska	13	(G)	520070	767	75 76 59			25.03.1997
251	Nałkowskiej Zofii	15	(G)	520069	774	160 154 138	Nr 9 – BP „UP P. Zapaśnik” Nr 19a – PA „APPA”	27.03.1970	27.03.1970
252	Narodowych Sił Zbrojnych	8	(P)	5213	1213	1000 869 752	Nr 5 – WSPR Nr 7-Technikum Nr 8 - Straż poż.	8.12.1962	10.07.2017
253	Nauczycielska	4	(G)	520215	148	- 17 15			25.03.1997
254	Niecała	20	(D)		93	25 23 24		27.11.1964	27.11.1964
255	Niedzielaka Stefana, ks. prałata	1	(G)	520439	431	- - 16	Cmentarz zabytkowy	30.03.2010	30.03.2010
256	Nizinna	13	(G)	520001	4476	210 200 208			25.03.1997
257	Norbertańska	20	(G)	520013	612	125 61 33	Nr 2 – ZOO (17 ha) Nr 25 – 3 cmen- tarze (2,7 ha)	19.11.1935	19.11.1935
258	Norwida Cypriana Kamila	15	(G)	520208	298	430 377 327		27.03.1970	27.03.1970
259	Nowa	1	(G)	520212	294	60 57 48			28.04.1982
260	Nowaka Pawła (ciąg pieszy-aleja)	18	(D)					28.06.1972	29.03.2011
261	Nowickiego Władysława	11	(G)	520262	252	370		27.05.1986	27.06.2017

						350 316			
262	Nowociechomicka	2	(G)	520036	1223	20 23 33			25.03.1997
263	Nowoosiedlowa	4	(G)	520192	323	65 69 65			25.03.1997
264	Nowowiejskiego A. J., abpa <i>(Łukasiewicza-Ostatnia) Łukasiew.-Kaz. Wielkiego</i>	16	(P) (G)	5207 520296	<u>419</u> 217 238	570 414 250	1, 1a, 9, 11, 13 Nr 2 – Kościół, Biblioteka Die- cezjalna, WSD Nr 4 – Zespół Szkół Ekon. Nr - Akademik Nr 9 – Kaplica	1823 r.	8.03.1981 27.03.2012
265	Nowy Rynek <i>(ulica)</i>	7, 16	(G)	520213	427	360 293 238	2-20 (parzyste) Nr 10/4 – BP „ZP Piosik” Nr 11 – Teatr	koniec XIX w.	początek XX w.
266	Oaza	20	(G)	520362	126	20 20 16		27.11.1964	27.11.1964
267	Obejście	20	(G)	520235	260	65 59 42		10.10.1977	10.10.1977
268	Obrońców Helu	12	(G)	520324	176	40 69 69		30.05.2000	30.05.2000
269	Obrońców Płocka 1920 r.	3, 6	(G)	520074	740	400 373 322		19.11.1935	17.07.1990
270	Obrońców Westerplatte	6	(P)	5218	527	1790 1522 1307	Nr 6a – PSML-W	1951 r.	25.08.1992
271	Odległa	1	(G)	520162	395	40 45 46			28.04.1982
272	Ofiar Katynia	12	(G)	520114	537	40 73 111		30.05.2000	30.05.2000
273	Ogrodowa	14	(G)	520219	284	85 87 86		1.04.1923	26.03.1931
274	Okopowa	14	(G)	520222	452	85 81 66	Nr 26/1 – BP „PPU KST”	27.11.1964	27.11.1964
275	Okólna	17	(G)	520051	969	35 12 11			23.02.1962
276	Okrzei Stefana	16	(G)	520290	207	130 112 97	Nr 2 – SM „SML-W Komunalnik”	1823 r.	1933 r.
277	Oksińskiego Józefa	9	(D)		206	- 10 8			30.10.2012

278	Orzechowa	5	(G)	520044	1031	125 163 151			28.04.1982
279	Osiedlowa	4	(G)	520170	375	40 43 41	Nr 1 – NZOZ		25.03.1997
280	Ossowskiego Henryka	12	(G)	520066	740	60 112 109		30.05.2000	30.05.2000
281	Ostatnia	16	(G)	520183	345	155 94 120	3, 6, 7	1803 r.	1823 r.
282	Ośnicka	20	(G)	520022	1586	90 129 136		10.10.1977	10.10.1977
283	Otapa Kazimierza, por.	20	(G)	520400	286			26.06.2012	26.06.2012
284	Otolińska	3, 9, 17	(W)	567	2369	1720 1481 1214	Nr 8 – fm. „Levi Strauss Poland” i POZ Nr 17 – BP „Projbud” Nr 25 – fm. „CNH Polska” i f. „BudMat”	30. lata XX w.	18.12.1953
285	Owocowa	20	(D)		140	20 18 17		31.08.1983	31.08.1983
286	Paderewskiego Ignacego Jana (<i>pasaż</i>)	11	(D)		450			27.05.1986	26.10.1993 26.04.2005
287	Padlewskiego Zygmunta	7	(G)	520143	458	1020 1021 902	1, 3, 6, 9, 17, 19, 20 Nr 2-Technikum Nr 18c – f. info- mat.„Soft-Hard”	1803 r.	22.01.1933
288	Pałacowa	11	(G)	520318	227	15 18 21		13.04.1999	13.04.1999
289	Parcele (<i>Wierzbowa-Wyszogrodz.</i>)	5	(P) (G)	5220 520415	<u>1446</u> 1090 356	50 63 82			
290	Parkowa	4	(D)		272	70 60 62			25.03.1997
291	Parowa (<i>Szpitalna- rz. Wisła</i>) <i>Dobrzyńska-K.Wielkiego</i>	8, 10, 15	(W) (G)	564 520003	<u>2526</u> 356 2170	30 22 17	Klub Żeglarski „Petrochemia”	1878 r.	1898 r.
292	Partyzantów	20	(G)	520345	146	30 24 27		8.12.1962	8.12.1962
293	Pasaż	7	(G)	520292	207	35 31 29		10.10.1977	10.10.1977
294	Pasternakiewiczza Jana, ppłk.	9	(G)	520424	819			28.08.2012	28.08.2012

295	Paśniki	20	(G)	520247	248	60 54 41		27.11.1964	27.11.1964
296	Patriotów	12	(G)	520159	333	50 99 108		29.05.2000	29.05.2000
297	Pedagogiczna	4	(G)	520256	242	15 34 34			24.03.1997
298	Piaska Faustyna	9	(G)	520088	668	1170 972 892	Nr 5 – IV LO i SP-2	24.05.1979	24.05.1979
299	Piaski	1	(D)		29	30 33 31			28.04.1982
300	Piaskowa	14	(G)	520171	374	45 47 44		27.11.1964	27.11.1964
301	Piasta Kołodzieja	18	(G)	520274	226	840 696 595	Nr 7 – SP-16	15.12.1967	15.12.1967
302	Piekarska	16	(G)	520187	274	60 37 23	3, 7 Nr 1 i 9 – Hotele Nr 11 – SM „Pol-Dom”	XIII w.	1823 r.
303	Pieszka	1	(D)		276	- - 1			28.04.1982
304	Piękna	7	(G)	520261	237	80 57 47	2, 1/3, 4 Nr 4 – Muzeum		1936 r.
305	Piłsudskiego Józefa, marszałka Aleje	9, 20	(K)	60	1923	1110 923 811	Nr 8 – Medy- czna Szkoła Policalna Nr 35 – NZOZ	17.04.1975	29.03.1994
306	Piwna		(G)	520279	223	75 68 64			25.03.1997
307	Plac 13 Straconych (dawna ul. Niecała)	16			(0,1 ha)		Pomnik Męczeństwa	1793 r.	24.03.1998
308	Plac Celebry Papieskiej	8		52003			Nr 1 – Hala „Orlen-Arena”	18.12.2001	24.02.2004
309	Plac Dąbrowskiego Jarosława, gen.	7		520221	279	135 116 97	2, 2b Nr 2 – MUP Nr 2a – Hala Sportowa	wcześniej niż 1860 r.	9.06.1918
310	Plac Jurgensa Edwarda	16					Pomnik J. A. Nowowiejskiego	koniec XIX w.	22.01.1933
311	Plac Książęcy	16					Pomnik Bolesława Krzywoustego		28.08.2012
312	Plac Lutyńskiego Romana	6						29.03.2011	29.03.2011
313	Plac Mościckiego Janusza, mjr	14						29.03.1994	29.03.1994
314	Plac Narutowicza Gabriela	16			267	30	1-3, 4/6, 5, 8, 10	XIII w.	19.11.1935

					(0,7 ha)	21 11	Nr 4/6 – Sądy Nr 8 – TNP Pomniki: Płyta Nieznanego Żoł. i Kolumna 1920		
315	Plac Nowy Rynek Dwa place: 1/ W okresie PRL – Plac Defilad (obecnie parking), popularnie - plac teatralny 2/ Skwer - od ul. Królewieckiej	7, 16			(2,3 ha)		Nr 1, lok. 110 – BP „Eko-Dom. Doiczman J.”	1877 r.	początek XX w.
316	Plac Obrońców Warszawy	7	(G)	520110	558 (1,8 ha)	70 53 41	Nr 8 – Prokuratura Pomniki: J. Piłsudskiego i W. Broniew- skiego	1793 r.	1.08.1945
317	Plac - Skwer Harcerstwa Płockiego	14	przy zalew. Sobót -ka					30.10.2012	30.10.2012
318	Plac Stary Rynek (zabytek przestrzenny)	16			(1ha)	150 95 72	1-2, 4, 6-23, 25, 27 Nr 1 – UMP Nr 4 – PA „ARS Commenti” Nr 5 – ARS Nr 8 – Dom Darmstadt Nr 13 – PA „Abrys” Nr 14-18 – Sanktuarium i Muzeum Pomnik-ławecz- ka W. Milkiego	50. lata XIVw.	1877 r. 29.05.1987
319	Plac Witosa Wincentego	1	(D)		(0,3 ha)		Cukrownia, park		30.05.1985
320	Plac Zielony (skwer)	201	(D)		(0,2 ha)	25 63 12			29.11.1957
321	Plac Żołnierzy Września (skwer)	12	(D)		(0,7 ha)			16.11.1989	16.11.1989
322	Platynowa	1	(D)			- 13 8			23.09.2020
323	Płoskiego Eugeniusza	8	(D)		177	1080 918 831		28.06.1972	28.12.1995
324	Pocztowa	1	(G)	520425	1104	125 117 94			28.04.1982
325	Pniewskiego Jerzego	11	(G)	520174	158	210 226 219		18.03.1988	27.06.2017

326	Podchorążych	20	(G)	520233	265	50 52 50		31.08.1983	31.08.1983
327	Podgórze	5	(D)		520	- 81 89		30.05.2000	30.05.2000
328	Podlaska	1	(G)	520145	453	70 62 69			28.04.1982
329	Podleśna	4	(G)	520064	368	120 132 130			25.03.1997
330	Podwale	1	(G)	520327	169	30 28 25			28.04.1982
331	Pogodna	5	(G)	520354	136	35 31 32			28.04.1982
332	Połna	15	(G)	520175	498	340 281 259		19.11.1935	19.11.1935
333	Polskiego Czerwonego Krzyża		(G)	520086	683	165 165 151		29.05.1987	29.05.1987
334	Południowa	20	(P) (G)	5223 520096	<u>612</u> 531 81	145 117 105		9.11.1957	9.11.1957
335	Pomorska	1		520351	180	20 16 15			28.04.1982
336	Popłacińska (Portowa- gr. miasta) (Portowa-Kolejowa)	14	(K) (G)	62 520433	<u>2332</u> 1592 740	350 489 410	Nr 8 - Straż poż. Nr 37 – Technikum Dentyst. Nr 42 – Sp. „Centromost” i NZOZ	1.04.1923	26.03.1931
337	Poprzeczna	20	(G)	520364	120	20 20 19		31.03.1950	31.03.1950
338	Portowa	14	(K)	62	1116	10 6 3	Port Rzeczny	1.04.1923	26.03.1931 27.02.2003
339	Porzeczkowa	5	(G)	520323	180	35 53 51		18.03.1988	18.03.1988
340	Powisłe	1	(G)	520059	842	70 71 71			28.04.1982
341	Powstańców Styczniowych	20	(G)	520149	439	460 543 502	Nr 17/8 – BP „ABI” Pomnik-Głaz	19.11.1935	29.03.1994
342	Poziomkowa	5	(G)	520426	578	- 23 33		30.03.2004	30.03.2004 28.06.2016
343	Pozytywna	19	(D)						
344	Północna	6	(G)	520121	549	760		31.03.1950	31.03.1950

						660 580			
345	Promienna	2	(D)			- - 9			30.06.2015
346	Prosta	5	(G)	520168	382	120 116 100			28.04.1982
347	Przemysłowa	8	(W) (P) (G)	5215 5215 520432	<u>3179</u> 993 2018 168		Nr 17 – Komunikacja Miejska Nr 20 – PIU „Wereszczyński” Nr 31 – SITA Nr 33 –ZUM	8.12.1962	8.12.1962 27.02.2003
348	Przeprawa	13	(G)	520021	1604				25.03.1997
349	Przeskok	6	(G)	520255	242	55 61 56		31.03.1950	III 1950 r.
350	Przesmyk	14	(G)	520380	103	35 20 15		27.11.1964	27.11.1964
351	Przyjazna	9	(D)		416	- - 219		25.08.2015	25.08.2015
352	Przyszkolna	4	(G)	520144	453	260 237 234	Nr 22 – SP-15		27.03.1997
353	Przytulna	4	(D)		180	45 42 37			25.03.1997
354	Pszczela	10	(G)	520203	308	1700 1554 1275		7.04.1967	7.04.1967
355	Pszenna	20	(D)		55	15 16 9		10.10.1977	10.10.1977
356	Raczkowizna	1	(G)	520257	1057	25 16 9			28.04.1982
357	Radosna	19	(D)			- - 6		2019	2019
358	Rataja Macieja <i>(Bielska-Długa)</i>	17	(W)	2046				25.10.2018	25.10.2018
359	Reja Mikołaja	3	(G)	520118	531	610 558 481		15.12.1967	15.12.1967
360	Rekreacyjna	2	(D)		162	- 4 4		28.01.2000	28.01.2000
361	Rembielińskiego Rajmunda	8	(G)	520083	695	1220 1035 884	Nr 10a – NZOZ Nr 11 – Klub osiedl. PSML-W	28.06.1972	28.06.1972
362	Roguckiego Antoniego <i>(ciąg pieszy-aleja)</i>	8	(D)		450			28.06.1972	29.03.2011

363	Rolna	17	(G)	520018	1688	25 24 24			23.02.1962
364	Rondo Grabskich H., J. i T. [Heleny, Jana i Tadeusza] <i>(Na skrzyżowaniu ulic: Dobrzyńskiej, Na Skarpie i Galczyńskiego)</i>	10, 15	(W)					28.06.2004	28.06.2004
365	Rondo Stefana Bronarskiego, por. ps. Liść <i>(Na skrzyżowaniu ulic: Dobrzyńskiej i Medycznej)</i>	19	(W)					25.03.2014	25.03.2014
366	Rondo im. Tadeusza Kalaszczyńskiego <i>(Na skrzyżowaniu ulic: Szpitalnej i Traktorowej)</i>	19	(W)					30.08.2016	30.08.2016
367	Rondo Maszewska <i>(Na skrzyżowaniu ulic: Dobrzyńskiej, Maszewskiej i Traktorowej)</i>	19	(W)					30.08.2016	30.08.2016
368	Rondo im. Romana Dmowskiego <i>(Na skrzyżowaniu ulic: Mickiewicza, Lasockiego, 11 Listopada i Północnej)</i>	3, 6	(P)					30.03.2010	30.03.2010
369	Rondo im. Dariusza Stolarskiego <i>(Na skrzyżowaniu ulic: Galczyńskiego i Jaśminowej)</i>	10	(P)					30.03.2010	30.03.2010
370	Rondo im. Stanisława Moniuszki <i>(Na skrzyżowaniu ulic: Chopina, Lachmana i Spółdzielczej)</i>	9	(P)						2.09.2022
371	Rondo im. Stanleja Poniedziałkiego <i>(Na skrzyżowaniu: Al. Jachowicza oraz ulic 11 Listopada i 3 Maja)</i>	7	(K)						
372	Rondo Pileckiego Witolda, rotmistrza <i>(Na skrzyżowaniu: al. Armii Krajowej i ul. Świtalskiej)</i>	12 21	(G)					27.04.2010	27.04.2010
373	Rondo Wyklętych Żołnierzy <i>(Na skrzyżowaniu: al. Jana Pawła II i ul. Czwartaków)</i>	11	(G)					29.12.2013	29.12.2013
374	Rondo Walickiej-Pasikowskiej Bronisławy <i>(Na skrzyżowaniu: Al. Jachowicza i al. Kilińskiego)</i>	1	(K)					30.08.2016	30.08.2016
375	Rondo Sybiraków Płockich <i>(Na skrzyżowaniu: al. Jana Pawła II i ul. Czwartaków)</i>	11	(G)					29.09.2015	29.09.2015

376	Rondo im. Marka J. Lajourdie, inż. (Na skrzyżowaniu ulic: Kolejowa, Portowa i Mostowa)	14	(K)					27.05.2003	27.05.2003
377	Rondo Nafciarzy (Na skrzyżowaniu ulic: Łukasiewicza i Długiej)	17, 19, 22	(P)					25.10.2018	25.10.2018
378	Rondo Powsino (przy ul. Długiej na terenie dawnej wsi Powsino)	17	(G)					25.10.2018	25.10.2018
379	Rondo Otolińska (Na skrzyżowaniu ulic: Boryszewska, Otolińska, Mazowieckiego i Bartoszewskiego)	12, 17	(W)					30.08.2016	30.08.2016
380	Rondo Wojska Polskiego (Na skrzyżowaniu: Trasy ks. Popiełuszki oraz ulic Wyszogrodzkiej i Mazowieckiego)	11, 12	(K)					28.08.2007	28.08.2007
381	Rondo im. 19 Pułku Piechoty Odsieczy Lwowa (Na skrzyżowaniu: Trasy ks. Popiełuszki i ul. Dobrzykowskiej)	14	(K)					28.08.2007	28.08.2007
382	Rondo bł. o. Honorata Koźmińskiego (Na skrzyżowaniu: Trasy ks. Popiełuszki i ul. Kutnowskiej)	4	(K)					25.10.2018	25.10.2018
383	Rozego Fryderyka	9	(G)	520336	161	70 61 50	Nr 1 – Dev. „WS Developer”	28.02.1973	28.02.1973
384	Roztocze	1	(G)	520342	148	20 13 13			28.04.1982
385	Różana	20	(G)	520084	694	170 182 180		27.03.1970	27.03.1970
386	Ruczajowa	4	(D)		467	- 7 7		25.09.2001	25.09.2001 27.03.2012
387	Rumiankowa	2	(D)		286	30 40 43			25.03.1997
388	Rutskich Haliny i Stefana	8	(G)	520160	408	1360 1172 1002		28.06.1972	28.06.1972
389	Rybaki	7	(G)	520054	907	80 55 48	4, 7 Nr 9 – Dom Kultury Nr 10 – Klub Żeglarski Nr 15 -Amfiteatr	1875 r.	1878 r.

390	Rybna	1	(G)	520373	116	15 19 20			28.04.1982
391	Rzeczna	20	(G)	520087	678	230 220 210		27.03.1970	27.03.1970
392	Sadowa	20	(G)	520156	417	135 117 99	Nr 2 – Dev. „Tectum Inwest”	29.11.1957	29.11.1957
393	Salezjańska	3	(G)	520326	172	150 122 98		19.11.1935	19.11.1935
394	Sannicka	14	(G)	520105	578	100 118 104		10.10.1977	10.10.1977
395	Saperska	20	(G)	520179	361	90 300 329		27.11.1964	27.11.1965
396	Sarnia	1	(G)	520043	1053	20 19 16			28.04.1982
397	Semestralna	4	(G)	520207	433	25 21 54			25.03.1997
398	Sielska	5	(G)	520097	716	260 232 206			28.04.1982
399	Sienkiewicza Henryka	7, 16, 20	(P)	5207	1509	1725 1381 1016	4, 10, 19, 21-23, 25-26 28, 30-46, 48 51-56, 64 Nr 13a – MZGM TBS Nr 22 – Więzienie Nr 26 – ZS „Logos” Nr 36 – PGSz Nr 54 – Caritas Diecezji Płockiej i NZOZ	1803 r.	9.10.1924 1.09.2009
400	Sienna	20	(D)		202	25 21 26			1954 r.
401	Siennickiego Stanisława	8	(D)		161	670 600 492		28.06.1972	10.07.2017
402	Sierpecka	17	(P)	5205	1925	205 191 175	Nr 15 – SP-13 Nr 43 – Cmentar- tarz (2 ha) Pomnik ku czci poległych w Trzepowie w 1920 r.	23.02.1962	23.02.1962
403	Siewna	14	(D)		147	40		10.10.1977	10.10.1977

						45 43			
404	Sikorskiego Stanisława, gen.	12	(G)	520102	781	950 885 813	Nr 12/b1 – BP „BIM system”	16.11.1989	16.11.1989
405	Skierkowskiego Władysława, ks.	1	(G)	520202	309	70 72 60		28.04.1982	25.08.1992
406	Skłodowskiej-Curie Marii	10	(G)	520266	232	1340 1218 1080		7.04.1967	7.04.1967
407	Skrajna	5	(G)	520029	886	250 260 257			28.04.1982
408	Słodowa	10	(G)	520301	198	1310 1148 992		7.04.1967	7.04.1967
409	Słoneczna	20	(P)	5220	1237	550 501 448	8, 10, 12a, 16, 18-19, 20, 22 Nr 65 – SP-24	19.11.1935	19.11.1935 25.08.1992
410	Słowackiego Juliusza	15	(G)	520058	861	1960 1574 1339	Nr 6 – SM „Petrodom”	5.04.1960	5.04.1960
411	Słowicza	20	(G)	520236	259	85 77 69		27.03.1970	27.03.1970
412	Sosabowskiego Stanisława, gen.	21	(G)	520300	198	- - 4		27.04.1990	27.04.1990
413	Sosnowa	19	(G)	520116	323	15 14 16		23.02.1962	23.02.1962
414	Spacerowa (<i>ciąg pieszy</i>)	16	(D)		500			28.06.1972	28.06.1972 29.03.2011
415	Spokojna	14	(G)	520181	354	35 33 30		10.10.1977	10.10.1977
416	Sportowa	6	(G)	520338	157	125 96 82	Nr 2 – Poliklinika Nr 3 – Stadion Miejski	19.11.1935	19.11.1935
417	Spółdzielcza	20	(P)	5223	493	300 239 221		27.11.1964	27.11.1964
418	Srebrna	1	(G)	520079	724	- 83 91		30.05.2000	30.05.2000
419	Staromiejska	16	(G)	520358	132	50 30 23		1803 r.	24.03.1998
420	Staszica Stanisława	9	(G)	520381	96	20 16 15		28.02.1973	28.02.1973
421	Stawowa	2	(D)			- - 47			11.12.2019

422	Stoczniowa	20	(G)	520176	366	60 62 65		27.11.1964	27.11.1964
423	Stodólkiewicza Alojzego	9	(G)	520314	188	50 48 42		28.02.1973	28.02.1973
424	Stommy (od ul. Misjonarskiej do ul. Gradowskiego)	7	(D)					31.05.2011	31.05.2011
425	Strażacka	14	(G)	520045	1026	115 105 89		1.04.1923	26.03.1931
426	Strzelecka	20	(G)	520371	490	65 172 318	Nr 3 – POZ	19.11.1935	19.11.1935
427	Studzienna	20	(G)	520200	312	75 82 62		27.03.1970	27.03.1970
428	Sucha	14	(G)	520387	83	15 17 16		27.11.1964	27.11.1964
429	Sucharskiego Henryka, mjr.	12	(G)	520409	383	1440 1231 1087		29.05.1987	29.05.1987
430	Sukcesorska	14	(G)	520243	251	25 16 16		27.11.1964	27.11.1964
431	Swojska	11	(G)	520053	991	215 225 196			28.04.1982
432	Synagogałna	16	(G)	520357	133	115 113 116		1793 r.	1803 r. 24.03.1998
433	Synów Pułku	11	(G)	520155	421	45 30 42		27.05.1986	27.05.1986
434	Szarych Szeregów	12	(G)	520403	844	3030 2694 2360	Nr 4/23 – BP „H20 Projekt”	31.08.1983	31.08.1983
435	Szkolna	17	(G)	520108	563				23.02.1962
436	Szkutnicza	14	(G)	520161	401	60 63 66		10.10.1977	10.10.1977
437	Szpacza	5	(G)	520414	376	15 35 44		25.09.2001	25.09.2001
438	Szpitalna (gr. miasta-Medyczna) (Medyczna-Parowa)	19	(W) (W)	562 564	2037 1303 734	145 267 273		23.02.1962	23.02.1962
439	Śląska	1	(G)	520328	169	25 25 28			28.04.1982
440	Śliwowa	5	(G)	520242	168	35 38 43		18.03.1988	18.03.1988
441	Śmigielskiego Ludwika	20	(G)		200	-			30.05.2017

						9 13			
442	Śniadeckiego Jędrzeja	19	(G)	520216	287	140 125 111		27.03.1970	27.03.1970
443	Środkowa	15	(G)	520308	193	80 60 57		5.04.1960	5.04.1960
444	Św. Floriana	11	(G)	520431	292	80 97 102		18.03.1988	10.07.2017
445	Św. Hubera	5	(G)	520113 520422	668 506 162	- 18 22		30.05.2000	30.05.2000 28.08.2012
446	Św. Jerzego	11	(D)		150			25.06.2013	25.06.2013
447	Św. Siostry Faustyny	2	(G)	520226	274	- 3 5			25.03.1997 24.02.2004
448	Św. Wojciecha	11	(G)	520137	230	105 341 306	Nr 2 – Kościół	18.03.1988	25.08.1992
449	Św. Zygmunta	11	(G)	520190	328	- 79 75		18.03.1988	27.06.2017
450	Świerkowa	20	(D)		174	30 32 34		8.12.1962	8.12.1962
451	Świtalskiej Zofii	21	(G)	520442					
452	Targowa	17	(P)	5214	1681		Nr 12 – Mosto- stal Płock SA Nr 18c – BP „Projdróg” Kopiec Ku Czei Płockich Harce- rzy (1920)	25.03.1967	25.03.1967
453	Tartaczna	14	(G)	520038	1167	240 260 245		27.11.1964	27.11.1964
454	Teatralna	16	(G)	520360	126		Pomniki: Makieta Teatru i Ławeczka T. Mazowieckiego	1812 r.	1821 r.
455	Teligi Leonida	14	(G)	520194	316	70 92 86	Park Rekreacji i Sportu	10.10.1977	10.10.1977
456	Tęczowa	2	(G)	520123	519	25 62 69			25.03.1997
457	Themersonów	7	(D)		186			28.05.2013	28.05.2013
458	Tokarska	13	(G)	520025	1358	110 116 122			25.03.1997
459	Topolowa	10, 16	(G)	520297	200	105 120 107		1815/1834	31.03.1950

460	Torowa	20	(D)		44	35 28 30		27.11.1964	27.11.1964
461	Traktowa	19	(W)	562	1179	40 52 170		23.02.1962	23.02.1962
462	Trasa Popieluszki Jerzego, ks.	1, 2, 4, 11, 13, 14	(K)	60	8573		Nr 2 i 6 – Centrum Handlowe „Graniczna”	27.04.2010	27.04.2010
463	Traugutta Romualda	6		520248	247	460 413 353		15.12.1967	15.12.1967
464	Tumska <i>(w tym odcinek od Placu Narutowicza do ul. Mostowej - 87 m)</i>	7, 16	(G) (D)	520078	713	570 493 372	1-4a, 6-9, 10a 12-16, 22 Nr 1 – Bazylika Nr 3 – Muzeum Diecezjalne Nr 5a – Kino Nr 8 – Muzeum Mazowieckie Nr 9 – MDK Pomniki: Jana Pawła II, bpa L. Wetmańskiego i M. Zimińskiej-Sygietyńskiej	1803 r.	1823 r.
465	Tuwima Juliana	15	(G)	520298	200	105 96 86		28.06.1972	28.06.1972
466	Tymiankowa	2	(G)	520224	274	- 5 18			25.03.1997
467	Tysiąclecia	18	(P)	5210	810	740 639 575	Nr 2a – Galeria „Atrium Mosty” i POZ Nr 10c – BP „Naftoplan”	20.12.1968	20.12.1968
468	Ukośna	14	(G)	520382	97	45 42 33		27.11.1964	27.11.1964
469	Ułańska	20	(G)	520291	207	70 66 53	Nr 1-Technikum Informatyczne	19.11.1935	19.11.1935
470	Urbanowo	1	(G)	520120	395	70 64 55			28.04.1982
471	Urocza	20	(G)	520370	121	10 9 9		30.05.1985	30.05.1985
472	Urodzajna	12	(G)	520033	1261	65 60 135			28.04.1982

473	Wakacyjna	4	(G)	520350	141	5 10 17			25.03.1997
474	Walecznych	12	(G)	520406	376	- 850 753	Park Północny (5,5 ha) Nr 20- SP-23	31.08.1983	31.08.1983
475	Wańkowicza Melchiora	21	(G)	520076	735	275 404 376	Nr 47/2 – BP „Asz-BUD” Nr 62/1 – BP „Marol”	16.11.1989	16.11.1989
476	Warmińska	1	(G)	520173	373	55 59 49			28.04.1982
477	Warszawska	7	(G)	520260	222	190 159 138	2, 4, 26	1803 r.	1821 r. 15.10.2017
478	Wąska	14	(G)	520246	304	80 59 48		1.04.1923	26.03.1931
479	Wczasowa	2	(D)		182	- 4 4		28.11.2000	28.11.2000
480	Wesoła	20	(G)	520204	306	85 78 80		31.03.1950	31.03.1950
481	Wesółka	4	(G)	520434	1576	20 17 13			5.03.1997
482	Wetmańskiego Leona, bł. bpa	5	(G)	520419	92			28.08.2012	28.08.2012
483	Wiadukt	8	(P)	5215	432	10 11 11		23.02.1962	23.02.1962
484	Wiatraki	20	(G)	520142	460	120 103 84	16	19.11.1935	19.11.1935
485	Wiązowa	1	(G)	520347	145	5 4 3			28.04.1982
486	Widna	5	(G)	520218	296	45 65 63			28.04.1982
487	Widok	20	(G)	520117	331	- 13 12		20.05.2000	20.05.2000
488	Wiejska	1	(G)	520071	763	55 67 66	Stadion Piłkarski Borowiczki		28.04.1982
489	Wierzbowa	1,5	(G)	520057	866	55 58 49			28.04.1982
490	Wilcza	1,5	(G)	520047	1016	60 75 80			28.04.1982
491	Wilgi	9	(D)		360	- -		27.03.2012	27.03.2012

						11			
492	Wiosenna	5	(G)	520129	498	125 142 129			28.04.1982
493	Wiślickiego Wojciecha (<i>pasaż</i>)	3	(D)						23.08.2005
494	Wiślana	20	(G)	520385	89	35 29 24		31.03.1950	31.03.1950
495	Wiśniowa	5	(G)	520369	121	50 41 35			28.04.1982
496	Włosziany	2	(D)		2381	70 62 67			25.03.1997
497	Wodna	20	(G)	520182	353	60 70 67		10.10.1977	10.10.1977
498	Wójtowa	1	(G)	520267	230	15 25 25			28.04.1982 29.04.2014
499	Wronia	20	(G)	520303	196	30 25 22		27.11.1964	27.11.1964
500	Wrzosowa	4	(D)		271	45 44 40			25.03.1997
501	Wschodnia	6	(G)	520244	250	400 334 288		31.03.1950	31.03.1950
502	Wspólna	20	(D)		253	45 47 50			12.09.1953 1954 r.
503	Wyczalkowskiego Seweryna, ks. prałata	16	(G)	520187	59			1821 r.	25.08.2015
504	Wygon	14	(G)	520344	147	30 21 16		27.11.1964	27.11.1964
505	Wysoka	4	(G)	520251	245	35 42 40			25.03.1997
506	Wyspiańskiego Stanisława	15	(G)	520101	595	100 101 89		27.03.1970	27.03.1970
507	Wyszogrodzka <i>Popieluszki-Piłsudskiego</i> <i>Popieluszki-gr. miasta</i> <i>(Kilińskiego-Piłsudskiego)</i>	5, 11 12, 20 21	(K) (K) (P)	60 62 5222	<u>7153</u> 614 4530 2009	1640 1139 909	Nr 1- Straż poż. Nr 106 – ZE Nr 127- Galeria Mazowia i Kino Nr 133 – PERN Nr 144 – Galeria Wisła Nr 166 – Kościół		19.11.1935 22.03.1990
508	Zacisze	7	(G)	520270	229	15 17 13			30. lata XX w.

509	Zagajnik	9	(D)		299	- 2 3			27.03.2012
510	Zagroda	14	(G)	520112	550	140 131 113		10.10.1977	10.10.1977
511	Zajęcza	5	(G)	520418	330	- 10 14		25.09.2001	25.09.2001
512	Zakątek	20	(D)		51	5 1 -		10.10.1977	10.10.1977
513	Zakole	1	(D)		202	70 65 63			28.04.1982
514	Zalesie	20	(G)	520379	104	30 24 21	Kolonia budynków „Zalesie”	19.11.1935	1.08.2018?
515	Zalewskiego Kazimierza	15	(G)	520091	648	95 99 82		28.06.1972	28.06.1972
516	Zamenfoba Ludwika	19	(G)	520271	229	- 6 5		29.05.1987	29.05.1987
517	Zapłotek	1	(D)		458	30 26 22	Nr 30 – NZOZ		28.04.1982
518	Zarzeczna	1	(G)	520067	778	70 54 52			28.04.1982
519	Zaścianek	20	(D)		170	45 33 37		31.08.1983	31.08.1983
520	Zawidzkiego Stefana, harc.	10	(D)		105			23.08.2005	23.08.2005
521	Zaułek	20	(G)	520368	115	35 34 35		27.11.1964	27.11.1964
522	Zbożowa	12	(G)	520126	469	50 86 84	Nr 7/11 – Dev. „Hill House”		28.04.1982
523	Zdrojowa	4	(G)	520153	100	105 95 89			25.03.1997
524	Zduńska	16	(G)	520282	222	270 231 207	2, 6, 8, 10, 13a	1421 r.	1823 r.
525	Zdziarskiego Bolesława	20	(G)	520220	281	85 87 65		19.11.1935	18.11.1935
526	Zglenickiego Witolda	19	(P)	6905	2859	45 17 9	Nr 13 – Hotel Nr 42 – PPP-T i BP „Orlen Projekt”, Nr 44 – BP „Mark Projekt” Nr 46 – Sp.		23.02.1962

							„Naforemont”		
527	Zgliszczyńskiego Stanisława	8	(G)	520090	648	2155 1884 1662	Nr 6/1 – POZ	28.06.1972	27.06.2017
528	Zgodna	1	(G)	520305	203	30 27 20			28.04.1982
529	Zielona	14	(G)	520009	2200	485 453 412	Nr 4 – POZ	1.04.1923	26.03.1931
530	Ziołowa	2	(G)	520195	316	30 31 27			25.03.1997
531	Złota	1	(D)		162	15 12 20			28.04.1982
532	Źródlana	20	(G)	520152	428	95 88 78		27.03.1970	27.03.1970
533	Źabia	20	(G)		190	60 62 50		27.11.1964	27.11.1964
534	Źeglarska	14	(G)	520237	256	- 12 17		10.10.1977	27.06.2017
535	Źelazna	1	(G)	520128	350	35 35 29			28.04.1982
536	Źuławska	1	(G)	520104	581	150 135 122			28.04.1982
537	Źurawia	5	(G)		459	20 45 41		25.09.2001	25.09.2001
538	Źwirki i Wigury (Franciszka i Stanisława)	6	(G)	520238	255	230 206 176		19.11.1935	19.11.1935 27.03.2012
539	Źytnia	20	(G)	520294	152	95 90 67			18.12.1953
540	Źywiczna	5	(G)	520138	480	- 38 40		25.09.2001	25.09.2001
541	Źyzna	12, 21	(G)	520048	1001	115 457 782	Nr 2 – Dev. „Investbud”	28.04.1982	28.04.1982

ULICE NIEZAMIESZKAŁE BEZ NAZWY

542	Dubler al. Armii Krajowej	12	(G)	520410	792				
543	Chmielna - Sielska	5	(G)	520411	67				
544	Wyszogrodzka - Jaskółcza	5	(G)	520421	205				

545	al. Armii Krajowej - Zbożowa	12	(G)	520404	127			
546	Sięgacz ul. Parcele na południe	5	(G)	520415	356		28.04.1982	
547	Sięgacz ul. Parcele na północ	5	(G)	520416	168		28.04.1982	
548	Parcele – Jaskółcza wraz z sięgaczem w kierunku ul. Drozdowej	5	(G)	520420	219		28.04.1982	
549	Wyszogrodzka – al. Piłsudskiego	20	(G)	520401	290			
550	Droga nr 181	20	(P)	5201	562			
551	Droga nr 218		(P)	5202	209			
552	Droga nr 221		(P)	5203	354			
553	Drogi zakładowe na terenie PKN Orlen S.A		(Z)		ok. 70 km			
	OBIEKTY MOSTOWE (bez nazwy)							
554	Most – ul. Dobrzyńska – górnny (nad rz. Brzeźnica)	15 19	(W)	559	106,7		1960-61	przebud. 1990 r.
555	Most – ul. Dobrzyńska – dolny (nad rz. Brzeźnica)	15 19	(W)	559	22,9			
556	Most – ul. Pocztowa (nad rz. Słupianka)	1	(G)	520403	15,9			przebud. 2007 r.
557	Most – ul. Harcerska (nad rz. Słupianka)	1	(G)	520401	11,8		1942	
558	Most – ul. Sierpecka 39 (nad rz. Brzeźnica)	17	(P)	5205	8,0			
559	Most – ul. Sierpecka 43 (nad rz. Brzeźnica)	17	(P)	5205	6,0			
560	Most – ul. Szpitalna (nad rz. Brzeźnica)	19	(W)	564	18,0		1985 1995 2008	
561	Most – ul. Wierzbowa (nad rz. Słupianka/rów)	1	(G)	520057	6,9			przebud. 2008 r.
562	Most – ul. Grabówka (nad rz. Rosica)	1	(P)	5223	12,0		1984-85	
563	Most – ul. Szkolna (nad rz. Brzeźnica)	17	(G)	520108	12,0		1974	
564	Wiadukt Północny (nad ul. Chopina)	9, 20	(K)	60	34,8		1983-84	
565	Wiadukt Południowy (nad ul. Spółdzielczą)	9, 20	(K)	60	34,8		1983-84	
566	Kładka pieszych (tory kolejowe)	9, 17	(W)	567	88,6			
567	Kładka pieszych (ciek wodny)		(P)	5206	24,6			

568	Wiadukt - ul.Ciechomicka <i>(nad Trasą Popieluszki)</i>	2	(P)	5206	54,5			2008	
569	Przejazd gospodarczy <i>(nad Trasą Popieluszki)</i>	11	(K)	60	7,3			2008	
570	Wiadukt do Centrum Graniczna <i>(nad Trasą Popieluszki)</i>	11	(K)	60	32,9			2013	
571	Wiadukt w ciągu ul. Bielskiej <i>(nad Trasą północno- zach.)</i>	17	(W)	559	37,0			2017	
572	Most M1 - Trasa P-Z <i>(nad dopływem rz. Brzeźnicy)</i>	17	(W)	559	91,4			2017-18	
573	Most M2 - Trasa P-Z <i>(nad rz. Brzeźnica)</i>	17	(W)	559	113,0			2017-18	
574	Most M3 - Trasa P-Z <i>(nad rz. Brzeźnica)</i>	17	(W)	559	61,4			2018	
575	Wiadukt W4 - Trasa P-Z <i>(nad ul. Przemysłową)</i>	8, 17	(W)	559	16,5			2018	
576	Kładka dla rowerzystów		(P)	5223	13,5			2020	
577	Wiadukt od al. Kilińskiego do ZOO	20	(P)	5219	26,8			2020	
578	Kładka piesza na Dworcu PKP <i>(nad torami kolejowymi)</i>	3 17	(D)						
	PARKINGI DUŻE								Nr obrębu i pozycja
579	ul. Armii Krajowej/ Batalionu „Parasol”	21							1/2
580	ul. Harcerska	1							1/19
581	ul. Medyczna	19							3/5
582	ul. Asnyka	15							4/1
583	Al. Kobylińskiego/ cmentarze	10 16							4/5
584	ul. Norwida/Asnyka	15							4/11
585	ul. Norwida	15							4/13
586	ul. Płoskiego	8							4/14
587	ul. Rembelińskiego	8							4/16
588	ul. Tysiąclecia /Rembelińskiego	8							4/21
589	ul. Bielska								6/1
590	Fabryka Maszyn Żniwnych	17							6/2
591	ul. Chopina	3							7/2
592	ul. Wschodnia	6							7/14
593	ul. Nowy Rynek <i>(parking przy teatrze)</i>	16							8/
594	ul. Misjonarska	7							8/13
594	ul. Na Skarpie	15							8/17
595	ul. Na Skarpie/Jasna 15	15							8/18
596	ul. Sienkiewicza 27-29	7							8/23
597	ul. Synagogałna	16							8/25

598	ul. 3 Maja 18	7						8/27
599	ul. 3 Maja 16	7						8/28
600	ul. Norbertańska	20						

Niniejsza tabela prezentuje infrastrukturę drogową Płocka (inwentaryzacja na 31.08.2022 r.), w aspektach:

- długości ulic i powierzchni placów;
- podstawowej zabudowy: administracyjno-biurowej, szkolnej, medycznej, handlowej, przemysłowej oraz zabytkowej⁵⁰⁹ (wraz z pomnikami).

509 K. Badowski, J. B. Nycek, M. Kowalski, *Wykaz zabytków architektury miasta Płocka*, s. 195-196, [w:] *Architektura Płocka i jej twórcy*, Płock 2011. Skrót „Wykazu zabytków architektury”:

- ul. Nowowiejskiego (Architektoniczny zespół sakralny poreformacki: kościół i klasztor);
- ul. Sienkiewicza 36 (Budynek łaźni miejskiej);
- ul. Kazimierza Wielkiego 1 (Budynek plebanii przy kościele św. Bartłomieja);
- ul. Kościuszki 16 (Budynek plebanii przy kościele św. Dominika);
- Plac Dąbrowskiego 2b (Budynek Płockiej Drukarni Akcydensowej, d. Drukarni Braci Detrychów);
- ul. Kolegialna 23 (Budynek Szkoły Muzycznej);
- ul. Misjonarska 7 (Budynek szpitala żydowskiego);
- ul. Sienkiewicza 22 (Budynek więzienia tzw. Więzienie Stare);
- ul. Sienkiewicza 48 (Budynki odlewni Fabryki Maszyn Rolniczych Samy);
- ul. Zduńska 13 (Dawna baszta obronna);
- ul. Nowowiejskiego 13 (Dawna papiernia – ob. spichlerz);
- ul. Kwiatka 7 (Dawna synagoga);
- ul. Bielska 1 (Dawny Hotel Poznański);
- Plac Narutowicza (Dawny odwach/wartownia);
- Plac Narutowicza 4-6 (Dawny pałac biskupi, obecnie sąd okręgowy);
- ul. Kościuszki 9 (Dawny zajazd);
- ul. Mostowa 5/7 (Dawny zajazd);
- ul. Kościuszki 28 (Dawny zbór ariański);
- Plac Narutowicza: 10 (Dom Biskupi);
- ul. Mostowa 1 (Dom pod Trąbami);
- Aleje Jachowicza 26 (Dom);
- ul. Kazimierza Wielkiego 2 (Dom);
- ul. Nowy Rynek 2 i 4 (Domy);
- ul. Kolegialna 2 (Dawny Bank Spółdzielczy);
- Plac Narutowicza 1, 3, 5 i 8 (Domy);
- Plac Obrońców Warszawy 1, 2 i 3 (Domy);
- Plac Narutowicza 2 (Dom pod Opatrznością);
- Plac Stary Rynek 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10b, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 22, 23, 25 i 27 (Domy);
- ul. 1 Maja 3/5 i 5 (Dom);
- ul. Bielska 5, 7, 9, 17 i 25 (Domy);
- ul. Grodzka 2, 7, 12, 13, 14, 15, 16 i 17 (Domy)
- ul. Kazimierza Wielkiego 3, 5, 6, 9, 11, 18 i 19 (Domy);
- ul. Kolegialna 1, 7, 8, 9, 15, 18 i 34 (Domy);
- ul. Kościuszki 1, 8, 9, 14, 20, 22, 23 i 24 (Domy);
- ul. Kwiatka 1, 2, 3, 5, 8, 15, 17, 19, 21, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 35, 37, 39, 41, 42, 43, i 51 (Domy);
- ul. Misjonarska 1a (Dom);
- ul. Piękna 3 i 4 (Dom);
- ul. Sienkiewicza 30 i 40 (Domy);
- ul. Tumska 4a, 6, 8, 10a, 12, 15 i 16 (Domy);
- ul. Warszawska 4 (Dom);
- ul. Zduńska 2 i 6 (Domy);

- zmian liczebności mieszkańców zameldowanych w budynkach na określonych ulicach – w latach: 2004, 2015 i 2022. Dynamika zmian liczebności mieszkańców na ulicach w okresie III RP wykazuje szybką rozbudowę nowych osiedli miasta do 2004 r. oraz sukcesywne zmniejszanie się liczby mieszkańców w związku z niskim przyrostem naturalnym oraz przeprowadzką części ludności w ostatniej dekadzie na tereny podmiejskie.

Przy opracowaniu *Kompleksowej tabeli infrastruktury drogowej Płocka* wykorzystano aktualne dane zawarte w opracowaniach wewnętrznych Miejskiego Zarządu Dróg w Płocku oraz Urzędu Miasta Płocka: Wydziału Ewidencji i Spraw Obywatelskich, Wydziału Rozwoju i Polityki Gospodarczej Miasta oraz Wydziału Zarządzania Nieruchomościami Gminy.

-
- ul. Nowy Rynek 16 (Dom z oficynami);
 - Aleje Kobylińskiego 23 (Dwór);
 - Plac Obrońców Warszawy 6 (Gmach Narodowego Banku Polskiego);
 - Wzgórze Tumskie (Grodzisko wczesnośredniowieczne);
 - ul. Norbertańska 25 (Kaplica na cmentarzu prawosławnym);
 - ul. Tumska 1 (Katedra);
 - ul. Kazimierza Wielkiego 1 (Kościół farny wraz z dzwonnica i otoczeniem w promieniu 100 m);
 - ul. Kazimierza Wielkiego 27 (Kościół i klasztor oo. Mariawitów);
 - ul. 3 Maja 4 (Liceum Władysława Jagiełły);
 - ul. Bielska 13 (Mur kazimierzowski);
 - ul. Tumska 3a (Muzeum Diecezjalne);
 - ul. Sienkiewicza 22a (Neogotycki budynek więzienia tzw. Więzienie Nowe);
 - Plac Stary Rynek 8 (Oficyna środkowa posesji);
 - ul. Grodzka 15 (Oficyny);
 - ul. Powstańców (Park Kunzmana);
 - Plac Stary Rynek 1 (Ratusz);
 - ul. Kazimierza Wielkiego 24 (Rogatki Dobrzyńskie, początek ul. Dobrzyńskiej);
 - aleja Kilińskiego 6a (Rogatki Płońskie, wjazd na teren WSPW);
 - aleja Kilińskiego 8a (Rogatki Warszawskie, początek ul. Wyszogrodzkiej);
 - ul. Kazimierza Wielkiego 13, 13a i 13b (Spichlerze);
 - ul. Piekarska 21 (Spichlerz – rozebrany);
 - ul. Warszawska 26 (Wieża Ciśnień);
 - ul. Małachowskiego 1 (Zabudowania dawnego kolegium pojezuickiego wraz z wieżą dawnego kościoła kolegiaty św. Michała – obecnie LO im. Marszałka Stanisława Małachowskiego);
 - ul. 1 Maja 9 (Zespół czterech budynków);
 - ul. Tumska 2 (Zespół dawnego opactwa pobenedyktynskiego, obecnie Nowe Muzeum Diecezjalne, wcześniej Muzeum Mazowieckie);
 - ul. Kościuszki 16 (Zespół sakralny poddominikański);
 - ul. Nowowiejskiego 2 (Zespół Wyższego Seminarium Duchownego);
 - osiedla Stare Miasto i Kolegialna (Zespół urbanistyczno-architektoniczny oraz warstwy kulturowe miasta Płocka, obejmujące miasto średniowieczne i kongresowe);
 - osiedle Ciechomice (Dawny dwór i oficyna wraz z otaczającym drzewostanem);
 - osiedle Imielnica (Kościół i cmentarz przykościelny);
 - osiedle Radziwie (Kościół wraz z cmentarzem przykościelnym);
 - osiedle Trzepowo (Kościół wraz z dzwonnica i terenem cmentarzem kościelnego).

PODSUMOWANIE

Prezentowana praca pt. „Z dziejów architektury i budownictwa w Płocku. Historycznie i aktualnie” stanowi próbę analizy rozwoju urbanistyki, architektury i budownictwa w Płocku w aspekcie historycznym, prawnym i ekonomicznym.

Należy zgodzić się z prof. Andrzejem Notkowskim, który w *Przedmowie* do pracy A. J. Papierowskiego i Jerzego Stefańskiego pt. „*Płocczanie znani i nieznani*”, napisał, że malowniczy widok Płocka: „stanowi celną metaforę życia i dorobku 33 pokoleń płocczan przez 1000 lat nadających wciąż zmienny kształt swojemu miejscu na ziemi. Ci, którzy odeszli pozostawili po sobie wiele trwałych śladów: budowle kościelne i świeckie, publiczne i mieszkalne, urządzenia i obiekty przemysłowe oraz komunalne, książki, czasopisma, pamiątniki, dokumenty, dzieła sztuki i przedmioty codziennego użytku zachowane w bibliotekach, archiwach i muzeach. O Płocku i jego ludziach w oparciu o tę przebogatą spuściznę napisano kilka tysięcy publikacji naukowych i popularnych.”⁵¹⁰

Powstanie i rozwój Płocka w okresie piastowskim wynikał z uwarunkowań politycznych, komunikacyjnych, topograficznych i geologicznych. Początkiem historii przemian przestrzennych i urbanistyki Płocka była polityczna decyzja pierwszych Piastów w drugiej połowie X w. o lokalizacji i budowie grodu warownego nad Wisłą – w celu strategicznego zarządzania północną częścią ziemi mazowieckiej. Wykreowanie nowego ośrodka na terenie niezabudowanym było jednym z elementów tego procesu i ostatecznie zaważyło na dalszych dziejach tej dzielnicy. Konkurencję ze starszymi ośrodkami Płock wygrał nie tyle dzięki militarnej sile załogi grodu, ale swemu położeniu.

Analiza dostępnych publikacji środowisk archeologicznych z ostatniego dwudziestolecia wykazuje konieczność zweryfikowania dotychczasowych poglądów odnośnie początków powstania i kolejności rozbudowy poszczególnych części wczesnej płockiej aglomeracji osadniczej. Według Macieja Trzecieckiego płocki gród został utworzony na terenie pustki osadniczej między słupieńskim a proboszczewickim skupiskiem osadniczym. Stąd trafne wydaje stwierdzenie Marka Dulnicza, że „państwowy” Płock zastąpił „plemienne” Słupno.

Poza korzystnymi warunkami obronnymi Wzgórza Tumskiego podstawowe znaczenie posiadała lokalizacja grodu w pobliżu ważnej przeprawy przez Wisłę i w sąsiedztwie głównego traktu komunikacyjnego i handlowego w regionie. Jego usytuowanie ponadto zapewniało kontrolę nad znacznym obszarem doliny Wisły i łatwą komunikację z innymi grodami „państwowymi” tworzącymi łańcuch wzdłuż ich brzegów, poczynając od Włocławka, przez Dobrzyń, Płock, Wyszogród, Zakroczym, aż do położonego u zbiegu Narwi i Bugu Serocka. Według opracowań opublikowanych po 2000 r. przez Zbigniewa Polaka, Andrzeja Gołembnika, Macieja Trzecieckiego i Anety Bukowskiej wczesnośredniowieczne osadnictwo płockie rozwijało się po wybudowaniu wałów obronnych grodu na Wzgórzu Tumskim – w pasie najbliższego sąsiedztwa linii północnej skarpy pradoliny Wisły (poza grodem).

Na początku budowy wczesnośredniowiecznej aglomeracji płockiej można było wyodrębnić dwie części terenowe: warowny gród na cyplu skarpy wiślanej nazywanym później Wzgórzem Tumskim, przekształcony w okresie późniejszym w rezydencję książęcą i biskupią oraz przygrodzie w rejonie obecnej południowej części placu Narutowicza (wcześniej nazywanego rynkiem kanonicznym). Początkowo przygrodzie nie było otoczone wałami, w razie niebezpieczeństwa mieszkańcy chronili się w obrębie grodu.

510 J. Notkowski, *Przedmowa*, s. 7-12, [w:] *Płocczanie znani i nieznani*, A. J. Papierowski, J. Stefański, Płock 2002, s. 11.

Z przygodzia płockiego utworzyły się z czasem wieloczołnowe struktury aglomeracji miejskiej, tj. podgrodzie biskupie i książęce. Przygodzie powiększając się objęło teren całego rynku kanonicznego i przekształciło się w podgrodzie „biskupie”, które otoczono wałami drewniano-ziemnymi. Prawie równocześnie powstało podgrodzie nazywane później „pierwszym książęcym”, położone wzdłuż obecnej ulicy Kościuszki pomiędzy cyplami (wzgórzami): Tumskim i Dominikańskim. Podgrodzie to nie było zabezpieczone wałami obronnymi, stąd stosunkowo szybko uległo zniszczeniu.

W tymże okresie na północy podgrodzia biskupiego, za ówczesnym jarem (wzdłuż obecnej ul. Teatralnej), pomiędzy obecnymi ulicami Piekarską i Małachowskiego powstało punktowe osadnictwo, które również nie posiadało zabezpieczeń obronnych. Później w tym rejonie w wyniku XIV-wiecznej lokacji na prawie chełmińskim powstało drugie podgrodzie książęce (wokół obecnego Starego Rynku), które początkowo zostało otoczone wałami drewniano-ziemnymi. Podgrodzia „biskupie” i „drugie książęce” z czasem przekształciły się w dwie rywalizujące osady rzemieślniczo-targowe.

Aglomeracja płocka w okresie wczesnego średniowiecza (XI w.) pełniła dwukrotnie funkcję stołeczną. Pierwszy raz w latach 1037-1047 za czasów księcia Mieczława, który w okresie pierwszego kryzysu państwa gnieźnieńskiego utworzył z Mazowsza samodzielny byt polityczny ze stolicą w Płocku. Drugi raz w okresie przypadającym na lata 1079-1102, za panowania Władysława I Hermana, kiedy Płock był rzeczywistą stolicą całego kraju. W latach panowania Bolesława III Krzywoustego miasto pełniło funkcję jednego z kilku wiodących ośrodków władzy państwowej i kościelnej. W okresie od 1138 r. (od śmierci Bolesława Krzywoustego) do 1495 r. Płock funkcjonował jako historyczna stolica Mazowsza i był siedzibą książąt mazowieckich, a następnie książąt płockich.

W latach 1495-1793 r., od śmierci ostatniego płockiego księcia Janusza II do drugiego rozbioru Polski, Płock był stolicą starostwa i województwa płockiego: w Koronie Królestwa Polskiego stanowiącego część unii dynastycznej polsko-litewskiej oraz od 1 VII 1569 r. w Rzeczypospolitej Obojga Narodów (po zawarciu unii lubelskiej między Koroną i Wielkim Księstwem Litewskim). Płock z uwagi na położenie na gruntach należących do króla – zaliczany był do „miast królewskich”. W czasach zaborów Płock pełnił funkcje wojewódzkie. W okresie międzywojennym miasto było siedzibą powiatu płockiego w województwie warszawskim.

Płock w okresie PRL w latach 1945-1974 był miastem powiatowym w województwie warszawskim, natomiast w latach 1975-1989 – miastem wojewódzkim w województwie płockim. W czasach III RP w latach 1989-1998 nadal był miastem wojewódzkim, natomiast od 1999 r. jest gminą na prawach powiatu w województwie mazowieckim. Począwszy od lat 60. XX w. w związku z sukcesywną budową w Płocku kolejnych instalacji rafineryjnych i petrochemicznych miasto stało się centralnym ośrodkiem polskiego przemysłu chemicznego. Historię budownictwa, urbanistyki i architektury Płocka w „pigułce” stanowi wykaz istniejących i nieistniejących budowli i obiektów kubaturowych, ulic z uzbrojeniem terenu oraz innych elementów technicznych przestrzeni miasta.

Do największych osiągnięć szeroko pojętego budownictwa tysiącletniego Płocka należy zaliczyć:

- budowę od drugiej połowy X w. grodu warownego;
- wzniesienie w XII w. jednej z największych katedr romańskich w kraju;
- budowę w XIV w. murów obronnych wokół aglomeracji płockiej, należących do najbardziej rozbudowanych w średniowiecznej Polsce;
- przebudowę, a w zasadzie realizację nowej renesansowej katedry (XVI w.);
- przebudowę w XIX w. starej drewnianej „starówki” w murowaną zabudowę klasycystyczną Starego Miasta;

- budowę w dwudziestoleciu międzywojennym największych w kraju: mostu drogowo-kolejowego przez Wisłę oraz portu rzecznego na Wiśle.

Kolejnym ważnym wydarzeniem w historii miasta w latach 60. i 70. XX w. była budowa wielkich inwestycji: nowej stoczni rzecznej, przemysłu maszyn rolniczych (FMŻ), przemysłu rafineryjno-petrochemicznego (MZRIIP) wraz wielką zakładową elektrociepłownią olejowo-gazową – 250 MW oraz kompleksowa przebudowa miasta w latach PRL, w tym masowe spółdzielcze budownictwo wielorodzinne. Płock był wówczas jednym z największych placów budowy w kraju.

Obecnie w III RP w Płocku obserwuje się ogromny rozwój budownictwa, które stało się ważnym czynnikiem rozwoju społecznego i cywilizacyjnego oraz kołem zamachowym miejskiej gospodarki. W XXI w. największymi inwestycjami były: druga przeprawa mostowa przez Wisłę wraz z trasą Popiełuszki, trasa północno-zachodnia (ul. Mazowieckiego, Bartoszewskiego, Rataja i Długa), nowoczesna elektrociepłownia gazowo-parowa (wysokiej sprawności blok nisko-emisyjny o mocy elektrycznej 600 Mwe i cieplnej 520 Mwt) w Zakładzie Produkcyjnym PKN Orlen oraz kompleks obiektów spółki Basell Orlen Polyolefins, którą utworzyły PKN Orlen i międzynarodowy koncern Bassel Europe Holdings B.V.

W ramach realizacji zasad społeczeństwa obywatelskiego, w których lokalna społeczność angażuje się i efektywnie działa na korzyść swego terenu, ważne są działania informacyjne pogłębiające wiedzę mieszkańców w zakresie: historii, zabytków, pomników, miejskiej infrastruktury technicznej i społecznej, funkcjonujących urzędów oraz osiągnięć miejscowych działaczy kultury, sztuki, oświaty, nauki, sportu, itp. Będzie to pomocne w kształtowaniu właściwych postaw obywatelskich tworzących więzi obywateli małych ojczyzn, jakimi są miasta czy ich dzielnice/osiedla miejskie, a także może mieć określony wpływ na podniesienie aktywności społecznej i jakości potencjału w działalności miejskiej i osiedlowej.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że Płock prezentuje się jako znaczące w kraju miasto o wspaniałej historii i zabytkach oraz liczący się ponadregionalny ośrodek naukowy i kulturowy. Równocześnie miasto jest ważnym ośrodkiem przemysłowym, w którym siedziby posiadają m.in.: Zakład Produkcyjny Polskiego Koncernu Naftowego Orlen (produkty rafineryjne i petrochemiczne), Basell Orlen Polyolefins (polipropylen i polietylen i inne materiały poliolefinowe), PERN „Przyjaźń” (przesyłanie rurociągami ropy naftowej oraz magazynowanie i przesyłanie produktów przeróbki naftowej), CNH Polska (kombajny rolnicze), Budmat (pokrycia dachowe), Levi Strauss Poland (odzież dżinsowa), Bildau & Bussman (stolarka otworowa), ZP-H BEM (stolarka), Dr. Oetker (produkty deserowe), Mostostal (konstrukcje stalowe), Centromost – Stocznia Rieczna.

Płock odgrywa istotną rolę w obszarze turystyki i rekreacji z uwagi na położenie miasta nad Wisłą oraz przy drodze nr 62, której odcinek Płock – Włocławek (ok. 50 km) uważany jest za najpiękniejszą drogę w „środkowej” Polsce. Trasa tego odcinka przebiega pomiędzy Zalewem Włocławskim a Gostynińsko-Włocławskim Parkiem Krajobrazowym (z 50 jeziorami) – od mostu Solidarności w Płocku do zapory na Wiśle we Włocławku.

Obecnie Płock należy do następujących stowarzyszeń i związków międzygminnych: Związek Miast Polskich (od 1995 r.), Związek Miast Nadwiślańskich (od 1997 r.), Związek Gmin Regionu Płockiego (od 1993 r.), Stowarzyszenie Gmin Turystycznych Pojezierza Gostynińskiego (od 1996 r.), Płocka Lokalna Organizacja Turystyczna (od 2009 r.).

Aktualnie Płock utrzymuje liczne kontakty zagraniczne, współpracuje z 14 miastami bliźniaczymi i jest od 2004 r. jest siedzibą Międzynarodowego Centrum Szkoleniowego dla Władz Lokalnych (CIFAL), które jest agendą badawczo-szkoleniową ONZ w Europie Środkowo-Wschodniej. Płock od 2004 r. przystąpił do Europejskiego Systemu Zarządzania Środowiskiem (EMAS). Od 2008 r.

jest członkiem Europejskiego Szlaku Gotyku Ceglanego. Za propagowanie idei europejskiej i aktywną współpracę z miastami partnerskimi miasto otrzymało Dyplom Europejski (w 2004 r.), Flagę Honorową (w 2005 r.) i Plakietę Honorową Rady Europy (w 2009 r.)⁵¹¹.

Spośród tematów dotychczas prezentowanych we wczesnej historii Płocka, w okresie dotyczącym średniowiecznej urbanizacji miasta, nagromadziło się szereg przekłamań, które pomimo publikacji wybitnych polskich archeologów i historyków w latach 2000-2011 r., są nadal powszechnie powielane.

Podstawowe rozbieżności dotyczą:

- początku Płocka, tj. daty początku zaistnienia grodu warownego na Wzgórzu Tumskim. Obecnie brak jest podstaw archeologicznych traktowania Wzgórza Tumskiego jako pogańskiego ośrodka religijnego funkcjonującego w pierwszej połowie X w. Gród warowny powstał w drugiej połowie X w. na terenie niezamieszkałym i nieużytkowanym – jako strażnica przeprawy przez Wisłę dawnego traktu pomiędzy księstwami rusińskimi i słowiańskimi plemionami północno-zachodnimi oraz dla zabezpieczenia północno-wschodniej granicy państwa gnieźnieńskiego;
- założenia, iż na Wzgórzu Tumskim powstał gród wraz z przygrodziami (podgrodziami), w którym mieszkała ludność miejska zajmująca się rzemiosłem i handlem. Przygrodzia powstało na przełomie X i XI w. w południowej części obecnego placu Narutowicza;
- nazwy części aglomeracji płockiej traktowanej w XIII w. jako „stare miasto”. Nazwa ta użyta w dokumencie lokacji Płocka na prawie polskim z 1237 r. dotyczyła ówczesnej zabudowy wokół rynku kanonicznego (tj. obecnego placu Narutowicza). Niestety w większości publikacji pod tą nazwą przyjmowano rejon wokół obecnego Starego Rynku, stąd powstało wiele nieporozumień (nazwę „stare miasto” dla tego obszaru zaczęto stosować dopiero kilka wieków później). W rzeczywistości pełną zabudowę tej nowej osady książęcej rozpoczęto dopiero w wyniku lokacji chełmińskiej – około sto lat później, stąd wówczas była ona „nowym miastem”;
- wieku osiedla żydowskiego, które zapewne powstało dopiero na przełomie XIV i XV w. Dotychczas powielany był pogląd o powstaniu w XIII w. osiedla żydowskiego w rejonie bramy bielskiej na terenie po wschodniej stronie od Starego Rynku. Według współczesnych archeologów na tym terenie nie znaleziono śladów zabudowy z XIII w.;
- rzekomych relikwów obiektów palatium Bolesława Chrobrego i Władysława Hermana. Jak dotychczas nie ma żadnych podstaw archeologicznych o budowie w Płocku palatium Bolesława Chrobrego, natomiast palatium Władysława Hermana posiadało inną lokalizację niż ta, która wynika z informacji zamieszczonej na Wieży Zegarowej. Domniemany fragment miejsca urodzin Bolesława Krzywoustego powstał ok. sto lat później

Geograficznie Płock położony jest na Pojezierzu Dobrzyńskim i w Kotlinie Płockiej nad Zalewem Włocławskim (pomiędzy ca. 629 a 633 kilometrem biegu Wisły) w województwie mazowieckim. Był stolicą Polski w latach 1079–1138 i historyczną stolicą Mazowsza. Był miastem królewskim Korony Królestwa Polskiego w starostwie płockim województwa płockiego. Polskie Miasto-bohater (1921 r.) – za obronę przed armią bolszewicką w 1920 r. W latach 1975-1998 był stolicą województwa płockiego.

511 P. Niesłuchowski, M. Kansy, K. Sierand, „Miejski Zeszyt Statystyczny Nr 26. Rok 2018. Urząd Miasta Płocka. Wydział Rozwoju i Polityki Gospodarczej Miasta”, Płock 2019, s. 18-20.

Obecnie jest siedzibą: ziemskiego powiatu płockiego, rzymskokatolickiej kurii diecezji płockiej (1075 r.) i biskupa naczelnego Kościoła Starokatolickiego Mariawitów. W preambule do Statutu Miasta Płocka przyjęto nazwę: Stołeczne Książęce Miasto Płock. Katedra jest największą nekropolią Piastów w Polsce. W Kaplicy Królewskiej znajdują się sarkofagi dwóch władców Polski – Władysława Hermana i Bolesława Krzywoustego, a także 13 książąt mazowieckich, w tym Konrada I mazowieckiego i Bolesława IV Kędzierzawego, którzy w okresie rozbitcia dzielnicowego Polski pełnili funkcje książąt kraju. W mieście funkcjonują szkoły wyższe, muzea i teatry. Według danych GUS z 31 grudnia 2021 r., miasto było zamieszkiwane przez 117 573 osób⁵¹².

ŹRÓDŁA

Wykaz i opisy ilustracji oraz ich źródło

Ilustracja 1 - Rekonstrukcja wczesnośredniowiecznej sieci drożnej na skarpie płockiej: 1 – przeprawa, 2 – główna droga do grodu, 3 – trakt dobrzyński i droga do Czerwińska, 4 – wtórna droga do grodu, 5 – droga łącząca gród z placem targowym, 6 – plac targowy, 7 – droga do Bielska i Sierpca. Opr. A. Gołembnik; Źródło: A. Gołembnik, *Rozwój osadnictwa otwartego i pierwsza lokacja miasta*, s. 250 (ryc. 140), [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011.

Ilustracja 2 - Rekonstrukcja topografii skrajy skarpy płockiej: A – teren o piaszczystym, przesiąkłym stropie, B - teren o piaszczystym stropie i zróżnicowanej topografii, C – teren o stropie nieprzeziąkłych warstw gliniasto-piaszczystych, D - teren o stropie nieprzeziąkłych warstw gliniastych, trudny dla osadnictwa. Opr. A. Gołembnik; Źródło: A. Gołembnik, *Rozwój osadnictwa otwartego i pierwsza lokacja miasta*, s. 246 (ryc. 138), [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011.

Ilustracja 3 - Rejony i kierunki rozwoju osadnictwa wczesnośredniowiecznego: A – gród na Wzgórzu Tumskim, B – osada przyrodowa, C – skupisko osadnicze obsługujące przeprawę, D – rejony zorganizowanego osadnictwa przy osadzie, E – rozproszone osadnictwo przy osadzie. Opr. A. Gołembnik; Źródło: A. Gołembnik, *Rozwój osadnictwa otwartego i pierwsza lokacja miasta*, s. 251 (ryc. 141), [w:] (red.) *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011.

Ilustracja 4 - Cztery fazy rozwoju przestrzennego zabudowy grodu na Wzgórzu Tumskim. Fazy: faza I (1. połowa XI w.), faza II (przełom XI i XII w.); faza III (połowa XII w.); faza IV (2. połowa XIII w.): 1 – zasięg intensywnych warstw osadniczych; 2 – przypuszczalna lokalizacja bramy grodu; 3 – (faza I - cmentarzysko i przypuszczalna lokalizacja najstarszego kościoła), (faza II - pierwsza katedra „hermanowska”), (faza III i IV - katedra fundacji biskupa Aleksandra), 4 – (faza II, etap 1 - budowla na dziedzińcu opactwa), (faza III, etap 2 - budowla na dziedzińcu opactwa), (faza IV, etap 3 - budowla na dziedzińcu opactwa); 5 – (faza II, etap 1 - budowla przed zachodnią fasadą katedry), (faza III, etap 2 - budowla przed zachodnią fasadą katedry), (faza IV- budowla pod //Wieżą Zegarową. Opr. Maciej Trzeciecki; Źródło: red. A. Gołembnik, *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011, s. 192m (Ilustracja 20); Legenda: M. Trzeciecki, *Gród na Wzgórzu Tumskim*, s. 140-144 (ryc. 63-66), [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011.

Ilustracja 5 - Rekonstrukcja zasięgu osadnictwa wczesnośredniowiecznego horyzontu I (1. połowa XI w. - 1. ćwierć XII w.): A - gród na Wzgórzu Tumskim, B – osada przyrodowa, C – osada przyrodowa –

512 <https://pl.wikipedia.org/wiki/Płock>.

drugi poziom osadniczy. Opr. A. Gołębniak, Źródło: A. Gołębniak, *Rozwój osadnictwa otwartego i pierwsza lokacja miasta*, s. 253 (ryc. 142); [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011.

Ilustracja 6 - Rekonstrukcja układu przestrzennego kompleksu grodowego w pierwszych poziomach osadniczych horyzontu II: A - gród na Wzgórzu Tumskim, B – podgrodzie, C – rejon „portu” płockiego, D i E – zorganizowane osadnictwo książęce, T – Plac targowy, załączek Rynku Kanonicznego. Opr. A. Gołębniak; Źródło: A. Gołębniak, *Rozwój osadnictwa otwartego i pierwsza lokacja miasta*, s. 258 (ryc. 143), [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011.

Ilustracja 7 - Rekonstrukcja układu przestrzennego aglomeracji płockiej (lokacja w 1237 r.): A) gród; B) podgrodzie – „miasto biskupie”; C) osada - „miasto książęce”; a) kościół dominikański; b) kolegiata św. Michała; c) przybliżona lokalizacja kościoła Dobiechny Wojsławowej. Zakreskowany obszar objęty lokacją w 1237 r.; Źródło: Z. Polak, *Lokacje płockie w świetle archeologii*, „Rocznik Mazowiecki” 2001, nr 13, s. 35.

Ilustracja 8 - Rekonstrukcja planu Płocka (1. połowa XIV w.) - lokacja chełmińska; Źródło: Z. Polak, *Lokacje płockie w świetle archeologii*, „Rocznik Mazowiecki” 2001, nr 13, s. 40; oraz wersja z nowym opisem zamieszczona w dziele *Płock wczesnośredniowieczny* przez A. Gołębniaka, s. 259 (ryc. 144).

Ilustracja 9 - Schemat rozmierzenia miasta na prawie chełmińskim (początek XIV w.); Źródło: Z. Polak, *Płock średniowieczny – kontynuacja czy nowa jakość ?*, s. 317 [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011.

Ilustracja 10 - Siatka prostokątów, będąca podstawą rozmierzenia miasta na prawie chełmińskim, naniesiona na plan Płocka; Źródło: Z. Polak, *Płock średniowieczny – kontynuacja czy nowa jakość ?*, s. 316 [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011.

Ilustracja 11 - Rekonstrukcja planu Płocka (koniec XIV w.) - czasy króla Kazimierza Wielkiego: A) zamek; B) podgrodzie; C) miasto lokowane na prawie chełmińskim; Źródło: Z. Polak, *Lokacje płockie w świetle archeologii*, „Rocznik Mazowiecki” 2001, nr 13, s. 39.

Ilustracja 12 - Plan miasta Płocka z 1578 r. według opracowania R. Cieśli; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 68. [R. Cieśla, *Płock – powstanie i rozwój miasta*, [w:] „Notatki Płockie” 1957, nr s. 5-8].

Ilustracja 13 - Plan Płocka i terenów przyległych z końca XVIII w.; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 306-307 [Stadtbibliothek zu Berlin, sygn. SBB III C Kart X 49781].

Ilustracja 14 – Najstarszy plan historycznej części Płocka z 1793 r. według Göppnera; Źródło: A. Gołębniak (red.), s. 192b (Il. 2), [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011.

Ilustracja 15 - Mapa Płocka i terenów przyległych z 1799 r.; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 308-309 [Stadtbibliothek zu Berlin, sygn. SBB III C Kart Q 17042-10].

Ilustracja 16 – Plan miasta Płocka zdjęty w kwietniu 1803 r. przez Schmida dla Mahna skopiowany przez Tamma – odrys wykonano w 1912 r. przez K. Staszewskiego; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 314-315 [Archiwum Muzeum Mazowieckiego w Płocku, sygn. MMP/S/2520].

Ilustracja 17 – Plan sytuacyjny miasta Płocka z 1823 r., autor nieznany; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 318-319 [Archiwum Muzeum Mazowieckiego w Płocku, sygn. MMP/S/3636].

Ilustracja 18 – Fragment mapy Płocka i okolic wykonany po 1838 r.; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 324 [Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, sygn. 402, k. 86-1].

Ilustracja 19 – Plan sytuacyjny ogrodu rządowego w mieście gubernialnym Płocku z 1849 r.; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 336-337 [Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, Miasto Płock, vol. XXXVIII, sygn. 191/4542, k. 496].

Ilustracja 20 – Plan sytuacyjny miasta gubernialnego Płocka nad Wisłą 1856 r.; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 338-339 [Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, Miasto Płock, vol. XLIV, sygn. 191/4548, k. 46].

Ilustracja 21 - Plan gubernialnego miasta Płocka z ok. 1882 r.; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 326-327 [Archiwum Biblioteki Naukowej im. Zielińskich TNP, sygn. M449].

Ilustracja 22 - Plan perspektywiczny Płocka z ok. 1898 r.; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 328-329 [Archiwum Biblioteki Naukowej im. Zielińskich TNP, sygn. M23].

Ilustracja 23 - Plan zbiorowy miasta Płocka oraz terenów do niego należących autorstwa K. Staszewskiego z 1917 r.; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 334-335 [Archiwum Muzeum Mazowieckiego w Płocku, sygn. MMP/S/1400].

Ilustracja 24 - Plan miasta Płocka z ok. 1922 r. wykonany przez K. Staszewskiego; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 342 [pocztówka].

Ilustracja 25 - Mapa Płocka wykonana przez mierniczego przysięgłego inż. S. Chojnickiego w 1936 r.; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 341 [Archiwum Biblioteki Naukowej im. Zielińskich TNP, sygn. M541].

Ilustracja 26 - Szkic planu zagospodarowania Płocka według koncepcji B. Kalisza i K. Liera z 1950 r., wykonany przez P. Gryszpanowicza; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 212.

Ilustracja 27 - Szkic planu zagospodarowania Płocka według koncepcji A. Kirowa z 1955 r., wykonany przez P. Gryszpanowicza; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 214.

Ilustracja 28 - Szkic planu zagospodarowania Płocka według koncepcji F. Sobolewskiego z 1958 r., wykonany przez P. Gryszpanowicza; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 215.

Ilustracja 29 - Szkic planu zagospodarowania Płocka według koncepcji A. Wrońskiej z 1961 r., wykonany przez P. Gryszpanowicza; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 219.

Ilustracja 30 - Rysunek planu zagospodarowania przestrzennego Zespołu Jednostek Osadniczych autorstwa Alicji Krymowej z 1984 r.; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 228.

Ilustracja 31 – Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Płocka z 1998 r.; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 234.

Ilustracja 32 – Mapa centralnych terenów miasta zarządzanych przez Płocką Spółdzielnię Mieszkaniową Lokatorsko-Własnościową według J. Rączkowskiego; Źródło: „Głos PSML-W” 2008, nr 7, Wydanie specjalne, s. 8.

Ilustracja 33 – Inwentaryzacja funkcji w obrębie miasta Płocka; Źródło: Piotr Gryszpanowicz, *Urbanistyka Płocka*, Pułtusk 2019, s. 236 [*Analiza zmian w zagospodarowaniu przestrzennym i ocena aktualności „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Płocka w latach 2010-2013”*, Płock 2014].

Ilustracja 34 – Mapa Centrum Turystyczne Płocka; Źródło: *Płock. Pakuj się do Płocka*, Urząd Miasta Płocka (www.plock.eu), Płocki Ośrodek Kultury i Sztuki (www.pokis.pl), Płock 2018.

SPIS MAP I ILUSTRACJI

Załącznik 1 - *Plan Płocka i okolicznych wsi z 1925 r.*; Źródło: T. Żebrowski, *Stolica ksiąząt mazowieckich i płockich w latach 1138- 1495*, [w:] *Dzieje Płocka*, (red.) A. Gieysztor, Płock 1978, s. 62.

Załącznik 2 - Płock z podziałem na dzielnice w 1968 r.; Źródło: J. Chojnacki, *Płock 1969 w liczbach*, Płock 1969, s. 42 [wykonała M. Zawadzka z MPS].

Załącznik 3 - Płock z podziałem na dzielnice dokonany w 1970 r.; Źródło: J. Chojnacki, *Płock 1973 w liczbach*, Płock 1973, s. 70 [opracowano w Miejskiej Pracowni Geodezyjnej w Płocku].

Załącznik 4 - Mapa 21 osiedli płockich; Źródło: „Miejski Zeszyt Statystyczny nr 23, UMP, Rok 2017,”, Płock 2017 [<http://rozwójmiasta.plock.eu/.../ pdf:>].

Załącznik 5 - Obecny podział Płocka na obręby geodezyjne; Źródło: (<http://rozwójmiasta.plock.eu/wp-content/uploads/2017/10/OBREBY-A1.pdf>).

Załącznik 6 - Mapa pogładowa Płocka z podziałem na 21 osiedli i obszar przemysłowy PKN Orlen według W. Serafimowicza; Źródło: Artykuł pt. *Propozycja zmian granic osiedli oraz obszarów przemysłowych w Płocku*, [w:] „Notatki Płockie” 2022 Nr 1/270, s. 43.

Załącznik 7 – Płock. Propozycja zmian granic osiedli i obszarów przemysłowych według W. Serafimowicza; Źródło: Artykuł pt. *Propozycja zmian granic osiedli oraz obszarów przemysłowych w Płocku*, [w:] „Notatki Płockie” 2022 Nr 1/270, s. 44.

Załącznik 8 - Mapa Specjalnej Strefy Rewitalizacji; Źródło: [http://rozwójmiasta.plock.eu/\(UMP 2017\) pdf:](http://rozwójmiasta.plock.eu/(UMP 2017) pdf:)

Załącznik 9 - Mapa – plan komunikacji miejskiej; Źródło: [http://rozwójmiasta.plock.eu/.../Plan komunikacyjny miasta \(UMP 2017\)](http://rozwójmiasta.plock.eu/.../Plan komunikacyjny miasta (UMP 2017)).

Załącznik 10 - Kościoły i kaplice parafialne obsługujące Płock na tle 21 osiedli według A. Urbanik; Źródło: Artykuł pt. *Zarys podziału terytorialno-funkcjonalnego Płocka w III Rzeczpospolitej*, [w:] „Notatki Płockie” 2019 Nr 1/258, s. 28.

BIBLIOGRAFIA

Druki zwarte

- Arnold S. (red.) - *Z dziejów średniowiecza*, Warszawa 1968.
- Askanas K. - *Sztuka Płocka*, wydania I-III, Płock 1974, 1988 i 1991.
- Badowski K., Nycek J. B., Kowalski M. - *Architektura Płocka i jej twórcy*, (album), Płock 2011.
- Bagińska A. - *80 lat Zespołu Szkół im. Leokadii Bergerowej w Płocku*, Płock 2003.
- Bańka K. - *Archiwum państwowe w Płocku. Informator o zasobie archiwalnym*, Płock 2015.
- Baranowska J., Dorobek F. - *Szkoła Medyczna w Płocku*, Płock 1974.
- Berlińska B. - *Statystyka ludności Płocka według ulic na dzień 31.08.2022*, UMP, Wydział Ewidencji i Spraw Obywatelskich, Płock 2022, maszynopis.
- Biliszczyk J. (red.) - *Podwieszony most przez Wisłę w Płocku*, Płock-Warszawa-Łódź-Wrocław 2007.
- Borkowski T. - *Płockie ulice, place i parki*, [w:] *Dziesięć wieków Płocka*, wyd. III, red. J. Chojnacki, Płock 1969.
- Bugaj Cz. - *60 lat historii Orleń na Mazowszu* (Seminarium SPN i Filii PW w Płocku w dniu 14 maja 2019 r.).
- Bukowska A., *Katedra w Płocku – romańska czy renesansowa?*, [w:] „*Żeby wiedzieć*”. *Studia dedykowane Helenie Malkiewiczównie*, (red.) W. Walanus i inni, Kraków 2008.
- Bukowska A. - *Relikty architektury wczesnośredniowiecznej – formy i datowanie*, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, (red.) A. Gołembnik, Warszawa 2011.
- Bukowska A. - *Zagadnienia architektury sakralnej wczesnośredniowiecznego Płocka*, [w:] *Bużańsko-wiślany szlak handlowy we wczesnym średniowieczu*, (red.) W. Duczko, K. Skrzyńska, Płock 2012.
- Bukowska A., Trzeciński M. - *Wzgórze Tumskie w Płocku. Relikty architektury „na dziedzińcu opactwa” – perspektywy badawcze*, [w:] *Przez granice czasu. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Jerzemu Gąssowskiemu*, (red.) A. Buko, W. Duczko, Pułtusk 2008.
- Bukowska A., Trzeciński M. - *Relikty architektury kamiennej na Wzgórzu Tumskim w Płocku – wyniki badań weryfikacyjnych*, [w:] *Architektura romańska w Polsce, Nowe odkrycia i interpretacje*, red., T. Janiak, Gniezno 2009.
- Cegłowski J., Płuciennik H., *Płocka Fara w służbie miastu*, Płock 2006.
- Cieśla R. - *Płock. Powstanie i rozwój miasta*, Płock 1957.
- Ciołek W. - *O historii relacji przepisów Prawa Budowlanego i Polskich Norm*, „Przegląd Budowlany” 2013, nr 6.
- Chojnacki J. (red.) - *Dziesięć wieków Płocka*, wyd. III, Płock 1969.
- Chrapkowski L. - *Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne w Płocku*, Warszawa 1967.
- Chrzanowski S. - *Problemy architektonicznego zagospodarowania Wzgórza Zamkowego w Płocku* (Symposium w dniu 4 czerwca 1969 r. – podsumowanie), Płock 1969.
- Chwaściński B. - *Mosty na Wiśle i ich budowniczowie*, Warszawa 1997.
- Ciesielska-Zajac E. (red.) - „*Małachowianka*”. *Dzieje najstarszej z istniejących polskich szkół*, Płock 2000.
- Cieśla R. - *Płock. Powstanie i rozwój miasta*, Płock 1957.
- Czachorowski J., *Analiza organizacji kompleksowego remontu na Wiśle w Płocku*, „Notatki Płockie” 1997, nr 1/170.

- Czarnecki B., Krymowa A. - *Zarys rozwoju przestrzennego miasta do 1793 r.*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, t. 1, red. M. Kallas, Płock 2000.
- Czasnojęć M., Nycek J. B. - *Płock. Miasto książęce/dukes city* (album), Bydgoszcz 2000.
- Czumiński A., Jachnis M. - *Płock i okolice*, Warszawa 1956.
- Dąbrowska E. - *XX lecie działalności Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych „Petrochemia” w Płocku. Historia i rozwój*, Płock 1980.
- Dorobek F., Sokołowski Z., Sołtysiak M. - *Radziwie*, Płock 1965.
- Dowłaszewicz W. - *Wisła. Środowisko – ludzie – kultura*, Płock 2000.
- Drejer J. - *Pruska urbanistyka w Płocku – znaczenie historyczne i aktualne zagrożenia*, [w:] *Retablissement – Urbanistyka pruska w Polsce i Niemczech*, Berlin 2016.
- Dwa wieki Tumskiej. Wczoraj, dziś, jutro...*, Praca zbior., Płock 2010.
- Dulęba M., Matuszak R. - *Zabezpieczenie Skarpy Płockiej*, [w:] *Ochrona przeciwpowodziowa w rejonie Płocka na podstawie doświadczeń powodzi 1982 r.*, Płock 1989.
- Dzieje Płocka*, red. A. Gieysztor, wyd. I, Płock 1973; tenże, *Dzieje Płocka*, wyd. II popr. i uzup., Płock 1979.
- Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r., t. 1*, red. M. Kallas, wyd. III uaktualnione, rozszerz. i uzup., Płock 2000.
- Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1793-1945, t. 2*, red. M. Krajewski, Płock 2006.
- Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020, t. 3*, red. G. Gołębiwski, T. Piekarski, Płock 2020.
- Dziwota G. - *Percepcja przestrzeni miejskiej Płocka*, „Notatki Płockie” 2003, nr 1/194.
- Dziurlikowska K., Strzegowska M. - *Historia życiem pisana...czyli pół wieku Budowlanki 1960-2010*, Płock 2010.
- Gałązka T. J., Szychowski I. - *Płockie cmentarze*, Płock 1993.
- Gałązka T. J., Szychowski I. - *Zabytki budownictwa na Mazowszu Płockim*, Płock 1993.
- Gałązka T. J., Szychowski I. - *Płockie kamienice i ich mieszkańcy*, Płock 1994
- Gałązka T. J., Szychowski I. - *Płockie kościoły*, Płock 1996.
- Gieysztor A. - *Wisła w średniowieczu*, [w:] *Wisła. Monografia rzeki*, red. A. Piskozub, Warszawa 1982.
- Gieysztor A. (red.) - *Dzieje Płocka*, wyd. II popr. i uzup., Płock 1979.
- Gieysztor A., Płuciennik H. - *Skarby tysiąclecia – płockie*, Warszawa 1998.
- Gieysztor A., Herbst S., Dziewoński K. - *Mazowsze, nazwa i treść pojęcia w ciągu dziejów, cz. 1*, [w:] *Rok ziemi Mazowieckiej 1962*, red. S. Berezowski, Płock 1962.
- Gieysztor A., Roslanowski T., (red.) - *Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne*, Warszawa 1976.
- Gieysztor A., Samsonowicz H., (red.) - *Dzieje Mazowsza do 1526 roku*, Warszawa 1994.
- Dzwonkowski T., Graczyk W. - *Płock przeszłość i terażniejszość* (album), Płock 1998.
- Dzwonkowski T., Płuciennik H. - *Płock miasto na Tumskim Wzgórzu* (album), Płock 2007.
- Dymek B. - *Płock i ziemia płocka w 1945 roku*, Płock 1980.
- Gołębnik A. - *Płock we wczesnym średniowieczu*, [w:] *Historia Płocka w ziemi zapisana*, red. A. Gołębnik, Płock 2000.
- Gołębnik A. - *Rozwój przestrzenny wczesnośredniowiecznego Płocka – gród, osada, miasto*, [w:] *Wczesnośredniowieczny Płock*, red. A. Gołębnik, Warszawa 2002.
- Gołębnik A. - *Przedmowa; Rozwój osadnictwa otwartego i pierwsza lokacja miasta; Słowo o archeologii miast i perspektywach badawczych Płocka*, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, red. A. Gołębnik, Warszawa 2011.

- Gołembnik A., Trzeciecki M. - *Stan badań nad aglomeracją plocką w okresie od IX w. do czasu powstania miasta samorządowego*, s. 27-38, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011.
- Gołembnik A. (red.) - *Historia Płocka w ziemi zapisana*, Płock 2000; tenże, *Wczesnośredniowieczny Płock*, Warszawa 2002; tenże, *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011.
- Gołębiewski G. - *Powódź w Płocku w 1982 r.*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiewski, T. Piekarski, Płock 2020.
- Gołębiewski G., Piekarski T. (red.), *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, Płock 2020.
- ks. Góralski W. - *Miasto w dobie kryzysu ekonomicznego i zniszczeń wojennych (1581-1718)*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, t. 1, red. M. Kallas, Płock 2000.
- ks. Grabowski L. - *Katedra plocka – jej dzieje i zabytki*, Płock 1970.
- ks. Grabowski L. - *Muzeum Diecezjalne w Płocku*, Płock 1972.
- Grabowski M., *Wykaz ulic miasta Płock zarządzanych przez Miejski Zarząd Dróg w Płocku. Stan na dzień 1.06.2015 r.*, maszynopis (2015).
- Grabowski R. - *Płock w gospodarce Polski Ludowej, Mazowsza i podregionu plockiego*, Płock 1970.
- Gretekowski A., Krydziński P. - *Dzieje więziennictwa w Płocku w latach 1803-1991*, Płock 2012.
- Grochowska-Iwańska K., Gryszpanowicz P. - *Dzieje drogownictwa w Płocku (XIX-XX wiek)*, Płock 2020.
- Gryszpanowicz P. - *Leksykon nazw plockich ulic*, Płock 2016.
- Gryszpanowicz P. - *Płockie mosty na Wiśle*, Płock 2017.
- Gryszpanowicz P. - *Urbanizacja Płocka. Procesy zmian nazewnictwa ulic w latach 1237-2017*, Pułtusk 2019.
- Gryszpanowicz P. - *Administracja drogowa regionu plockiego w roku czterech jubileuszy*, Płock 2019.
- Gryszpanowicz P. - *Cmentarz Komunalny w Płocku 1960-2020*, Płock 2020.
- Gryszpanowicz P. - *Rozwój przestrzenny Płocka w latach 1945-1989*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiewski, T. Piekarski, Płock 2020.
- Gryszpanowicz P., Kozłowski K., Panek Cz. - *Poprawa bezpieczeństwa ruchu drogowego w Płocku*, [w:] *Problemy, osiągnięcia i perspektywy rozwoju infrastruktury drogowej miasta Płocka*, Płock 2012.
- Gryszpanowicz P., Wiliński P., - *Budownictwo mieszkaniowe Płocka (1918-1939)*, Płock 2021.
- Gurda M., Zaremba D. - *Pamięć ocalona. Przewodnik po plockich cmentarzach*, Płock 2007.
- ks. Grzybowski M. M. - *Z dziejów więziennictwa plockiego*, Płock 1991.
- ks. Grzybowski M. M. - *Dzieje wodociągów i kanalizacji w Płocku 1892-1992*, Płock 1992.
- ks. Grzybowski M. M. - *Kanonie plockie*, Płock 1993.
- ks. Grzybowski M. M. - *Z dziejów plockiego Oddziału Banku Handlowego w Warszawie*, Płock 1995.
- ks. Grzybowski M. M. - *Pałac biskupów plockich*, Płock 1997.
- ks. Grzybowski M. M. - *Mądrość zbudowała sobie dom. 75-lecie Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku 1928-2003*, Płock 2004.
- ks. Grzybowski M. M. - *Trzechsetlecie Seminarium Duchownego w Płocku 1710-2010*, Płock 2012.
- Hensel W. - *Etymologia nazwy Płock*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, t. 1, red. M. Kallas, Płock 2000.
- Herbst S. - *Okres załamania – lata 1580-1700*, [w:] *Dzieje Płocka*, wyd. I, red. A. Gieysztor, Płock 1973.
- Historia i współczesność elektroenergetyki na Mazowszu Płockim*, Praca zbior., Płock 1998.

- Jedyna taka przeszłość. Historia PKN Orlen w faktach i obrazach (1944-2000)*, Płock 2011.
- Ignar S. - *Problemy miasta Płocka na tle badań naukowych*, Płock 1978.
- Jaszczak E. (red.) - *Obiekty zabytkowe do społecznego zagospodarowania*, Płock 1981.
- Jędryka J., Młotkowska M. - *III Liceum Ogólnokształcące im. Marii Dąbrowskiej w Płocku. Szkic monograficzny*, Płock 2000.
- Jubileusz 100-lecia Szkoły Podstawowej nr 1 im. Braci Jeziorowskich w Płocku*, Płock 2018.
- Kallas M. (red.) - *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, wyd. III uaktualnione, rozszerz. i uzupełn., t. 1, Płock 2000.
- Kirow A. - *Plan zagospodarowania przestrzennego Płocka* (Płock 1955).
- Klocek A. - *Płocka Rafineria i Petrochemia w latach 1959-2000. Monografia*, Płock 2010.
- Klocek A. - *Płocki Kompleks Rafineryjno-Petrochemiczny w latach 1959-2000 i jego wpływ na rozwój miasta i regionu*, Płock 2015.
- Kłobukowski M. - *Problemy i doświadczenia Miejskiego Towarzystwa Budownictwa Społecznego z rewitalizacji obiektów zabytkowych w Płocku*, [w:] *Doświadczenia z realizacji inwestycji budowlanych w regionie płockim*, Płock 2010.
- Kolińska K., Brzezicki A. - *Płock*, Warszawa 1965.
- Koński W. A. - *XX-lecie Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych w Płocku*, Płock 1980.
- Koński W. A. - *Płocka Petrochemia 1960-1985*, Płock 1986.
- Koński W. A. - *Historia płockich mostów na Wiśle*, [w:] *Mosty Płocka. Historia i przyszłość*, Płock 1998.
- Koński W. A. (red.) - *Małachowianka. Dzieje najstarszej z istniejących polskich szkół – obecnego Liceum Ogólnokształcącego im. Marszałka Stanisława Małachowskiego*, wyd. I i II, Płock 1995 i 2000.
- Koński W. A. - *60 roczników „Notatek Płockich. Bibliografia zawartości (1956-2016). Nr 1-247*, Płock 2017.
- Kopliński M., Gromelski P. - *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Płocka*, Płock 2013.
- Kordala T. - *Płock w zaraniu dziejów*, Płock 1995.
- Kordala T. - *Przed lokacją. Wczesnomiejski zespół osadniczy w Płocku*, [w:] *770 lat samorządu miejskiego w Płocku*, Płock 2007.
- Kordala T. - *Od księstwa do województwa. Płock na przełomie epok*, Płock 2011.
- Korsak E. - *Petrochemia Płocka SA na przełomie wieków*, [w:] *Polski przemysł rafineryjny* (Konferencja SITPCHEM w dniu 10 VI 1997 r. w Płocku), Płock 1997.
- Korsak E. (red.) - *400 milionów ton ropy w Płocku*, Płock 2005.
- Korszyński J. Z., Kościółkowski W., Podgórski E. - *Budowniczowie Petrochemii w Płocku światło badań społecznych*, Warszawa 1966.
- Kosmaczewski J., Ostrowska A., Panek A., Piotrowski J. - *Filia Politechniki Warszawskiej w latach 1967-1977*, Płock 1978.
- Kostanecka H. - *Biblioteka im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego*, [w:] *Towarzystwo Naukowe Płockie 1820-1830 – 1907-1957. Szkice i materiały*, red. H. Kostanecka, Płock 1957.
- Kostanecki S. - *Gimnazjum płockie pod zaborem pruskim 1793-1806*, [w:] *Księga Pamiątkowa Zjazdu Małachowiaków 1180-1957/58*, red. J. Chojnacki, Płock 1959.
- Kostanecki S. - *Szkoła Płocka w latach 1773-1863*, [w:] *Komisja Edukacji Narodowej i jej szkoła w Płocku 1773-1973*, red. T. Kowalewski, Płock 1976.
- Kostanecki S. - *Akademickie Gimnazjum w Płocku pod zaborem pruskim (1793-1806); Szkoła Departamentowa Płocka (1806-1815)*, [w:] *Małachowianka. Dzieje najstarszej z istniejących polskich szkół – obecnego Liceum Marszałka Stanisława Małachowskiego*, red. W. A. Koński, Płock 1995.
- Kowalski W. J. - *Płock 2000 w fotografii Wiesława J. Kowalskiego* (album), Płock 2000.

- Kowalczyk E. - *Filia Politechniki Warszawskiej w Płocku*, [w:] *Dziesięć wieków Płocka*, wyd. III, red. J. Chojnacki, Płock 1969.
- Kowalczyk K., Berger A. - *Budowa nowej przeprawy przez rzekę Wisłę*, [w:] *Doświadczenia z realizacji inwestycji budowlanych w regionie płockim*, Płock 2010.
- Kotowski W. - *Rola Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych w społeczno-gospodarczym rozwoju m. Płocka*, Płock 1975.
- Kozłowska A. - *Zestawienie obiektów mostowych będących w zarządzie Miejski Zarządu Dróg w Płocku. Stan na dzień 30.06.2022 r.*, mps.
- Kozłowska J., Nagórko M. - *Między wspomnieniem a teraźniejszością. Szkic monograficzny z okazji XXX-lecia: Technikum Budowlane, Zasadnicza Szkoła Zawodowa, Zespół Szkół Budowlanych nr 2, Zespół Szkół Ochrony Środowiska w Płocku*, Płock 1998.
- Koźmiński S. (red.) - *Mostostal 1945-1970*, Warszawa 1970.
- Krajewski M. (red.) - *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1793-1945*, wyd. III uaktualnione, rozszerz. i uzupełn., t. 2, Płock 2006.
- Kruszewski Z. P. - *Towarzystwo Naukowe Płockie w odrodzonej Polsce – dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie*, t. 1 i t. 2, Warszawa 2013.
- Krymowa A. - *Plan zagospodarowania przestrzennego zespołu jednostek zasadniczych*, Płock 1984.
- Krymowa A. - *Płocki zespół miejski. Rozwój struktury przestrzennej*, Płock 1994.
- Krymowa A. (red.) - *Płock jutra. Koncepcja studium uwarunkowania i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Płocka*, Płock 1996.
- Krymowa A., Lemański J. - *Szczegółowy plan zagospodarowania przestrzennego Śródmieścia Płocka* (Płock 1994).
- Kubisik A. (red.) - *Kościół Płocka i okolic*, Bydgoszcz 2014.
- Kubissa J. - *Filia Wydziału Inżynierii Lądowej w Płocku w latach 1967-1970*, [w:] *Z dziejów Wydziału Inżynierii Lądowej Politechniki Warszawskiej w latach 1926-1970*, red. Z. Kietlińska, J. Mutermilch, Warszawa 1983.
- Kuffel R. K. (red.) - *80-lat szkoły. Gimnazjum Polskie – Liceum Ogólnokształcące im. Władysława Jagiełły 1906-1986*, Płock 1986.
- Kuźniewska Z. H. - *Zespół Szkół Usług i Przedsiębiorczości im. Arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego w Płocku*, Płock 2020.
- Kwaśniak P. - *Plan miejscowy w systemie zagospodarowania przestrzennego i prawa budowlanego*, Warszawa 2011.
- Kwiatkowska A. - *Wojewódzki Szpital Zespolony im. Marcina Kacprzaka w Płocku. 40 lat w służbie regionu 1973-2013*, Płock 2013.
- Kwiatkowski J. - *XXV lat Ośrodka Naukowo-Dydaktycznego Politechniki Warszawskiej w Płocku*, Płock 1992.
- Łabuz J. - *Informacja o doraźnej aktualizacji Planu Ogólnego Zagospodarowania Przestrzennego miasta Płocka*, Płock 1975.
- Łapko A. - *Projektowanie konstrukcji żelbetowych*, Warszawa 2001.
- Maciesza A. - *Gimnazjum Władysława Jagiełły 1906-1931*, Płock 1931.
- Macieszyna M. - *Katedra płocka*, Płock 1922.
- Macieszyna M., Maciesza A. - *Przewodnik po Płocku*, wyd. I i II, Płock 1914 i 1922.
- Majer A. - *Socjologia i przestrzeń miejska*, Warszawa 2010.
- Majchrzak J., Stefański J., Wojciechowski W. - *50 lat produkcji kombajnów do zbioru zbóż w Płocku (1954-2004)*, Płock 2004.
- Majewski W. (red.) - *Powódź zatorowa na Wiśle w rejonie Zbiornika Włocławek w zimie 1982 r.*, Warszawa 1985.

- Malesa H. - *Rys historyczny powodzi w Płocku w 1982 roku*, [w:] *Ochrona przeciwpowodziowa w rejonie Płocka na podstawie doświadczeń powodzi 1982 r.*, Płock 1989.
- Malisz B., Lier K. - *Plan zagospodarowania przestrzennego Płocka*, Płock 1950.
- Małowaniec T. - *Wykaz dróg wewnętrznych gminy Płock według obrębów, Stan na 30.06.2022 r.*, UMP, Wydział Zarządzania Nieruchomościami Gminy, maszynopis (2022).
- Nowacki H., Nowacki K. - *Hala sportowo-widowiskowa w Płocku – funkcja i forma jako efekt współpracy architekta i konstruktora*, [w:] *Doświadczenia z realizacji inwestycji budowlanych w regionie płockim*, Płock 2010.
- Nowak P. - *Stan budowy i perspektywy rozwoju Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych*, [w:] *Problematyka rozwoju Płocka i regionu płockiego* (Sesja naukowo-gospodarcza w Płocku), Warszawa-Płock 1962.
- Nowak-Dąbrowska G., - *Okno na Kwiatka, Ulica Józefa Kwiatka w Płocku od początku XIX w. do 1939 roku – ludzie i zabudowa*, Płock 2019.
- ks. Nowowiejski A. J. - *Płock - Monografia historyczna, napisana podczas wojny wszechświatowej, poprawiona i uzupełniona w roku 1930*, wyd. II, Płock 1931.
- Nycek J. B., *Czas budowania – rozmowa z mgr. inż. Włodzimierzem Serafimowiczem*, „Nasz Płock” 2008, nr 11/35.
- Nycek J. B. - *Dziesięć wieków architektury Płocka*, [w:] *Architektura Płocka i jej twórcy*, Płock 2011.
- Nycek J. B., Badowski K. - *Noty biograficzne budowniczych Płocka*; [w:] *Architektura Płocka i jej twórcy*, Płock 2011.
- Nycek J. B., Debich M., Żiółkowski R. - *Płock ulicami tysiącletniego miasta*, Płock 2005.
- Nycek J. B. (red.) - *Płockie skrzydła. Półwiecze Aeroklubu Ziemi Mazowieckiej w Płocku 1957-2007*, Płock 2007
- Nycek J. B. (red.) - *Z dziejów płockiej elektroenergetyki 1894-2019*, Płock 2019.
- Ochrona przeciwpowodziowa w rejonie Płocka na podstawie doświadczeń powodzi z 1982 r.* (Materiały z krajowej konferencji naukowo-technicznej NOT i SITWM w dniach 27–28 IX 1988 r. w Płocku), Płock 1989.
- Omilanowska M. - *Stefan Szyller 1857-1733. Warszawski architekt doby historyzmu*, Warszawa 1995.
- Papierowski A. J., Stefański J. - *Płock od A do Z*, wyd III, Płock 2010.
- Pater Z. - *Organizacja budowy obiektów mostowych w świetle doświadczeń PPRM*, [w:] *XX Techniczne Dni Drogowe*, Łódź 1976.
- Płocka Petrobudowa*, Płock 1961.
- Pluciennik S., Pluciennik H. (red.) - *Małachowianka. IX wieków płockiej szkoły* (album), Płock 2005.
- Podawca K. - *Aktywność planistyczna społeczeństwa w procesie planowania przestrzennego*, [w:] *Lokalna aktywność w Polsce w latach 1990-2015*, red. A. Kansy, Płock 2016.
- Podawca K., Pawłat-Zawrzykraj A. - *Przestrzeń jako „płaszczyzna” konfliktów*, [w:] *Historia, perspektywy i problemy gospodarki przestrzennej w Polsce*, Warszawa 2009.
- Piekarski T. - *Kościół św. Benedykta w Radziwiu*, Płock 2002.
- Plan inwestycyjny dla subregionu płockiego objętego OSI problemowym Obszaru Funkcjonalnego Miasta Płocka (OFMP)*, Płock 2016.
- Płocka Petrobudowa*, Płock 1961.
- Polak Z. - *Urbanistyka i architektura średniowiecznego Płocka, XIV-XVI wiek*, [w:] *Historia Płocka w ziemi zapisana*, (red.) A. Gołębniak, Płock 2000.
- Polak Z. - *Płock wczesnośredniowieczny – kontynuacja czy nowa jakość?*, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, (red.) A. Gołębniak, Warszawa 2011.
- Powstanie, rozwój i działalność Płockiego Przedsiębiorstwa Robót Mostowych*, Praca zbior., Płock 1980.

- Problematyka rozwoju Płocka i regionu płockiego* (Materiały z sesji naukowo-gospodarczej w Płocku), Warszawa-Płock 1962.
- Problemy architektonicznego zagospodarowania Wzgórza Zamkowego w Płocku* (Materiały z sympozjum w dniu 4 VI 1969 r. w Płocku), Płock 1969.
- Puchowicz A. - *Z naftą przez pokolenia*, Płock 2004.
- Putowski S., Zieliński T. - *Projekt Nowego Centrum Płocka*, Płock 1962.
- Radomski W. - *Opisy do Albumu projektów zgłoszonych do I etapu konkursu na nowy most przez Wisłę w Płocku*, [w:] *Mosty Płocka. Historia i przyszłość*, Płock 1998.
- Serafimowicz E. - *Zarys podziału terytorialno-funkcjonalnego Płocka do roku 1989*, „Notatki Płockie” 2018, nr 3.
- Serafimowicz E., Serafimowicz W. - *Zarys historii osiedli płockich*, „Notatki Płockie” 2021, nr 2.
- Serafimowicz W. - *Obowiązki i prawa inwestora wynikające z prawa budowlanego*, „Notatki Płockie” 1999, nr 2.
- Serafimowicz W. - *Zarys planowania przestrzennego w Płocku*, „Notatki Płockie” 2018, nr 1.
- Serafimowicz W. - *Zarys podziału terytorialno-funkcjonalnego Płocka w III Rzeczypospolitej*, „Notatki Płockie” 2019, nr 3/258.
- Serafimowicz W. - *Propozycja zmian granic osiedli oraz obszarów przemysłowych w Płocku*, „Notatki Płockie” 2021, nr 1/175.
- Serafimowicz W. - *Katalog płockiego drogownictwa (2022 r.)*, maszynopis (2022).
- Serafimowicz W., Trębala B. - *Z dziejów budownictwa w Płocku. Inwestorzy, projektanci, wykonawcy*, tom 1, Płock 2008 (od 2016 r. w internecie na stronie TNP).
- Serafimowicz W., Serafimowicz E. - *Z dziejów budownictwa w Płocku. Płock i jego osiedla*, tom 2, maszynopis (2021).
- Serafimowicz W., Serafimowicz E. - *Z dziejów budownictwa w Płocku. Historycznie i aktualnie*, tom 3, maszynopis (2022).
- Siemiński W., *Partycypacja spontaniczna a kształtowanie przestrzeni*, [w:] *Partycypacja społeczna w planowaniu przestrzennym*, Warszawa 2014.
- Sobolewski S. - *Plan zagospodarowania przestrzennego Płocka*, Płock 1958.
- Sokolnicki M. - *Gospodarka międzywojennego Płocka*, Płock 2014.
- Sokołowski Z. - *Problemy przestrzennej struktury Radziwia*, [w:] *Radziwie*, Płock 1965.
- Sokołowski Z. - *Rozwój przestrzenny Płocka*, [w:] *Dziesięć wieków Płocka*, Płock 1969.
- Sokołowski Z. - *Rozwój miasta Płocka w latach 1960-1969 w świetle planów zagospodarowania przestrzennego Płocka*, Płock 1970.
- Sokołowski Z. - *Płock – przewodnik*, Warszawa 1974.
- Sokołowski Z., Żmudziński J. - *Mazowsze Płockie – przewodnik*, Warszawa 1967.
- Sokołowski Z., Sołtysiak M. - *Płock. Urbanistyka i architektura*, Warszawa 1975.
- Sołtys J. - *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta Płocka (aktualizacja). Diagnoza ilościowo-analityczna*, Płock 2008.
- Sołtysiak M. - *Płock i jego zabytki*, Warszawa 1975.
- Sołtysiak M. - *Ratusz w Płocku*, Płock 1981.
- Sołtysiak M. - *Muzeum Mazowieckie w Płocku. Historia i funkcje społeczne*. Płock 1989.
- Stefański J. - *Powstanie i rozwój Zakładów Przemysłu Dziewiarskiego Cotex w Płocku (1973-1985)*, Płock 1985.
- Stefański J. - *Dzieje Fabryki Maszyn Żniwnych w Płocku (1870-1977)*, Warszawa 1986.
- Stefański J. - *Recenzja. Włodzimierz Serafimowicz, Bogumił Trębala, Z dziejów budownictwa w Płocku. Inwestorzy, projektanci, wykonawcy*, Płock 2008, ss. 512, „Notatki Płockie” 2008, nr 4.

- Stefański J., Gałązka T. J. - *Płockie Przedsiębiorstwo Instalacji Przemysłowych Instal*, Płock 1988.
- Stefański K. - *Architektura XIX wieku na ziemiach polskich*, Warszawa 2005.
- Stogowska A. M. - *Prawda i legenda ratusza płockiego*, Płock 1993.
- Stogowska A. M. - *Dzieje i funkcje Biblioteki Towarzystwa Naukowego Płockiego w latach 1820-1985*, Płock 1994.
- Stogowska A. M. - *Archiwum Państwowe w Płocku*, Płock 1995.
- Strategia rozwoju miasta Płocka do 2012 roku*, Płock 1998.
- Strategia zrównoważonego rozwoju miasta Płocka do 2030 roku*, Płock 2018.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Płocka (1/ Struktura funkcjonalna, 2/ Infrastruktura, 3/ Dziedzictwo kulturowe i środowisko przyrodnicze)*, Płock 2013.
- Stypuła W., Latoszek K. - *Koncepcja i realizacja kompleksowego zabezpieczenia przeciwpowodziowego doliny rzeki Wisły na odcinku Wyszogród -Płock*, [w:] *Ochrona przeciwpowodziowa w rejonie Płocka na podstawie doświadczeń powodzi 1982* (Konferencja w dniach 27-28 IX 1989 r. w Płocku), Płock 1989.
- Suwalski W., Morawski J. - *Realizacja robót powodziowych oraz środki finansowe*, [w:] *Ochrona przeciwpowodziowa w rejonie Płocka na podstawie doświadczeń powodzi 1982*, Płock 1989.
- Szumlicka-Rychlik G. - *Nekropolie Płocka do końca XX wieku*, Płock 2016.
- Szychowski I. - *Fara 1356-1995. Kościół parafialny św. Bartłomieja w Płocku*, Płock 1995.
- Szychowski I. - *Stanisławówka 1913-1996. Kościół parafialny św. Stanisława Kostki w Płocku*, Płock 1997.
- Szychowski I. - *Kościół św. Jana Chrzciciela w Płocku*, Płock b.r.w.
- Szychowski I. - *Cukrownia Borowiczki (1900-2000). Zarys dziejów*, Płock 2002.
- Szyller S., *O architekturze katedry płockiej*, [w:] *Księga pamiątkowa mariańska*, Lwów 1905.
- Szyma M. - *Architektura sakralna Płocka w XIII w. - kolegiata św. Michała i kościół św. Dominika*, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011.
- Świetlik M. - *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Płocka*, Płock 1998.
- Tabela ewidencyjna zabytków* (Załącznik nr 1 do Zarządzenia Nr 3107/2013 Prezydenta Miasta Płocka z dnia 17.05.2013 r., zamieszczonego w DUWM), Warszawa 2013.
- Trzeciecki M. - *Początki Płocka; Gród na Wzgórzu Tumskim*, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, A. Gołębniak, Warszawa 2011.
- Trzeciecki M. - *Przestrzeń publiczna średniowiecznego Płocka jako przedmiot badań archeologa*, [w:] *Ulica, plac i cmentarz w publicznej przestrzeni średniowiecznego i wczesnonowożytnego miasta Europy Środkowej*, red. J. Piekalski, Wrocław 2011.
- Tyrajska M. - *Wykaz dróg publicznych MZD na terenie Gminy-Miasta Płock według stanu na 30.06.2022 r.*, maszynopis (2022).
- Urban T. - *Projektant konstrukcji budowlanych we współczesnych realiach polskich*, [w:] *80 lat samodzielnych funkcji technicznych w polskim budownictwie*, Łódź 2008.
- Wernicki T., *Na zdrowy rozum. Rozmowa z Włodzimierzem Serafimowiczem, przewodniczącym Komisji Organizacji i Zarządzania przy Oddziale Wojewódzkim PZITB w Płocku*, „Fundamenty” XI 1980.
- Wieczorkiewicz W. - *Plany zabudowy Płocka (1935-1939)*.
- Wierzbicka I., Łukasiak L., Mazuś J. - *Lokalny program rewitalizacji miasta Płocka na lata 2005-2013, kierunkowo do 2020 r.*, Płock – 2005.
- Wiliński P. (red.) - *Problemy, osiągnięcia i perspektywy rozwoju infrastruktury miasta Płocka*, Płock 2012.
- Wrońska A. - *Plan ogólny zagospodarowania przestrzennego miasta Płocka*, Płock 1961.

Wysokiński L., Gołębniak A. - *Budowa geologiczna rejonu skarpy płockiej, jej geomorfologia i topografia*, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011.

Zamek Płocki i problemy jego rekonstrukcji (Materiały z sympozjum TNP w dniu 12 X 1968 r. w Płocku), Płock 1968.

Zienkiewicz B. - *Przeszłość i przyszłość kanalizacji miasta Płocka*, Płock 1903.

Artykuły w czasopismach

Askanas E. - *Dzieje Państwowego Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego im. Zofii Bukowieckiej w Płocku*, „Notatki Płockie” 1966, nr 4/38.

Bartoszewicz H. - *Prace geometrów i kartografów pruskich na Mazowszu i ziemi dobrzyńskiej w latach 1793-1806*, „Rocznik Mazowiecki”, 2009, t. XXI.

Berezowski S. - *Struktura przestrzenna podregionu płockiego*, „Notatki Płockie” 1968, nr 1/45.

Berezowski S. - *O właściwą rangę planowania regionalnego*, „Notatki Płockie” 1972, nr 5/69.

Berezowski S. - *Rozwój funkcji regionalnych Płocka*, „Notatki Płockie” 1983, nr 4/117.

Bilska-Ciećwierz M. - *Płocki port wiślany*, „Nasze Korzenie” 2016, nr 11.

Bładowski I. - *Ulica Tumska*, „Architektura” 1974.

Bubiec J., Kotula A. - *Izokor w latach 1968-1971*, „Notatki Płockie” 1972, nr 1/65.

Bukowski A. - *Wodociągi płockie – 130 lat w służbie miasta*, „Notatki Płockie” 2022, nr 2/273.

Bukowski A., Świnarski L. - *Procesy usuwiskowe skarpy płockiej i sposoby jej zabezpieczenia*, „Notatki Płockie” 1976, nr 1.

Chojnacki J. - *Niektóre problemy gospodarki komunalnej i mieszkaniowej w Płocku*, „Notatki Płockie” 1964, nr 1-2/27-28.

Chojnacki J. - *Inwestycje nieprzemysłowe w Płocku i ich wykonanie w latach 1961-1965*, „Notatki Płockie” 1966, nr 6/40.

Cegłowski S. (ks.) - *Płocka katedra*, „Sygnały Płockie” 2001, nr 3/60.

Chrostowska W. - *Marcelina Rościszewska – dyrektorka gimnazjum im. Reginy Żółkiewskiej w latach 1908-1933 (w setną rocznicę urodzin)*, „Notatki Płockie” 1975, nr 4/83.

Chrzanowski S. - *Podziemia płockie*, „Notatki Płockie” 1959.

Chrzanowski S. - *Radziwie bliskie i nieznanne. Wyspa na niebezpiecznej rzece*, „Notatki Płockie” 1961, nr 20.

Chrzanowski S. - *Płock, Kombinat i ludzie (wpływ budowy Kombinat)*, „Notatki Płockie” 1964, nr 1-2.

Chudoba T. - *Z zagadnień handlu wiślanego w XVI wieku*, „Przegląd Historyczny” 1959, t. 50.

Chwalibóg K. - *Urbanistyczna przyszłość Płocka*, „Architektura” 1974, nr 7-8.

Ciesielska Z. - *Rozwój szkolnictwa podstawowego, średniego ogólnokształcącego w Płocku i powiecie płockim*, „Notatki Płockie” 1966, nr 3.

Cieśla I. - *Taberna wczesnośredniowieczna na ziemiach polskich*, „Studia Wczesnośredniowieczne” 1958, t. 4.

Cieśla R. - *Płock – powstanie i rozwój miasta*, „Notatki Płockie” 1957, nr 3-4/1957.

Czarnecki B. - *Informacja o utworzeniu Oddziału Wojewódzkiego Towarzystwa Urbanistów Polskich w Płocku*, „Notatki Płockie” 1983, nr 2/15.

Czarnecki B. - *Możliwości i kierunki rozwoju m. Płocka*, „Notatki Płockie” 1983, nr 1/11.

Czarnecki B. - *Problemy zagospodarowania terenów zagrożonych powodzią na przykładzie województwa płockiego*, „Notatki Płockie” 1983, nr 4/117.

- Czarnecki B. - *Plan zagospodarowania przestrzennego zespołu jednostek osadniczych Płocka*, „Notatki Płockie” 1985, nr 1/122.
- Czarnecki B. - *Rewaloryzacja zespołów zabytkowych w Polsce* (Seminarium krajowe TUP i TNP), „Notatki Płockie” 1987, nr 1/130.
- Dorobek F. - *Stan gospodarczy Płocka w 1859 roku*, „Notatki Płockie” 1958, nr 10.
- Dorobek F. - *Obiekt XXX-lecia – Szkolny Ośrodek Pływacki*, „Notatki Płockie” 1975, nr 1/88.
- Deptuła Cz. - *Zagadnienia początków kolegiaty św. Michała w Płocku*, „Notatki Płockie” 1959, nr 13-14.
- Deptuła Cz. - *Kolegiata Najświętszej Marii Panny na podgrodzium płockim. (Próba nowego ujęcia zagadnienia)*, „Notatki Płockie” 1959, nr 11-12.
- Deptuła Cz. - *Klasztor w Imbramowicach i Płocku*, „Roczniki Historyczne” 1968, t. 16.
- Dobrosielski J. - *Udział Policealnego Studium ZOK „Profesor” w Płocku w kształceniu kadry informatycznej*, „Notatki Płockie” 2006, nr 4/209.
- Dobrowolski J. - *60-lecie mostu im. Legionów Marszałka Józefa Piłsudskiego w Płocku (wspomnienia jednego z projektantów)*, „Tygodnik Płocki” 1999, nr 1.
- Dobrzański K. - *Dom Wypoczynkowy PTTK w Płocku*, „Notatki Płockie” 1961, nr 22.
- Feliński R. - *O planach regulacyjnych miast i osiedli*, „Architektura i Budownictwo” 1925, nr 1.
- Felic B. - *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Płocku*, „Notatki Płockie” 2017, nr 4/253.
- Gałąj D., Nowakowa I. - *Rozwój badań nad skutkami industrializacji w rejonie płockim*, „Notatki Płockie” 1966, nr 1/35.
- Gardziński W., *Polski Koncern Naftowy Orlen SA. Rozwój: wczoraj, dziś i jutro*, „Przemysł Chemiczny” 2009, nr 11.
- Gawlas S. - *Ustrojowe i społeczne uwarunkowania lokacji miejskich na ziemiach polskich w 1. połowie XIII w.*, „Archeologia Historica Polona” 2015, t. 23.
- Gaworski M. - *Rzeźnia miejska*, „Życie Mazowsza” 1937, nr 4-6.
- Gawroński K. - *Planowanie przestrzenne w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem planowania miejscowego*, „Przegląd Geodezyjny” 2007, nr 11.
- Gołembnik A. - *Początki Płocka – mity i rzeczywistość*, „Slavia Antiqua” 1999, nr 40.
- ks. Góralski W. - *Zarys dziejów Seminarium Duchownego w Pułtusku (w 400 letnią rocznicę powstania)*, „Notatki Płockie” 1994, nr 4/161.
- Gretekowski A. - *Z historii budowy świątyni mariawitów w Płocku*, „Rocznik TNP” 2016, t. 8.
- Gryszpanowicz P. - *Most „wojenny” w Płocku*, „Inżynier Budownictwa” 2016, nr 139.
- Gryszpanowicz P. - *Problemy komunikacyjne Płocka w pierwszej połowie XX wieku. Potrzeby, pomysły, plany, realizacje*, „Notatki Płockie” 2017, nr 2/251.
- Gryszpanowicz P. - *Płockie ulice w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2018, t. 10.
- Gryszpanowicz P. - *Most im. Legionów Piłsudskiego*, „Inżynier Mazowsza” 2021 nr 3/91.
- ks. Grzybowski M. M. - *Dwieście lat Zakładu Karnego w Płocku 1803-2003*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2003, nr 40-41.
- Gurgacz W., Gardziński W. - *Rozwój PKN Orlen SA*, „Przemysł Chemiczny” 2004, nr 12.
- Hajdin N., Stipanić B., Krawczyk J. - *O projekcie mostu drogowego przez Wisłę w Płocku*, „Inżynieria i Budownictwo” 2005, nr 4.
- Hensel W. - *Zagajenie konferencji Komitetu Badań Rejonów Uprzemysławianych PAN dotycząca regionu płockiego (30 XI – I XII 1956 r.)*, „Notatki Płockie” 1957, nr 3/4.

- Hetkowski W. - *Cenne inicjatywy dla miasta (z okazji 750 rocznicy lokacji Płocka)*, „Notatki Płockie” 1987, nr 4/133.
- Hildebrand M. - *Montaż przęsła nurtowego mostu przez Wisłę w Płocku*, „Bezpieczne Drogi” 2004, nr 10.
- Hildebrand M. - *Most podwieszony w Płocku*, „Materiały budowlane”, 2006, nr 4.
- Jakobche Z. - *Aktualne problemy uspołecznionego budownictwa mieszkaniowego*, „Notatki Płockie” 1970, nr 2/56.
- Jakubowski S. J. - *Propozycje nowych rozwiązań komunikacyjnych dla Płocka*, „Notatki Płockie” 1997, nr 1/170.
- Jakubowski S. J., Markuszewski S. - *Faza przedinwestycyjna nowego mostu na Wisłę w Płocku*, „Notatki Płockie” 1996, nr 3/168.
- Jaskóła K., Puchowicz A. - *Stan przemysłu syntezy organicznej w Polsce – baza surowcowa i energetyczna*, „Przemysł Chemiczny” 1987, nr 5.
- Jewsiewicki B., Koliński J. - *Przemysł miasta Płocka i powiatu płockiego w świetle rosyjskich statystyk urzędowych końca XIX wieku*, „Notatki Płockie” 1975, nr 1/80.
- Kacperska J. - *Płock jako siedziba księżąt mazowieckich*, „Notatki Płockie” 2012, nr 3/232.
- Kacperska J. - *Historia samorządu miasta Płocka w latach 1495-1975*, „Notatki Płockie” 2012, nr 4/233.
- Kamiński K., *Informacja z dyskusji panelowej w TNP dotyczącej układu komunikacyjnego miasta Płocka w powiązaniu z nową przeprawą mostową*, „Notatki Płockie” 1995, nr 2/163.
- Kawczyńska M., Renczkowski J. - *25 lat Płockiego Przedsiębiorstwa Konstrukcji Stalowych i Urządzeń Przemysłowych „Mostostal” (1963-1988)*, „Notatki Płockie” 1988, nr 1/134.
- Konarska-Pabiniak B. - *Od omnibusu do pociągu. Historia budowy kolei na trasie Kutno – Płock*, „Notatki Płockie” 2015, nr 3/244.
- Klęk K. - *Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne w Płocku. Historia pewnego fenomenu*, „Przemysł Naftowy” 2009, nr 11.
- Kłoczek A. - *Gimnazjum Rządowe rosyjskie a Gimnazjum Polskie w Płocku*, „Notatki Płockie” 1986, nr 1.
- Kłoczek A. - *Dzieje szkoły odzieżowej w Płocku w latach 1945-1995*, „Notatki Płockie” 1994, nr 4/161.
- Kłoczek A. - *30-lecie „Budowlanki”*, „Tygodnik Płocki” 1998, nr 46.
- Kłoczek A. - *Niezwykły kompleks rafineryjno-petrochemiczny w Płocku*, „Notatki Płockie” 2006, nr 1/206.
- Kłoczek A. - *Krótką historią Parku na Zdunach*, „ORLEN Ekspres” 2009, nr 4.
- Kłosińska A., Nasfeter T., Trzaska R. - *Szpital*, „Architektura” 1974, nr 7-8.
- Korsak E., Kubiak J. - *Od Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych do Polskiego Koncernu Naftowego Orlen SA*, „Przemysł Chemiczny” 2004, nr 12.
- Kotowski W. - *Dziesięciolecie Płockiej Petrochemii*, „Notatki Płockie” 1974, nr 4/78.
- Kowalczyk E. - *Filia Politechniki Warszawskiej w Płocku – refleksje z okazji 10-lecia Uczelni*, „Notatki Płockie” 1977, nr 5/93.
- Koński W. - *Rurociąg Przyjaźń pod dnem Wisły*, „Petro-Echo” 1983, nr 36.
- Koński W. - *200 milionów ton ropy w płockiej Petrochemii*, „Notatki Płockie” 1987, nr 4.
- Koński W. - *Geneza budowy, lokalizacja i projektowanie VI rafinerii (MZRIp)*, „Notatki Płockie” 2009, nr 4.
- Korsak E. - *Nowe wyzwanie. Rozwój części petrochemicznej Petrochemii Płock SA*, „Petro-Echo”, 1998, nr 26.
- Korsak E., Kubiak J. - *Od Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych do Polskiego Koncernu Naftowego Orlen SA*, „Przemysł Chemiczny” 2004, nr 12.
- Kostanecki S. - *Nauczyciele i wychowankowie szkoły płockiej (XII-XX wiek)*, „Notatki Płockie” 1958, nr 8.
- Kostanecki S. - *Szkoła Płocka (1180-1964). Krótki opis najstarszej z istniejących szkół w Polsce – obecnie Liceum im. Stanisława Małachowskiego w Płocku*, „Notatki Płockie” 1964, nr /29.

- Kostanecki S. - *Walka o szkołę polską i szkoła im. Wł. Jagiełły w Płocku 1905/6 -1965/66*, „Notatki Płockie” 1966, nr 4/38.
- Kotowski W. - *Dziesięciolecie Płockiej Petrochemii*, „Notatki Płockie” 1974, nr 4/78.
- Kowalczyk E. - *Filia Politechniki Warszawskiej w Płocku – refleksje z okazji 10-lecia Uczelni*, „Notatki Płockie” 1977, nr 5/93.
- Kowalewski J. - *Z życia szkolnictwa zawodowego*, „Notatki Płockie” 1966, nr 3/37.
- Kowalewski T. - *50 lat turystyki płockiej*, „Notatki Płockie” 1983, nr 1/114.
- Kozdrowicz H. - *Miasto i Petrochemia*, „Notatki Płockie” 1968, nr 4/48.
- Kowalik A. - *Konrad Jaskóła. Sylwetki biznesu (prezes Petrochemii Płock SA)*, „Rzeczpospolita” 1995, nr 43, Dod.: „Ekonomia i Rynek”.
- Kowalski W. J. - *Katedra płocka i jej polichromia* [album fotograficzny], „Notatki Płockie” 2001, nr 3/188.
- Krawczyk J., Pawelski S., Biliszczuk J. - *Rozpoczęcie budowy największego w Polsce mostu podwieszonoego*, „Inżynieria i Budownictwo” 2003, nr 4.
- Królikowski M. - *Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Maszyn Żniwnych – jako inspirator i organizator działalności naukowo-badawczej. Osiągnięcia i perspektywy*, „Notatki Płockie” 1979, nr 2/99.
- Królikowski M. - *Powołanie i rozwój Fabryki Maszyn Żniwnych w Płocku w latach 1969-1981*, „Notatki Płockie” 1984, nr 1-2/118-119.
- Kwieciński J. - *Ośrodek sportowy w Płocku*, „Architektura” 1974, nr 7-8.
- Kulas T., Majzner M. - *O historii i rozwoju PBP Petrobudowa*, „Przegląd Budowlany” 1981, nr 5.
- Kunkel R. - *Jan Baptysta Wenecjanin, budowniczy i obywatel płocki*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 1983, t. 45, nr 1.
- Kunkel R. - *Renesansowa katedra płocka i jej twórca Bernardinus de Giatonis*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 1987, t. 49, nr 3-4.
- Kunkel R. - *Katedra płocka w średniowieczu*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 1988, t. 50, nr 3.
- Kunkel R. - *Biskup Andrzej Krzycki i jego płocka katedra*, „Rocznik mazowieckiego konserwatora zabytków” 2006, nr 11, t. 1.
- Kunkel R. - *Typologia średniowiecznych zamków książęcych i możnowładczych na Mazowszu*, „Kronika Zamkowa” 2007, nr 1-2/53-54.
- Kunkel R. - *Kościół i klasztor Norbertanek w Płocku*, „Nasze Korzenie” 2016, nr 10.
- Kurpiewski T. - *Tajna szkoła publiczna Aliny Rebinder w okresie okupacji*, „Notatki Płockie” 1992, nr 2.
- Kurpiewski T. - *Obiekty zbudowane dla potrzeb nauki i oświaty w Płocku w latach 1945-1989*, „Nowy Tygodnik Płocki” 1991, nr 15.
- Lenkiewicz W. - *Rurociąg Przyjaźni*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5.
- Liczbńska A. - *Rogatki Płockie*, „Notatki Płockie” 1957, nr 6.
- Lorenc J. - *Założenia i realizacja drugiego etapu rozbudowy Fabryki Maszyn Żniwnych*, „Notatki Płockie” 1979, nr 2/99.
- Łabuz J. - *Prace nad planem urbanistycznym Płocka*, „Architektura” 1974, nr 7-8.
- Łabuz J. - *Płock roku dwutysięcznego. Podstawowe elementy rozwoju Płocka do 1985 r.*, „Notatki Płockie” 1975, nr 2/81.
- Łoskot S. - *Inwestycje ekologiczne w MZRiP (Seminarium nt. „Ocena wpływu zanieczyszczeń powietrza płockiego zespołu miejsko-przemysłowego na zdrowie ludności i środowiska”)*, „Petro-Echo” 1992, nr 25.
- Łozińska-Stępień H. - *Kompleksowa ocena warunków inżyniersko-geologicznych miasta Płocka*, „Notatki Płockie” 1979, nr 1/98.
- Łuczak I., Bładowski I. - *Gminy województwa płockiego w koncepcji zagospodarowania przestrzennego*, „Notatki Płockie” 1976, nr 3/86.

- Majzner M. - *Geneza powstania Przedsiębiorstwa Budownictwa Przemysłowego Petrobudowa i pierwsze lata działalności*, „Przegląd Budowlany” 1984, nr 11.
- Majzner M., Kulas T. - *25 lat działalności Przedsiębiorstwa Budownictwa Przemysłowego Petrobudowa* (cz. 1 i 2), „Biuletyn Informacyjny o Budownictwie. BP – Budownictwo Przemysłowe” 1984, nr 9 i nr 10.
- Miller J., Głowacki A., Nowak J., Wejman A. - *25 lat Zespołu Szkół Zawodowych MZRiP im. Ignacego Łukasiewicza w Płocku*, „Notatki Płockie” 1987, nr 3.
- Mierzejewska K. - *PTTK a zabytki Płocka*, „Notatki Płockie” 1956, nr 2/66.
- Mierzwiński A. - *Płocki Kombinat – podstawa gospodarczego rozwoju Mazowsza*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5.
- Miller J., Głowacki A., Nowak J., Wejman A. - *25 lat Zespołu Szkół Zawodowych MZRiP im. Ignacego Łukasiewicza w Płocku*, „Notatki Płockie” 1987, nr 3.
- Mrzygłód T. - *Tezy perspektywicznego rozwoju regionu Płocka*, „Zeszyty Badań Rejonów Uprzemysławianych” PAN 1962, nr 1.
- Mucha Cz. - *Rozwój myśli technicznej w Fabryce Maszyn Żniwnych*, „Notatki Płockie” 1971, Numer specjalny.
- Niewinowski T., *30-lecie Zakładu Elektrociepłowni*, „Petro-Echo” 1999, nr 3.
- Óldziejewska A., Bergier A. - *Budowa mostu podwieszonoego przez Wisłę w Płocku*, „Geoinżynieria, drogi, mosty, tunele” 2006, nr 3.
- Parczyński S. - *Zagospodarowanie przestrzenne miast*, „Notatki Płockie” 1968, nr 2/41.
- Parczyński S. - *Przebudowa i porządkowanie miast*, „Notatki Płockie” 1970, nr 2/56.
- Pawelski S., Lewiński J., Rudze J. - *Montaż wspornikowy nurtowego przęsła drogowego mostu podwieszonoego przez Wisłę w Płocku*, „Inżynieria i Budownictwo” 2005, nr 4.
- Podawca K. - *Percepcja społeczno-urbanistyczna przestrzeni publicznej Płocka wśród seniorów*, „Notatki Płockie” 2015, nr 4/245.
- Polak Z. - *Lokacje płockie w świetle archeologii*, „Rocznik Mazowiecki” 2001, nr 13.
- Polkowski Z. - *80-lecie Katedry Kościoła Starokatolickiego Mariawitów (1914-1994)*, „Notatki Płockie” 1994, nr 4/161.
- Przejętka M. - *Historia kolei w Płocku*, „Świat kolei” 2006, nr 5 i 6.
- Putkiewicz A. - *Rola i znaczenie szkolnictwa przyzakładowego w procesie rozwoju Fabryki Maszyn Żniwnych*, „Notatki Płockie” 1979, nr 2/99.
- Putowski S., Winiarski B., Zieliński T. - *Ośrodek Kultury i Sztuki*, „Architektura” 1974, nr 7-8.
- Pyrak S. - *Najlepsza budowa roku 1991*, „Inżynieria i Budownictwo” 1992, nr 8.
- Rajner K. - *Organizacja zaplecza PBP Petrobudowa*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5.
- Robinovitch J., Leitman J. - *Planowanie przestrzenne miast*, „Świat nauki” 1996, nr 5.
- Rogoziński A. - *Historia pewnej ulicy: pierwsza dzielnica urzędnicza w Płocku*, „Nasze Korzenie” 2011, nr 1.
- Rogoziński A. - *Pamiętajmy o rogatkach*, „Nasze Korzenie” 2012, nr 2.
- Rogoziński A. - *Jatki w Płocku*, „Nasze Korzenie” 2012, nr 3.
- Rogoziński A. - *Historia miejsca zwanego Czarnym Dworem*, „Nasze Korzenie” 2013, nr 4.
- Rostowski B. - *Kombajn zbożowy Bizon-Gigant – nowym osiągnięciem polskich konstruktorów*, „Maszyny i Ciągniki Rolnicze” 1975, nr 7.
- Rościszewska M. (M. R.) - *Gimnazjum Żeńskie im. Reginy Żółkiewskiej w dniach najazdu bolszewickiego; Służba Narodowa Kobiet Polskich w Płocku*, „Mazowsze Płockie i Kujawy” 1930, nr 11.
- Rucz-Pruszyńska H. - *Płock i jego strefa podmiejska*, „Notatki Płockie” 1969, nr 4/54.

- Russocki S. - *Etapy lokacji miejskich na Mazowszu w XIV-XV wieku*, „Przegląd Historyczny” 1964, nr 55/2.
- Rutkowska E. - *Przesłanki do strategii rozwoju Mazowsza Północnego*, „Notatki Płockie” 2000, nr 2/183.
- Rutkowska-Ryciak M. - *Jubileusz 50-lecia Politechniki Warszawskiej Filii w Płocku*, „Notatki Płockie” 2017, nr 2/251.
- Rutkowski A. - *Początki dominikanów płockich na tle polityki Konrada I Mazowieckiego*, „Notatki Płockie” 1970, nr 3/57.
- Rychlewski G. - *Projektując od 30 lat: ORLEN Projekt SA*, „ORLEN Ekspres” 2002, nr 40.
- Rzymkowski R. - *Majster Dziekoński*, „Sygnały Płockie” 2000, nr 10/56.
- Rzymkowski R. - *W cieniu zamkowych wież*, „Sygnały Płockie” 2002, nr 11/79.
- Rzymkowski R. - *Świątynia na górze*, „Sygnały Płockie” 2003, nr 2/81.
- Rzymkowski R. - *Z historii katedry w Płocku. Komandor*, „Sygnały Płockie” 2003, nr 5/84.
- Rzymkowski R. - *Benedyktyni*, „Sygnały Płockie” 2004, nr 14/110.
- Rzymkowski R. - *Reformaci*, „Sygnały Płockie” 2004, nr 21/117.
- Rzymkowski R. - *Tajemne treści dawnego teatru w Płocku*, „Notatki Płockie” 2003, nr 4/197.
- Sadowski E. - *Problemy organizacji wykonawstwa płockiej inwestycji*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5.
- Sand W. - *Usprawnić kontrole wewnętrzną w przedsiębiorstwie budowlanym*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5.
- Serafimowicz E. - *Zarys podziału terytorialno-funkcjonalnego Płocka do roku 1989*, „Notatki Płockie” 2018, nr 3.
- Serafimowicz E., Serafimowicz W. - *Zarys historii osiedli płockich*, „Notatki Płockie” 2021, nr 2.
- Serafimowicz W. - *Obowiązki i prawa inwestora wynikające z prawa budowlanego*, „Notatki Płockie” 1999, nr 2.
- Serafimowicz W. - *Zarys planowania przestrzennego w Płocku*, „Notatki Płockie” 2018, nr 1.
- Serafimowicz W. - *Zarys podziału terytorialno-funkcjonalnego Płocka w III Rzeczpospolitej*, „Notatki Płockie” 2019, nr 3/258.
- Serafimowicz W. - *Propozycja zmian granic osiedli oraz obszarów przemysłowych w Płocku*, „Notatki Płockie” 2021, nr 1/175.
- Serafimowicz W., Rolle J. - *Płockie starania o nowy most drogowy na Wiśle*, „Notatki Płockie” 1995, nr 3/164.
- Serafimowicz W., Markuszewski S., Lamparski H. - *Wojewódzka Dyrekcja Dróg Miejskich – inwestor zastępczy fazy przedinwestycyjnej nowej przeprawy mostowej na Wiśle w Płocku*, „Notatki Płockie” 1996, nr 1/166.
- Serafimowicz W., Markuszewski S., Stolarski P. - *Błędy w procesie inwestycyjno-remontowym płockiego mostu przez Wisłę (1993-1995)*, „Notatki Płockie” 1998, nr 1/174.
- Serafimowicz W., Markuszewski S. - *TNP i WDDM a płocki węzeł komunikacyjny*, „Notatki Płockie” 1999, nr 1.
- Sęczykowski H., Sokołowski Z. - *Teraźniejszość i przeszłość Radziwia*, „Notatki Płockie” 1964, nr 1-2/27-28.
- Sikora W. - *Monografia osiedli niemieckich*, „Nasze Korzenie” 2011, nr 1.
- Siodłak J. - *Pomóżmy sobie sami*, „Tygodnik Płocki” 1994, nr 840, z 14 VI.
- Skoczeń M. - *Szkolnictwo elementarne męskie w mieście Płocku w latach 1807-1830*, „Notatki Płockie” 1983, nr 1/114.
- Skoczeń M. - *Powstanie i rozwój pierwszej szkoły zawodowej w Płocku (1824-1830)*, „Notatki Płockie” 1983, nr 2/115.
- Skoczeń M. - *Prapoczątki publicznego szkolnictwa zawodowego dla dziewcząt w mieście Płocku*, „Notatki Płockie” 1985, nr 1/122.
- Skotnicki J. - *Teatr – domem kultury*, „Architektura” 1974, nr 7-8.

- Skrodzki E. - *Z historii Płockiego Przedsiębiorstwa Robót Mostowych*, „Inżynieria i Budownictwo” 1994, nr 3.
- Sobieraj L. - *Wczoraj, dziś i jutro Muzeum Mazowieckiego w Płocku*, „Notatki Płockie” 2007, nr 2/211.
- Sołtysiak M. - *Sto pięćdziesiąt lat Muzeum w Płocku*, „Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku” 1972, z. 1.
- Sołtysiak M. - *Muzeum Publiczne i Szkolne Województwa Płockiego*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1997, t. 3.
- Sołtysiak M. - *Klasykistyczna zabudowa miasta*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1997, t. 3.
- Sokołowski Z. - *Przemiany funkcjonalno-przestrzenne Płocka w pierwszym dziesięcioleciu intensywnego uprzemysławiania*, „Miasto” 1972, nr 1.
- Stefański J. - *Fabryka Maszyn Żniwnych w Płocku. (Zarys historyczny)*, „Notatki Płockie” 1969, nr 4/53.
- Stefański J. - *Powstanie i rozwój Zakładów Przemysłu Dziewiarskiego Cotex w Płocku (1973-1985)*, „Notatki Płockie” 1985, nr 4.
- Stefański J., Gałązka T. J. - *Płockie Przedsiębiorstwo Instalacji Przemysłowych Instal*, Płock 1988.
- Stroński R. - *Zagadnienia administracyjno-socjalno-bytowe budowy Kombinatoru w Płocku*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5.
- Stygar Cz. - *Uroczystości z okazji 100-lecia przemysłu maszyn rolniczych*, „Notatki Płockie” 1971, nr 4/63.
- Szeliga H. - *25 lat Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych w Płocku*, „Notatki Płockie” 1984, nr 4/121.
- Szaniawski J. - *Gospodarka drogowa w Powiecie Płockim w latach 1918-1935*, „Życie Mazowsza” 1935, nr 4.
- Szumlicka-Rychlik G. - *Historia powstania cmentarza cholerycznego w Płocku*, „Notatki Płockie” 2013, nr 4/237.
- Szumlicka-Rychlik G. - *Cmentarze parafii w Radziwiu, Imielnicy, Trzepowie i Płocku-Podolszyczach włączone w granice miasta Płocka w XX wieku*, „Notatki Płockie” 2015, nr 2/243.
- Szymański S. - *Muratorzy Płocki XVI wieku*, „Notatki Płockie” 1958, nr 7.
- Szymański S. - *Rzemieślnicy różni w Płocku w XVI stulecia*, „Notatki Płockie” 1989, nr 4/141.
- Technikum Mechanizacji Rolnictwa w Płocku*, „Notatki Płockie” 1964, nr 4/30.
- Tobiasz J. - *Problemy struktury przestrzennej w rejonie płockim*, „Zeszyty BRU” 1968, nr 33.
- Tomaszewska B. - *Rola ZNP i jego wpływ na kształtowanie oświaty w Płocku w latach 1982-1990*, „Notatki Płockie” 2005, nr 3.
- Tomaszewski Z. - *Sprawozdanie z inwentaryzacji architektonicznej przeprowadzonej w Płocku w roku 1956*, „Notatki Płockie” 1957, nr 3-4.
- Trębała B. - *Dom pod Trąbami a budowle podziemne wokół Wzgórza Zamkowego*, „Notatki Płockie” 2000, nr 1/182.
- Trubas M. - *75-lecie lotniska w Płocku (1932-2007)*, „Notatki Płockie” 2007, nr 2/211.
- Turkowski K., *Zrównoważony rozwój Płocka*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego”, Płock 2020.
- Uchnast-Nowicka B. - *Wpływ urbanizacji na stosunki wodne na przykładzie zlewni Brzeźnicy*, „Notatki Płockie” 1981, nr 3/108.
- Ulrych Z., *Problematyka techniczno-ekonomiczna specjalistycznych robót Izokoru w aspekcie położenia i roli Płocka*, „Notatki Płockie” 1972, nr 1/65.
- Urbański Z. - *Koszty wypadków przy pracy na budowie kombinatu petrochemicznego w Płocku*, „Notatki Płockie” 1966, nr 4/38.
- Ursynowska A. - *Płockie przemiany*, „Architektura” 1974, nr 7-8.
- Walczak Z. - *Szkolnictwo i oświata na Mazowszu Płockim w latach 1795-1867*, „Notatki Płockie” 1973 nr 5.
- Walczak Z. - *Przemysł i handel w Płocku w pierwszej połowie XIX wieku*, „Notatki Płockie” 1976, nr 5/88.
- Walczak Z. - *Struktura społeczno-zawodowa Płocka w pierwszej połowie XIX wieku*, „Notatki Płockie” 1978 nr 1/94.

- Witkowski B. - *Piętnaście lat rozwoju Płockich Stoczni Rzecznych*, „Notatki Płockie” 1960 nr 2/16.
- Witkowski B. - *Kierunki dalszego rozwoju miasta*, „Notatki Płockie” 1969, nr 4/53.
- Włodarczyk W. - *O projektowaniu konstrukcji stalowych narażonych na korozję atmosferyczną*, „Inżynieria i Budownictwo” 1996, nr 12.
- Wodziński M. - *Wiedza i praktyka czynią inżyniera. Rozmowa z dr inż. Zbigniewem Tyczyńskim Przewodniczącym Oddziału Warszawskiego PZITB*, „Inżynier Mazowsza” 2012, nr 3.
- Wojciechowski W. - *Dziś i jutro Fabryki Maszyn Żniwnych*, „Notatki Płockie” 1979, nr 2/99.
- Wojtalewicz A. - *Znajomość rzeźby i podłoża regionu płockiego*, „Notatki Płockie” 1971, nr 3/62.
- Wołosz A. F. K. - *Kolegiata pw. św. Michała w Płocku – zapomniane dzieło romantyzmu na Mazowszu*, „Studia Mazowieckie” 1996-1997, nr 5-6.
- Wołosz A. F. K. - *Romańska architektura pw. św. Dominika w Płocku*, „Mazowsze” 1998, nr 11.
- Wrońska A. - *Plan urbanistyczny Płocka*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5.
- Wyrzykowski W. - *Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego Petrobudowa w Płocku – 40 lat działalności*, „Notatki Płockie” 2000, nr 2/183.
- Wysokiński L. - *Badania stateczności skarpy wiślanej w Płocku*, „Notatki Płockie” 1979, nr 1/98.
- Wysokiński L. - *XX lat badań skarpy płockiej przez Wydział Geologiczny Uniwersytetu Warszawskiego*, „Notatki Płockie” 1982, nr 4/113.
- Z dziejów Technikum Ekonomicznego i Zasadniczej Szkoły Handlowej w Płocku*, „Notatki Płockie” 1966, nr 4.
- Zięba K. - *„Nafciarze” czekają. Trwa budowa nowego stadionu Wisły Płock*, „Inżynier Mazowsza” 2021, nr 3/91.
- Żak L. - *Zakłady Stolarstwa Budowlanego Stolbud w Płocku (1945-1975)*, „Notatki Płockie” 1975, nr 2/81.

Akty prawne

- Ustawa o rozbudowie miast z 29 IV 1925 r.* (Dz.U. z 1925 r., nr 51, poz. 346).
- Rozporządzenie Prezydenta z 22 IV 1927 r. o rozbudowie miast* (Dz.U. z 1927 r., nr 42, poz. 372).
- Rozporządzenie Prezydenta z 16 II 1928 r. o prawie budowlanym i zabudowaniu osiedli* (Dz.U. z 1928 r., nr 23, poz. 202).
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z 7. VI 1934 r. o ulgach dla nowowznoszonych budowli* (Dz.U. z 1934 r., nr 55, poz. 494).
- Ustawa z 14 VII 1936 r. o prawie budowlanym i zabudowaniu osiedli* (Dz.U. z 1936 r., nr 56, poz. 405).
- Ustawa z 24 III 1933 r. o ulgach dla nowowznoszonych budowli* (Dz.U. z 1933 r., nr 22, poz. 173).
- Obwieszczenie Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 18 I 1945 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 6 IX 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej* (Dz.U. 1945, nr 3, poz. 13).
- Dekret z 2 IV 1946 r. o planowanym i zagospodarowaniu przestrzennym.*
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 III 1947 r. o współdziałaniu władz w akcji planowego zagospodarowania przestrzennego kraju* (Dz.U. 1947, nr 34, poz. 152).
- Ustawa z 10 II 1949 r. o zmianie organizacji władz gospodarki narodowej* (Dz.U. 1943, nr 7, poz. 46).
- Uchwała Rady Ministrów z dnia 18 V 1954 r. w sprawie organizacji terenowej służby architektoniczno-budowlanej*, Monitor Polski (dalej M.P.) 1954, nr 59, poz. 790).

Uchwała nr 2/59 Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z 5 I 1959 r. w sprawie lokalizacji w Płocku kombinatu rafineryjno-petrochemicznego (Dz.U. z 1959 r.).

Ustawa z dnia 31 I 1961 r. o planowaniu przestrzennym (Dz.U. 1961, nr 7, poz. 47).

Uchwała Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie z 1 IV 1961 r. w sprawie zatwierdzenia ogólnego planu zagospodarowania przestrzennego Płocka wraz planem etapowym na lata 1961-1965 (Dz.U.W.R.N. 1961).

Uchwała Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie z 4 I 1966 r. w sprawie organizacji i zadań służby inwestycyjnej w zakresie inwestycji o charakterze miejskim (Dz.U.W.R.N. 1966).

Uchwała Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie z 21 I 1969 r. w sprawie trybu prac nad szczegółowymi planami podregionalnymi (Dz.U.W.R.N. 1969).

Ustawa z dnia 28 V 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym Państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych (Dz.U. 1975, nr 16, poz. 91).

Zarządzenie Wojewody Płockiego z 1 VII 1975 r. (Dz.U.Woj.Płock. 1975).

Zarządzenie Wojewody Płockiego z 4 XII 1980 r. w sprawie podziału zadań w zakresie obsługi inwestycji komunalnych oraz zasad współpracy między Wojewódzką Dyрекcją Rozbudowy Miast i Osiedli Wiejskich w Płocku oraz Zjednoczeniem Gospodarki Komunalnej, Mieszaniowej i Budownictwa Komunalnego w Płocku, (Dz.U.Woj.Płockie 1980).

Zarządzenie Wojewody Płockiego z 28 IV 1982 r. (Dz.U.Woj.Płock. 1982).

Ustawa z dnia 20 VII 1983 r. o systemie rad narodowych i samorządu terytorialnego (Dz.U.1976, nr 31, poz. 135).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 IV 1984 r. w sprawie zasad organizacji i funkcjonowania urzędów terenowych organów administracji państwowej (Dz.U.1984, nr 25, poz. 124).

Zarządzenie Wojewody Płockiego z 8 VIII 1984 r. (Dz.U.Woj.Płock. 1984).

Uchwała RMP z 1984 r. w sprawie zatwierdzenia „Planu zagospodarowania przestrzennego jednostek osadniczych miasta Płocka” (Dz.U.Woj.Płockie 1984).

Zarządzenie Wojewody Płockiego z 17 VI 1986 r. (Dz.U.Woj.Płock. 1986).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.).

Ustawa z 8 III 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity: Dz.U. 2018, nr 91, poz. 994 ze zm.).

Ustawa z 1 I 1995 r., o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 1995 r.).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 XII 1996 r. w sprawie granic miasta Płocka (Dz.U. z 1996 nr 155, poz. 761).

Ustawa z 21 VIII 1997 r. o ograniczeniu prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne (tekst jednolity: Dz.U. 2017, poz. 1393).

Ustawa z 5 VI 1998 r. o samorządzie powiatowym (tekst jednolity: Dz.U. 2018, nr 91, poz. 995 ze zm.).

Ustawa z 5 VI 1998 r. o samorządzie wojewódzkim (tekst jednolity: Dz.U. 2018, nr 91, poz. 913 ze zm.).

Ustawa z dnia z 24 VII 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa (Dz.U. 1998, nr 96, poz. 603 z późn. zm.).

Ustawa z 31 XII 1999 r. o unieważnieniu planów miejscowych, sporządzonych przed 1 stycznia 1995 roku (Dz.U. z 1999 r.).

Ustawa z 15 IX 2000 r. o referendum lokalnym (tekst jednolity: Dz.U. 2016, poz. 400 ze zm.).

Ustawa z 18 IV 2002 r. o stanie kłęski żywiolowej (tekst jednolity: Dz.U. 2017, poz. 1897 ze zm.).

Ustawa z 27 III 2003 r., O planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, art. 4 ust. 1, (Dz.U. z 2003 r.).

Ustawa z 20 VI 2002 r. o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta (tekst jednolity: Dz.U. 2010, nr 176, poz. 1191).

Uchwała Nr 411/XXIX/08 z 25 XI 2008 r. w sprawie Strategii Zrównoważonego Rozwoju Miasta Płocka do 2022 roku (Dz.U.Woj.Maz. 2008).

Ustawa z 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy (tekst jednolity: Dz.U. 2018, poz. 754, ze zm.).

Uchwała Rady Miasta z 26 III 2013 r. zatwierdzająca *Studium uwarunkowań i kierunki zagospodarowania przestrzennego miasta Płocka* (Dz.U.Woj.Maz. 2013).

Ustawa z 11 I 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych (Dz.U. 2018, poz. 130 ze zm.).

Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 29 marca 2001 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków (Dz.U. 2001).

Uchwały Rady Miasta Płocka w sprawie statutów i granic Osiedli Miasta Płocka z dnia: 29 V 1991 r., 1 X 1991 r., 7 VI 1997 r. (Dz.U.Woj.Płock. 1991-1997).

Uchwały Rady Miasta Płocka w sprawie statutów i granic Osiedli Miasta Płocka z dnia: 29 VI 1999 r., 28 II 2000 r., 24 IX 2002 r., 22 III 2016 r., 31 I 2017 r. (Dz.U.Woj.Maz. 1999-2017).

Uchwała Rady Miasta Płocka z 26 III 2013 r. zatwierdzająca „Studium uwarunkowań i kierunki zagospodarowania przestrzennego miasta Płocka” (Dz.U.Woj.Maz. 2013).

Zarządzenie Nr 3107/2013 Prezydenta Miasta Płocka z dnia 17 maja 2013 r. w sprawie: prowadzenia ewidencji zabytków, znajdujących się w granicach administracyjnych Gminy – Miasto Płock (Dz.U.Woj.Maz. 2013).

Uchwała Nr 810/XLIX/2018 z 28 VI 2018 r. w sprawie Strategii Zrównoważonego Rozwoju Miasta Płocka do 2030 roku (Dz.U.Woj.Maz. 2018).

Uchwała nr 864/LIII/2018 r. RMP z 25 X 2018 r. w sprawie uchwalenia Statutu Miasta Płocka (Dz.U.Woj.Maz. 2018, poz. 10566).

Zarządzenie nr 150/2018 Prezydenta Miasta Płocka z dnia 31 XII 2018 r. w sprawie Regulaminu Organizacyjnego Urzędu Miasta Płocka (Dz.U.Woj.Maz. 2018).

Zarządzenie nr 278/2019 Prezydenta Miasta Płocka z dnia 5 II 2019 r. w sprawie nowelizacji Regulaminu Organizacyjnego Urzędu Miasta Płocka (Dz.U.Woj.Maz. 2019).

Uchwała nr 527/XXXI/2021 r. RMP z 27 V 2021 r. w sprawie zatwierdzenia Statutu Miasta Płocka (Dz.U.W.M. 2021).

Strony internetowe

<https://gruzikpoznań.pl/budownictwo>. Portal branży budowlanej <Czym jest budownictwo i jaki jest jego podział, [11 V 2020]

https://pl.wikipedia.org/wiki/Technologia_wielkopłytkowa.

[https:// builderpolska.pl](https://builderpolska.pl)>platforma-cde

<http://rozwojmiasta.plock.eu> {Płock. Mapa Płocka według obrębów geodezyjnych (UMP 2010)}

http://rozwojmiasta.plock.eu/wp-content/uploads/2016/10/mapa-osiedli_2017.pdf: {PŁOCK – MAPY OSIEDLI}

WIKIPEDIA - *Osiedla Płocka: Borowiczki, Ciechomice, Dobrzyńska, Dworcowa, Góry, Imielnica, Kochanowskiego, Łukasiewiczza, Międzytorze, Podolszyce, Radziwie, Skarpa, Stare Miasto, Tysiąclecia, Winiary, Zielony Jar* (18.01.2018)

WIKIPEDIA - *Ulice Płocka: Grodzka, Tumaska, Kolegialna, Bielska, Wyszogrodzka* [23.06.2019]

WIKIPEDIA - *PKN Orlen* [20.03.2020]

WIKIPEDIA - *Centrala Produktów Naftowych* [20.03.2020]

<http://www.tnp.org.pl/publikacjetnp.html> {Serafimowicz W., Trębala B., *Z dziejów budownictwa w Płocku. Inwestorzy, projektanci, wykonawcy* (Płock 2017)}

<https://www.tnp.org.pl/publikacjetnp.html> {Serafimowicz E., Serafimowicz W. - *Zarys dziejów płockiej Wisły*, maszynopis (Płock 2021)}.

<https://www.tnp.org.pl/publikacjetnp.html> {Serafimowicz E., Serafimowicz W. - *Zarys historii płockiego obszaru wielkoprzemysłowego* (Płock 2021)}.

<https://www.tnp.org.pl/publikacjetnp.html> {W. Serafimowicz, *Katalog płockiego drogownictwa*, Płock 2023}.

<http://drogidlaplocka.ubf.pl/news.php> {Fiet S. - *Drogi dla Płocka i regionu. (Dokumentacja fotograficzna i filmowa)*}. [Płock 2016].

AUTOR

WŁODZIMIERZ SERAFIMOWICZ – mgr inż., absolwent Wydziału Inżynierii Budowlanej Politechniki Warszawskiej i podyplomowych studiów informatycznych na PW. Były wieloletni pracownik kadry kierowniczej: PBP Petrobudowa w Płocku, Warszawskiego Biura Projektowo-Badawczego Budownictwa Przemysłowego System w Warszawie, Generalnej Dyrekcji Energopol w Warszawie i Wojewódzkiej Dyrekcji Dróg Miejskich w Płocku. Autor informatycznych metod planowania i zarządzania w budownictwie i organizator ich wdrożenia w budownictwie przemysłowym w Płocku (MZRiP i FMŻ) oraz w budownictwie eksportowym na Ukrainie.

Organizator w Płocku i w Brześciu w Białorusi kilkunastu krajowych i zagranicznych konferencji naukowo-technicznych dotyczących zarządzania w budownictwie i procesie inwestycyjnym. Autor ok. 100 artykułów i referatów opublikowanych oraz współautor książki pt. *Z dziejów budownictwa w Płocku. Inwestorzy, projektanci, wykonawcy. Tom 1* (Płock 2008). Główna tematyka publikacji: historia budownictwa oraz metody zarządzania realizacją dużych inwestycji.

Członek: PZITB, NOT, TNP i TNIPB (Towarzystwo Naukowe Inżynierii Procesów Budowlanych). Pełnione funkcje w stowarzyszeniach: przewodniczący Komisji i Organizacji przy OW PZITB w Płocku; członek Komitetu Ekonomiki i Organizacji Budownictwa przy Zarządzie Głównym PZITB w Warszawie; przewodniczący Komitetu NT NOT ds. Ekonomiki, Zarządzania i Organizacji Pracy przy RW NOT w Płocku; członek Komitetu N-T NOT ds. Polityki Naukowo-Technicznej przy Radzie Naczelnej NOT w Warszawie; członek Komisji Rewizyjnej Towarzystwa Naukowego Inżynierii Procesów Budowlanych; przewodniczący Sekcji Systemowych Metod Zarządzania i Informatyki przy TNP.